OSMANLI

700 yıl.

AHMET RASİM

6

AHMET RASİM

OSMANLI

EMİR

AHMED RASİM
ve OSMANLI TARİHİ
VI

Düzenleyen
Metin Hasırcı

Emir Basın Yayın Elek. Ltd.Şti.
Suterazisi Sokak No 31/1
Sultanahmet, **İstanbul**

Tel: (090) (212) 518 99 01
517 86 65
Fax: (090) (212) 517 87 15

İçindekiler 6

29.Bölüm: Sultan Dördüncü Mustafa 1783

30.Bölüm: Sultan İkinci Mahmut 1813

Alemdar Paşa Feci Olayı 1825
Rusya Savaşı - Bükreş Anlaşması 1877
Moskova Savaşı Ve Neticeleri 1886
1233-1236'da İçerdeki Durum 1918
Tepe Delenli Ali Paşa - Mora İhtilali 1927
Mora İsyanı 1943
Rusya - İran 1959
Vak'ayı Hayriye (Hayırlı Olay) 1990
Akkirman Mükalemesi (Konuşması) 2014
Navarin Olayı 2023
Rusya Seferi 2030
Cezayir Meselesi 2042
Sultan Mahmut - Mehmet Ali Paşa 2050
İç Durum (Ahvali Dahiliye) 2065
Nizip Olayı 2071

Faideler

Çeşitli Bilgiler 2080
Waterlo Savaşından Sonra Avrupanın Siyasi Durumu 2083

Tamamlayıcı Bilgiler	2092
Sanatın Lugatında Toprak Sahiplcri	2094
Rumlar-Romenler-Ermeniler	2096
Eterya'nın Teşebbüs Programı	2106
Mukaddes İttifak ve Neticesi	2110
Asakir-i Mansure Kanunnamesi	2119
Çeşitli Bilgiler	2128
Çeşitli Bilgiler	2132
Elbise Nizamnamesi (Fes)	2136
Cezayir Hakkında Çeşitli Bilgiler	2140
Çeşitli Bilgiler	2143

Yirmidokuzuncu Bölüm

Sultan Dördüncü Mustafa

1223 (1808) senesinde kardeşi 3. Selim'in tahttan indirilmesiyle, boşalan padişahlık makamına geçmiştir. Biat merasimi sonrasında, Ayasofya Camiinde selamlık icra edilerek namaz kılındı. Bu arada ise Kabakçı Mustafa'nın vermiş olduğu listede ismi bulunanlardan biri olan ve adı gizli sıtma diye maruf, Bahriye nâzırı İbrahim Efendi, yalısının mahzeninde ele geçirildi. Musa Paşanın gizli emriyle Kabakçı'nın arkadaşları tarafından: "Buna gizli sıtma derler. Kimi tutarsa kurtulmaz. Ancak sakallarının her bir kılı zararını izale eder" diyerek, adamın sakalını yola yola, her bir kılını ona şuna dağıta dağıta büyük bir vahşet örneği ve rezaleti sergileyerek, Bayezid'e kadar sürüklediler. Orada başını vücudundan ayırdılar. At meydanına gönderdiler. Ser kâtib Ahmed Efendi'de bu zorbalardan kaçma gayretinde damdan dama atlarken yere çakılır. Bütün vücudu, hurdahaş olmasına rağmen bununda kellesini alıp, At meydanına yolladılar. Ertesi gün At meydanında toplanılıp, bir müşavere yapıldı. Makamlar dağıtılmaya başlandı. Kabakçı Mustafa'ya Turnacıbaşılık rütbesiyle, Rumeli isyancılarından Arnavut Ali'ye Anadolu kaleleri nezareti ve

ağalı, Bayburdlu Süleyman'a Tersanei âmire sancak kaptanlığı verildiği gibi, isyancılardan Memiş bile günde 120 akça ile haseki tekaüdü oldu. Bunların maiyetlerinden olan, onyedi çavuşa, mertebelerine göre kırk, elli, altmışar akça gündelik tahsis edilirken, Sekbanbaşı Arif ağa yamakların istedikleri yirmişer akça gündeliği itiraz ile karşılayıp, verdirmedi. Kabakçı Mustafa şimdi ortada gezenlerin arasında sözü en fazla geçeni, tesiri en fazla görüleniydi. Padişah yenilendikten sonra At meydanını dolduran topluluk dağıldı. Fakat, Sultan 3. Selim'in ıslahat ve yeniliklerine ait uygulanmak üzere idamın gerektiğini ortaya koyan alçakça bir senet kaleme alındı. Şöyle ki: "Rumeli kadıaskeri Muhtar, Nakibüleşraf Abdullah, Anadolu kadıaskeri Hafid, İstanbul payelilerinden Münib, İstanbul kadısı Muradzâde Murad Efendiler, şeyhülislâmın konağında toplandılar. Kaimmakam Köse Musa Paşa da orada mevcud idi. Sekbanbaşı ve yeniçeri kodamanları ile bu toplantıda istişare olundu. Kaderin sevkiyle meydana gelmiş olan hadiselerden dolayı hiç bir yeniçerinin hırpa-lanmaması, yeniçerilerinde artık bundan böyle devlet işlerine karışmama sözü vererek, Münib Efendi eliyle iki nüsha olarak tanzim olunan bir senet kaleme alındıki, bahse konu devrin seviye-i ahlâkı ve irfanını, din-i Muhammedi ve şer'iat-i Ahmediyenin ne yaman ellere kaldığını gösterir. Bu senette, nizamı cedid, şimdiye kadar rastlanmamış büyüklükte bir bidat, iradı cedid ise,

mezalimi kesire mahsulu olmak üzre isimlendirilmişti. Baştarafı padişahın hattı ile "mucibince" iradei seniyesi yazıldığından, reis vekili Hâlet Efendi, iki eli ile göğsünün üstünde tutarak, alay ile yeniçeri ağası kapısına gidildi. Burada, saltanatın şanını tezyife ve Rusya sefiri gibi kurnazlar kurnazı musibet bir adama karşı yapılan tertibatıda teşebbüsü mahvederek devleti, kudret ve kuvvetten mahrum eden günahlar dolusu senet okundu. Bir nüshası devlet elinde, biride yeniçeri kışlasında kalmak üzere teati olundu. Hemen ertesi gü nü, Sultan Selim ve yakınlarını hali ve durumu, kaimmakam Köse Musa Paşanın makamında bırakılmasını bildiren hattı hümayun okunarak, yeniçerilere yüzseksenbin, yamaklara yüzbin kuruşluk tahta çıkış bahşişi ihsan olundu. Sultan Mustafa saf ve genel durumdan pek habersiz bir kimseydi. Musa Paşa ile hempalarını öldürülmüş bulunan kimselerin hazinei devlete konması icab eden nakit ve mücevherlerini, senetler ile mukattaalarını zaptederek ucuz kapatmak için yağmacılığa kalktıkları gibi, ev ile yalılarını kendi aralarında taksim ettiler. Bunlar İstanbul'da ölmüş kimselerin mal ve mülkünü aralarında paylaşmaktayken, dışarıda yâni, eski Prusya'nın Memel nehri ile Tilse nehri yakınlarında Tilsit denen yerde Osmanlı devletinin taksim edilmesi konuşmalara mevzu oluyordu. Napolyon, Fridland'da Rus ordusunu yenerek bozguna uğratmış, kendilerine 25 bin kişilik bir telefat verdirirken, seksen top ele geçirerek

cidden büyük bir zaferin sahibi olmuştu. Rusların ordusunun kuvvet yapısı, Fransızların ileri harekâtını durduracak güçte değildi. 1. Aleksandr, bu mağlubiyet üzerine ortaklarından yüz çcvirerck Napolyon'dan bir mülakat talebinde bulundu. İki imparator, Tilsit'te Niyemen nehri üzerinde kurulu bir salda buluştular. İşte bu buluşmaların yapıldığı sohbetlerden birinde, Napolyon İstanbul'dan aldığı bir telgraf haberinde Kabakçı ihtilâlini müteakip Fransızların kötü muamelelere uğramakta olduklarını, Dalmaçya'dan İstanbul'a gelen Fransız topçularının hakaretlerle geriye çevrildiklerini ve bilhassa meydana gelen ihtilâlin karşı olduğu nizamı cedid ve bir takım islahatın gerisinde Fransız telkinatınında bulunmasından dolayı, erbabı ihtilâlin Fransızlar aleyhinde düşünmekte olduklari haberini almış oluyordu. Hattâ bu esnada yanında bulunan Rus imparatoru 1. Aleksandr'a da okumaktan kendini alamadı. "Bu, artık Osmanlı hükümetinin kararlarında sabitiyeti olmayacağını bildiren benimde ders almam gereken bir hüccet-i ilâhiyedir" dedi. Prusya'lılar ve bilhassa Napolyon aleyhine dördüncü ittifakı vücuda getiren Prusya başvekili Hardenberg, uğradığı mağlubiyetin acılarını, Osmanlı devletini taksim etme sayesinde çıkartmak arzusuna dayalı olarak bir plân düzenledi.

Baron dö Hardenberg'in iki imparatorun buluşması ve konuşmalarından önce tanzim edip 1. Aleksandr'a takdim etttiği plâna, adı geçen plân, Eyeyne, Orstad,

Eylau, Fridland savaşlarının kesin neticesi dostluğu olmak üzere Osmanlı devletinin taksimi-nin temin edilmesini öngörüyordu. Plân gereğince Eflak ile Buğdan, Bulgaristan, Edirne, İstanbul, Boğazların dahil olduğu halde bütün Rumeli Rusya'ya, Dalmaçya, Bosna, Sırbiya, Avusturya'ya, Yunanistan ile Rusya Lehistan'daki, hisselerinden vazgeçecekler, Lehistan tekrar kraliyet idaresine dönecek ve taht Saks kralına verilecekti. Napolyon, Osmanlıları, Ruslara, Rusları İnglizlere karşı saldırtmak politikası görüşüne eğilim taşımaktaydı. Bu eğilime rağmen İstanbul üzerindeki düşünceyi haşmetine uygun bulmadı ve Aleksandr'la yaptığı konuşma neticesinde, İstanbul hususu geleceğe bırakıldı. Prusya ise zararın en büyüğüne uğramış oluyordu. Tilsit antlaşmasının gizli olupda sonradan aşikâr olan maddeleri ve tamamlayıcı unsurlarında: "Çar'ın Buğdan ile Eflakı boşaltması, Kataro ağzıyla, Cezayir-i Yunaniye'nin Fransızlara teslimi, Rusların Akdeniz'den donanmalarını çekmesi kararlaştırıldı ve Fransa ile Rusya arasında yapılan yeni antlaşma dolaysıyla Rusya, Fransa ve İngiltere arasında arabuluculuk edecekler. İngilizler red ederler veyahut müzakereler bir neticeye varmazsa Ruslar İngiltereye harp ilân edeceklerdi. Yine Fransızların Rusya ile Osmanlı arasında arabuluculuk yapacağı, bu teşebbüslerden bir şey çıkmazsa Ruslarla birlikte, İstanbul hariç olma şartıyla Türkleri, Avrupanın Osmanlı topraklarından çıkaracaklardı.

İstanbul vakası, Tuna boyundaki ordu içinde bile müthiş akisler meydana getirdi. Aslında ordu Eflak ve Buğdan'a girmiş Rus kuvvetlerine karşı başarılı olup, onları tehlikeli vaziyete sokmuş bulunuyordu. Savunma ve taarruz hareketimizi tanzim eden plânın general Sebastiyani'ye aid olduğu Fransız tarihlerinde yazılıdır. Hattâ Napolyon tarafından gönderilen Fransız subay Meriyaj, bahse konu plânın uygulanmasına nezaret etmekte idi. Sağ cenahımız, Tuna mansıblarından olan Galos üzerine sarkmış olduğu halde, ordunun büyük bir kısmı Tuna'yı aşıp, Bükreş üzerine yürüyerek, Rusların sağ cenahının hattı ricatı yâni kaçış yolu kesilecekti. Bu sağ cenah general İssaev komutasında olarak, batı yönünden Vidin'i tehdit ediyor ve Belgradı elde etmiş olan Sırplarla birleşmek üzere yürüyordu. Bu tehlikeyi hisseden mareşal Mikelson Bükreş'i tahliyeye başlamıştı.

Hattâ yeniçeri ağası Pehlivan ağa bir miktar askerle Silistreden karşıya geçerek Karelaş adasını zapt etti. Pehlivan ağa, nizamı cedid aleyhinde ve Mustafa Sultan tarafdarıydı. Buna bağlı olarak, adı geçenin yamaklar olayını haber alarak, bir fesada sebeb olmak veyahud yeniçerileri yanına alarak İstanbul'a dönmesin ihtimaline karşı azli kararlaştırıldı ve yerine kethüdası Eyüp ağa tayin edildiyse de, Pehlivan, Karelaş'a beni azlettiler. Maksad yeniçeriyi kaldırmaktır manâsında haber gönderdi. Bu haber üzerine yeniçeriler akın akın Silistre'ye ricat ve biz ağamızdan

hoşnuduz, diyerek yağmaya cüret edecekleri anlaşıldı. Bütün bu baskılar Pehlivan ağa'nın vazifesinde bırakılmasını intaç ettirdi. Ancak Sultan Selimin tarafdarı olanların padişahın hâl edilmesiyle birlikte azillerin başlaması ve bilhassa orduda vazifeli olan 1. muhasebeci Ramiz Efendi gibi işinin ehli kimselerin Kula'ya sürgünü gibi kötü muameleler Pehlivan ağayı şımartarak, Kabakçı gibi pespaye bir herif böyle işler görsünde, biz yeniçeri iken ne duruyoruz fikri sabitine kapıldığından, bir gün aniden Silistreye geçti. Serdarı Ekremin otağına hücum etmek istedi. Serdar İbrahim Paşa Rusçuk civarındaki Alemdar Mustafa Paşanın çiftliğine sığındı. Durum İstanbulda duyulunca soydan yeniçeri olan Anadolu valisi ve Akdeniz boğazı komutanı Çelebi Mustafa Paşa sadaret mührü verilerek yollandı. Görüyoruz ki, hükümet güveneceği askerden korkuyordu.

Nasıl korkmasın ki, "İstanbulda bulunanlar, devlet adamını telef etmişler, bizde buradakileri bitirelim. "Sözleri ağızdan ağıza geçiyordu. Pehlivan ağa elbette bu müthiş sözün sarfıyla ordunun yegâne karışıklık illeti oldu. Bu yönüyle her işi eline alarak azlede, tayinede atar tutar oldu. Ancak gün gün azdırdığı Rusçuk'ta bulunan Alemdar Mustafa Paşaya ihbar edildi. Paşanın beşbin asker suvari ile büyük bir hızla Silistreye geldiği görüldü. Zorbaların çenesini kapattı, her birini bir tarafa sindirmeye muvaffak olduysada, sadaret mühürünün Çelebi Mustafa paşaya verilmesi

onunda canını sıktı. Hele Çelebi Paşanın Silistre'ye gelişinde gösterdiği kibirden bütün bütün rahatsız oldu ve Rusçuk'a çekildi. Ne dersiniz? Gelen veziriazam da Pehlivan ağaya rütbe-i vezaret getirmiş imiş. Alemdar Paşa Rusçuk'a çekilmekle birlikte, ordunun zahire ve levazımatını teminde gevşek davrandı. Buna bağlı olarak, Serdarı Ekrem ile aralarına giren soğukluk ziyadeleşti. Yeniçerilerde fırsatı ganimet bilerek azıttıkça azıttılar. Düşman bu iç münakaşalardan istifade ederek, ortalığı kıpırdatmaya başladı. Çarhacı Ali Paşayı bozdu. Ruslar çeşitbe çeşit hilelere baş vuruyor, Osmanlı esirlerine sahte fermanlar göstererek, yeniçerileri cezalandırmaya geldiklerini söylüyorlardı.

Ruslar, bazı adamlarını, devleti aliyenin adamı kıyafetine sokarak göya satın alınmış gibi, Hotin ve Bender kalelerinin paraları diye bazı kimselerin yanında tesadüfmüş gibi para saydırıyorlardı. Diğer taraftan Seydi Ali Paşa, komutasında bulunan donanma, Bozcada'da bulunan Rus donanması üzerine atıldı. Meydana gelen müsademede acemilikten olsun, hava muhalefeti ve azlıktan olsa gerek mağlup oldu. Kaptan-ı Derya gemisinin armaları budanarak esir oldu ve bir kaçı da, sulara gömüldü. Bir kaç tanesi de karaya vurdu ve içindeki askerler firar yolunu tuttular. Ali Paşa, kendi cehalet ve akılsızlığını Şeremet bey gibi, denizci kumandanlara yükledi. Bunların katlini elde etti. Cevdet Paşa meşhur tarihin-

de, "saltanat erkânı pusulayı şaşırmışlardı." der. Bu karışık hâl esnasında Rusçuk'da Alemdar Paşa'nın meclisinde Sultan 3. Selim'in tahta iadesi mevzu bahis olunmaktaydı. Bu müşavere heyeti, Tuna yalısı mübayaacılığı ile Rusçuka gönderilmiş olan Behiç, eski sadaret mektupçusu Tahsin Efendiler, Kula'ya sürüldüğü halde Alemdar'ın davetiyle Filibe'den dönen Ramiz Efendiden meydana gelmişti. İstanbul, bir türlü hercü mercden kurtulamıyordu. Devlet işlerine karışmayacaklarına dair senet imzalayıp vermiş olan yeniçerilerle, zorbalar sağ elleri olan Arif ağayı sürmüş, şeyhülislam Ataulah Efendiyi de, azlettirdikten sonra yine ayaklanarak, Sultan Mustafa'nın şiddetine rağmen yine nasplar yaptırmak gibi devlet işlerini çorbaya çeviren taleblerden geri kalmıyorlardı. Bu taleplerini kabul ettirmek için seçtikleri us-ûl, yegâne düst-ûr olan" aman devletlü iş işten geçiyor, şimdi bir fitne zuhura gelir, İstanbul yağma olunur. Sübyan (çocuklar) ve nisvana (kadınlar) ayaklar altında kalır. Bu madde bağlanmalıdır" sözleriyle bir kaç yüz şirretin para ve rüşvet alarak veyahut yövmiyelerinin arttırılmasını isteyerek toplanmalarından ibaretti. Köse Musa Paşa akıllı davranmış olmak ve öteden beriden çarpdığı büyük servetide ferahlık âleminde rahatça hazım edebilmek için hasta olduğunu ileri sürerek kaimmakamlıktan istifa yolu ile çekilmişti. Topal Ataullah Efendinin bir gün sonra makam-ı meşihata gelmesi, nüfuzunu fevkalade arttırdı. Fakat, Sultan

Mustafa taht üzerinde korkuluk gibi kaldı. Ataullah Efendi ise, Musa Paşa olmayınca işleri idare edemeyeceğini hissettiğinden Paşayı Bursa'dan getirtip tekrar kaimmakamlığa oturttu. Fakat bu sefer de Musa Paşa kaimmakamlık görevini pekde işe yarar olarak görmedi. Çünkü; selefi Hamdi Paşanın ihtiyarlığı hasebiyle padişahın yakınları dizginleri ele almışlardı. Her işe karışmağa başlamışlar, Sultanlar başağalarına varıncaya kadar hepsi rüşvete gömülmüşler şuna buna memuriyet, mukattaa, iltizam almak için devlet adamlarını tehdit eder hale gelmişlerdi. Ocaklının ise, tâbir caizse "bıyıklarını balta kesmez" olmuş, babıâli"yi ise kimse tanımıyordu. Asayiş çok perişandı. Yüz bulup şımarmış bulunan Karadeniz yamakları her yerde silahlı gezmekte, kale'lere fahişe atmak, ırz ehli ve sahiplerine, iffet'e takılmak, apaçık şekilde içki içmek, sokaklarda naralar atmak, hâtta saray kapılarında bostancılara saldırmak gibi halleri korku duymaksızın işliyorlardı. Bütün bunların karşısında Sultan 4. Mustafa'nın bu haltları karıştıranların şiddetle cezalandırılmalarını emrettiği görüldü. Bu emrin akabinde kale kapıları kapatıldı. Ele geçen yirmiüç yamak boğulup denize atılarak bir çıkış yapıldı. Sebastiyani'de bozulmuştu. Her işe karıştığı gibi, Bağdad vâlisi Ali Paşanın, köleleri tarafından öldürülmüş olması üzerine, boşalan vâliliğe gelecek kimse burayı kölemenlerin elinden kurtarmaya muktedir görüntüsü veren, eski sadrazamlardan Yusuf Ziya

Paşanın tayin olunmasına itiraz ve hakkında Bağdat'dan dilekçe gelen Süleyman Paşanın tayininin yapılmasını istedi. Bu istek gerçekleştiğinde bir ecnebinin, devletin iç işlerine bu kadar müdehalesi, nasıl olduysa çirkin görülerek can sıkıldıysada, ortalığın ürkütücü hâlinden çekinilerek bir tahkikat memuru gönderilerek, aciz ve miskinliğe delalet eden bir tedbire gidildi. O sırada Bağdat vâliliğide bir başka hükümet şekli halindeydi (1501). Vâliden sonra ikinci amir kethüda idi. Her sabah, bir bölük asker kethüda dairesine gider, kethüdayı alır, paşa kapısına götürür, orada kapıcılar kethüdası koltuğuna girerek merdiven başına oradanda hazinedar ağayı alarak Paşanın yanına ulaştırırdı. Kethüda orada bir gün evvelki yaptığı işleri sayar o gün için yapılacakları sorup, yine aynı merasim ile makamına dönerdi. Arada gerekir ise vasıtasız haberleşirdi. Kethüda'dan sonra kapıcılar kethüdası, ondan sonrada hazinedarağa gelirdi ki, bunun maiyetinde vâlinin özel askeri olan yedisekizyüz kadar kölemen bulunurdu. Kölemenler iyi yerlerde istihdam olunduklarından Bağdad'ı benimsemişlerdi. Dış siyaset âlemimizde fenerli'ler dediğimiz kimseler devletin başına belâ kesilmişlerdi. Bunlar hangi ecnebi hükümete intisaplı iseler, devletide o tarafa sürüklüyorlardı. Hâtta divân-ı hümayun tercümanı Aleko bey, vazifesi dışındaki işlere müdehale etmesi yüzünden idâm olundu. İşin bu tarafı dahi Sebastiyani için bir müdehale kapısı açtı. Rusyanın

memleketeyn'i istilası üzerine fenerlilerde servet ve şöhretleri menbalarından aşağıda kalarak, Fransa politikasını tutmuşlardı. Aleko bey ise, Sebastiyani'nin iddiasına göre Fransanın koruması altında imiş. Bizim ihtilallerde, ön ayak olanların meselenin sonunda önce ikram ve izaz az sonra birer birer sıkıştırılarak ya sürgün ya da, idam olunmaları eskiden devam eden usûldendir.

Kabakçı vakasında önayak olanlardan pek bilinen Kazgancı Mustafa Gümüşhane emanetinde iken kaydı görülüp canı alındı. Ordu yine bildiğimiz haldeydi. Pehlivan ağa iken vezirlikle, Ağa Paşa olan yeniçeri ağasıda bu karışıklıkta kendi adamlarınca katledildi. Bu sırada ise, 3. Selim taraftarı olan ve orduda bulunmakta sadaret eski kethüdası Mustafa Refik Efendi ile reisül küttap Galip Efendi de kendilerinin idam edileceğini sanarak, ağa Paşanın öldürüldüğü sıradaki karışıklıktan istifade ederek, Alemdar Mustafa Paşanın yanına kaçtılar. İşin böyle hâl alması, Rusçuk'un ciddi bir istişare merkezi haline gelmesinin sebebi oluyordu. Rusya ile mütareke yapılacağına ait sözler ortalığı sardı gitti. 1. Aleksandr, bu sırada Napolyon ile Tilsit'te mülakat halindeydi. Serdarı Ekrem, mütareke asenetlerini imza ettikten sonra, kışlamak üzere, ordu ile Edirne'ye döndü. Tarih diyor ki:

> Orduyu hümayun dediğimiz Serdar-ı Ekremin tebası, padişah kalemi katibi ile devlet ricali adına olan kim-

selerden sayılan yalnız nân-ı ve Serdarı Ekremin kuru bir ünvan ve ihtişamı vardı.

Mütareke esası: İmzadan sonra Rusların zaptına geçmiş bulunan topraklar ve Eflak ile Buğdan'ı otuzbeş günde boşaltması, velâkin sulh antlaşması yapılana kadar bu bölgelere Osmanlı askeri yerleştirilmemesi, İsmaiyl ile İbraiyl ve Yerköy'de bir miktar asker kalarak, buna karşılık Ruslar çekildikçe Osmanlı kuvvetlerinin Tuna nehrinin sağ tarafına geçmeleri, Rus donanmasının Bozca ada önlerinde boğazı ablukadan feragat etmesi, ele geçirilmiş gemilerin ve esirlerin iki tarafca iadesi gibi maddelerden ibaretti. Burada en fazla dikkat çeken hususattan biri de, Rusların bizi Sırbiye ile mütarekeye zorlamasıydı. Hiç kendi reayası ile mütareke olur mu? Mukabil sorusunu sorup ve bunun olmaması lâzım geldiğini ileri süren murahhasımız, Rus vazifeliden, Sırplılar içine birazda Rusyalı karışmış şeklinde cevap aldı. Buna istinaden o taraf içinde sulh yapılana kadar mütareke ilânı yapıldı. Bu halde Napolyon'un hatırı için açmış olduğumuz bu savaş, yine aynı zatın araya girmesiyle bir mütarekeye bağlanmış oldu.

Rusçuk Yâranı-Alemdar Vakası: Mütareke görüşmelerine Sultan Selim taraftarânından ve ortadan kaldırılması plânlananlardan olan Galip Efendi tayin olunmuştu. Bu münasebetle Rusçuk'da kalmış bulunan,

Refik, Tahsin, Ramiz ve Behiç Efendilcr tahtı Osmaniye yeniden 3. Selim'i çıkarmak için Alcmdar Mustafa Paşa ile yaptıkları gizli bir toplantıda karar almayı başardılar. Yapılan plâna göre başarıyı sağlamak ve 3. Selim hân'ın öldürülme tehlikesinden azade kılınmasını temin hususunda uzun uzadıya tedbirler müzakere olundu. Neticede Refik Efendinin çoluk ve çocuğunu görme bahanesi ile İstanbul'a gönderilmesi, bu arada da padişaha yakın olan kimselere sokulup bir sondaj yapması kararlaştırıldı.

Refik Efendi bu karar üzerine İstanbul'a geldi vaziyeti kontrol etti. Ondan sonra da harekete geçti, ilk işi hazine vekili Nezir, hazine kethüdası Selim, baş çuhadar Abdülfettah ağalara sokularak müşahadelerini nakletti. Gördüğü yeniçerinin azıtmış olduğunu, şeyhülislam azil ve tayininde bile rol oynadıklarını bunun devletin şanına nâkise getirdiğini, şeyhülislam, kazasker ve bazı yeniçeri komutanlarının zorla hüküm ferma sisteminide kollektif olarak kullandıklarını, bu gibi nâmakul davranışları sonuçlandırmanın gerektiğini, bunu yapacak kimsenin ise Alemdar Mustafa Paşanın olduğunu son derece açık ve belagat dolu bir konuşmayla anlatıp, kendilerini bu düşünceye celb etmeyede muvaffak oldu. Bahse konu ağalar, Refik Efendi'nin yaklaşımını, padişah 4. Mustafa'ya naklettiler. 4. Mustafa hân; "Ocaklı şu son günlerde uyuşmuş gibi oldu. Diğerleride bir sükunet buldular. Bu tedbir şimdilik dursun" dedikten sonra, Alemdar

Mustafa paşanın İstanbul'a getirtilmesini tehire, Refik Efendiyi ise kitabet riyasetine yâni başkâtibliğe tayinle taltif eyledi. Şimdi husule gelen olay şu idi. Refik Efendi, Alemdar Paşa'yı İstanbul'a getirtmekte başarı sağlayamamış, plân ise makul görünmesine rağmen kenara bırakılmış olunca, Rusçuk'ta yüklendiği vazifeyi ikmâl edememiş oluyor, plân akamete uğramış bulunuyordu. Ancak Refik Efendi düşüncelerinin gerçekleşmesi için bir nevi çalışmalar yapıyordu. Alemdar'ada, pek çok tarafdar kazandırmaya muvaffak olmuştu. Edirne'ye giden Refik Efendi, Rusçuk'tan yanına gelen Galip ve Tahsin Efendiler ile burada da bir gurubu temine muvaffak oldular. Köse Musa Paşa bulunduğu vaziyet bakımından pek müşkül bir mevkide idi. Çünkü; Sultan 4. Mustafa'nın adamları, 3. Selim hân'ın hayatını izale etme fikrini uygulama plânları yapmaktaydı. Köse bu düşüncelerden haberdar olunca en azından kaimmakamlığın istifa yolu ile bırakılıp bırakılamayacağını araştırdı.

Neticede, bu iş ancak herkesin reyi ile yapılabilecek büyük işlerdendir ifadesiyle üzerinden attı. Bu arada istifaya ait arzusunda yerine geldi. Rusya'ya firar etmiş bulunan Tayyar Mahmut Paşa geri geldi ve Trabzon eyaleti üzerinde kalmak şartıyla sadaret kaimmakamlığına tayin olunurken, Köse Musa Paşa da, İzmit'e gönderildi. Bu esnada Ruslar ile mütareke tamamlanmış olmasına rağmende bahse konu devletin bir tek askerini geri çekmemiş olduğu görüldü.

Paris'de bulunan Muhib Efendi gâhı Napolyon'un serzenişine gâhı siyasetçilerin oyalamasına maruz kalarak Rus elçisi ile uzlaşamıyor ve İstanbul'dada, Sebastiyani 3. Selim devrinde karşılaştığı itibarı göremiyordu. Bu yüzden de, babıâli'yi türlü türlü tehdidler altında tutuyordu. Ancak susturulması kolay olmaktaydı. Elmas yüzük, mücevher kutu, süslü at takımı gibi hediyeler hasta ve mecali kalmamış generali yumuşatmaktaydı. Ancak bu tip yumuşamalar, daha sonra daha fazla diklenmeleri intac eder. Sebastiyani'de bu alışılmış us-ûlün haricinde kalamadı. Tercümanları, kapı kethüdaları hattâ memurları bile Osmanlı devletini himayeye kalkıştılar. Sebastiyani'nin en fazla uğraştığı rikabı hümayun reisi Halet Efendi idi. Hatta Halet Efendinin İngilizleri el altından yanlarına çekme çalışmalarını haber aldığında azlettirip, Kütahya'ya sürdürdü. Bütün bunlar olup biterken, Rusçuk yâranı kendi işlerini plânlıyorlardı. LZZ ulufesi verilmesi bahanesiyle Serdarı Ekreme, teşrifat-ı seniyyeyi ve ordu masrafı için binkese akça ile Edirne'ye giden Zenci Nezir, Serdarı Ekreme ve sadaret kethüdasına Moralı Osman Efendi ile yeniçeri ağasına Sultan 3. Selim'in ortadan kaldırılması bahsini açtı. Osman Efendi, ağaya: "Ocak henüz Genç Osman'dan kalan katillik lekesini üzerinden silemedi ve sizde çekininiz. Çünkü Allahü Teâlanın lânetine uğrarsınız" mealinde haber göndererek, red söz söylemiş oldu. Diğer taraftanda Refik Efendi de, Sultan

4. Mustafa'nın adamı sadaret kaimmakamı Tayyar Paşa ile sadrazamın arasına fit koyarak, ayrıca Tayyar Paşa ile şeyhülislâm Ataullah Efendininde arasında hükmetmek davasından dolayı Tayyar Paşa şeyhülislâmı makamından attırmak için müsaade elde etmeyi başarıp, meseleye arızalı bir sonuç getirmişti. Fahişe kavgasından dolayı, bir yeniçeriyi öldüren ve Fatih camiine sığınana, kapılardan giren yeniçerilere silahla ateş eden ve savunmada bulunan lâz ve yobaz güruhundan birinin derhal idamı için büyük bir hiddetle şeyhülislâmın camiden içeri girip, daha sonra ölümüne sebeb olması ulema ve talebe güruhunun yüz çevirmesine, yeniçeri kışla ve ocaklarına iltica edenler saldırıdan masun kaldıkları halde, Fatih camiine onlar kadar saygı gösterilmedi tarzındaki dedikodu çoğalmasına sebebiyet verdi. Bunların hepsi de, Rusçukda toplaşan yârana güç sağlıyordu. Tayyar Paşa ise, şeyhülislâmın Cebbarzâdelerin nefretle anılanlarından olduğundan Sultan 4. Mustafa en sonunda kaimmakamlıktan azlederek Dimetoka'ya göndermeye mecbur oldu. Paşa mazulan giderken, serdarı Ekrem ile Şeyhülislâmın teşviki neticesi olarak başındaki kalabalığı dağıtarak, Hacıoğlu Pazarcığına çekildi. Rusya ile mütarekeye ayrılan müddet sona ermiş, ordunun ise, sefere gidecek hâli kalmamıştı. Edirne'de toplanan bir askeri meclis, vekillerden birinin huzur-u şahaneye giderek, vaziyetin sözlü olarak bildirmesi kararlaştırıldı. Daha yeni sadaret kethüdalığına yeni

getirilmiş bulunan Refik Efendi bu vazifeyede nasb olundu. Yârandan Galib Efendi kitabet reisliğine, Tahsin Efendi çavuşbaşılığa, Alendar Mustafa Paşanın adamlarından Seyid Efendi de ordu kasap başılığına tayin edilmişlerdi. Bu vaziyette ordu yâranın, Alemdar'da Ramiz Efendinin eline geçmiş idi. Gizli haberleşmeler devam edip gidiyordu. Tesadüfe benzer halde Serdarı Ekremin, Alemdar'a galip gelmek düşüncesiyle eşkiyalardan Yılakoğlu, Gavur Hasan ve İbraiyl nâzırı gibi heriflerle antlaşmak üzere Edirne'ye davet ettiği, Alemdar Mustafa Paşanında avlanmak maksadıyla onbin kadar askeri yanına alıpda Edirne taraflarına yürüdüğü işitildi. Edirne olsun, İstanbul olsun telaşa düştü. Hâtta Sultan 4. Mustafa bir gecede şeyhülislâm ile kaimmakam Eğinli Mustafa Paşayı iki defa çağırıp sorduysa da, bir cevap alamadı. Alemdar Mustafa Paşa taraftarlarından oldukları halde merkezi idare tarafından bu çeşit münasebetleri olduğu bilinmeyen ordu ileri gelenlerinden çıkan evrakdaki vukuuhâl: "Serdarı Ekremin zaafı pek açık olarak ortadayken, Yılakoğlu gibi bazı kimseleri Edirne'ye davet etmesiyle, Alemdar Paşanında canını sıktı. Artık harekete geçme zamanı geldiğini anladı. Avı bahane ederek, Edirne'ye doğru yola koyuldu. Eğer şimdiden çaresine bakılmaz ise sonu yaman olur" şeklinde anlatılıyor. Alemdarın sevmediği kimseler derhal Edirne'den uzaklaştırıldı. Yılakoğlu ve benzeri kimseler boğaz muhafızı Hakkı

Paşa maiyetine için birinin gönderilmesini tavsiye etti. Desise-i azime ile yâni büyük bir tezgâh kurarak Serdarı Ekremi, Alemdar Paşanın yanına kendilerinden birisi olan Behiç Efendi'yi gönderdi. Behiç Efendi de, güya aralarını bularak avdet eyledi. Behiç Efendinin dönüşünden sonra, orduda kurulan meclisde, mütareke sona ermiş olmasına rağmen sulhda gerçekleşmediğinden, Rusların, Buğdan'a asker sevk etmelerinden mütevellid savaşında süreceği anlaşıldığına göre, sancağı şerif beraberinde olduğu halde, ordu heyetinin Edirne'de ve Alemdar Mustafa Paşanın maiyetine yeterli sayıda asker verilerek Tuna sahillerinde kalmasına dair verilen kararı elinde olduğu halde İstanbul'a geldi. Fettah ve Nezir ağalar ile gizlice görüşerek, Alemdar Mustafa'nın ne büyük sadakat ve bağlılığın sahibi olduğunu belirtmek için bütün belagat ve maharetini ortaya koydu. Ağalarda kandılar. Hâtta: "Efendimize hizmet etmek ister diyorsunuz. Evvelâ da Sultan Selim'i idam etmelidir" dediler. Behiç Efendi, kastedlen vaziyeti anladı ve net olarak, "bu cihet tasdik olunur ise de, bu işin şimdilik geri bırakılması lâzım geldiğini, yeniçeriyle İstanbul halkı, Rumeli âyanları ve serasker Paşanın bu görüşün aleyhinde olup, bilhassa 3. Selim'in Fransa ile imparatorla var olan münasebetlerindeki ileri dostluk, hâtta hâl olunduğundada general Sebastiyani'nin meclisdeki konuşmasında husule getirilen vaziyete imparatorun infial derecesinde kızgınlık gösterdiğini söylediğini,

ondokuz sene padişahlık yapan bir zâtın gerek İstanbul'da gerekse bir çok yerde taraftarları olabileceğini, vakit geldiğinde de, Alemdar Paşanın bu işi göreceğini" söyledi. Velhasıl; Fettah ağa tarafından Alemdar Mustafa Paşaya hitaben "iktizasına göre harekete izn-i hümayun verilmiştir" mealinde bir mektupda aldı Behiç Efendi. Behiç Efendi, defterdarlık görevi ile Edirneye geldiğinde bu mektup doğrudan Alemdara gönderildi. Zapturapt ortadan kalkmış, yamaklar, zorbalar ise var olarak olayların arkası kesilmiyor, hattâ hapse konan bir kaç edebsiz yamak Macar kaleli Kerim ve emsali zorla Çardak kulluğundan almak elli altı kişi ile birleşip, Karakulak Abdullah ağa ile yeniçeri ağasını Ağa kapısından toparlayarak, sille tokat başyasakçı odasında tevkif etmek gibi durumlar ola geliyordu. Fakat bunlarında her türlü neticesi şeyhülislâm ile diğer baskıcı kimselerinde nüfuzndan kaynaklanıyordu. Bu arada da, Rusçuk yâranının plânları da inkişaf ediyordu. Hatâ o dereceye kadar ki, Serdarı Ekrem mütareke müddeti sona erdiği halden dolayı sefer işleri için müzakerelerde bulunmanın gereğinden, zaten âyanları beş altı bin sekban askeri ile dolaşmaya çıkmış Alemdarı Edirneye davet edecek idi. Alemdar Mustafa Paşa ordusu ile gelerek Serdarı Ekrem ile görüştü. Bununda haberi İstanbulda pek çeşitli tefsirlere tâbi tutuldu. Serdar ile alemdar Paşa arasında görülen yaklaşma eylemleri o dereceye vardıki, görenler ittifak etmişler sanırdı. Bir gün, müzakere

esnasında askerin Edirne'de kalmasından dolayı aylığı birkaç bin keseye malolduğundan ayrıca para temindeki sıkıntı, İstanbul'a gitmeyi tercih etmenin daha uygun olacağı, mütareke sulha dönüşmese bile payitahtça lâzım gelen tedarikler daha iyi şekilde temini mümkündür, şeklinde Serdarı Ekremin kafasını o yönde imale ettiler. Serdar da, bu hususu beğenerek kısa zamanda harekete karar verdi. Bunun üzerine Alemdar Paşa'da "Bende gideyim, padişah Efendimizin yüzünü göreyim, ayağına yüzümü süreyim" deyince etrafındakiler benzerleri gibi hayırlı teşebbüsün, Refik efendi dahi, gizlilik içinde Serdarı Ekreme sual edilecek olursa, hatırlı ve nüfuz sahibi kimselerin gayretleriyle dönüşün keşmekeşe düşeceğinden bahisle, iknaya çalışıp kandırdılar. Hakikaten bir kaç gün sonra, sabahın seher vaktinde Alemdar Mustafa Paşa Serdarı Ekrem ve Çarhacı Ali Paşa ile Behram Paşaları önüne katarak, kendisinin birlikleriyle beraber ordu İstanbul'a yürüme tevcih olundu. Ordunun harekâtından Edirne'deki memurla kâtiblerin çok büyük kısmının haberleri bile yoktu. Kabakçı'nın İdamı Alemdar Mustafa Paşa ordunun harekatından evvel Boğazhisarı âyanı Hacı Ali ağa'yı, boğaz nâzırlığına getirilmiş Kabakçı'yı idam etmesi için Karadeniz boğazındaki Rumeli feneri kalesine yolladı. Ali ağa dosdoğru Kabakçı'nın kale dışındaki evine gidip, hakkında emir var idam olunacaksın sözlerini sarfederek, doğrudan içeri girip, yatağında bastırmış

olduğu Kabakçı'yı öldürdü. Vücudundan ayırdığı kelleyi, Alemdar Mustafa Paşaya yolladı. Ordu bu olay husule geldiği sırada, Çorlu menzilene gelme durumundaydı. Kabakçı'nın idamı olayı yamakları şaşkına çevirdi. İstanbul'da ş-ûyu bulduğunda da, hâle İstanbul ahalisi hayret etti. Sebebide olanlardan ne padişahın, ne de devlet erkânının haberi bulunuyordu. Bu vaziyet karşısında kaleyi yamakların muhasara altına aldığı görüldü. Hacı Ali'nin askerlerine ceza olmak üzere perişan edilmelerine dair irade çıktı. Böylece toplarla ateşe tutmaya başladılar. Kaleye sıkışmış bulunan Ali ağa kalede bulunan toplar ve askerlerinin silahları ile kuşatmacılara cevaba gayret verdi. Top sesleri, İstanbul'da dolaşmakta olan dedikoduların yanında hiç mesabesinde kalmaktaydı.

Bu sırada ise, Alemdar Paşanın ordu ile birlikte gelmiş olma haberi şehir içinde duyulduğunda ortalığı bir korku aldı. Şehrin her semti allak bullak olmuş, her dakika bir şayia, yalana dayalı bir hikâye, bir söz, bir tahmin, ağızdan ağıza yayılıyor, savunma plânları kuruluyor, çıkartılan bir hatt-ı hümayunla geri gitmelerini sağlayacak tedbirler araştırılıyordu. En son söz Salı günü şehre girecekler diyen sadaret kaimmakamı Mustafa Paşa daha sonra da "elbette gerekmese gelmezler ve külfeti seçmezlerdi" ile "evet evet öyle ya! Lâkin bir kaide sancağ-ı şerif daveti için adam gönderilmelidir" sözleri olmuştu. Bunun üzerine hazine vekili Nezir ağa davet etme görevi verilerek orduya

gönderildi. 1222 Cemaziyelevvel 25 (1807 Ağustos 3 Salı) günü şeyhülislam ve sadaret kaimmakamı, bütün kadı Efendiler, devlet erkânı karşılama merasimi için, İncirli (Bakırköy) çiftliğine giderek, Serdarı Ekrem ile konuştukları gibi, Alemdar Paşayı tebriğe davrandılar. Alemdar Mustafa Paşa, teşrifat us-ûllerinden anlamamaktaydı. Ancak yanında bulunan Köse kethüda Ahmed Efendinin uyarısı ile çadırından bir kaç adım dışarı çıkıp, gelen zevatı karşıladı. Şeyhülislâm Ataullah Efendi, Alemdar'a hürmeten meclisten biraz öteye oturdu. Alemdar Mustafa Paşa, farkına varıpda: "Buyrun Efendi, buyrun siz hem başı büyük, hem işi büyük zümerasındansınız.

"Size riayet etmeğe herkes mecburdur" şeklinde hürmet ifadesinde bulunduysada, Ataullah Efendi bu sözlerden fazlasıyla alındı. Sultan 4. Mustafa, sancak-ı şerifi İncirli ile Davut Paşa arasında karşılayarak teslim aldı. Önce sadrazam, bilahire Alemdar ayak öptüler. Önce ordu İstanbul'a girdi, onları takibende Alemdar'ın birlikleri şehre dahil oldu. Kabakçı olayını aklına bile getiren yoktu. Hattâ yeniçerilerden de ikitane meşhur odabaşı öldürülmüştü. Kimse de, ağız açacak bir cesaret görünmemekte idi. Alemdar Paşa, bir iki gün sonra silahlı ve beş-altı bin kişiyi bulan askeri ile babıâli'ye geldi. Bu sırada şeyhülislam Ataullah Efendi azl olunup, makamı meşihata Arapzade Arif efendi tayin olundu. Ortalığı bir sük-ût kaplamıştı. Mütegallibeden, Şemseddin Efendi Bur-

sa'ya, Anadolu Kazaskeri Nureddin Efendi Kütahya'-ya, Hoca Münib Efendi Ankara'ya sürüldüler. Aygır imam azlolundu. Buna rağmen kimse aldırınıyordu. Herkes, Alemdar Paşanın, şeyhülislâm ve adamlarını görevden tard için gelmiş diye nitelendiriyordu. Hele sadrazam Çelebi Mustafa Paşa, mütegalli benin dağılması neticesinde müstakilen sadrazamlık yapacağına ait duygularla sevinçten uçuyordu. Artık içinde bulunduğu duygularla Alemdar Paşaya, Seydi Ali reisin Kapdanı Deryalıktan azli hususunda, "siz gidin. Ben istediğinizden daha âlasını yaparım" diye cevap verirken, gerek Valde Sultandan gerekse padişahdan aldığı emirler üzerine olanlara yavaşlık getirmek, biran evvel Alemdarı İstanbul'dan uzaklaştırıp, bir başına sadaret zevki tatmak istiyordu.

Ancak söylediklerine karşılık Alemdar Paşanın yüzünde görülen sertleşme emaresi işin renginin değişeceğini gösteriyordu. Ayrıca bazıları tarafından da, maksad-ı hâkikinin 3. Selim hân'ın Osmanlı tahtına yeniden çıkması çalışmalarından olduğu duyurulunca sadrazamın korkusu arttı ve şâyiayı Sultan 4. Mustafa'ya duyurmaya karar verdi. Ne varki padişah bu uyarıyı fazla önemsemedi. Bu hâl üzere padişahın en yakını olan kimselerle görüşmeler yapıldı. Konuşmaların cereyanı: "İş, işden geçiyor. Sonuçta hiç hoş olmayacak. Ruhsat verilsin, ben Refik Efendi ile arkadaşlarını idâm edeyim. İstanbul'un kapılarını kapatayım arkasından Ocaklı ile alemdar ve Ramiz Efen-

dinin üstüne çullanıp işlerini bitireyim, şeklinde telâş gösteren sadrazam, karşısındaki Nezir ağa ve diğerlerine bu düşüncesini kabul ettiremezdi. Çünkü, daha önce Behiç Efendi bu zevatla yaptığı görüşmede, Alemdar Paşanın onlar tarafından benimseyebilecek görüşlerin müdafii şeklinde gösterilmesi başarılmıştı. Buna bağlı olarak da padişah yakınlarından sadrazamın aldığı cevap: "Sen vehime düşmüşsün. Alemdar Paşa sadık bir kimsedir" şeklinde olmuştu. Fakat bu gizli haberleşme ve konuşmayı, Rusçuk yâranı haber aldı. İşi pek çabuklaştırmak gerektiği lâzimeden sayıldı. Alemdar Mustafa Paşa bir sabah ansızın yanında onbeşbin asker bulunduğu halde, İstanbul'a girip babıâli'ye dayandı. Sadrazamın odasına hiddet içinde girip büyük bir nefretle: "Bre he-rif, mühr-ü hümayunu ver" şeklinde haykırdığında, şaşıran sadrazam ne sebeblere baliğ ise mührü bulamaz hale geldi! Alemdarın eline geçen mühre bakıp ne yapacağını düşündüğünü gören Refik Efendi, Paşayı ikaz ile mührün Çavuşbaşıya verilmesini işaret etti. Sadrazamıda yanında bulunan âyanlardan Boşnak ağa'ya teslim ederek Çırpıcı çayırındaki ordusuna yolladı.

Bu sırada şeyhülislâm ve kadı'larıda davet eden Alemdar Paşanın sadrazama yaptıkları, şeyhülislâm Arapzade Arif ağa tarafınca öğrenildiğinde şeyhülislamın dizleri titremeye başladı. Hele: "Din ve devlete ait işlerimiz var, nezdi hümayuna (padişahın yanına) varmak lâzım geldi, kalk gidelim" dediğinde, işin

encamını anlayan Arif Efendi büsbütün mecalsiz kaldı. Alemdar Mustafa Paşa, şeyhülislâmın bu hâlini görüp tereddüt etmeye yorarak" Arapoğlumusun? Nesin? Kalk diye şarlayınca bütün bütün şaşıran Arif Efendi, tecdid-i iman getirerek, yürümeğe başladı. Alemdar Mustafa Paşanın babıâlideki icraatı sarayın içinden de duyulunca ortalığı bir velvele kapladı. Şaşkınlık alametleri gayet bariz şekilde müşehade olundu. Alemdar Paşa, Soğuk çeşme kapısından saraya girip, orta kapıda durdu. Kızlar ağası Mercan ağayı çağırttı. Ona: -Bütün ulema, devlet adamları, Rumeli ağaları ve âyanları, Anadolu hanedanları Sultan Selim Efendimizi taht'ta görmek istiyor bizde bu yüzden buraya geldik. Hemen Sultan Selim Efendimiz çıkarılsın. Kendisini tahta çıkaralım. Dedi. Şeyhülislâm Arapzade Arif Efendiyi'de Sultan Mustafa'nın yanına yolladı. Hiç bir çaresi olmayan şeyhülislâm, vaziyeti öğrenen padişah 4. Mustafa'nın tehdidlerine maruz kaldı. 4. Mustafa, "yıkıl git. Cemiyeti dağıt. Paşayı da geriye yolla, yoksa seni parçalatırım" sözleri ile koğulduğu görüldü. Padişahın yanından çıkıpda giderken, 4. Mustafa'nın yakınları kendisine bağırıyor, söğüyor hattâ ilişmeğe teşebbüs edenler bulunuyordu. Bu şaşkınlıklara düşen şeyhülislâm Arapzâde Arif Efendi, şimdi de, Alemdar Mustafa Paşanın karşısında saçma sapan konuşmaya başladı. Ondan da: "Bre münafık herif, sen içeride işi başka kalıba döktün ha! Şimdi gidecek bu işe bir güzel suret vereceksin" a-

zarlayıcı tarzında lâflara maruz kaldı. Vaziyetin pek büyük olan nezaketinden iyicene şaşırmıştı. Biraz bekledikten sonra kendini buldu, "söz, nasihat kâr etmiyor" şeklinde meramını nakletti. Aynı anda ise, Alemdar Mustafa Paşa, balta ve kazmalarla kapalı olan Akağalar kapısını kırdırıyordu. İçeridekilerin korkunç sesleri du-yuluyor, seslerinden titredikleri anlaşılıyordu. Buna karşılık, içeride bu inkılabın en kanlı sahnesi hazırlanmaktaydı. Sultan Mustafa, yakın ve sadık adamlarını toplamış kurtuluşa bir yol aramaktaydı. Zorbalık ve tehdid, hepsinde feci bir tedbir bulma yoluna sevk etti. "Sizin padişahlığınıza devamınız, Selim ve Mahmud'un izalesine bağlıdır. İzin veriniz. Haremi hü-mayuna girelim. Biz çıkıncaya kadar da, babüssade kapısı kapalı tutulsun" dediler. Saltanat zevki, tehlikeli dönem, bilhassa bu gibi adamların müstebit düşüncelerinin erbabına tattırmak için izin verdi. Başçukadar Abdülfettah, hazine kethüdası Ebe Selim, Nezir ağa, İmrahor Deli Eyüb oğlu Mehmed, tebdil hasekisi Bağdadlı Hacı Ali, avadan bostancılardan Deli Mustafa, beraberlerinde saray muhafıslarından olan beş-on bostancı ve baltacı olduğu halde haremin içine daldılar. Biraz evvel 3.Selim'i kurtarmak vazifesiyle Alemdarın yanından gelen kızlarağası Mercan ağa zaten kendi adamları olduğundan bir şaşırma ile dairesine çekildi. Katiller hareme girdiklerinde ilk önce 3. Selim'i karşılarında bularak üzerine hücum ettiler (1515) ve şehid ettiler.

Şehzade Mahmud, lalası Anber ağa ile arkadaşı Hafız İsa vakadan haberdar oldukları andan hemen sonra Efendilerini kötü bir teşcbbüsdcn korumak maksadıyla yanına koşmuşlardı. Gözü dönmüş katiller, şehzade Mahmud'un dairesine saldırıya geçtiğinde karşılarında kılıçlarını çekip şehzadeyi savunan bu iki fedakâr zat ile karşılaştılar. Yine bu sırada cariyelerden adını tarihlerimize Cevri Kalfa diye yazdıran hanım, hamam külhanından elde etmiş olduğu bir tas külüsaldırganların suratlarına serpti. Gözleri külün tesiriyle hedef göztemeyen saldırganları oyalamış oldu. Bu oyalamadan kazanılan zaman içinde, hazine ta-rafında da seferli kethüdası Mehmed bey ve 1. İmam Tatar Hafız Ahmed Efendinin tavsiyeleri ile Anber ile İsa ağalar, şehzade Mahmud'u, haremin bahçesinden kuşhaneye, arz odasına bakan dama çıkardılar. Ancak Ebe Selim denen zorba yetişmişti. Hattâ fırlattığı hançer tam isabet kaydetmemişse de, yine Sultan 2. Mahmud olacak genç şehzadeyi kolundan birazcık yaralamıştı. Ayrıca hücumlar esnasında gösterdiği telâş yüzünden dama çıkma esnasında alnını kapının sürgüsüne çarparak yaraladı. Sağ kaşını dikkatle gözetleyenler, mevcud izin bu yaradan kalma olduğunu anlarlardı. Birinci İmam Hafız Mehmed Efendi, seferli kethüdası Mehmed bey, baş lâla Tayyar Efendi, Koyun yiyen lakabı ile tanınmış Arif ağa aşağıda hazırlıklı olarak beklemekteydiler. Dama çıkmış bulunan şehzadeyi gördüklerinde, kuşhane ve

meşkhanede bulunan merdivenleri bir koşuda alıp getirdiler ve iplerle birbirlerine bağlayarak, dama çıkmış istikbalin padişahının yere inmesine yardımcı oldular. Bu sırada ise, Almedar Mustafa Paşa, Akağalar kapısını kırdırmaya muvaffak olmuştu. Böylece içeriye girmiş ve arz odasının babüssade hizasında bulunan kapı önüne geldiğinde, 3. Selim hânın bir şilte örtülü ve kanlar içindeki cesediyle karşılaştı.

Bir çok yara ve bereden başka, sağ şakağının derisi sakalıyla beraber çenesine kadar inmiş idi. Alemdar ürpertici bu dehşet manzarası karşısında ağlamağa başladı: "Vay Efendim, ben seni tahta çıkarmak için bu kadar yoldan geleyimde, şu gözlerim, seni bu halde görsün. Ben de, şu andan itibaren enderun halkını öldüreyimde intikamını alayım." diyerek, bütün mevcudiyetiylede talihsiz padişahın kanlı cesedine sarılıp, yere kapandı. Paşa, büyük üzüntüsü içinde tutamadığı ahlar ve vahlar ile maiyetindeki o acaib kılıklı ayân ve sekbanları da, galeyana getirmiş oluyorlardı. Cidden Osmanlı başşehri, büyük bir buhranın, büyük bir tehlikenin içine düşmüştü. Sultan 4. Mustafa ise, Bağdad köşkünde gezinirken hırsı, hayret ve ızdırabını geçerek "ben tahttan inmedim. Mahmud'u kim çıkardı?" diye söylenmekteydi. Alemdar'ın gözüne ilişince, Alemdar Paşa: "Bu kim? Sultan Mustafa mı? Söyletin ona ana bucağına gitsin. Yoksa elimden kıyamete kadar lânetlenmeme sebeb olacak bir iş çıkacak" dedi. İmam Ahmed Efendi ve

bazı kimselerde yanına giderek: "Osmanlı tahtında nasibiniz bu kadarmış! Biraz harem-i hümayuna teşrif ediniz, istirahat buyurunuz" nazikane sözleriyle 4. Mustafa harem cihetine gönderildi. Çok dikkat çekicidir ki, Rumeli adetlerine uygun olarak, kadınlara silah çekilemediği için Sultan 4. Mustafa'nın annesi söylenmesi doğru olmayan lakırdıları sıraladığı halde, Alemdar kedi gibi sinerek (1517) ses çıkarmadı hattâ Ahmed Efendi valide sultanı güç belâ susturabildi. 1222 Rebiülevvel 21, (1807 Mayıs 30. Cumartesi) günü tahta çıkmış ondört ay, onbeş gün sonra hâl'i vuku bulmuştur. İdam edildiğinde 30 yaşlarında bulunmaktaydı. Tarihler, Sultan Mustafa'nın nizamı cedid aleyhtarlığı, kardeşi 3. Selim ile Şehzade Mahmud'un yok edilmesine rıza göstermiş bulunduğundan bahsetmekte, hakkında başka bir mütalaa da ileri sürmemektedir.

Otuzuncu Bölüm

Sultan İkinci Mahmut

-1-

1223 Senesinde tahta çıkmıştır. Tahta çıktığında henüz yirmi dört yaş larında idi. Sultan üçüncü Mustafa'nın oğludur. Tahta çıkış şeklini tarih bize şu şekilde nakledip anlatıyor:

Alemdarın Sultan Selimin ölüsü üzerine kapanarak intikam kelimesini ağzından fırladışı, yaradılışındaki vahşilik ve kan dökücülüğe alışık olan, ne Enderunl ne de Birun halkını birbirinden ayırmaya muktedir olamayan beraberinde olanları katliama kadar sevk edecek etkiyi taşıdığı derhal görüldü. Bunlar alemda-rın istediği intikam yerine ayırmadan Ortalığı kesip biçerek, yıkıp yakarak iş görecek takımdan oldukları için böyle bir harekete kalkışmaları tam bir tehlike idi. Bereket versin alemdarın Akıl kahyası ve mürşidi Ramiz efendi yetişerek: "Şimdi ne on'a ağlanacak, ne de intikam alınacak zamandır. Zaman çok sıkışık ve kısa, devleti tehlikeden kurtara cak nazik bir zamandır. Tahtın sahibini bulup yerine oturtmalıyız. Aman! Ona da bir zarar gelmesin" diye uyardı. Alemdar derhal aklını başına toplayarak "Aman Sultan Mahmut efendimize bakın,

damlara çıkın, şurasını burasının yıkın!" diye bağırdı. Kim bakacak? Enderun halkının her biri bir deliğe sığınmış, Mahzenlere, Serdab lara, köşelere bucaklara sinmiştiler. Alemdarın askeri ise henüz Rumeli'nden geldiklerinden sarayın kapısını bacasını bilmiyorlar, Yalın kılıç yatağanlar ellerinde dolaşıp duruyorlardı. İşte bu büyük kargaşalık içinde Sultan Mahmud'u kurtarmaya uğraşanlar zor güç onu damdan indirdiler. İmam Hafız Ahmet Efendi önde, Mehmet Bey ile Tayyar Efendi koltuklarında oldukları halde geldiler. Alemdar heybetli bir sesle: "Bu kimdir?" diye hitap etti. Gözler Sultan Mahmudun geldiği yöne yönelmiş olduğu halde herkes dehşet içinde suskun bir vaziyette duruyordu. İmam Ahmet efendi ilerledi: "Sultan mahmut efendimiz. Hilâfet sırası kendilerinindir. Ben biat ettim. Gerisi sizin himmetinize kalmıştır" dedi. Alemdar bunun peşi sıra: "Ah efendim!. Ben ben amcanızı tahta çıkarmak için gelmiştim. Kör olası gözlerim onu bu halde gördü. Bari seni tahta oturtarak teselli olayım. Ona kıyanlar Enderun halkıdır. Onlarıda tamamen kılıçtan geçireyim" şeklinde konuştu. Bunun üzerine Ahmet Efendi: "Enderun halkının ne kabahati var? Bu cinayeti işeyenler bellidir. Efendimiz onları buldurur, cezalarını vermek üzere size gönderir." Dedi. Bu konuşma esnasında Sultan Mahmud'un ilk emrini bildiren ses işitildi. "Paşa ben onları buldurup sana gönderirim. Sen askerini dağıt. Silahını çıkar, hırka-i saadet dairesine gidelim" Alemdar askere: "Dışarıya çıkın!" deyince hepsi çıkdığı gibi kendisi de silahlarını çıkardı. Fakat belindeki palanın Üçüncü Selimin yadiğarı olduğu için çıkarmayaca-

ğını yeni makam sahibi padişaha arz etti. O da ruhsat ve müsaade vererek hırka-i saadet dairesine gittiler. Ondan sonra da biat merasimi icra edildi.

Alemdar sadrazamlığa getirildi. Şeyhülislam Arif efendi yerinde bıra kıldı. Sultan Mahmud'un ilk emri 3. Selim'i öldüren canilerin yakalanıp bostancıbaşı hapihanesin de tevkif edilmelerine aitti. Bunun üzerine başçuhadar Fettah Kabataş'ta, hazine vekili mahud Nezir Üsküdar'da, bostancı Mustafa Soğuk Çeşme ocağında yakalandılar. Mirahuru-evvel kör Mehmet'te yakalandı. Darussaade ağası Mercan Balıkhane de, Fettah babı hümayunun dışında, Nezir'le Mirahur Mehmed ve baş katibi Arif Alay köşkü önünde, avadan bostancısı Deli Mustafa, hadım ağalarından Cevher ile Amber Yalı köşkü dışında idam edildiler. Şeyhülislam Ataullah efendi Kazanlığa, Rumeli kazaskeri Muhtar efendi ile İstanbul kadısı Murat zade de birer yere, Eski kaymakam Mustafa paşanın da hasları, İrat ve Mukataaları kaldırılarak filibye sürüldüler. Bunlardan başka Sultan Mustafanın adamlarından valide kahveci başısı Abdurrahman, Kahvecibaşı Süleyman, Tebdil hasekisi Bağdatlı Hacı Ali de öldürüldüler. Selim olayında katillere delalet eden on kadın ve cariye de kayıklara konulup kız kulesi açıgın da boğularak denize atıldı. Ertesigün onyedi bostancı daha kesildi.

Hemen her gün bir kaç kelle düşüyordu: Bu çeşitten olarak üçüncü Selimin sorgucuyla mücevherlerini alıp kaçmış olan hazine kethüdası Mahut Ebe Selim Davut paşada sayı ocağından teslim edilerek Kaftancısı Nısfet ile beraber alay köşkü önünde idam olundu. Rivbayet göre bir kaç gün içinde üç yüz kişi öldürüldü. Meşhur Sadaret kaymakamı Köse Musa Paşa Buldurulup kellesi getirldi. Hazine darıda yakalanarak paşanın çalıp çırptığı Mallar ve eşyalara alınmak üzere Bostancı başı Hapishanesine kondu.

Rusçuk Yaranından Ramiz efendi uhdesine vezirlik verilerek Kaptanı Derya tayin olunarak bu kere Şeyhülislam Arif efendi azl edilerek Salih efendizade Ahmet Said efendi İkinci kere Şeyhülislamlık makamına geldi.

Eski devirde nüfuz sahibi olan Alimler de birer birer sürüldüler. Musevî Deli Çalbun Aldığı rüşveti gizleme suçlamasıyla Ağa kapısı önünde öldürüldü. Eski sekban başı Mustafa, Hammaloğlu Hafız Mustafa ağa, Cüce Mustafa ve yeniçeri zorbalarından bazıları asılarak, bazıları boğularak bazıları da sürüldükleri gibi Karadeniz boğazı Yamakları ocağıda kaldırıldı. Tarihi Cevdet bu işlerin peşisıra İstanbul'a çöken hareketsizlik ve korku yu tasvir ederek anlattığı sırada diyor ki:" yeniçeri gayret keşliği ile tanınan Rumeli ayan ve ağaları bilakis yeniçerilere düşmanlık ve daha önce sultan Selimin düzen, ne aykırı görüşte bulunduklarına pişmanlık gösterdiler. Bundan dolayı

yüksek konaklara yerleştirildiler. Hergün üçer beşer yüz Rumeli erleriyle babıaliye gelip gider ve bu Rumeli askerleri heybetli görüntüleriyle gurup gurup sokaklarda ve pazarlarda gezdikleri için İstanbulun içi bir kışla suretine ve Babıalide bir divanı harb şekline girdi. Aksarayda, Parmak kapıda, Okçular başında, Balık pazarında adamleşi eksik olmazdı. Bir iki ay içerisinde bu şekilde idam olunanların sayısı bine ulaştı. İstanbulun içinde sadrazamın ordusuna karşı söz söylemeye yahut devlet işlerinden bahsetmeye kimse cesaret gösteremezdi.

Sultan Selimin adı o kadar saygıyla anılırdı ki hayatta olupta tahta çıksaydı bu kadar Nufuzünün tesiri olmazdı. Bunun için her tarafta yeni çerilere hakaret ediliyor, Sultan Selim gibi bir padişahın kıymetini bilmediler diye her gün serzeniş ve azara uğruyorlardı. Evvelki gibi olur olmaz işler danışma meclisinde sürüncemede kalmayıp büyük maddeler hemen arz olunup ve özetlenerek padişahın iradesi yerine getirilerek çabuk bir vaziyette icra ettirilmekte ve diğer maddelerde sadrazamlık makamınca yerine getirilmekte ve sadrazamın suçlananlar hakkında asla merhamet ve acıması olmayıp suç ve cinayet işleyenler hemen cezalarını gördükleri için İstanbul'un içinde genel bir asayiş ve emniyet meydana gelmiş ve benzeri görülmemiş bir suskunluk ve hareketsizlik meydana çıkmıştı. Fakat uzun uzadıya incelemeye zaman olmadığından küçük bir suç için şiddetli ceza

görmek gibi özürlerde meydana geliyordu. Hatta Şaban ayında genç bir delikanlı bir en'amı şerif hırsızlığı ile suçlanıp kapıya getirilip derhal Aksaray sebili önünde idam edildi (4). "Payi tahtın şu haline yine tarihin yazdığı aşağıdaki fıkrayı ilave edecek olusak içtima-i durumun şekline doğru bir adım daha atmış oluruz." Sultan selimin tahttan indirlme sine bir sebebde taassup ve eski düşüncelilerin üstünlüğü olduğu için taassubu kırmak üzere onlara hakaret etmek ve Sultan Mustafa devrinin aksine gitmekte bu yeni devrin hükmü gereği oldu."

Tayyar Paşa evvelce Alemdar tarafından Varna Muhafızlığına tayin edilmişken Muhalif düşünceli kişilerden olduğu için idam edilerek kellesi İstanbul'a getirildi.

Sultan selim zamanında ihdas olunan "Deniz işleri Bakanlığı" unvanı, Sultan Mustafa zamanında bidattır diye ilga edilerek kaldırılmıştı. Bu kere ise yenilenerek Morali Ali efendi adında biri tayin edildi.

Devletin genel durumu ise şöyleydi: Nizamı cedidin kaldırılması üzerine Rumeli ve Anadolu eskiden olduğu gibi derebeylerinin işgal ve tegallü bünde, Arnavutluğun bir kısmı Toskalık yanya valisi Tepe delenli Ali Paşa, diğer kısmı Kegalık İşkodra Valisi Kata Mahmut paşanın idaresi altında, İstanbul zorbaların elinde kalarak Merkez tamamen Nüfuzunu kayb etmişti. Mısırda Mehmet Ali paşa kölemenleri imha ve yok etmekle meşgul, Batı Cezayir ocakları

Dayıların Mahkumu, Halep karışıklık ve ihtilal içinde, Bağdat kölemenleri bağımsızlık davası peşinde Vahhabiler Haremeyn'i işgal ederek padişahın adını hutbelerden silmiş düşürmüş ve Mısır sınırlarıyla Şam ve Irak yollarını keserek tutmuşlar, Bozok taraflarında Cabbarzadeler, Aydın ilinde Karaosmanzadelerin tahakküm ve baskısı altında. Hükümetin iç siyaset adına tatbik etmeye karar verdiği hareket şekli ve tarzı ise 256 numaralı faidede Dipnotta son derece açık bir şekilde çizilmiştir.

Dışarıda ise: Rusya ve İngiltere ile harb hali, Napolyon ile Çar birinci Aleksandır nasıl taksim edilip bölüşüleceğimizi müzakere ederek zaman geçiriyordu. Kara ve deniz güçlerimiz hemen hemen yok olmuş. İdari ve mali işler tamamen bozuk. Velhasıl herbiri devletin yıkılmasını gerektirecek derece sebepler vardı. Alemdarın teşebbüs ve başarısıyla meydana gelen bir çeşit güç ve kudret ise alemdarın varlığına bağlı bir görüntüyü taşıyordu.

Rumeli ve Anadolu'daki derebeylerinin en ehemmiyetlileri: Rum elinde Sirozlu İsmail bey, Saruhan mutasarrıfı Karaosmanoğlu Ömer ağa ve diğerleri idi. Bileciktede Kalyoncu Mustafa adında bir ferman dinlemez türemişti. Fakat Alemdarın şöhreti hepsini emre boyun eğer hale getirmişti. Hatta bir umumi danışma yapılması maksadıyla yolladığı davet nameye derhal icabet ettiler. Bunlardan Kalyoncu Mustafa beşbin, Siraozlu İsmail bey on ikibin askerle geldiler.

Nizami cedit kumandanı Kadı paşada aldığı davet name gereğince dağılmış talimli askerlerden tüfekçi adıyla beş altı bin asker yazarak geldi.

Devlet adamları ve bu gibi elebaşılardan bir danışma meclisi toplandı. Alemdar, yeniçerilik taraftarı olmakla beraber talimli askerin gerekliliğinden ve devleti aliyle bu teşkilattan mahrum oldukça devamının olanaksız olacağından, aradaki nifakın birliğe dönüştürülmesiyle herkesin sağlam birlik ipine bel bağlaması lazım geleceğinden bahisle bir nutuk verdi. Danışma ve müşavere sonunda aşağıdaki maddelerin tanzimine karar verildi.

1. Padişahın emirlerinin her durumda geçerli olması,
2. Her yerde hazine gelirlerinin tahsil edile bilmesi,
3. Devlet adına asker alınması, muhalefet edenlerin cezalandırılmaları için ileri gelen eşrafın ve hanedanların davacı olmaları ama birlik şartına zıt davranış meydana gelmedikçe ayan ve hanedanlardan hiçbirine sataşılmaması taarruz edilmemesi

Bu maddeler bir senette kaydedilerek imzalanıp mühürlenecekti. Nitekim yapıldı. Bu senette alemdarla Şeyhülislam Esat, Kaptan-ı Derya Ramiz, Anadolu valisi Kadı Abdurrahman, Rumeli kazaskeri Mehmet derviş, Nakıbül-Eşraf Dürrizade Abdullah, ileri gelenlerden Emin paşa zade Mehmet Emin, Hafız Ahmet Kamil, İstanbul Kadısı Mehmet Tahir, Sad-

rı Ali kethüdası Mustafa Refik, yeniçeri Ağası Mustafa, Defterdar Mehmet Emin Behiç, Reisül küttab Mehmet Sait Galip, eski rikap kethüdası Mustafa Reşit, deniz işleri bakanı Seyyid Ali, Divanı hümayun başçavuşlarından Mehmet Tahsin, 1. Ruznamçeçi Mehmet Emin, Cebbarzade Süleyman, Sirozlu İsmail, Karaosmanzade Hacı Ömer, 1. muhasip Ahmed, sipahiler ağası Ali Mehmed, beylikçi Divan-ı Hümayun Mehmed İzzet divan-ı hümayun karşılayıcısı Hüseyin Hüsnü, Çermen Mutasarrıfı Mustafa'ların imzaları vardı.

Daha dün bin türlü tehlike atlatarak tahta kavuşan Sultan Mahmut, bu senedi Enderun görevlileri ile müzakereye koydu. Bunlardan eğri boyun lakabıyla tanınan baş çuhadar Ömer Ağa, senedin içerdiği maddelerin sal tanatın bağımsızlığına dokunur olduğunu, fakat şimdilik çaresiz kabul edilip tasdik edilmesini daha sonra yürürlükten kaldırılmasını padişahın zihnine koydu. Sultan Mahmut istemeyerek (kerhen) bir hattı hümayun çıkararak senedi tasdik etti. Âyan ile onlara yardımcı olanlara, bu senedi yazan büğelekçi İzzet beye karşı kin bağladı. Diğer taraftan Enderun takımı Padişahın niyetine uygun olarak Yeniçerileri el altından kışkırtmaya başladılar. Bu entrikaların hepsi Alemdarın aleyhine denen bir fesat dolabı olduğundan şübhe yoktu. Çünki Nüfuz ve hükmü padişahtan daha fazla geçerli idi. Saltanat gelenekleri ise böyle bir Nüfuz ve hükmü çekemez. Tarih bunun böyle

olduğuna yemin bile dere. Alemdar ilk tehlike basamağına basmıştı.

Bununla beraber Nizamı Cedit nasıl kaldırıldıysa yine öyle canlandırılmak isteniyordu. Yeniden Asker yazılıp Levent çiftliği ile Üsküdar kışlalarına yollanıyor, Hepsine aynı tipte Aba dizlik ile tozluk giydiriliyordu. Fakat Nizamı cedit ve Asakiri şahane tabirleri terek edilerek bunlara Sekban adı verilirdi. Önce bunların başına bostancı biradası giydirilirken "Şubara" (5) giydirildi. Şubara Rumeli halkına özel yedi sekiz terekli çuha bir kalpaktır. Bir kısmının üzerine kırmızı, bir kısmının üzerine nergisi Magrib şakları sarılması uygun görüldü.

Yeniçeri ocağını Kanuni Sülayman hana uygun bir hale getirmek için vekiller meclisince alınan karara Sultan Mahmut Bağımsızlık sebebi ve enderun memurlarıyle şimdilik ortak tutmak istediği yeniçeriler sebebiyle Sureti haktan karşıymış gibi göründü.

Yeniçeriler kışlalarda oturur ve Ulufe ile geçinir asker oldukları halde zamanın geçmesiyle adeta rençber ve esnaf olmuşlar ve fakat ulufelerini bir çeşit irat ve akar hükmüne koyarak alınır satılır hale getirmişlerdi. Vekiller meclisinin verdiği kararsa "defter içinde olan kolluk neferleri, kara kollukçu, kışla ihtiyarları gibi fiili hizmette bulunanlar müstesna olmak üzere diğer ulufe sahiplarinin ellerindeki isimlerin ilgasına" dair idi. Sultan Mahmut, bu karar kabul edildiği takdirde Ulufeleri parasıyle irad gibi

satın almış olanların zarara uğrayacaklarını uygun görmeyerek ve Enderun adamları ise bu gibi vesilelerle ocaklıyı celb etmek (getirmek) kolay olacağını anladıklarından araya girerek: "Kendi istekleriyle isimleri getirenlere gümrüklerden yarı bedelleri verilmesini ve getirmemekte inat edenlerin ileride isimlerinin Hazine mande6 kılınmasını, (hazineye kalarak tam tasarruf yapılmasını) gümrükçüye yazılan yüce emirdede kırk gün içinde isimlerini getirmeyenlerin gümrük akçesinden mahrum edilmelerini bildirmiş ve iki tarafıda kullanmak politikasını ilk önce bu şekilde meydana koymuştu.

Alemdar yeni askerlerin ayrıca bir ocak kabul edilerek bundan böyle Osmanlı askerlerinin sekiz ocaktan oluşmasının karar aldırdıgı gibi seki zinci ocak olan "sekbanı cedid" ocağınada Tuğ,7 Tabl8 ve sancak verilerek ocağa bir bağımsız şekil verdi. Yeniçeriler böyle bir ocağın teşkilinden daha fazla alev aldılar.

Diğer taraftan yeni çeri ortalarına mensup fakat askerlik talimatından bilgisi olmayan bir çok delikanlıların sebzevatçı, Hammal ve kayıkçılğa ve diğer sanatlara girmeden önce sekban yahut kalyoncu yazılarak askerlik vazifesini ögrenip yerine getirdikten sonra sanatların yapmalarına izin verileceği keyfiyeti de karar altına alınarak bütün bütün hoşnutsuzluğa ve fitne ve fesadın artmasına sebeb oldu. Bu hallere kaptanı derya Ramiz paşanın tersanenin fazla tayinle-

rini kesip yeni bir takım icraatı kaldırması, Müslüman ve Hristiyan gemilerine balta asarak her seferde ikişer pay almak suretiyle servet kazanıp şer ve tasallutuyla göz yıldırmış olan kabadayılardan Kahvecioğlu Burunsuz Mustafa'yı kahvesi önünde idam etmesi gibi hallerde eklenerek ocaklıya ve emsaline kötü tesir yaptı. Fakat sarayın muhalifini istihdam etmek politikasına çok yaradı.

Bu esnadada dışarıda da Cabbarzade ve diğerlerinin yardım ve himmetleriyle yeni neferler yazılıp ve talim ediliyordu. Bir bakıma iki taraflı himmetlerle az zaman içinde kayb edileni kazanma ümidi uyanacak gini görünüyordu. İç durum ve siyasetimizi özetleyen şu sahifeleri okuduktan sonra diş siyaset ve halimizi açıklanan şu satırları da gözden geçirelim:

Üçüncü Selimin tahttan indirilişinden (1222) itibaren durumumuz bir başka safhaya ve döneme girmişti. Napolyon bu olayı Rusya'ya yaklaşmak ve devleti âliye ile İran'dan birden bire uzaklaşmak için bir bahane edindi. Padişahın tahttan indirildiğini duyduğu zaman "Bu barbarlarla bir iş yapılamaz. Talih beni onlardan kurtarıyor, şimdi bir onların zararına işlerimizi düzenleyelim." demiştir.

Babıali Tilsit anlaşmasının gizli hükümlerinden hala habersiz ve gafil bulunuyordu. Napolyonun Mütareke yapmasına aracılık yapmak üzere yolladığı General (Kimi Ne-Gui lleminot) bize değil Ruslara yardım etmeye memur kılınmıştı. Napoyon bu iki

taraflı politikası ve özellikle Rusya'ya daha fazla arka görünmek sevdasıyla bizi ezdiriyor, bu sebeple Islabozu mütarekesi anlaşmayla neticelenemiyordu. Bu durum nasılsa babıalice his edilerek karşılık olarak İngilizlere doğru özellikle bir meyil ve yönelme peyda olamaya başladı. Bunula beraber Ruslarla Alemdar paşa arasında bir haberleşme ve irtibat kapısı açılmıştı. Fakat İstanbuldada yeni olaylar planlanıp hazırlanıyordu.

Rusların Romanya'da kalarak Tuna'nın iki hükümet arasında ayırıcı sınır olarak kalması Avusturyalıları da düşündürüyordu. Napolyon bilinen vaatleriyle bunlarıda ümitlendirmişti. Fakat Tilsit Muahedesinden Orfort Muahedesine kadar devam eden müddet içerisinde anladılar ki Avusturyanın menfaatları Rusya ile Fransa arasında taksim edilmiştir. Avustur yalılarla Napolyon arasında Çıkan (1809) savaşında bu aldanışın pek çok tesir ve methali vardır.

- 2 -

Alemdar Paşa Feci Olayı

Sekban-ı cedit asker ocağının tesisi, yeniçeri isimlerinin yarı yarıya gümrük sehimleriyle değiştirilmesi aleyhine olarak Enderun görevli ve adamlarının tahrik ve kışkırtmasıyla Taassup ve baskı taraftarları kabarıyor, diğer taraftan da Alemdarın "Usul ve

rusum-u devlet" denilen bir takım mevzuat ve kaideleri bilmemesi yukarılı ve aşağılı düşmanlık uyandırıyordu.

Hatta bir gün padişah huzurunda yapılan muhakeme ve murafaada Başkatip (vakayi katibi) davayı takrir ve tasvir ettikten sonra kazasker efendinin: "İşi hükm ettim." dediğini işitince: "Asıl işi küçük efendi görüyör, o büyük efendinin ne lüzümu var." demiş ve bu dikkatinde tariki ilmiye erbabı da kuşkulanarak fiili hizmet şartının kendilerinide kapsayacağı zannı ile paşanın aleyhine dönmüşlerdi.

Velhasıl o zamanlar Enderun ricali yani Mabeyn erkanı ile "Birun Ricali" yani babıali erkanı arasında birbirine karşılıklı hased ve nefret uyandı. Zaten Sultan Mahmut Bilinen o ittifak senedinin bağımsızlığı ihlal ettiğini yani keyfi iradede bulunmak ve mutlak güç sahibi olmak seçkinliğine (imtiyazına) aykırı bilerek devam eden durumdan memnun görünmüyor, tabi atıyle enderun ricaliyle yeniçeri takımıyle gibi görünüyordu (Mümaşat). Tarihimzde yerleşip kalmış olan bir ananede padişahlarımızın velev ki hayatını kurtarmış olsun hiç bir vezirin Nüfuz sahibi olmasını çekemeyip mutlaka onun çabuktan öldürülmesini ve yahut en hafif olarak sürgün edilmesini gerektirecek bir hareket hazırlamak veya bir sebeb bulmak hastalığı ile malul olmalarıdır. Özellikle istibdadın çirkinliklerinden biri de haklı veya haksız galip olanı mağlup görmekten zevk almaktır. Bu zevki artıracak

güçlerden biri, şu aralık meydana geliyordu. İstanbulda askeri eğitimin tamamlanmasından sonra bir sanatla meşgul olma yeni kanunu ahvali umumiyede şöyle vaziyet almıştı: Alemdar paşa gafil. adamaları ve arkadaşları: zorbalar mağlup oldular, iktidarları kalmadı zannıyle kanaatıyle mal toplamaya zevk vesafaya dalgın. Ziyafetler, cemiyetler, eğlenceler bol ve devamlı hele Ramiz paşa kol kol esirciler gezdirerek cariye aratmakla meşgul.

Rüşvet, el koyma, bahalılık peşkeş, içerden ve dışarıdan mal toplama bu yeni çıkmış (nev zuhuran) adamların hazinelerini dolduruyordu. Babıaliye sırmalı elbise, Samur kürkler giyerek, yollara sığmaz şekillerde üzengi gererek, önlerinde rikap ağaları taklidinde bellerinde Fermayiş şal ve ona göre kıymetli elbise giymiş elli altmış kadar Çuhadar, arkalarında en güzel atlara binmiş iç ağaları oldukları halde geliyorlar, süslü takım eyerlerle yedek çektiriyorlardı. Bu müsrifçe hareket, bu sefihce davranış Alemdar paşayı da ömründe görmediği güzel, ra'na cariyelerle neşe sathuşu etmiş, özellikle Sadrı Anadolu Hafit efendinin sürgünden kurtulmak düşüncesiyle takdim ve hediye ettiği" Kamer tab"ın güzelliğinin meftunu olarak onun ısrarı ile memleketinde çok ayıp sayılan silahsız divana gelmek gibi sürçme ve hatalara uğramıştı.

Güç, bir devrim yapmaya yeter ve kadirdir, ama inkılâpçılar o gücü ve kuvveti zay edecek ve daha sonra büyük büyük felaketler açacak meyiller ve he-

veslerden uzak durmalıdırlar. Yoksa iş tamamen aksiyle tahakkuk edecektir.

Alemdar çelik gibi sert iken zevk ve heva ile yumuşadı. Kötü arkadaş, şehevi gafletlerden daha güçlü olarak alemdarın maksadı bilmemesi meydana getirilen maddi ve manevi inkılâp ve değişiklikleri faydasız hale getiriyordu. İyi niyet iyi bir şet olmakla beraber hiç bir zaman kendi başına bir hayırlı işin meydana gelmesine yetmemiş ve hizmet edememiştir.

Burada dikkat edilecek hallerden biri de tarihi Cevdet'in aşağıdaki fıkrasının manasıdır. Bu tarih Alemdarın" şehvetin galebesiyle tamamen şuursuz olarak adamlarının şahsi çıkarlarına ve nefsani arzularına alet olduğunu, Haklı haksız lüzumlu lüzumsuz öldürme, sürgün, zorla alma (müsadere) işlerinin hemen onun iradesiyle icra edildiğini beyan ederek bu zatın ümmiliği, müvazene ve muhakeme hususundaki acizliğini açıkladıktan sonra diyor ki:

Mullacıkzade Ata efendi biraderi Muhtar efendinin serbest bırakılmasını rica için bir gün Afyon keyfiyle babı aliye gidip huzuruna girmesinin peşi sıra kethüda Refik efendi ve çavuş başı Tahsin efendi ve tezkireciler sanki yaklam tutanağı gerekli ve ihtiyaç var şeklinde meclise girmişler. O esnada bu zat ricasını arz ettiğinde Alemdar hemen düşünmeden konuşmaya başlayarak: (Bimahaba feth-i dehan). "Abe efendi!. ben ne sizi ne kardeşinizi, ne müftü ve kazaskerinizi ve nede diğerle-

rinizi bilirim ve tanırım!. Benim ulema neme lazım? onları sürmek neden gerekti. İşte şurada oturan kimseler din ve devlet elden gitti diye beni getirdiler. Şu adamları sürmek devletin düzeninin temelidir ve şöyle böyle etmek ve yapmak lazımdır." dediler. Ben de "öyle ettim boş yere bana bed dua etmeyin.!" diye cevap verdiği bu efendinin dilinden nakl edilmiştir.

Alemdar yalnız kalmıştı. Kendisinin akıl hocası köse kethüda Ahmet, bu gidişin göz göre göre kötü bir gidiş olduğunu anlayınca Ruscukta görülecek bazı işleri olduğunu bahane ederek sıvışmış, "birlik senedi"nin yazılması esnasında ordusuyla Davut paşada kalarak içeriye girmemiş olan Sirozlu İsmail bey memlekete döndüğünde burada bıraktığı üç yüz süvari elebaşısına: "Bu takımda işlerini Ferhat gibi başa çıkaramazlar. Zira bunlarında etekleri çarpık, yaptıkları garazkârlıktır. Bir şey duyup anlarsanız arkanıza bakmayıp gelin" demiş, ayanların da birer birer çözülüp gitmeleri alemdar aleyhine kurulan planın icrasını kolaylaştırmıştı.

Bu planın gereğinden olarak Molla paşa unvniyle meşhur Vidin valisi İdris paşa yeniçerilerin teşvikiyle Rusçuk üzerine hareket etti. Alemdar Ruscuğun Muhafazası için Boşnak ağa adında birini o tarafa yolladı. Bu sebeple kendisi bütün bütün kuvvetsiz kaldı. Çünki İstanbul da ancak üç dört bin sekban-ı Cedit (8) vardı.

İstanbul iki sınıf askerin dolaşma yeri olmuştu: Bir sınıfı Rumeli asker ki altun, gümüş tozluklar, Çeperest dedikleri sinebendler, ceviz kadar gümüş dövme, halis gümüşten dövme kundalı tabanca, tüfekler, bunlara benzer kılıçlar, Enam keseleri, Barut kabakları, Fişekliklerle üzerlerinde yirmi otuzar okka gümüş taşılar, yükten yürüyemezlerdi. Sekban-i Cedit nefer ve zabitlerinden bazıları da ŞUBARA larını sırma şeritlerle, tepelerini dövme büyük hürmüzi incilerle süsleyerek bunların üzerine de biner, bin beşer yüz kuruşluk Şallar sardıkları gibi uygun elbiseler giyerek gezinirlerdi.

Diğer sınıf ise vaktiyle devletin en müstesna ve muteber askeri iken şimdi kolluklarda, köşe başlarında Limon, kömür satarak geçinen yeniçeriler idi. Bu zıt görüntü mahrum olan sınıfı son derece kıskandırıp intikam arzusuyla kıvrandırıyordu.

Fesadın başlangıcı eskiden olduğu gibi kahvehane Rivayetlerinden feyiz aldı. Devlet adamlarının eski ki makam ve elbiseleri soyularak, başlarına Şubara giydirilecek yeniçeriler ilga edilecek, herkesin ekmek parası elinden alınacakmış.

Diğer taraftan Alemdar Mustafa paşada yeniçerileri Manav, Leblebici, kayıkçı güruhu diye önemsemiyor, adamları ve hizmetçileri gafil bulunuyor, halbuki kendisini birden bire bir yerde bastırıp öldürmek hususu ocaklı kışlalarında gizli gizli konuşuluyordu.

Bu tarz, bizde meydana gelen yeniçeri isyan ve ihtilallarının eski şeklidir. Şu sıradaki maksat ise 1223 senesi cemaz-ül ahirenin dördünde Sultan Mustafa'nın tahttan indirlimesine sebep olan Alemdar ve taraftarlarının galibiyetlerini acısını çıkarmak yani Nizamı Cedidin ilgasıyla Sultan Mustafa'nın tahta oturtulmasını, yeniçeriliğin galebesini temin etmekti.

Alemdar, İftar için divan yolunda Atik Ali paşa camii karşısında bulunan Şeyhülislam konağına gitmişti. (1223 senesi 26 Ramazan).

Dönüşünde halkın izdihamı sebebiyle ve bir su-i kastın meydana gelmesinin önlenmesi maksadıyla Rikabında giden sekbanlar önlerine gelenleri değnek ve kamçı ile vurarak yol açıyorlardı. Bu hal ile At meydanına kadar gelerek "Leyle-i kadir" alayında ve merasiminde bulundu. Daha sonra kendisi babıaliye, sekbanlarda yerlerine döndüler. Hükümet Alemdarın hükümetine zaten bahane arayan nifak taraftarı halkın çoğunluğu, bu defa darp ve şiddetten yaralı ve bereli olanlar ağızlarını açtılar. Yeniçeri, cebeci kahvehanelerine giderek: "Biz ehli islamız zerre kadar suçumuz ve günahımız yokken bizi döğmekbize hakaret etmek neden gerekiyormuş? Bir haydut başı geldi. Bir padişahı tahttan indirdi. Zorla Sadrazamlık mührünü aldı. Şimdiki şevketli padişahımıza da kulluk göstermiyor. Bir takım hainlerin sözüne uyarak Ulemayı, ocaklıyı kaldırmak, fukarayı ayak altına aldırmak istiyor. Bundan sonra bize yaşamak ne lazım Hem

niçin korkmalıyız? Elhamdülillah bizler, onun yanında ki bir avuç hayta güruhundan kat kat fazlayız. Onlarla başa çıkamazmıyız? Biz ona yeniçeriliğimizi, Müslümanlığımızı anlatmalıyız." şeklinde söylendiler.

Yeniçeriler zaten hazırlanmıştılar. Halkın alenen şikayette bulunmaları bir kat daha işlerine yaradı. Bu sırada ocağa bayram ertesi Yeniçerinin kaldırılması vekillerce kararlaştırıldı diye mühim bir taraftan haber geldi. Dokuzuncu bölük kışlasında bir kaç odabaşı toplanarak artık durulacak zaman olmadığına karar verdiler. Kurulan plan bütün bütün içtimaî hayatımıza uygun idi. Yangın var diye bağırılacak ve yayılacak, tabii halk ayağa kalkacak, gürültüye kulaklar alışacak, soranlara yangına gidiyoruz denilecek, sadrazam dışarıya çıkacak olursa öldürülecek.

Yangın var diye tam beş defa babı aliye nöbetçi yolladılar. Fakat ne Alemdar çıktı ne de vekillerden biri.

Bu tedbir fayda vermeyince Alemdarı yerinde bastırıp öldürmeyi kurdular. Zaten sekbanlar gaflet ve tedbirsizlik eseri olarak ötede beride, dağınık surette bulunyorlardı. Babı alide böyle büyük bir saldırıya karşılık verecek kuvvet yoktu.

Yeniçeriler bu hale vakıf olduklarından aralarında danışmak için: "Sabahtır !" parolasını kullanarak gece saat yedide kışlalarından çıktılar. Evvelâ ağa kapısına gelerek nasihat veren yeniçeri Ağası Mustafa ağayı

öldürdüler. Kapıda bir miktar askerle kol kethüdasını bırakarak sessizce babıaliyi kuşattılar. Harbeciler (9) kolluğu tarafında yığılı bulunan kuru otu Alay köşkü tarafındaki büyük kapının üzerindeki kethüdayı Sadrı Ali odasının altına yığarak ateşlediler. Ateş büyümeye başlayınca da tüfek atmaya, etrafdaki han ve dükkanlardan çıkan sekbanları kesmeye başladılar. Alemdar harem tarafında "içil" (içel) meselesi ile merşguldü. Güç hal ile haber aldı. Davul çaldırarak sekbanları çaırttı isede talimat olmadığından ne yapacaklarını bilmiyorlardı.

İçerde Alemdar bölük başıların atlara binerek saldırıp çıkmak teklifini:" elbette yardım gelir." ümidiyle red ediyordu. Dışarıda yeniçeriler sekbanlara:" siz bizim arkadaşlarımız, pirdaşlarımızsınız, bizim işimiz ocağımızın düşmanı veziriledir. Kışlalarınıza buyrun" diye haber gönderip bazılarını kendilerine çekip ve bazılarına kale kapılarını açıp yol gösteriyorlardı.

Fakat Alemdar cesur, merd bir adam olduğundan imdat gelinceye kadar pusudan cenk edelim diye harem takımını, kölelerini mahzene indirdi. Onlar ile beraber dışarıdan yaklaşanları vurmaya başladı. İstanbul dimdik ayağa kalkmıştı. Hakikaten yangın başka bir yangın idi. Ehli namus evlerine kapandılar. Ayak takımları, reziller güruhu silahlanıp Yeniçerilere katıldılar. Babıali yanıyordu. Bu kargaşalık esnasında yeniçeriler Behiç efendi ile defterdar Tahsin efendiyi konaklarında aradılarsada bulamadılar. Fakat

Refik efendinin hanesini bastılar. Bir top getirerek attıkları esnada Tahsin efendi evvelce buraya geldiği için arka kapıdan kaçarken yakalanıp idam ettiler, ayağına ip takıp sürükleyerek ağa kapısına kadar getirdiler. Öldürülmüş ağanın ölüsünü yerine bıraktılar. Refik efendiyi de iltica ettiği halde "Uzunca abad hasköyü" ileri geleni Mustafa ile beraber öldürüp konağını yağma ettiler.

Ramiz paşa bu esnada tertibatta bulunarak Tophane tarafını ve bahçe kapısıyla top kapı arasını duttu. Üsküdar tarafındaki talimli askerlerin başkomutanı kadı Abdurrahman paşada Selimiye askerine cephane dağıttı ise de bu tedbir Alemdarı kurtaramadı. İstanbul'un içi eşkıya elinde kaldı. Ulemayı topladılar. Bunlardan ağa kapısına gidenler arasında Aygır imam da vardı. Yeniçeriler sureti haktan görünerek öldürülen ağanın yerine bir ağa, Alemdarın yerine bir Vezir tayini için içlerinden birini padişaha yollamak arzusunda olduklarını bildirdiler.

Diğer taraftan Alemdarı sıkıştıran kuşatma hattı. Mahzenin bir tarafını delip oradan kurşun atmak düşüncesiyle kazma külünk kullanıyordu. Paşa bu maksadı pencereye bakıp anlayınca mahzenden usta ve baş kollukçu takımından bir kaç zabit çağırarak cariyelerle kölelerini ocağın ırzına emanet ederek teslim etti. Baş kadını ile sadık adamı Tavaşi hadım ağa çıkmayıp kendisiyle beraber kaldılar. Alemdar feci bir hileye saptı. Zabitlere: "Nefsime bir zarar gelme-

mek şartıyla teslim olurum. Fakat haşarat su-i kas yaparlar. Onun için Neferlerinden olduğum kırk ikinci bölüğün usta başısını bana gönderin. Beni buradan alsın." dedi. Yeniçeriler sevindiler. Ustayı oda başı ile beraber gönderdiler. Alemdar içeriden bunlara hakaretle hitap ederek: "Yeniçeri ocağı kaldırılması ve yok edilmesi vacip olan bir ocakken yene kendisinin yardımıyla eltutmasıyle kurtulduğunu, onlara yaptığı iyilikleri hatırlatarak sövdüğü gibi oda başıyıda bir kurşunla öldürdü. Yine iki taraftan ateş edilmeye başlandı. Fakat yeniçeriler bu sefer mahzenin arka tarafından dolaşıp merdivenle kubbenin üstüne çıktılar, deliyorlardı. Bunun üzerine yardım ve imdat gelecegindende ümidini keserek cephaneye bir tabanca sıktı. Mahzen bir kaç yüz yeniçeri ile havaya uçtu. Alemdar imsak vaktinden ertesi gün ikindi zamanına kadar savunma da bulunmuştu. Olaydan iki gün önce Rusya baş kumandanı Prozorofski tarafından gönderilen yüzbaşı Kırasnokoçeki (Krasnokoutski) yi kabul etmişti. Tabii olarak bahis ve konu Rusya ile mütareke ve barış anlaşması üzerine cereyan etmişti.

Artık söz zorbaların idi. Ortada hükümet kuvveti kalmamış idi. Sultan Mahmut Ramiz paşa ile kadı paşayı çağırtıp sarayı askeri koruma altına aldırdı. Bu tedbir yeniçerilerin öfkesini artırdı. Ölünceye kadar birbirlerin den ayrılmamak için söz verip yemin ettiler. Sultan Mahmut aleyhine yürüdüler. Sekbanlar saldıran haşarata şiddetle karşı koyduklarından so-

kaklar insan cesediyle doluyordu. Bütün gün yollar kapalı idi. Sokaklarda savaş devam ediyordu. Yine bir takım Ulama kıyafetinde sarıklı imamlar, hatipler peydah olmuş, cahillerin zihnini ve beynini dolduruyorlar, Yeniçeriler: "İmdada gelmeyenlerin avratları boş, kendileri kafirdir." diye tellâllar bağırtıyordu. Sekbanların saldırısı korkusundan Kürt, Irgat, Kasap ve diğer esnafları sürüp ağa kapısını, kışlaları bekletiyorlar; halkta silahlanıp yirmişer otuzar kişilik guruplar halinde mahallelerini bekliyorlardı. Ertesi gün yine Ayasofyaya üşüşüp saraya saldırdılar. Minarelerden kurşun atıyor, Sarayda bulunan aşçı, helvacı, ekmekçi, sofalı (10), Külahlı, Zülüflü baltacı ve diğer bostancılarla hademede yeniçerilik gayretiyle sekbanlara saldırıyorlardı. Sarayda yiyecek olmadığı gibi su yollarınıda kestiler. Bunun için savunmanın hücuma dönüştürülmesini Ramiz Paşa ve diğerleri uygun görerek Sekban ocak ağası Süleyman ağa dört bin nefer ve dört top ile çıktı. Saldıranları püskürterek cebeciler kışlasındakileri temizledikten sonra bir fırkası At meydanına ve bir fırkası da babıali tarafına saldırdı. Yeniçeriler kaçıyorlardı.

Süleyman ağa askerinin bir kısmını at meydanına ihtiyat gücü olarak bırakarak bir kısmını Ahır kapıya sevk etti ve bir kısmıylede Ağa kapısına doğru saldırdığı sırada yeniçeri karılara bunların üzerine tabanca, tüfek attılar, kaynar yağ döktüler. "Irz ve malımıza taarruz ediyorlar" diye bağırdılar. Eşkiya bu kadın

seslerinden gayrete gelerek şiddetle saldırdılar. Sü leyman ağa aldığı emir üzerine düzenli bir şekilde geri çekilerek babı hümayunun önünde toplandı.

Cebeciler kışlasına giren üç yüz kadar sekbanı beşbin kadar yeniçeri kuşatarak kışlayı tutuşturdular. Yangında başladı: bir kolu divan yolu ve bir kolu defterhane ve mühendis hane, diğer kolları da Sultan Ahmet civarın daki mahalleleri yakmakta, ortada atılan tüfek ve tabanca mermilerinden bir takım Masumlar telef olmaktaydı. Yağma, ev basmak, ırza geçmek, adım başına rastlanan olaylardandı. Sultan Mustafayıda tahta oturtmak sözleri de dolaşmaya başlamıştı.

İşte bu esnada Sultan Mustafa bir müddet evvel üçüncü Selim ile ikinci Mahmut'un emriyle boğduruldu. Boğdurma işi, Ramiz, Kadı paşalarla Moralı Ali ve bahriyeden İnce Mehmet beylerin Marifetleriyle meydana geldiği rivayet ediliyor. Naşı (ölüsü) taraftarlarının önüne atıldı. Sultan Mahmut, artık saltanatın tek varisi olarak kalıyordu.

Alemdarın taraftarları galip geldikleri sırada Sekban ocağı ağası Süleyman ağa ile Yağlıkçı Binbaşı atlı kahraman ve altı yüzden fazla sekban öldürüldü. Yeniçerilerden beş bin kişi telef oldu. Her iki tarafta zayıflıyordu. Ateş üstüne ateş olarak Un kapanı önünde duran beylik gemiler de ağa kapısını nişan alıp gülle atmaya başladılar. Ama yangın genişledi. Rüzgar şiddetle esiyordu. Eşkıya dağıldı. Ağalar ise Sul-

tan Mahmuda Ulemayı yollayıp top ateşinin kesilmesini rica edip, kendilerininde topluluklarını ayıracaklarını açıkladılar. Saray önündeki savaşta bitti. Dükkanlar, evler, hanlar yeniçeri yaralıları dolmuştu.

Hükümet tarafı galip görüldüğü sırada kandıralı Mehmet adında biri Kasım paşaya geçerek Tersane, Galata, Boğaziçi ve Üsküdar taraflarında ki kaçaklara cesaret verdi. Evvela Kasım paşadan başlayarak tersane ve limandaki gemileri zabtetti, tophane kışlasını açtırdı. Bunun üzerine topçu, Arabacı efradı kazanlarını çıkardılar. Sokaklarda "Vekiller kaleleri gavurlara sattılar. Ordudayken biz egavga etmeyin diye emirler verdiler." diye bağırarak korkanlarıda başlarına topaldılar.

Ramiz paşa ile Kadı paşa ve moralı Ali efendi işin ehemmiyet kazandığını anladılar.

Bir körüklü kırlangıç gemisine binerek Üsküdar tarafına geçmek istedilerse Karaya çıkamadılar. Oradan Yüz elli kadar adamlarıyla bir çektirmeye aktarma yaparak Marmaraya giderlerken arkalarından bir "berik" gelmekte olduğunu görerek Ayastafanusa baştan kara ettiler. Artık hükümet tarafına bütün bütün zaaf gelmişti.

Yangın arayıcıları ateşten iki gün kadar babıaliye yanaşamamışlardı. Biraz müsait olunca işe başladılar. Araştırma esnasında demir kapı açarak bir mahzene girdiler. Burada Alemdar ile baş kadını ve harem ağasının cenazeleri yatıyor, altın, mücevherat dolu kese-

ler, sandukçalarla duruyordu. Derhal yeniçeri ağasına haber verdiler. Ağada Katar ağalarını (11) alarak geldi. Bu ana kadar Alemdar kaçmış biliniyordu. Naşını sürüyerek At meydanına getirdiler. Üç gün açıkta kaldı. Ondan sonra Yedikule dışında bir hendek içine attılar. Galibiyyet sonunda yeniçerilere kalınca alışıldığı üzere Vezirler ve devlet adamlarından bazılarını isimlerini bir pusulaya yazarak idamlarını istediler. Alimler Şeyhülislâm ile galip efendiyi kurtardılar. Kaçanların ele geçince cezaları verilmek, Sekban başı ocağı ikinci Nizamı cedit ilga edilerek eski ocaklara riayet olunmak üzere topluluklarını dağıtmaya razı oldular. Bununla beraber Tophanede, Üsküdarda yer yer savaş eksik olmuyordu. Selimiye kışlasını, Ocak ağasıyla binbaşıların hanlarını, Kadı paşanın konağını, Levent çiftliği kışlalarıyla etrafın daki evleri, dükkanları yaktılar. Bu kerede cehalet ve taassup galip gel mişti. Bir asra yakın zamandan beri askeri teşkilat kanununa Avrupa kaideleri ve askeri teşkilat sistemlerini sokmak için sarf edilen çeşitli gayret ve mesailer beşinci defa olmak üzere çözülmenin eline rehin olmuştu. Yani bu olayın meydana gelmesiyle Askerî idaremiz yüz sene evvelki yerine dönmüştü.

Alemdar olayında İkinci Sultan Mahmudun yakınlarının parmağı ve dahli olduğu gün gibi açıktır.

Bu isyanlar gücün ve kuvvetin hakka galebesi şeklinden değildir. Düzensiz, tahrib edici istidada sahip iki kuvvetin çarpışmasıdır. Onun için dirki her iki

tarafta şeriatı ve kanunu kendine dayanak tanıyarak galibiyet elde etmeye çalışıyor, galibiyyet hangi tarafta kalırsa diğer taraf şeriat ve kanununa devamlı zıt ve muhalif telefat ve cinayetlerle intikam almayı uzatıyordu. Hüküm ve üstünlük asker veya ayaklananların elinde olduğu halde saltanat ve hilafet adına gösterilen çabuk yok olan itaat ve boyun eğmelere şeriat ve kanun adına yapılan rezaletin ve alçaklığın kefareti demek caiz olabildiği gibi hükümetin galibiyeti halinde akıttığı kanlara da kurtuluş zekatı demek caizdir.

Her neyse Sadaret makamı memiş paşaya, Şeyhülislâmlık makamı da Dürrizade Abdullah efendiye verildi. Her iki tarafta kan içinde çabalamaktan yorularak ağır ağır nefes alıyordu. Bu halin verdiği sonuçtan olmak üzere elebaşı Kandıralı Mehmet, Bursa'da sürgünde bulunan efendisi Malum Seyyid Ali paşayı davet etti. Paşa emirsiz olarak hareket ederek doğruca ağa kapısına, oradanda pervasız bir şekilde Kaptanı Deryalık makamına gitti.

Kaçaklardan Ramiz paşa ile İnce Mehmet bey Selim girayın Çatalcadaki çiftliğine sığındıkları gibi Moralı Ali efendide İstanbul'a dönerek bir yerde gizlenmişti. Kadı paşa kıyafet değiştirerek bir müddet İstanbul'da gezdikten sonra Oğlunun mutasarrıf bulunduğu Alaiyye kalesine kapanmış ise de Ocaklının ısrarı üzerine Teke Mütesellimi Hacı Mehmet ağa on bin kadar askerle Şehri beş altı ay kuşattıktan sonra

paşayı, oğlunu ve büyük oğlu Müderris Mehmet beyi yakalayıp idam etti.

Ramiz paşa Çatalca'dan Ruscuga giderek Köse Ahmet efendinin yanında kaldıysa da Seyyid Ali paşanın ısrarı ile Kandıralı Takibine memur oldu. Kandıralı Mirî Miran (Beylerbeyi) olmuştu. Bu herif Tuna seraskeri hüsrev paşa ve eşkıyadan Yılık oğlu ve diğer bir kaç ayan ile Ruscuk üzerine hareket ettiği için, Paşa ile Köse Ahmet efendi ve Alemdarın sarrafı Manuk Mallarını ve eşyalarını alarak Ruslara sığındılar.

-3-

Devletçe, Fransanın yani Napolyonun politikasının rengi gereği gibi anlaşılmış ve Rusya ile yapılacak barış anlaşmasında ibraz edeceği aracılığın ne kadar kaçamaklı olduğu henüz yapılamamasıyle meydana çıkmıştı. Pariste bulunan sefirimiz Muhip efendi Fransa dış işleri bakanı Şampani (Chamgapny) ile meydana gelen bir çok karşılaşmada daima kapalı cevabılar alıyordu. Bu esnada Napolyon İspanya meselesini açmış ve bunun güzel sonuçlanması için Almanyada bulunan kuvvetten bir kısmının bu tarafa geçmesi lazım geldiğini hissetmişti. Fakat buradan asker çekmek, mağlup ettiği hükümetleri savaş haline çağırmak demek olacağını da bildiğinden Rusya'yı bu taraflarda arkasını sağlama alan bir güç olarak tutmak

ümidiyle Çar Birinci Alaksandırı bir müzakere ve mülakata davet etti.

Napolyon ile Çar Prusya içinde Erfurt kasbasında karşılaştılar. Bu münasebetle büyük şenlikler, ziyafetler, Av eğlenceleri tertip edildi. Almanyanın prens ve kralları bu iki imparatorun parlak yıldızının idaresi ve haşmeti altında bulunuyorlardı. 1808 senesi 12 teşrini evvelinde Müzakereler sona erdi. Kararlaştırılan maddeler şunlardı:

1. İki taraftan da İngiltere ye barış anlaşması teklif edilecek.
2. Yapılacak anlaşmada İspanyada kral sülalesinin değiştirilmesi tasdik olunacak.
3. Finlandiya ile Buğdan ve Eflak Rusya memleketlerine katılacak.

Napolyonun erfurt karşılaşmasındaki aceleciliği ispanyadaki askeri fırkalarından General Düon ile Vodel'in on yedi bin kişi ile İspanyollara esir düşmesi ve İspanya savaşının istenildiği gibi ilerleyememesi idi. İmparator bu hallerin, bu başarısızlığı orta Avrupa halkınca savaş sebebi yapılmamasını, Purusya ve Avusturya'nın bu fırsattan faydalanmamalarını istiyordu. Çar Aleksandır doğuda Fransızların yerleşmesinin na kadar zararlı olacağını anlamakla beraber Napolyona ön ayak olmaktaki sakıncaları da görüyordu. Diğer taraftan da doğrudan doğruya İstanbul üze-

rine yürümekteki aceleciliğin İngiliz gemilerini Marmara'ya çekeceğine inanmıştı. Bunun için Buğdan ve Eflak ile yetinmeye karar verdi.

Napolyon Erfurt karşılaşmasında memleketinin Rusya'ya bırakılmasına rıza göstermekle beraber durumun birden bire Osmanlı devletine ulaştırılmasına razı olmuyor ve buna Osmanlıların kızarak İngiltere politikasına yöneleceklerini sebep gösteriyordu. Halbuki ortada genel başka bir sebep vardı. Bu sebep: Erfurt anlaşmasının hükümlerinden ziyade Üzücü Alemdar olayı idi. Zira Temeli "Nizamı Cedit" muhafazakârlığı olan bu olay doğrudan doğruya doğuda oluşmaya başlamış olan Fransa nüfuzu aleyhine büyük ve kanlı bir hareket ve nümayiş idi. İstanbul Efkârı umumiyesi yine birden bire Fransızların aleyhine dönmüştü. Bunun için İngiliz tarfğirliği yayılıyordu.

Hakikaten devlet kendi hatası olarak Rusya ve İngiltere aleyhine Fransa'nın hatırı için savaş ilan etmişti. Fakat diğer taraftan Napolyonun Avrupa politikasısında, Özellikle Rusya'ya yandaş ve taraftar gözükmesinde gösterdiği renklilik ve sebepler, şer yüzünden hayır çeşidinden olarak devleti Rusya istilasından koruyordu. Hatta bu politika evrak ve vesikalar üzerinde inceleme yapılacak olursa Rusların bizim 1221 ve 1222 senelerinde iç durumumuzu göz önünde bulundurduklarından memleketin her tarafında türeyen "Tavaifi mülük" sebebiyle zaten taksime

uğramış olduğumuzu, padişahın yeniçeriler tarafından hakarete uğrayarak aşağılandığını alay edildiğini (tehzil) bildikleri, bu esnada Buğdanda Eflak da Sırbistanda karışıklıklar ve ihtlalaller uyandırdıkları gibi babıâliyi de entrikalar, hediyelerle sararak Tuna'yı tehdit ettikleri ve bir kesin kararla İstanbul yolu üzerine düşerek eski doğu imparatorlunun yeniden diriltmeye hazırlandıkları, bu halin 1815 de yani napolyonun hükümetinin sona ermesine tesadüf eden 1330 senesinde de aynen meydana geldiği anlaşılır. Hele şurası kesinki Napolyon sırf kendi nokta-i nazarından eski doğu imparatorluğunun Ruslar tarafından canlandırılmasını asla arzu etmiyordu. İşte Ruslar şu zamandan itibaren doğu meselesinin hallinde ileriye gidememişlerdir. Napolyonun onlara daha vakit var dediği cümledeki vakit hala devam etmektedir. Yalnız bir müspet olumlu nokta var ki oda ikinci Katarinanın (Projet gree) yani İstanbul Rum İmparatorluğu hayal ve düşüncesi ölmüştür, mahvolmuştur.

Devletin şöyle bir zamanda İngiltere ittifakına yönelmesi Vahit efendinin İngiliz murahhası ile konuşmak üzere gizlice Çanakkaleye gönderilmesiyle meydana çıktı. İngiliz murahhası sir Robert ader (Robert Adir) bir firkateyn ile boğaz içinde giz limanına girerek Vahit efendi- İstanbul'daki alemdar olayını ve sonucunu haber almakla beraber - kendisiyle Hadımzade çiftliğinde buluştu. üçüncü konuşmada

barış anlaşması senetleri karşılıklı olarak alındı verildi (1809-1223). Bu Musa lahanın yapılmasında Nemçe sefiri İştümer (Stümer) inde Avusturya ve Napolyon münasebetinin gerginliğine binaen hayli hizmeti geçmiştir (258. faideye müracaat edilerek bakılsın).

Bu Anlaşmanın en büyük tarihi ehemmiyeti Napolyon tarafından İngiltere aleyhine konulmuş olan (Muhasara-i Berriye) politikasına doğudan bir gedik açtığıdır. Bilhassa Ruslarda şu esnada Avusturya'yı Beşinci bir devletler birliği hazırlanmasında ve Almanyayı büyük bir Milli ayaklanmaya tahrik ve teşvikte Muhtar bıraktılar ki Napolyon siyaseti aleyhine büyük bir darbe demekti.

Şu halde Napolyonun umumi hareketinin aksül ameli başlamıştı. Napolyon imparatorluk hükümeti her taraftan sıkıştırılıyordu.

Çanakkale barış anlaşması Fransız maslahatgüzarını fena halde kuşkulandırdı. Babı aliye müracaat ederek sözle tehdit etmeye kadar işi vardırdı. Hatta Paris sefirimiz Muhip efendi daha öncede zaten kendisine saygı gösterilmiyor ise de yine diğer sefirlerle beraber resmi toplantılara davet edilirdi. Bu musalahayı müteakip ne çağrıldı, nede yanına Fransız memurları gelir oldular.

Fransız tarihlerinin dedikleri gibi: Napolyon bir muvakkat bir müddet için Avrupayı zabtı altında bu-

lundurmaya çalışırken İngilizler Hindistanı uzun müddet için istila ediyorlardı.

İngiltere ile barış anlaşması yapıldığını açıklayan ve ilan eden İngiliz fırkateyninden atılan topları müteakip İngiltere sefiri de dersaadete geldi. Fakat bu barış anlaşması Rusya ile olan harb halini değiştiremedi. Ruslar Yaş şehrinde toplanan konuşma meclisinde Alemdar vakasından dolayı devlete arız olan zayıflığı his ederek Eflak ve Buğdanın terkini ısrarlı bir şekilde teklif ettiler. Reisül küttab Galip efendi ve diğerlerinden teşekkül edip oluşmuş olan murahhas heyetimiz bu teklif üzerine geriye döndüler. Ruslar İsmail, Yergöğü, Ebrail taraflarına kol kol asker döktüler. Bizde ise özel bir fikir vardı: Milletçe bilittifak kalkışıp son dereceye kadar dövüşmek! Hatta yeniçerilerin bir işe yaramayacakları malum olduğu halde vilayete evvelce sürücüler (13) ve mübaşirler tayin edildi. Bu muharebenin diğer savaşlara benzemeyip "Gazayi sahabi" olduğu beyan edilerek milleti islamiye toplu vaziyette cihada çağrılıyordu. Dikkat! devlet zorbalar elinde çalkalanmakla beraber ne askeri, nede parası vardı.

Her neyse sadrazam Yusuf Ziya paşanın gelmesi üzerine harb hazırlığına başlandı. Napolyon İspanya ve Avusturya gaileleri üzerine Rusyayı Tuna boyunda hareketlerinde serbest bırakmıştı. Sadrazam seksenlik ve Mısır olayında gösterdiği liyakat-i harbiyesinin pestliği ile tanınıyordu askerimizin az bir kısmı derme

çatma talimli askerden ve fakat çoğu toplama güruhundan olduğu halde Rus askeri darp ve harbe alışkın, Alat ve edevatça mükemmel, özellikle Porozorski gibi bir baş kumandan ile Kotozof, Miloradoviç, Markof, Voinof, İsaif, Platof, Zas ve Fransız muhacirlerinden Lanjeron gibi kumandanlara sahip idi. Bundan başka Anadolu'da Ahuska ve Kars taraflarından da bizi sıkıştıran, Rum elinde de ayrıca Sırp ihtilalı ile uğraştırıyorlardı.

Çar generallerine çabuk bir vaziyette Tunayı geçmek ve bu suretle Eflak ve Buğdan memleketlerinin istilasını kesin dereceye vardırmak maksadıyla ciddi emirler vermişti. Buna binaen Rus orduları bizim murahhasların dönmesinin peşi sıra ültimatomun cevabını beklemeksizin üç kol üzerine hareket ettiler. Ebrail üzerine gelen kol yirmi gün savaştan sonra Nazır Ahmet ağanın maharet ve kahramanlığı neticesinde beş bini telefat vererek, bir kaç top, Mühimmat ve çadır bırakarak geri çekildi. Yergöğü üzerine gelen kolda Fokşanı ile İslabozuyu aldıysa da Yergöğüde yenildi. Feld Maraşal Prozorofski ağladığı sırada general Kotuzof kendisine: "Bütün Avrupa'yı sarsacak olan Ostarlıç savaşını gayb ettim fakat ağla madım." demiştir.

Rusların diğer bir koluda İsmail'i şiddetle kuşatmaya koyuldu. Biz hem İstanbuldan ordu çıkarıyoruz, hemde Alemdara mensup ve evvelce sadrazamın yanında hoşlanılmayan (Mebguz Olan) Moralı Ali efen-

di, Behiç efendi gibi mültecileri birer birer idam ediyorduk. Özellikle ordu aşayışı koruyacağına çeşitli kötülükler ve rezillikler yaparak toparlanıyordu. Saate baktırmak ve akça bozdurmak vesilesiyle saatı, keseyi kapıp kaçmak, zorla para almak eski adetleri olduğu gibi bu defada ırza geçmek gibi şeyler yaparak işi azdırdılar. Davut paşadan hareketlerinde yeniçeriler dört bin akkam (14), seyis, Harbende (15) ve adamları ile beş bin nefer oldukları halde ondört bin nefer harcını beyan eden defter verip devleti de zarara soktular.

Hele baskıcı fikirleri ve düşünceleri halkı bütün bütün kendilerinden nefret ettirdi. Savaş münasebetiyle İstanbul'da askerin çoğalmasından da endişelenerek İzmit'e, Gökboza'ya gözcüler koydular. Anadolu'dan asker geldimi yeniçeri ustalarıyla seğirdimler (16), odabaşılar Kartal Kasabasına koşarak gelenler kendi cinslerinden ise yanlarına geceleyin birtakım haşerat katarak sokaklarda: "Ha Kara Babam Ha!, Ha padişahın etten kaleleri, kurbanlık kara koçları!" diye bağıra bağıra geçirip güya çokluklarını gösterdiler. Değilse bayraklarına zorla yeniçeri nişanları koydular. Elli neferi üç dört yüz nefer göstererek devleti bu şekilde soydular.

Bu zamanda ise ancak ileri gelenler (Ayan) ve derebeylerinin ve maiyetleri bir dereceye kadar askere benzer şeylerdi. Fakat bunlar hükümetten emin olmadıkları için kaabiliyetli ve yetenekli efradı göndermi-

yor, ferman da gelse bazıları adeta muhalefet ediyor, muhalefet etmeyenlerde ip üzengili, kırık kaltaklı (17) Tüfeği çakmaz, Rençber, Çiftçi gibilerini asker diye yolluyorlardı.

Rusların savaşa başlamaları üzerine Sırplar da ayaklanarak Sofya taraflarına kadar indiler. Fakat bu taraf başkumandanı Hurşit paşa bunları Kamaniçe taraflarında kaçmaya mecbur etti. Sırplılar tamamen silahlanmışlardı. Büyük çeteler oluşturarak diğer Hristiyan vatandaşları da (Reaya) ayaklandırıyorlardı. Hurşit paşa Darva köprüsünde büyük bir topluluklarını daha perişan ederek bir çok esir, Palanga toprak kalelerini aldı. Vidin, Bosna valileri ile Guşancalı Halil paşa ve başkaları cezalandırılmaları için görevlendirildiler.

Ordu Edirneden sonra Şumnuyu hareket merkezi edindi. Çar Aleksandır Yergöğü ve Ebrail bozgunu üzerine askeri gücün kuşatma ile kırdırılmayıp doğrudan doğruya İstanbula yürümelerini emretmişti. Fakat Rus kumandanları Yergöğü, İsmail, Silistre gibi yerleri arkada bırakıp yürümeye cesaret edemediler. Osmanlı donanmasının İngiliz Amitali Kolin Vod (collingwood) donamasıyle birleşerek Odesa veya Kırım taraflarına salduracagından, yahut Napolyonu hırpalamkta olan Avusturyalıların Lehistan vilayet yoluyla Rus ordusnun geri dönüş hattı üzerine düşmelerinden korkuyorlardı. Temmuz başlarında General İsaif dört bin kişi ile Sırplılara yardım etmek üzere

Karaiyuva tarafından Tunayı geçtiyse de geri dönmeye (ric'ata) mecbur oldu. Osmanlı ordusu Derme çatma askerlerden oluştuğu için kalelerde korunarak savunma üzere bulunulması kararlaştırılmıştı. Ruslar Tunanın sağ tarafından geçtiklerinden ordunun Rusçuk'tan Yergöğüye uğranılarak arkalarından çevirmek ve bu suretle onları tahliyeye (rayı boşaltmaya) mecbur etmek pilanı yapıldı. Fakat Tuna Başkomutanı Hüsrev paşa Rasvat'ta yenilerek Yergöğüye geçen ordu tekrar geri çekildi. Ruslar Silistreyi kuşattılar.

Başkumandan purrozorofski vefat etmiş yerine general "bagratiyon" tayin edilmişti. Bagratiyon, Maçin Köstence ve İsmaili alarak ilerliyordu.

Bu esnada Tamariçe denilen yerde altmış bin kişilik bir Rusya ordusu ile savaşa başlandı. Bu savaşta öğleye kadar top tefek ateşi ile meşgul olunduysada tepedelenlizade Muhtar paşa ile askerler yardıma yetişti. Her iki taraf karıştı. Ruçlar çok telefat vererek Silistre önlerindeki sahra istihkamına çekildiler. Bu parlak bir zaferdi. Düşman bile bu zaferin farkına vararak ordusunu İsakçıdan Eflak tarafına geçirdi. Bu savaşta dergahı Ali kapıcı başılarından Mirahuru evvel Pehlivan İbrahim ağanın büyük cesaret ve mahareti, Tepedelenli zadeninde çabuk yardıma yetişmesi görülerek agaya Vezirlik rütbesi verildi. tarihlerimizde Baba paşa diye meşhur olan zat budur. Muhtar paşada Hızır paşa diye şöhret buldu. Rusların onbin

kadar zayiat vererek acı bir Ricata uğramaları Hüsrev paşanın Rasvat yenilgisi üzerine Napolyonun Rusya'-ya memleketinin İlhakı şeklinde meydana gelen tesirli açıklaması soğuk su gibi tesir etti. Hatta galibiyetimiz Fransız gazetelerine yazdırılmadı.

1224 seneside barışsız geçti. Ordu kışlamak üzere Şumnuya geri döndü. Ruslar Ebraili aldılarsa da yirmi bin kadar hastaları vardı. Kırık dökük ordumuzun böyle dayanacağı ve faaliyete girişecegini kimse ummuyordu.

Donama adına: Anbarlı, Gabaklı, Kebir kalyon, Fırkateyn, ve kurut olmak üzere Kaptanı Derya Hacı Mehmet paşa kumandasıyle karadenize çıkarılan harb gemileri kumandan ve mürettabatının acemiliği ile büyük bir teklikeye maruz olduğu halde bereket versin Rus donanmasına tesadüf etmedi.

Anadolu tarafında da Ümera arasında nifak çıkarak Fas kalesi Ruslerın eline düştü. Sahumun savunulması güçleşti. Bir müddet evvel devleti aliyyenin himaye ve garantörlüğü altında olarak Cumhuriyyet şeklinde idare olunan Yedi ada (Cezayiri Seb'a) Rusya ve Fransanın arasında yapılan ittifak sonunda Fransaya Yani Napolyon İmparatorluguna ilhak olunmuştu. Bu aralık Rusya ile İngiltere arasında savaş hali vardı. Bu sebeble İngiltere donaması bir taraftan Lizbon önlerinde Rus amirali Sinyavin Kumandasındaki savaş gemilerini ve rast geldiği Rus ticaret gemilerini zabt ettiği gibi Yedi ada üzerinede saldırarak zanta,

Kefelonya, İtak, ve Çeriko dalarını İstila etti. Ondan sonrada Ayamavro adasını savaşarak alarak içindeki Fransızları esir etti ve korfo adasınıda kuşattı.

Hüsrev paşanın Rasvatta yenilmesi Napolyonun Çar Aleksandır ile yaptığı ittifakın ilanı için güzel bir vesile oluşturmuştu. 1909 Miladi senesi kanunu evelinin üçüncü günü Fransa Mebbuslar meclisinde verdiği nutukta:

> Hırvatistan kıtası hükümetimin sınırlarını Sava ırmağına ulaştırdı. Binaenaleyh Osmanlı hükümeti ile Sınır komşusu olduğumdan Doğuda ve Akdenizde ki menfeatlarımıza Nezaret edebileceğim. Eğer Osmanlı hükümeti İngiliz Nüfuz ve tesirinden boynunu kurtarırsa Kendisini himayem altına alırım. İngilizlerin hakaret var ihtarlarına uyarsa tedibi ve cezalandırılması elimdedir. Dost ve müttefikim olan Rusya İmparatorunun memleketlerine Finlandiyayı, galiçyanın bir sancağını, Eflak ve Buğdanı ilhak eyledim. Rusya'nın yükselmesi ve genişlemesi benim hasedimi celp etmez.

demiştir.

Avrupada çok karışmıştı. Avusturya sağında Rusya ve solunda Fransanın şişip büyümelerinden adeta bu iki iri herkelin arasında ezilecek, boğulacak hale gelmişti. Napolyon General moranın Madrite girmesinin müteakip İspanya kralı Birinci Ferdinand ile Bayon da görüşmüş ve dördüncü Şarl ile beraber her ikisinide tehdit ederek İspanya tahtına büyük biraderi

Jozof Bonapartı oturtmuştu. Napoli kırallığını da Moraya vermişti.

.Bu olaylar Avusturya İmparatoru Birinci Franspvaya Napolyonun ne Habseburg, nede Borbon hanedanına dost olamayacagını anlatmıştı.

Büyük ordu İspanyada,almanya ise heycanda idi.Avusturya hükümeti bu halleri fırsat bilerek Fransa aleyhine savaş ilanı maksadıyle büyük hazırlıkta bulunuyor, İngilterede kışkırtmaktan hali kalmıyordu. Hatta yüz milyon vermeyi, donanma ve karaya asker çıkarma suretiyle yardım etmeyi taahhüt ediyor, fakat Rusya Avusturyayı tutuyordu. Fransuva Petesburg'a özel memur olarak gönderilerek Rusyayı kendi lehine çevirmek istedi isede birinci Aleksandır doğu menfeatları dolayısıyle Fransa ittifakından çıkmıyordu. Bununla beraber Avusturyanın kuvvetli olması taraftarı idi. Napoyon,Varşovayı Rusyaya girmek için bir hareket merkezi edinecek olursa Aleksandırda Viyanayı hareket üssü yapmak emelinde idi. Diğer taraftan Fransanın Paris sefiri de devam edene savaşa ortak kılmaya gayret ediyordu. Fakat Çar Mali durumunun fenalığından, Finlanda ve Tuna meselelerinden dolayı hiç bir resmi teahhüt altına girmedi.

Yalnız Avusturya murahhasına Avusturya'ya büyük darbe indirtmemek için elinden geleni esirgemeyeceğini bildirerek teminat verdi. Bunun üzerine (1809) da yine Napolyon aleyhine olmak ve Avusturya, İngiltere, İspanya ve Portekizden oluşmak üze-

re beşinci bir ittifak ve birleşik devletler meydana geldi.

Napolyon Siragözenin zabtı için büyük ordunun özel askerleriyle General Lan fırkasının getirterek büyük bölümü alman neferlerinden ve askeri mekteplerden yeni çıkmış zabitlerden oluşan ordusuyla Avusturya üzerine yürüdü. Avusturya ordusu üçyüz bin kişilik idi. Napolyon beş gün savaştan sonra Landuşt da arşidük Lui ve General Hiller ordusunu İnn Nehri üzerine perişan bir halde attı. Eckmühl de de Arşidük Şarl'ı yenerek Bohemya üzerine kaçamaya mecbur etti. Bu beş gün içinde Fransa ordusu Tuna sahilinin sağından yürüyerek Ebersberg de şiddetli bir müsademe ve atışmadan sonra general hilleri bir kere daha bozdu.

Napolyon (1809) senesi Mayısının on üçünde ikinci defa olarak fişek atmaksızın Viyana'ya girdi. Fakat burada Essling savaşında istediği gibi muvaffak olamadı. Meşhur General Lan Bacaklarına bir gülle isabet ederek vefat etti. Eğer Ruslar Cidden Fransa'nın Müttefiki olaydılar Arşidük şarl'ın arka tarafından bir ordu yollarlar, ya esir alırlar ve yahut Barış anlaşması yapmaya mecbur kılarlardı. Velhasıl Napolyon buradaki kesin mağlibiyetin acısını Wagram'da çıkardı. Arşidük Şarl'ın sol cenahı (kanadı) bozulur bozulmaz : "Muharebe kazanıldı" diyerek bir ayı postunun üzerine uzanarak bir kaç dakika uyudu. Fakat her iki tarafında yirmi beş bin zayiatı vardı.

Avusturya İmparatoru ne Rusya'dan, ne de İngiltere'den destek ve müzaheret görmediği, Almanya ayaklanması ise bir parça bastırıldığı için Zenaim de mütarekeye razı oldu. 1809 senesi teşrini evvelin 14 ünde Viyana'da Fransa ile Avusturya arasında barış anlaşması yapıldı. Avusturyallar Batı Galiçyayı Varşova büyük dükalığına, Salzburg ile Bravnavuyu bavyareye, Cenubi garbi vilayetlerinin büyük bir kısmını Fransaya bıraktılar. Teriste, Ragoza, Feyuma, Koriç, Karnayol, Dalmaçya ile beraber Fransa İmparatorluğunun ilârya vilayetini Provinces sllyriennes oluşturuyor. Şu halde Fransa Dencing den katarovaya kadar şekillenen büyük bir hilal ile Doğu Avrupayı tehdidi altına almış oluyordu.

Biz Ruslarla Tuna boyunda boğuşurken Napolyon karısı Jozefin'i Çocuk duğurmadığı için boşuyordu. Birinci Aleksandır Küçük hemşiresi garen Düşesi Anneyi istediği halde Çarın işkillenmesi ve tereddüdü üzerine Toyleri sarayında topladığı bir mecliste durumu müzakereye açmıştı. Daha sonra Avusturya baş vekili olan Metternich Avusturya İmparatorluğunun bekası için Arşidüklerden birinin İmparatorla evlenmesini gerekli gördü. 1. Fransuvanın kızı Arşidüşeş Mari Luiz ile evleniyordu. Rusların Arşidüşeş Anna'nın evlenmesini askıya almaları Napolyon ile Lehistan hakkındaki Mukavelenin imza edilmesini çabuklaştırmak maksadına dayanıyordu. Bundan dolayı iki İmparatorluk arasına büyük bir soğukluk gir-

di. Bu esnada Meşhur Metemih Avusturya'nın Paris sefaretinde bulunuyordu. Napolyonun ertesi sene bir oğlu dünyaya geldi. Adı Roma kralı kondu. Doğumu yüz parça top atılarak karşılandı.

Bu ana kadar okuduklarınızdan da anlamışınızdır ki iki sebep mensup olduğumuz toplumu bulunduğu hale getirmiş, ortaçağ savaş bilgilerine göre yükseltilmiş, büyütmüş, küçültmüş, sefil, cahil, geri ve mağlûp bırakmıştır. Bunlardan biri İstbdad güçleri, Onlarda: Padişah, kulları, yakınları, hizmetçileri, kadınlar ve devlet adamları: diğeri Milletin düzensiz maneviyatı ki onlarda. cehalet, taasub, her istibdada karşı his edilen zorbalık, eşkıyalık, bağımsızlık hissi, derebeyliği gibi sebeplerdi. Bu iki can düşmanı eski terbiyenin, eski bir etkinin padişah ve kul adlarına koyduğu bağ ile birbirini itip çekiyor (Def'ü-cezb), Padişah bütün memleketi özel mülkü, tebaayı (vatandaş) kul biliyor, millet bütün memleketin padişaha ait olduğuna, kendinin de ona kul olduğuna inanıp kail olarak en kaba insanlığın bile kabaracağı baskı ve zulümden usanarak arada sırada kendisi de baskıcı ve zalim geçinmek istiyor, tantanalı bir cünbuş ile idam, sürgün, zorla el koyma (müsadere) azil, tehdit, af etmek iyilik yapmak, ve makam yükselmek (Terfi) gibi şeyler meydana gelerek günlerce, aylarca ,sabır ve tahammül ile bela korkusuyla ince entrikalar düzenlemek, fırsat aramak, nifak çıkarmak, dinin esaslarını ve mukaddes şartlarını menfaat temininde kullanmak,

Dinin salim ve selim güzel hükümlerini ayaklanmaya ve taarruza alet etmek, adet, örf, teamül gibi toplum hayatına mahsus yenilikler aleyhine saldırmak, en sonunda hapishanede alınan bir terbiye ile üç kıtaya yayılmış çeşitli kavim ve milletlerden oluşan içtimaî toplumları kendi anlayışına göre uydurup evirip çevirmek, özellikle savaş talhlihini kendi talihini uğuru ve uğursuzluğu bilerek nefsini bütün milletin üstünde saymak, bütün bu şeylere tahammül ettirmeyi hakimiyetin temeli ve padişahlığın gereği tanımak, tanıtacak vasıtalar kullanmak, icat etmek, velhasıl bütün bu sebep ve saiklerin te'siri, nüfuzu, gücü, yardımı ile daima aşağılı yukarılı değişmelere ve dönüşmelere maruz bir idare şeklini güya düzeltmeye uğraşmak vs. haller mevcuttu.

İşte bunların manevi birikiminin ibram ve ısrarı ile idi ki yeniçeriyi kaldırıp nizamı Cedit kurma fikri geri kalıyor, ilerlemiyor, her iki taraf için büyük tehlikeler açılıyordu. Bilinmiyordu ki, bir sosyal ve milli toplum esasen başkasının taarruzuna karşı silahlı gayri tabii bir topluluktur, bunun bir kısmını ayırıp diğerlerinin silahını onların üzerine çevirtmek demektir. Dikkat edilecek olursa görülür ki ictimaiyyat ve milliyatı düzenli olan toplulukların askerleri düzenlidir. Düzenli bir askerin olduğu yerde içtimaî ve milli toplumu gayri muntazam kavim ve hâkimiyet şekli yoktur.

1225 senesi vukuat ve olayları arasında en fazla dikkate şayan olan yine Ruslar ile devam edip giden savaşlardır. Rusya orduları Baş kumandanı General Kaminski Silistre kuşatmasının güçlendirip, Hacıoğlu pazarı üzerine onbeşbin kişilik bir ordu gödererek, varna ve balçık taraflarına da yine onbeşbin kişilik bir ordu yolladığı gibi kendisi de büyük bir güçle Şumnu üzerine yürüdü. General Kont Kamanski Rusya'nın Finlandiya savaşı başkumandanlığında bulunmuştu. Bizim üzerimize gelen ordusunun toplamı seksen beşbin kişiydi. Rusların Balçık tarafına sarkan kolu Kuşancalı Halil paşa askerinin birikmiş ulufe ve noksan tayinat kavgası neticesinde dağılmaları üzerine orduyu hümayunun güvendiği bu savunma noktasının savaşsız zapt ederek Varna üzerine yüklendiler.

Hacıoğlu Pazarcığı üzerine saldıran Rus fırkası burada Meşhur baba paşadan büyük ve şiddetli bir karşı koyuş (mukavemet) görerek on bin kadar telef ve yaralı verdi isede işin sonunda hem Baba paşayı, hem İsmail paşayı, hemde Açık baş diye şöhret bulmuş olan Eriklili bir keramet gösterdiğine inanılan şeyhi esir aldı. Hezargıradta aynı hale uğradı. Orduyu hümayun Çarhacısı1-Sürüri Paşa da esir edildi. Silistre Karadan ve denizden saldırıya uğrayarak teslim oldu. General Zas Dutrakanı, General sabataif ile General Sandır Hezargıratta haylı esir aldıktan sonra Bulgaristan yolunu açtılar. Ecnebi tarihleri Serdarı Ekremin

General Kaminskiden mütareke talebinde bulunarak dört gün için olur cevabı aldığını yazıyorlarsa da Tarihi Cevdet bu generalin Ziya Paşaya: Rusya devletinin isteğine göre barış anlaşmasına muvafakat olunmazsa Asitanenin yakınına kadar varıp orada barış analaşması yaparım," şeklinde Magrurane bir mektup gönderdiğini beyan ediyor.

Kaminski söylenen müddet bitiminde doğruca Şumnu üzerine yürüdü, Altı yedi fersah kala ordusuna şöyle bir beyanname yayınladı: "Biz babıaliye barış teklif ettik. Hain Müslümanlar teklifimizi red etmek cesaretinde bulundular. Yarından sonraki gün intikamımızın alınacağı ve Türklerin gösterdidiği bu küstah tavrın cezası verileceği bir gündür. Şumnu zapt edilip ve veziri azamın hilekar ordusu mahv edilmelidir."

Darulharb olayının yayılması İstanbul halkını son derece teleşlandırdığı gibi Serdarı Ekremin Sultan Mahmuda yolladığı Rus baş kumandanının mektubu da Sultanı endişeye sevk etti. Hatta: "Bu hali bütün ehli islama bildirmek ve artık milletçe çaresine bakılmak lazım geldi." diyerek Fatih camii şerifinde bir şura meclisi toplanmasını emreyledi. Camazil ulanın birinci günü Bu camide toplantı meydana geldi. 260 numaralı faidemizdeki hattı hümayun okundu. Bu toplantıda verilen kararın özeti:" din ve devlet uğrunda son dereceye kadar dayanmak ve mukavemet

etmekti. Devlet derhal cihat ilan etti. Padişahın bizzat sefere gitmesi kararlaştırıldı.

Tarihi Cevdet bu ilanın peşi sıra ne çeşit bir tedbir aldığını ve ne türlü asker toplanıp düzenlendiğini aşağıdaki şekilde yazıyor:

"Bütün güç sahiplerinin sefere hazırlanması, Esnaf ve tüccarların sefer malzeme ve edevatını gazilere pahalı satmaması, bir hanede iki kişi varsa biri gidip diğerinin kalması" gibi uyarılar taşıyan hakimler ve zabitlere ve bütün Müslümanlara hitaben bir yüce emir çıkarıldı ve cami ve mescitlerde okunmak üzere bir çok suretleri çıkarılarak yayınlanıp ilan edildi.

Daha önce Erzurum valisi olan Hamit paşa o tarafın askerlerini sevk etmek üzere ve İçelli Ahmet paşa da Adana ve Tarsus taraflarından birisi için sürücü tayin edildiler. Cabbar zade gerek kendi dairesi olan ve gerekse yakınlarında bulunan aşiret ve kabileleri yerlerinden hareket ettirmek ve Sivas valisi olan oğlu Celalettin paşayı ordu öncüsü olarak çıkarıp yollamak, arkalarındadan kendisi de yol üzerinde bulunan ehli islamın yedi yaşından yukarı yaşta olanları toplayıp sürmek, hulasa yetmiş binden az olmamak üzere toplaya bileceği askerle orduyu hümayuna memur kılınarak kendisinin kapı kethüdası mübaşir ve tebliğci olarak tayin edilerek tarafına gönderildi. Karaosmanoğlu da kırk bin askerle gelmek üzere yine orduyu hümayuna memur oldu.

Velhasıl Rumeli ve Anadolu yerinden oynadı. Savaş alâmeti olarak sarayı hümayun meydanına "Tuğu Şahi" ve babıali havlusuna Tuğu kaymakami dikildi.

Diğer taraftan General Kaminski ordusu Şumnu önünde başarılı olamıyordu. Üç gün devam eden çeşitli savaşlarda Ruslar devamlı surette yenilerek geri çekilmeye mecbur oldular. General, hücümlardan zarar görünce oraya kuşatmak ve daha sonra İstanbul üzerine yürümek düşüncesinde bulundu. Şumnu tarafındaki Cuma yoluna ve Kamçı suyu boyuna birer fırka bırakarak koşu yolunun karşısındaki koruluğa tabya inşasına başladı ise de Osmanlı askerleri çeşitli saldırılarla Ruslara büyük zayiat verdirdiler.

Ruslar çekiliyordu. Bu çekiliş yenilmiş olarak bir şekilde olmakla beraber Ruscuğunda bir an evvel istila edilmesine yönelik idi. General Kaminski bu maksadın meydana gelmesi için onbin kişilik bir fırkayı Ruscuk tarafına gönderdi. Bizim taraftan da iş ciddiye alınarak derhal sekiz bin askerle beraber kuşancalı Halil paşa başkomutan tayin olundu. Evvelce Rus ordusu bir suratli yürüyüş icra ederek yirmi fersah uzunluğunda yayılmıştı. Bu kere toplanıyordu. Ruscuğu kuşatan General Zas Osmanlıların Huruç hücümlarına yeniliyordu.

Rusların Şumnu savaşlarında yirmibin kadar zayiat ve telefat verdikleri rivayet edilir. General Kaminski seçilmiş askerini Ruscuğun kuşatmasında bırakarak Silistreye geçmiş, böylece kuşatmayı daha fazla sı-

kıştırmış, bundan başka geri çekilme esnasında "Cuma-i Atik" ve hezar gırad kasabalarıyle civarındaki köyleride yakmıştı.

Ruscukta gösterilen şiddetli Mukavemet Rusları daha etkili tedbirler almaya sevk ediyordu. Tunadan büyük küçük otuz yedi Duba sevk etmek istediler. Bunlardan ondokuzu Ruscuk önünde topa tutulup ikisi batırıldı, altısı asker ve mühimmatıyle beraber zabt olunduysada diğerleri yokarıya geçtiler. Karşı koyma şiddetlendikçe onlarda saldırıyı şiddetlendiriyorlar, Ruscuk önünde büyük bir güçle beraber yüz kırk top bulunduruyorlardı. Kuşancalı Halil paşa Tornova yolundan yürüyerek kuşatılmış şehrin üzerine varmak istediği esnadaki Şaban ayının evveline tesadüf ediyordu,- Rusların müthiş bir kuvveti Halil paşayı Batin köyü yakınında Metris almaya ve kanlı bir savaşa girişmeye mecbur etti. Tarihlerin rivayetine göre Şumnuda bulunan Serdarı Ekrem Halil paşa ile birleşe bilseydi Rus ordusu vahim bir vaziyete kalacaktı. Rus baş Generali bu tehlikeyi his ederek yirmi bin kişi ile batin üzerine geldi. Birbirini takip eden müthiş savaşlarda evvela tepe delenli Muhtar paşa kolu bozuldu. Bu yenilgi derhal diğer kollarada sirayet ederek Cesur Halil paşa bir takım Feda-i yiğitlerle beraber tek bir tabya içinde bir kaç gün daha kahramanca savunmada bulundu. En sonunda tabya üzerinde askere kumanda ederken Alnından vurulup şehit oldu. (Rehmetullahi aleyh)

Rusların burada bir gaddarlığı ve aht şikenliği daha göruldü. Halil paşanın şehadeti üzerine Osmanlı askeri şaşırmışlardı Rus Generaline bir haberci göndererek Ruscuğa imdadattan vaz geçerek geri dönmelerini mukaveleye eklediler. Rus generali da tüfeklerinininin çakmak taşlarını teminat olmak üzere istedi. Onlar da verdiler. Bir gece bir Bulgar seyis, Rus ordusuna kaçarak Halil Paşanın öldüğünü haber verdi. Bunun üzerine Rus generali sözünden dönerek benim mukavelem Halil Paşa adına idi. Siz bizi aldatmışsınız, diyerek hepsini harb esiri olarak Bükreşe yolladı. Şumnu önünüde görülen başarıları artık yenilgiler takip ediyordu. Ruslar, Orduyu hümayun ser askeri Osman Paşayıda on top, dört havan ve bir haylı askerle esir ettiler.

Böyle tehlikeli bir zamanda yeniçeriler yine fitne çıkarmaktan hali kalmıyorlardı. Tarihlerimiz Hacoğlu pazacığı, şumnu, bele ve batin savaşlarında Rusların zayiatının elli bin olmak üzere gösteriyorlar, yabancı tarihler öldürülenler ile yaralanarak hastalanarak vefat eden Rus askerinin yirmi yedi bin miktarında olup dokuz bin neferinin de harb hizmetinde bulunamayacak hale gelerek sakat kaldığını haber veriyorlar. Erners Levis meşhur tarihinde."İkinci savaş senesi idi ki Tükiya, başlarında bizimle Mısırda yaptığı savaşlarda yenilmiş ihtiyar bir kumandan bulundugu halde Rus ordularını perişanlığa uğratıyordu" diyor.

Diğer taraftan tarihi cevdette şöyle bir mutalaa yürütüyor:

"Halbuki Rusya ve Fransa İmparatorları aralarında meydana gelen soğukluktan dolayı aralarında savaş çıkması düşünülebileceğinden Ruslar devleti aliyye ile barış anlaşması yapamaya arzulu ve istekli idiler. Ancak galibiyyetinin neticesi olan istek ve tekliflerini yürütmek ve bilhassa Eflak ve Buğdan ile Anadolu tarafında bazı yerleri zabt ederek sahiplenmek isterdi. Bundan dolayı bir defa kazandıkça devleti aliyyeye barış teklif eder ve her seferindede derece derece düşürür ve hafifletirdi. Yalnız babıali "memalik-i mahrusadan bir karış yerin bırakılmasına razı olmayıp vatanaın bölünmezliği maddesi meydana gelmedikçe barış yapılmasına kesin karar verilmişti.

Ruslar Batin başarısını müteakıp Ruscuk, Niğbolu kalelerini alıp ve balkanları aşarak Lofça ve berkofça üzerlerine yürüdüler. Lofçada şiddetli mukavemet gördülerse de yine orayı da zabtettiler. Sırplılarda karayorkinin kumandasıyle taarruz ve isyan hareketlerinde bulunuyorlardı. Savaş sahnesi: Karadenizden sava nehrine kadar bütün Tuna yalısı ile balkan havalisine kadar uzuyordu.

Bu olaylardan sonra harbin meydana gelişinin üçüncü senesi dolmuş ve gelmşti (1228). Bu münasebetle evvela iç durumrumuza ikinci olarakda genel siyasete tekrar bir bakalım.

Yanya tarafları tepedelenli Ali paşanın buraların kendisinin olduğu davası ile karışmış idi. Paşa Toskalığı adeta benimsiyordu. Hatta Arnavut asilzadelerinden Avlunya Mutasarrıfı Vezir İbrahim paşa aleyhine bir takım Arnavutları ayaklandırarak bu zatı Avlunyanın merkezi olan Beratı da Kuşatma altına almıştı. Ali paşa, İbrahim Paşanın dünürü idi. İbrahim Paşanın Büyük kızı, Ali paşanın ikinci oğlu vezir Veliyyüddin, İkinci kızı, büyük mahdumu Rumeli beyler beyi Meşhur hızır Muhtar paşaların, Küçük kızıda Hemşiresinin oğlu Adem beyin hanımları idi. Ali paşayı, İbrahim paşa aleyhine kaldıran sebeb, Bu zatın o havalideki nüfuz ve itibarı idi .

Ali paşa muhasara altında bulunan İbrahim paşaya güya yardım ederek bu zatı evvela evladı iyaliyle beraber Avlonyaya, Ondan sonrada paşanın orada varlığı karışıklığa sebeb oluyor bahanesiyle Koniçeye nakleylemiş ise de İbrahim paşayı yerine oturtmak için İstanbuldan gönderilen Abdülkerim beyde başarısızlığına binaen, İbrahim paşayı Yanyaya aldırarak bir dairede habs etti. Bu olaylar Sultan Mahmud'un kızgınlıgına sebeb oluyordu. Hatta paşanın bu olayı anlatan bunu izah için gönderdiği arızaya karşılık sadır olan hattı hümayunda Bu kızgınlık çok açık gözükmektedir. Zamanın idare şekline göre Sultan Mahmut bu Hattı hümayunda diyor ki:

Vezirlerin, padişahın varlığını bir parçası ve bir cüzündan sayılıp Ülil emir olan Veliyyi nimeti sayesinde seçgin duruma gelip, akranı içinde hased edilir hale yükselip, kazandığı yüksekliğin ve makamın şükrünü yerine getir mek için padişahın emrini yerine getirmek için canı gönülden güç sarfetmek üzerlerine vacip ve lazım iken, İtaat sadece lafızı kasdedilip manası yok sayılarak kağıtlar üzerine yazılır olup kelimenin lafzıda bile söylenmemiştir (tahriki lisan olmamıştır.

Hattı Hümayun daha bir kaç şiddetli fıkrayı ihtiva eder olduğu halde Ali paşayı azminden döndürememiş, hatta kendi isteği üzerine Oğlu Muhtar paşa Avlonya mutasarrıflığına tayin edilmiş, İbrahim paşanın tahliyesi hakkında varit olan irade-i seniyyeyide iki sene kadar savsakladıktan sonra paşanın mallarına el koyarak, oğlu Miri miran Süleyman paşa ile beraber Yanya gölüne bakan bir zindana atarak İhtilattan bile men etmiştir. Şam yani Suriye taraflarına karışıklık içinde idi. Genç Yusuf paşa adıyla Şam valisi Ve emirül hac olup daha sonra uhdesine Cürde başbuğluğu ile Trablus Şam eyaleti verilen vezir. Devletin iç ve dış meşguliyetinden istifade ederek halka zulüm ve haksızlık yapmaya, Hac için tahsis edilen bütçe ve tahsisattan para çalmaya başlamıştı. İdare zaafı olan örneklerden olarak Sultan Mahmut gizli olarak Sayda valisi Süleyman paşaya Üç ferman gönderdi. Bu Fermanlardan biri Süleyman paşaya Şam

eyaletiyle mülhakatının uhdesine verdiğini, Diğeri, Genç Yusuf paşanın yakalanarak öldürülmesini ve mallarının hazineye ulaştırılmasını, Üçüncüsüde Bu işler bittikten sonra Mısır valisi Mehmet Ali paşa ile haberleşerek bir kaç seneden beridir gidemeyen Hac guruplarını alıp Hicaza gitmeyi emrediyordu.

Süleyman paşa bu fermanları Vehhabileri (3) Müzeyreb taraflarında yendikten sonra Tabariyeye vardığında aldı. Paşa, Şam valisi Yusuf paşanın vehhabiler aleyhine yardım ettiği için Akkadan hareketle tabariyeye kadar gelmiş ve bu esnada Cebel-i Lübnan hakimi Emir beşirde onbeşbin seçgin askerle kendisine katılmıştı.

Paşa fermanları alınca birden bire düşündü kaldı. Çünki Yusuf paşanın Askeri güç bakımından üstün oldugunu biliyordu. Bunun için yemin vererek durumu Emir beşire açtı. Emir, kendisine elinden gelen yardımı esirgemeyeceğini söleyerek, Cebelde harb ve darbe gücü yeten ne kadar efrat varsa hepsini topladı.Bu şekilde toplanan ordu,Şam'a doğru yürüdü. Şam yakınında Cedide ve Dariya köylerinde iki vezir askeri çarpıştı. Yusuf paşa tarafı yenildi. Bundan başka Askerini bir haylı alacak ulufeleri oldugundan malları yagma edildi.Paşa bu halleri görünce adamları ile beraber Lazkiyeye, oradanda Mısıra kaçtı. Garibdir ki Suriye tarafları alt üst olma decelerine geldiği halde babı alinin henüz bir haberi yoktu.hatta süleyman

paşanın tatarı Başarı haberini getirince bütün devlet adamları şaşırdılar.

Mısırdada Aşayiş kaybolmuştu. Mehmet Ali paşa kölemenleri yenmişsede imha edememiş ve hala uğraşmaktaydı. Bu esnada da Saıt taraflarında kölemenlerı açık bir şekilde yendi. Kahireye döndüğünde Şam valisi Süleyman paşaya fermanları getiren İsa ağa ile görüştü. Ağa, Mehmet Ali paşaya kılıç, kaftan ve hicaza sefer etmesini emreden bir ferman getirmişti. Bu ferman işine yaradı. Hicaz için yolculuk hazırlığında bulunmakla beraber kölemenlerlede sureta barışarak hilesine aldanıpta gelenleri fazlasıyle iram ve saygıyla kabul etmeye başladı.

Oğlu Tosun paşa Kumandasında olarak düzenlediği ordu safarin beşinci Cuma günü hareket edecekti. Tellâlların nidası üzerine o gün alayda bulunmaları gereken zatlarla beraber Kahire'deki Kölemen reisleri köle ve askerleriyle beraber kaleye çıktılar. Ordu şöyle düzenlenmişti: Önde delil taifesi, bunların arkasında zabıta ve ihtisab (4) memurları, ocaklı taifesi, bunların arkasında da paşanın gizli işlerini yapamaya memur olan Salih Koç kumandasındaki asker, Ondan sonra Mısır Ümerası, Piyade ve süvari askeri, Binbaşılar, diğer makam sahipleri gidiyordu.

Alay bu tertip üzere yürüyerek delillerle ocaklı kahirenin batı kapısından çıkar çıkmaz Salih koç kapıyı kapattı. Verdiği emir üzerine askeri kölemenler üzerine ateş etmeye başladı. Kölemenler mahsur kal-

dılar. Aşağıdan yukarıdan Tüfek ve tabanca kurşunları yağıyordu. Ölü ve yaralı olarak yere düşüyorlar, Kaçmak isteyen Reislerde birer birer vurulup idam ediliyordu. Bunlardan yalnız Emin bey adında biri atını kaleden aşağıya saldırmış ve yere yaklaşınca ayaklarıyla üzengilere basarak kendini aşağıya atmak suretiyle hayatını kurtamıştır.

Mehmet Ali bu öldürme olayını müteakip kale dışında kalan kölemenleri de birer birer buldurup idam etti. Haberdar olanlardan bir cüzü Afrika çöllerinde helak oldukları gibi bir az parçasıda Trablusgarb taraflarına kaçtılar. 1226 senesi Mısırda kölemenler yok oluşunun meydana geliş tarihidir.

Üçüncü ciltte beyan edildiği üzere Bağdatta da hemen bir asır evvel bir kölemen ocağı türmeiş idi. Bu esnada Süleyman paşa adında Abaza taifesinden biri vali bulunuyordu. Paşa, eski Bağdat valisi Ali paşanın yeğeni olup onun vefatında yirmi iki yaşında iken valilik makamını işgal etmişti. Dindar, insaflı, adaletli ve kerem sahibi, hem ahaliye kendisini sevdirmiş, hemde aşiretler ve kabileleri itaat altına almıştı.

Diğer taraftan baban sancağı mutasarrıfı Abdurrahman paşa isyan halinde bulunuyordu. 1223 senesinde Süleyman paşa kürdistan üzerine giderek babanlardan Halit paşa ile kuva sancağı mutasarrıfı diğer Süleyman paşayı ve diğer sancakların askerini beraberine almış, Abdurrahman paşa üzerine hücum

edip yenerek bu zatı irana sığınmaya mecbur etmiş, Halit paşa kürdistanca nüfuza sahip olduğu halde Süleyman paşa bu zata iltifat göstermemiş. Mesela baban sancağı mutasarrıflığını bile vermemişti. O da günün birinde Bağdada gitme yolunun göstercrek beş altı yüz süvari ile İrana kaçtı. Abdurrahman paşa ile karşılaştı. Bunun üzerine İran hükümeti Bağdat da bir mebus göndererek Abdurrahman paşanın affedilmesini istemişti. Süleyman paşada af ederek baban sancağını onun uhdesine verdi.

Paşa, o kadar zeki olduğu halde tedbir ve iradede başarılı olamayarak aşiret ve kabilleler ile uğraşmaya kalkıştı. Sencar, Ezzafir Arapları seferlerinde ne kendisi, nede beraberindeki emirleri başarılı olamadılar. Özellikle Ezzafir Arapları süt kardeşi Ahmet bey ile yolladığı askeri perişan etti. Paşa yenilerek Bağda da döndü. Yine kötü önlem eseri olarak Musul öteden beri Abdülcelilzadelerinin idaresinde iken bunlardan Numan paşanın divan efendisi Ahmet efendiyi Miri miran rütbesiyle mutasarrıf tayin etmişti. Bu defa şehirde yerli beyler Ahmet paşanın mutasarrıflığını çekemediler. Bir ihtilal çıkararak Ahmet paşayı öldürdüler. Süleyman paşa bu karışıklığı men edemedi. Yolladığı askerle bazı aşiretlerle kandırarak Musul köylerini yağma ettirmekten başka bir iş göremedi.

Bu türlü işlerden ve hareketlerden başka Bağdat alimlerinden bazı Vehhabi taraftarlarının telkinlerine

uyarak Mallara el koyma bid'atını ve kısastan başka idam cezasını kaldırarak, mahkemelrde alınan harçları yasaklayarak hakimlere Bağdat hazinesinden ödenecek maaş tahsis eylemesi Payı tahtın nazarı dikkatini çekmişti. Çünki Payi tahtta hala müsadere ve keyfi idamlar devam ediyor, mahkemeler adalet eserinden ve insaftan uzaklaşmıştı. Diyarbekirlilerle Urfalılar da aleyhine feryat ve şikayet nameler tertip ederek yolladılar. Hele kendinden önceki Süleyman paşa ve Ali paşaların yerine gelmenini bedeli olan on bin keseyi hala yollamaması bütün bütün şüphe uyandırdı. Bunun üzerine Ahmet paşanın vefatından evvel Abdülcelil zadelerin bu zatı Musul'dan çıkardıklarını anlatarak tekrar Musul'a oturtulması için Dersaadete yazdığı inhası (6) kabul görmedi.

Yine Abdülcelilzadelerden Mahmut bey adında birine Miri Miran rütbesi verilmekle beraber Musul sancağı Mutasarrıflığı verildi. Bir valinin Payı tahtta ve diğer memleketlerde hala devam eden idare usûlu ve teferruatını bid'attır diye kaldırması kendini adil ve adamları olan, devletide zalim tanıttırmak demek olmakla dersaadetten eski Reis-ül-küttab Meşhur Halet efendi paşanın ıslahı ve emir olma görevini yerine getirilmesi, mümkün olmadığı takdirde azl edilerek yerine bir uygun olanın tayini göreviyle ve bu hususta tam bağımsız olarak yollandı (1225).

Halet efendi Bağdada vardığında Süleyman paşa ile bir araya gelerek getirdiği emirleri gösterdi ise de

paşa aldırmadı. Halet efendide asla aldırmadı. Paşanın öteden beri aleyhtarları olan Musul'a geri döndü. Durum payitahttan haber alınca Sultan Mahmut Baştan ayağa öfke kesildi. Süleyman paşanın azliyle bir uygunun tayini ve Irak sınırının işlerini düzenlemek halet efendiye havale edildi. Efendi, derhal Musul mutasarrıfı Mahmut ve Mahut Abdurrahman paşalarla birleşti. Zaten İstanbul'dan kendisine isim yerleri açık olarak kaymakamlık fermanı, Vezirlik, Valilik menşuru gelmişti. Sürgündeyken basradan kaçarak Musul'da bulunan Süleyman paşanın hazinedarı Abdullah ağa adına kaymakamlık fermanını doldurdu.

Musul'dan hareket eden askere yolda bir çok aşiret katılıyordu. Hulasa Harnabat adlı yerde iki taraf askeri çarpıştı. Paşanın askeri evvelce mukavemet gösterdi ise de Halet efendi gizlice Bağdatlılara Süleyman paşanın padişah tarafından sevilmediğini ilan ettirdi. Şehirde aleyhine bir ihtilal cereyanı meydana getirdi. Bağdada bir saat mesafede meydana gelen ikinci savaştadada Süleyman paşa üstünlük gösterdiyse de geceleyin askeri dagıldı. Paşa, sabahleyin yüz elli kadar aklı ermez, mekteb yolundan başka yol, sokak bilmez yüz elli kadar has odalılar kalmış olduğunu anladı. Bu anlayış üzerine Bağdadın doğu tarafına doğru kaçtı. Yolda Rufailer şeyhi kendisini evvela güzel karşılayarak aldattı, daha sonra bir yaklaşımla öldürerek başını hediye olmak üzere halet efendiye yolladı.

İdare içinde idare demekten başka özel tabiri olmayan bu gibi işler sonunda Bağdat vali kaymakamlığı Abdullah ağada kalacak, hayır kalamaz, Süleyman paşazade Sait bey kaymakam olmalıdır iddiası büyüyerek şehirde bir karışıklık daha meydana geldi. Sonunda feci ölümler ve öldürmeler meydana gelerek işler haylıdan haylıya karışdığı gibi en sonra kölemenler halet efendinin ikide birde azil ve tayine kalkıştığını ve bu suretle kanlar dökülmekte olduğunu ileriye sürdüler. Bağdattan uzaklaştırılmasını Kaymakam Abdullah ağa, ulema, ocaklı ve memleketin ileri gelenleriyle istişare ederek kararlaştıdılar. Kendisine Muhzır başının gelmesiyle kararın bildirilmesini karar verip sözleştiler. Halet efendinin ikametgahı zaten kuşatma altında idi. Muhzır başı gelipte durumu anlatınca son derece basiretli davranarak: "Bu dedi kodu ve yalanlar nereden çıkıyor? Abdullah ağanın menşuru ile memuriyyet emri geldi. Şimdi okutacağız. Haydi git paşa hazretlerine duamızı söyle, Vezirlik ve valiligini müjdele. Bizde meşur ve fermanı Ali ile geliyoruz." diyerek muhzırı başından savdı. Yanındaki menşur ile fermanı doldurdu. Alayla ve merasimle saraya giderek toplanan divanda okuttu. Bir anda hem vezirliği ve hemde valiliği kapan Abdullah paşa da bir kaç gün zarfında halet efendinin yol ihtiyaçlarını tamamlayarak ikramla ve saygıyle dersaadete yolladı. Fakat Bağdat kölemenlerden kurtulamadı.

Halet efendi ikinci Mahmut devrinde çok mühim roller oynamış bir zat olmakla Tarihi Cevdetin aşağıdaki satırlarını aynen buraya alıyoruz:

> Halet efendi Bağdada giderken padişahın huzuruna girerek padişahın iltifatına mazhar olmuş olarak şifahı olarak bazı padişahtan emirler almış. Bağdat işine güzel bir biçim verdikten sonra dışarıdaki diğer asi ve mütegallibenin de hakkından gelerek saltanatın bağımsızlığına hizmet görmesi temennisiyle sözlerini tamamlamış, Bu sözleri Sultan mahmudun nazarı dikkatini çekmiş olduğu halde yukarıda anlatıldığı gibi Bağdattan başarı ile dönecek ve padişahın yanında değer ve kıymeti artmış ve şehremini İbrahim efendi de onu sultana tavsiye etmiş olduğundan hakkında padşahın güveni son derece artmıştı. O zamanlar İbrahim efendi padişahın yakınında bulunanlardandı. Sultan Mahmut hazretleri mühim işlerde onunla gizli haberleşmekte olup ondan sonra bu gizli haberleşme işi halet efendiye geçerek uzun müddet saltanatın müsteşarı olmuştur.

İyice dikkat etmelidir ki devlet, iç karışıklığın sebeblerinin hepsini pamuk ipliği ile bağlamak politikasından başka bir gayrete sahip değildi. İç durumumuza dair yazdığımız şu bir kaç olay var olan karışıklığın en açık safhalarıdır. Yoksa ahvali umumiye mühim bir buhrana tutulmuş gidiyordu. Kaminskinin Lofça ve berkofça üzerine sarkması bulgarlara hemen

ilk ve bağımsızlık hissini vermişti. Sırplar zaten bir ayaklanma, Romenler hemen hemen bağımsız, Karadağlılar tecavüzcü, Yunanlı Rumlar ise eski vadin kuvveden fiile çıkmasına fırsat arıyorlardı. Bunlara ilaveten Rusya savaşı, Yeniçeri isyanları da vardı.

Harici durumun umumi haline gelince: bu yöndede çok karışık sahneler görülüyordu. Avrupa efkari umumiyyesine dair faidelemizde yazdımız makalelere son derece dikkat edilmelidir ki siyasi durumumuz zihinlerde iyice yerleşe bilsin.

Ruslar ellerinde ne kadar savaş vasıtası varsa onları kullanarak iki taraflı harb ediyorlardı.İranda savaşıyordu. Hükümdar fethali Şahın oğlu Abbas mirza kumandasında bulunan ordu Rusları haylıdan haylıya sıkıştırıyor idiyse de sınır komşusu iki İslam devleti bir türlü bir ve beraber hareket edemiyorlardı. Sultan Mahmut, bu birliğin meydana gelmesi ümidiyle Yasini zade Abdulvahhab adında birini sefaretle yolladı.

Bu esnada idi ki on sekiz Rus gemisi Karadeniz'de faaliyete gelerek Trabzon yakınlarına asker döktü. Ahıska tarafına da General Tormasof saldırdı. Ruslar bu her iki hücümdada başarılı olamadılar. Sefaretle Tahrana giden Abdulvahhab efendide bir iş göremedi. Çünki iki taraf birlik ve ittihattan ziyade karşılıklı tekliflere özeniyorlardı. Devlet Baban paşalarına ve bunlardan bilhassa Abdurrahman paşaya yardım edilip Ahıska ve Kars taraflarında yardım edilmesini, Fethali Şahta Şehrizur mutasarrıflarının tayini mad-

desi gibi sırf Osmanlının iç işlerini ilgilendiren maddelerin icrasını teklif ediyordu. Biçimsiz, uygunsuz bir hareket tarzı edinildiği için Bağdat Valisi Abdullah paşanın beceriksizliği ve Abdurrahman paşanın iki yüzlülüğü yüzünden İranlılar Mehmet Ali Mirza kumandasıyla zehav hükümetinde bulunan Halit paşa üzerine altmış bin asker sevk ederek meselenin rengini bütün bütün değiştirmişlerdi. Hatta Halit Paşanın Bağdat valisinin gizli ruhsatıyla İran ordusuna katılması sebebiyle Mehmet Ali mirza Guy sancağında Abdurrahman paşayı kuşatmış ve bunun üzerine Abdullah paşa İran ordusunun galebesi halinde Sünnilerin ayak altında kalarak Kerkük taraflarına tecavüz edecekleri düşüncesiyle evvelce Mehmet Ali Mirzaya ettiği yardım ve taraftarlığa pişman oldu.

Abdurrahman Paşaya Yardım için Kürdistan aşiretlerine buyrultular yolladı. Mehmet Ali mirzaya ibraz etti.Bunun için Mirza Bağdat Valisinin fikir değiştirmesinden huylanarak Baban sancağı Halit ve Guy ile Harir sancakları Abdurrahman paşalarda kalmak üzere barış yapıp çekildi. Gerek Avrupa hükümetleri, gerek İran devletiyle arada meydana gelen bu karışık keşmekeş siyasetten Ruslar daha çok istifade ediyorlardı. Doğuda iki İslam devleti arasında meydana gelen ihtilaftan memnun kalarak Dağıstan ve Gürcistan da Nüfuzlarını güçlendirdiler. 1225 de Rus generali Toromsof Ordusuyla Tiflis'i istila edip ve orada Açıkbaş Hanı Salomanı hile ile esir etmeye

teşebbüs ettiyse de Han kaçarak Ahıskaya geldi. İrana ve Osmanlı hükümetine feryadcılar yolladı.

Anapa ve soğucak tarafları da Rus istilasına maruz bir halde bulunuyordu. Hele Rusya'nın Karadeniz Donanmasının faaliyete geçmek üzere olduğu haberi bütün bütün Zihinleri karıştırdı. Sinop ve diğer sahillerin sağlamlaştırılması çaresini aramaya başladı. Bütün bütün bu karışıklık ve karışıklık (ileri geri hareketler) "tezebzübat" devletin nice zamandan beridir içinde yuvarlandığı kötü idareden ileriyi görememekten meydana geliyordu. Düzenli bir plân takip edilmeyerek Mülki ve harici siyaset keyfi iradelere, indi nazariyata uydurulmak istenildiği için her taraftan gerileme ve düşüş eserleri baş göstermeye başlamıştı. Biraz aşağıda görüleceği üzere Sadrazam Laz Ahmet Paşa dersaadetten aldığı İrade-i seniyye üzerine Ruscuktan Eflak yakasına geçerek orduyu mühim ve vahim bir tehlikeye attı. Emin olmalıdır ki Payi tahttan verilen emirler Ruscuk, Eflak yakalarının savaş durumunu ve coğrafi konumu nazarı dikkate alınarak verilmiş emirler değildi.

- 4 -

Rusya Savaşı - Bükreş Anlaşması

Sadrazam ve Serdarı Ekrem Yusuf Ziya paşa ocaklıyı kendine celp etmek için yüz veriyor ve mal toplamaya

tantana ve süse meyletmekten ve rağbet etmekten hali kalmıyor sebebi ile azl edilerek, Eski ebrail nazırı olup "Nazır Ahmet ağa" diye şöhret bulmuş olan dergâhı Ali kapıcı başılarından Laz Ahmet ağa serdarlık ve sadrazamlık makamına geldi. Ziya paşa evvela Dimotokada ve daha sonra malına el konarak Rodos'ta ikamete mecbur ve memur edildi.

Bu münasebetle size bir garip sahife daha kopya edeyim. Meşhur mecmua sahibi Faik Efendi henüz Nişancı (7) iken Sadrı Ali kaymakamı olan Şakir Ahmet paşaya Mustafa kelimesi ile isimlenmiş olanlarda (Allah'ın hikmetiyle uğur ve bereket görülmediğine) dair bazı olay ve tarihi tesadüfler görülmüşmüş!. Şimdi bu kişiyi dinleyelim;" Bu devleti aliyyede Osmanlı sülalesinden Mustafa isminde dört kişi padişah çıkıp her birinin zamanlarında birer çeşit boşluk ve karışıklık meydana geldiği gibi, Mustafa isminde gelen sadrazamlardan birincisi Koca Mustafa paşa olmak üzere ta 1223 senesinde sadrazam olan Alemdar Mustafa paşaya gelinceye dek Kaderin gereği sadrazamlık makamına gelcn Mustafa paşalar zamanında türlü türlü nadir olaylar meydana gelerek devletin kendisi ve Allah'ın kullarının zarar gördüğü ve mükedder olduğu tarih kitaplarında açıkça gözükmektedir (8).

İnsanlar bu maddeden gafil olup Zamanımızda avam toplumu arasında "İbrahim isminde uğursuzluk var diyerek Ve Sultan üçüncü Ahmedin saygılı veziri

olan"İbrahim paşayı örnek göstererek Sadrazamlık makamına İbrahim isminde kimseyi layık görmeyip "Ahmet" ve "Ali" isimlerini sadrazamlığa bereketli ve hayırlı kabul ederler, Ama bu inanç batıldır! Doğrusu Mustafa isminde olup söylenen başka sözler beyhudedir. "Muhammet" İsmi şerifi mutlaka övülen manasına olup o ismi vermekte hiç bir sakınca olmamakla "Mustafa" ismi şerifine denk değildir. Bu sorulmasın (1231) tarihinde Filibe nazırı iken ölen kapıcı başı "Topal Mustafa (a'reç Mustafa) ağa esasında akıllı, ileriyi gören, kamil, tedbirli bir adam olduğundan yardımcısı olan Şehremini Eski Vefat eden İbrahim Re'fet efendi padiş..hın yakınlarından olduğu için 1225 tarihinde şumnu Muştasında ! azli gereken "Şaşı Yusuf Ziya" paşanın yerine bu zatın sadrazam olmasını sevk edip, Adaletli padişah hazretlerinin de bu hususun özel vekiller ile müzakeresini ferman buyurmuş, birkaç kişi bir yere gelip müzakereye başlayarak kimi uygun görüp, kimi uzaklaştırma hususunu görüşmüşler, ama o zaman kaymakamlık koltuğunda bulunan şakir Ahmet yukarıda söylenen Mustafa ismi şerifi ile ilgili sözlerini bu kelimeleri yazan ben abdi acize nişancılığında anlatmıştı. Derhal hatırına gelip Refet efendiye hitaben şöyle konuşur: "Bu ağamızın aklı ve sağlam görüşü açıktır. Her yönüyle yüksek makamlara layık ve Körün (8*) yerine Topalın (9) tayin edilmesi gibi latif bir iş olduğu herkese açıksa da hastalığımdan dolayı

hayvana ters binmesi (10) Sefer esnasında sadrazamlığa yakışmadığından, sefer olamasa bile Asitanede sadrazamın Tebdil veya Rikabc ve diğer merasimlere gittikçe hayvana ters ve yan binmcsi halkın gülmesine sebep olur. Eğer bu mahzurlara itibar olunmazsa "Mustafa" isminde de meymenet ve uğur olmadığına dair şu anda orduyu hümayunda hizmet eden Faik Süleyman efendiden duymuştum. Hakikaten tarihe müracaat ettim. Dediği gibi olduğuna katı kanaat getirdim, siz bilirsiniz" dedi. Bunun üzerine İbrahim efendinin ileri sürdüğü fikir geçersiz kaldığından o vakit sadrazamlık, Nazır Ahmet paşaya verilmesine karar verildiği o mecliste olan zevattan duyulmuştur." Anlaşıldıya!, Zamanın fikri terbiyesi ancak bu gibi meşhur nakillerle tayin eder. Gelelim sadede: Ruslar Napolyonun savaş vaziyeti araması endişesine düşerek Lehistan'a asker dökülüyorlardı. Napolyon sarayda ziyafet verdiği esnada Rusya elçisine Lehistan'a bir kral tayin etmek kendisince kararlaştırılmıştı. Durumun delaleti de İmparatorun, Rusya üzerine atılacağını güçlendiriyordu. Diğer taraftan devlet, Bahar mevsimi için top yekün bir hazırlığa başlamış, Rus ordusu ise geçen sene Tuna ile Balkanlar arasında meydana gelen kanlı savaşlarda epeyce hırpalanmıştı.

Lofçanın Zabtı Rusların Bulgaristanda ilk savaşlarıydı. Fakat bu esnada Rus baş kumandanı Kaminski Beş askeri fırkasını Dinyester ırmağı üzerine sevk etmesi hakkında Petesburgdan bir emir alarak Şaşkın

kaldı. Çünki Tuna üzerinde dört fırka ile kalıyordu. Kaminski bu esnada hasta düşerek yerine General Kotozof tayin edildi. Bu zat Rus ordusunun Tunada, Osmanlı ordusunun Şumnuda ve balkanlarda iyice yerleşmiş olduklarını gördü. Tokozof, 2. Katarina zamanında Larga, Kartal ova Maçin savaşlarını görmüş ve bu defada İstanbul yolunu zorlamadan fayda olmayacağına karar vermişti. Kumandasında kırk altı bin kişi ile 190 sahra ve 36 muhasara topu vardı. Ecnebilerin rivayetine göre Şumnu ordusu yetmiş bin kadardı. İmparator Aleksandır, Prusya ve Avusturyayı da beraberine alarak atılacaktı. Evvelce de Rus ordularını perişan etmiş olan Napolyona baş eğmeyi istemediği gibi yeni sadrazam Laz Ahmet paşanın da bir kaç gün savaştan sonra Ruscuğu zapt etmesinden dolayı yenilmiş olarak Barış yapmaya yanaşmıyordu.

Ecnebi tarihleri ordunun Eflak yakasına geçtiğini anlattıkları sırada şöyle bir kayd gösteriyor. Veziriazam beraberinde yetmiş bin kişi olduğu halde 1811 senesi Ağustosunun sonlarında Tunayı geçmek gibi sonu deliliğe (cinnete) varan bir cesaretli karara vardı. Eylülün sekizinci ve dokuzuncu gecesi Ruscuğun bir buçuk mil yukarı tarafından geçmeye başladı. Öncü bölükler geniş çalılıklar içinde gizlenerek (tahassun) çıkan Rus bölük ve fırkalarını misket ve yaylım ateşi ile karşıladı. Sirozlu İsmail bey kamışlıklar içinde pusu kurmuş olan yeniçerilerle bir Rus bayrağı bile aldılar ki bu bayrak saraya gönderildi. Bunun üzerine

veziri azam otuz altı bin kişiden ibaret olan toplu gücüyle bizzat Tunayı geçti. Ve bu kuvveti Metrisler içine aldı. Nehrin öte yakasında sağ tarafı otuz bin Türk askeri kalmıştı. Bu asker hcm Ruscuk'u ve hem de Silistreyi tehdit ediyordu. Rus baş kumandanı Kotozof alelacele gelerek durumu ve yeri inceledi. Tunayı Osmanlı barkaları ile kaplanmış görünce: "varsın geçsinler. Bizim tarafta bunlardan ne kadar çok bulursa o kadar memnun olurum" dedi. İslaboza yakınında Osmanlı istihkamları karşısında vaziyet aldı. Her iki ordu tamam bir ay yek diğerini müşahede altında bulundurdu. Veziriazam, pek tehlikeli bir hal ve mevki içinde kalmıştı. 12 teşrini evvelde Kotozof İslabozanın dört mil yukarısından bir köprü attırdı. 13 ve 14. gece yedi bin beş yüz Rus askerini geçirdi. Bu bölük ve fırka Osmanlıların karşı sahilde çok yayılmış olan savunma çizgisini kırdı.

Bu tarafta Tepedelenli Ali paşa zade veli paşa ile kethüda Galip efendi, Divanı hümayun tercümanı Dimitraşko beyzade bulunuyordu.Veli paşa Ruscuğun üst ve galip paşa alt taraflarında birer miktar askerle duruyorlardı. Rus bölüğü karargâhı zabp ederek Veziri azamın hazine ve mühimmatını ele geçirdiler. İki bin kazak, paşa fırkasının bozmuştu. Kotozof Bu başarıyı müteakip eflak yakasında ki İslâm askerleri üzerine saldırdı. Bu askerler Misket ve salkım ateşlerinden korku ve bozgunluk içinde, geri kaçış hatları da kesilmiş olduğundan dolayı dehşet içinde kalarak

umutsuz bir durumda kaldılar. O günün akşamı Veziriazam müzakereye başlamak maksadıyla özel memurlar gönderdi.(11) ırmağı kayıkla geçti. Sabahleyin Kotozof sedarı ekremin kaçtığını duyunca; "Daha iyi! bu kaçış Barış zamanını daha çok yaklaştırır. Kaçak olan bir veziriazam müzakere yapmak hak ve salahiyetine sahip değildir" dedi. Serdar tarafından metruk bırakılan Bu osmanlı ordusu soğuktan, açlıktan hastalıktan ezilerek ot, kök, beygir eti yemeye, Rusların ateşiyle devamlı biriken insan ve hayvan leşleri arasında kalmaya mahkum olarak nerdeyse ölmek üzereydi.12 (hali ihtizara Gelmişti).

Çar birinci Aleksandır geçen Haziran ayında Fransız ordularının kesin istilasından sonderece endişelenmişti. Kotozof'a babıali ile kesin surette barış yapmak gerektiğini, bir miktar savaş tazminatı (yirmi milyon kuruş) ile beraber Seret ırmağına kadar Buğdanın kendisine kalmasına razı bulunduğunu bildirmişti. İslaboza galibiyyeti üzerine Bisarabya ile bütün Buğdanı istedi. Eflakta ayrıca teşkilat yapmakla beraber Sırbistanın bağımsızlığınıda isteyerek Anadoludada savaşan iki tarafın işgal ettikleri yerlere sahip olmalarını şart koşmuştu (12)

Veziriazamın Rus karargahına Murahhas bir memur göndermek ve beş gün için ateş keş yapılmasını (tadili muhasamat) istemek için kaçmasının ertesi günü kotozofa mektup yolladıgı esnada Rusyanın istekleri bunlardan ibaretti. Veziri azamın ateş kes

talebi bir taraftan haklı idi. Çünki hem savaş, hem müzakere yapılamaz. Kotozof Mütarekeyi ret edip ve tunanın kuzeyinde bulunan bütün memleketleri istedi. Veziriazam Seret sınırını teklif etti. Bu teklif Çarın vaktiyle gösterdiği arzulara uygun düştüğü için General, Osmanlı Murahhaslarını kabul edecegini, mütarekeye razı olacağını, Veziriazam ile İslaboza da bulunan Osmanlı askerinin arasında her türlü haberleşme ve taşınmaya müsaade edecegini, fakat onlara peksimet yollayacağını bildirdi. Mütarekenin savaşan iki tarafından yirmi dört saat evvel boza bilecegi şart koşulmuştu. Müzakerelere Yergöğüde başlandı. Osmanlı Murahhasları13 zati şahanenin Seret nehri sınırına Razı olmayıp ancak Purut ırmağından itibar edilmesine Rıza gösterdiğini bildirdiler. Kotozof bu teklifi tek çare olarak bildirdi. Aynı zamanda Veziriazamın barış sonunda derhal geri iade edilmek şartıyle islabozada mahsur bulunan Osmanlı ordusu kendisine teslim edilmedikçe bu tekilifleri çare bildirmeye cesaret edemeyecegini ve bu teklif şeklinin kabul edilmeyecek olursa bu ordunun son neferine kadar yok edileceğini yazdı. Veziriazam bu alçaltıcı şarta razı oldu. 36 bin kişiden on iki bin kişiye inmiş olan ve insandan daha çok gölgeye benzeyen bu askerlerde top ve silahlarını teslim ettiler (14).

Yergöğüde meydana gelen on üç konuşma ve toplantıdan hemen hiç bir netice elde edilemedi. Hatta Osmanlı Murahhaslarının ruhsat nameleri bile yoktu.

Kotozof ordusunun karargahını Bükreşe nakletti. Petesburgdan aldığı emirler ve tailimatları bükreşteki konuşma konagında meydana geldi. Rusya esasın Seret sınırı ile rabıta bulmasını, Sırplıların tatmin edilip rahatlamalarına dair olan suretin sağlam bir şekilde düzenlenmesını Anadolu tarafından şimdiye kadar savaş ile alınmış ve elinde bulunmuş olan yerlerin Rusya tarafında kalmasını ve o havalide Rusya tabeiyyetini kabul etmiş olan taifelerin "Gürcü, Abaza taifeleri münasebetiyle Gürcistan ve Çerkezistan sahilleri kendi hükmünde bırakılmasını istiyordu. Bizimkiler beyhude sebebler ile kabul etmeyince Tokozof mütarekenin sona erdiğini ve Eflak köylerine yerleştirilen Osmanlı askerlerinin savaş esiri oldugunu bildirdi.

Durum İstanbul'a haber verilince toplanan danışma encümeni, Sultan Mahmudun Mudahelesiyle savaşa devam kararı verdi. Bir taraftanda Fransa elçisi Laturnnuborg bizi barış yapmaktan vaz geçirnnek için: Farnsa" Rusyaya savaş ilan edecektir. Bunun için Ruslar askerlerini kuzeye çekmeye mecbur olacaklardır. Bu kere Muhibbiniz Napolyon Petesburg ve moskova üzerine yürüyecektir.Eger aklınız başınızda ise intikam almak zamanı gelmiş oldugunu anlarsınız. Barış yapacaksanız hiç bir şekilde fedakarlığa hacet yoktur." şeklinde açıklamalarda buluyordu.

Çar birinci Aleksandır da Kotozofu vatan adına barışı acele etmeye yönlendiriyordu. Hatta en son günde

sabrı tükenerek Kotozof gibi mahir bir konuşmacı ve müzakereciyi azl ederek Amiral Çiçekof'u Tuna ordusu ve Karadeniz filosu kumandanı sıfatıyle konuşmaya ve müzakereye memur etti. Aleksandır sade Fransızlardan değil Miladı Martta Napolyon ile anlaşma yapmış doğuda tabii rakibi olan Avusturyadan da korkuyordu. Kotozof Bükreşe geldiğinde Barışın öncüllerini imza edilmiş olduğunu gördü. Kesin barışta 1227 senesi Cemazil ulanın başlarında yapıldı. 1812 senesi 28 Mayıs 262 numaralı faidede barış anlaşması maddeleri görülecektir.

Tarih diyorki: "Ruslar altı sene savaştan sonra pek hafir bir surette ahaval etmişlerdir. Çiçegof bile Bükreş barış anlaşmasını tenkit edip eleştirnniştir.

Devleti aliyye ise yeniden çeşitli zararlar görnnüştür. Biri Rusyanın (.........) yi ele geçirnnesiyle velev ki iştiraken olsun Kiyli buğazına sahip olarak Tuna nehrine ayak basması, diğeri Sırbistan'ın velevki bir dereceye kadar olsun serbestliğidir ki Mora halkına kötü örnek olarak bundan sonra onlarında serbestlik ve bağımsızlık davasına düşmeleridir."

- 5 -

Moskova Savaşı Ve Neticeleri

1226 senesine tesadüf eden 1811 miladi senesi Napolyon İmparatorluğunun şan ve şerefin en uç

noktaya ulaştığına şahittir. Napolyon Fransızların İmparatoru, İtalya kralı, İsviçre birleşik heyetinin aracısı, Ren birleşik heyetinin hamisi sıfatlarını taşıdığı gibi Roma'yı papanın elinden alarak biraderi Lozofu İspanya ve generali Morayı Napoli Tahtına oturtmuştu. 1811 senesi Roma kralı yani Napol yonun İmparatoriçe "Mari Luiz" den dünyaya gelen oğlunun tarihidir. İmparatorluk, tabii sınırın geçerek kuzeyde baltık denizine kadar varmış, hatta Vistol nehrinin ağızlarında bulunan Dançiğ şehri General Rap kumandasında bulunan bir askeri müfreze tarafından işgal edilmişti. Bundan başka balkan Şebe adasında İlliryiyen Vilayeti ile yedi adada Fransızların hükmü altında idi. Paris adeta Avrupanın payi tahtı haline gelmiş ve Napolyon burada "Mabedi şan" adında bir yüksek bina inşasına başlamıştı. Bu mabet daha sonra Madlen kilisesi olmuştur.

Bununla beraber diğer hükümetler kendilerinin gölgede kalmalarından dolayı devamlı Fransa aleyhine şiddetli bir düşmanlık besliyorlardı. Avusturya her ne kadar Arşidüklerinden birini Napolyonla evlendirmiş ise de bu bir yok edici darbeden kurtulmak maksadına dayanıyordu. Yoksa kalkınıp haşmet ve gösteriş için sağlam bir fırsatı beklemek için değildi. Purusya, sessizce silahlanıyor, İştayn, Herdenberg gibi siyaset adamaları askeri gücünü geliştiriyor ve ikmal ediyor, yakın bir zamanda kurtuluş ve selamet bulmak için mektep talebeleri ile köylülerin, Hulasa

herkesin vatan severliğine güveniyor, Rusya, Fransa ittifakını bozuyordu.

Çar, Napolyon'un kendisinc İstanbul'u almaya uygun davranmayacağını pck çabuk kcstirdiği gibi Lehistan'ın müthiş bir surctte tekrar canlılık kazanarak ikinci Katarinenin himmetinin mahsuslu olan böyle bir istilaya karşı bir açık tehdit şekli göstercn Varşova Büyük dükalığının oluşup genişlemesinden dolayı endişe içinde buluyordu. Müşarün ileyh (1225-1810) da bir emirname çıkararak kara kuşatmasının kaldırarak Rus limanlarını İngilizlere açtı. Zira İngiltere hala denizlerde hakim olup gemileriyle İmparatorluğun bütün limanlarının abluka altında bulunduruyordu.

Fransa'ya karşı takınılan bu tavırdan başka milletlerde ecnebi hakimiyeti altında bulunmayı tahammül havsalaları kabul etmiyordu. Napolyonun pek çok hayırlı yardımlarına mazhar olmuş ve onun himmeti sayesinde milli canlılığını yeniden kazanmış olan İtalya bile Fransa İmparatorluğu'nun tebeiyyeti altında bulunmaktan yorularak bağımsız olmak umuduyla çırpınıyor, kara kuşatmasından çok zarar görmüş olan Almanya içine düştüğü maddi sefaletler arasında Fransa'ya karşı bir düşmanlık, bir kin besliyor, Purusya'nın intikam almasını bekliyordu. Vestefali kralı Jerum bizzat bu durumu imparatora bildiriyordu. Diyorduki: "Geleyan ve heyecan son derecededir. Şayet bir savaş meydana gelirse Ren nehrinden Oder nehrine kadar olan yerler bir genel isyanın dalgalan-

dığı yer olacaktır. Ellerinde ne varsa alınıp imkansız kaldıkları için artık kayb edecek bir şeyleri bulunmayan kavimlerin ümitsizliğin verdiği çaresizlikle ayaklanmalarından korkmak lazımdır." İspanya bütün bütün bu milli heyecanı güçlü karşı koymasıyla alevlendiriyordu. Napolyon Avusturya'nın silahlanması üzerine dönüşünde burada asker bırakmıştı. General Masana Soult, Şuşe pek çok zahmetlere katlanarak Şebe adasının büyük bölümünü işgale muvaffak olmuşlardı. Fakat Masana İngilizleri Portekiz'den çıkaramamıştı. İngiliz kumandanı Wellington'un Lizbon şehrini savunmak için yaptığı istihkamların anahtarı olan Tores-Vedras müstahkem mevkisi önünde yenilerek Ric'ata mecbur olmuş, Olıngton'un takiplerine uğramıştı. Bu komutan 1811 de kıral Jozofi bile Madrid'de tehdit ediyordu. Napolyon'un Rusya seferine başladığı esnada İspanya vatanseverlerinin yardımıyla İngiliz kumandanının zaten son derece şiddetli bir şekilde yapmış olduğu tecavüz ve taarruz hareketleri daha çok ehemmiyet kazanıyordu.

İşte bu mühim ahvalin peşi sıra Napolyon, Çar Aleksandır'ı Bizans yolundan çevirmek ve Rusları Akdeniz'de serbestçe gidip gelerek Ticari faydalar elde etmekten men etmek maksadıyla 1227-1812 de savaş ilan etti. Fakat bu savaşa girmekte gecikti. Süvarisi için gerekli olan otları yetişmesini bekliyordu. Niemen ırmağını Kovno adlı yerden geçti.

Napolyonun Niemen'i geçecek ordunun kumandasını üzerine almak için Dersed'den hareket ettiği vakit Bükreş barış anlaşmasının yapıldığı tarihe rastlıyordu. Bu ordu büyük ordu adıyla maruf olup beş yüz bin kişilik idi. Fakat Rus ordusu görünmüyordu. Adeta bir hayal olmuştu, uçup gidiyordu. Çünki Ruslar savunma için çöl ve dağların tabii durumundan faydalanmaya karar verdiklerinden Fransız ordusunun önünde devamlı geri çekiliyorlardı. Napolyon onlara büyük zayiat verdirmek için iki defa saldırdıysa da yine yetişemedi. Bir kere General Ney Demdarlarına yetişerek kanlı bir savaş ettiyse de Ruslar o bitmez ucu gelmez doğuya doğru çekilerek görünmez oldular. Bununla beraber Fransız ordusu geçtiği yerlerde Koruma askerleri bırakarak Moskova'ya yaklaştı. Burası Ruslara göre Mukaddes bir Payitaht olduğundan savunmaya başladılar. 1812 senesi Eylülünün yedisinde iki ordu Borodino tepelerinde birbiriyle karşılaştı. Bu müthiş müsademede Altmış bin Rus, otuz bin Fransız öldü. Napolyon galip gelmişti. Ruslar savaş meydanını terk ederek Moskova yolunu açık bıraktılar. Napolyon 15 Eylül'de şehre girerek İkinci Katarina'nın sarayı olan Kremlin'e girdi. Bu sarayda 165 kilogram ağırlığında bir çan vardı. Napolyon çok övünçlü ve sevinçli idi. Fakat ertesi gece uykudan birden uyandı. Şehir ateş içinde idi. Ruslar geri çekilirken şehri her taraftan tutuşturmak şartıyla hapisleri serbest bırakmışlardı. Ateş uygun bir hava ile dört

gün devam ederek şehri ve kışı geçirmek için güvendiği tamamen yaktı. Napolyon bir ay sonra geri çekilmeye mecbur kaldı. Rusya Çar'ına müzakere için tekliflerde bulunduysa da ret edildi. Bilakis Çar Vilna, Mohilev'e doğru asker yollayarak Fransızların geri çekiliş hattını kesmeye çalıştı. Napoyon sarılarak esir düşmekten sakınarak güney taraftan Ric'ata başladı ise de General Kotozof karşısına çıktı. Fakat Generalin fazla askeri olmadığından meydan savaşına girişmedi. Kazaklar Fransız ordusunu hırpalıyordu. Kışın şiddeti Rus ordusundan daha çok Fransızları öldürüyordu. İsmilonsak'tan çıkışta Karasnova adlı yerde general Ney ordudan ayrı düştü. Az kaldı esir olacaktı.

Fransız ordusunun geçiş yerleri ölüler, ölmek üzere olanlarla çiziliyordu. Berezina Irmağından geçerken Rusların şiddetli saldırıları Napolyon'u haylıdan haylı endişelendirdi. Ruslar, Fransızları arka ve yandan vuruyorlardı. Attıkları gülleler yapılan üç köprünün üzerine düşerek kanlı yaralar açıyordu. Napolyon bu esnada en güzide süvarisini beraberine alarak kendisine bir yol açtı. General Ney ile Odinova Ruslarını durdurarak güçlerinin yettiği kadar asker geçirdiler. Bundan sonra köprüleri yaktılar. Ordu kurtulmuş, Vilna ve Prusya sınırına doğru yol almıştı. Fakat nasıl? Geldiği vakit beş yüz bin efrattan meydana gelen bu ordudan ancak yirmi beşbin kişi kalmış ve

İmparatorluğun düşmesine tehlikeli bir başlangıç meydana getirmişti.

İspanya savaşı da vahim durumlar gösteriyordu. (1808) de General Döpon İspanya'da Bailen'de esir düştüğü zaman bütün Avrupa heyecanlanmıştı. Moskova Ricatının peşi sıra bu heyecanın ne derecelere varmış olduğu izaha muhtaç değildir. İntikam almak hevesiyle bekleşen hükümetlerin hepsi artık fırsat zamanının gelmiş olduğuna kanaat getirdiler. Yabancı boyunduruğu altında bulun maktan usanmış olan milletler tam bir istekle bağımsızlık savaşına hazırlandılar. Hükümetlerde bunlara yardımcı oluyor ve kendilerine hürriyet vereceklerini vaat ediyorlardı. Vaatlerinden nasıl döndüklerini daha sonra göreceğiz. Bu hükümetlerden Prusya derhal Rusya ile uzlaştı. Kalıç Anlaşması 1813, yirmi sekiz Şubat. Ruslar Norveç'i istilada serbest bırakmak şartıyla İsveç'i de birliğe dahil ettiler.

- 6 -

Rusya savaşının sonucuna göre Laz Ahmet paşa azl edilerek Sadrazamlık Sofiye baş kumandanı Hurşit paşaya verildi.

Tepedelenli Ali paşa gittikçe nüfuz ve güç kazanıyordu. Toskalık tamamen elinin altında olduğu halde bununla da kanaat etmeyerek Kaygalık taraflarına da

el uzadıyordu. Bunun için iki taraf vuruşacak hale gelmişlerdi.

Bizim tarihler Bükreş anlaşmasının yapılmasını müteakip iç ıslahat ve reformlar yapılmaya başlandığını haber veriyorlar. Bu cümleden olmak üzere eşkıyanın cezalandırılmasına (tenkili mügallibe) devam edilerek Bilecik voyvodası Kalyoncu Ali'yi yakalayıp idam edildi, Pazar köyü ileri geleni Esat Bey kaçarak mallarına el kondu, Zalemeden Dimotokada kalan Çelebi Ahmet paşa ile Halep'te kalmaya ve ikamete memur edilmiş eniştesi Ebu Mırav Mehmet Paşa öldürüldü. Ayrıca Divanı hümayun tercümanı Dimitraşkunun Bükreş Muahedesinin düzenlenmesi esnasında Napolyon'un mektuplarının padişaha göndermekten alıkoyduğu ve Rus altınına kapılarak devlete hıyanet ettiği bildirildiği için Ruscuk'ta yakalanıp, Şumnu'da sadrazam otağında öldürülerek kesik başı İstanbul'a yollandı. Babıalide tercüman vekili olan biraderi Panayotu da idam edildi.

Fakat Sırplılar Bükreş anlaşması gereğince devletle işlerini düzenleyecekleri yerine isyanlarında inat ediyorlar, Moralılar da bir mebus heyeti göndererek Tepedelenlizade Veli Paşa'dan şikayet ediyorlardı. Rus parmağı bu memleketlerde işler açmak üzere ortalığı karıştırıyordu. Bu parmağın bir işi de Irak taraflarını alt üst ediyordu. Bağdat Valisi Abdullah Paşa ile Babanzadelerden Halit ve Abdurrahman Paşaların kavgaları en sonunda İranlıların Müdahalesini

gerektirdi. Fetih Ali Şah Rusya ile Barış anlaşması yapılmasına zaten kızmış muğber olmuştu. Büyük bir ordu göndererek Bağdat taraflarını yağma ettirdi. Abdullah Paşa karşılık vermeye davrandı. Fakat selefi Süleyman paşanın oğlu Kölemenlerden Sait Bey'in Müntefe taraflarına kaçmasından dolayı onun valilik makamını kapması ihtimalini düşünerek İranlılarla anlaştı. Abdurrahman Paşa'yı, evvelce İran taraftarı olmak suçlamasıyla azl etmiş iken şimdi Baban, Gu ve Harir sancaklarına mutasarrıf tayin etti. Bununla beraber paşa yine korktuğuna uğradı. Sait Bey'i kazımak maksadıyla Müntefek üzerine yürümüştü. Bu tarafların şeyhi Hamud -Essamir Sait Bey'i yanına alarak yirmi bin süvari ile karşı durdu. Paşanın ordusunda bulunan Kölemenler gizli bir haberleşme ile bu tarafa geçtiler. Abdullah Paşa ile adamları esir oldular Hamud-essamir savaşta yaralı düşen oğlunun vefatı üzerine paşa ile kethüdası Tahir'in başlarını keserek beye yolladı. Bu zat bu başarı üzerine büyük bir merasim ve alayla Bağdad'a girdi. İlk önce kaymakam olmak suretiyle ve daha sonra da devlet tarafından verilen valilik ile işleri idare etmeye başladı. 1226 senesinde oğlu Tosun Paşa'nın askeri Yenbu-el-bahri zaptetti. Bender Müveylih denilen yerde de Vehhabi Abdullah bin Suud'un ordusunu bozguna uğrattı. Fakat Sagra ve Cedide denilen yerde meydana gelen savaşta Mısır askerleri büyük bir yenilgiye uğradı. Salih Koç gibi emirler Tosun Paşa'yı çocuk yerine

koyarak emirlerini dinlemedikleri için böyle bir yenilgi meydana geldi. Paşa Salih ile arkadaşlarını Mısır'dan kovduğu gibi Hicaz'a da başka bir ordu yolladı. Bu ordu Mekke emiri Şerif Galibin tedbiriyle parça parça Akbe-i Safra ile Cedide'yi, daha sonrada Medine-i Münevvereyi zabtetti. Medine kalesinin anahtarları İstanbul'a gönderildi. 1228. Anahtarlarla beraber Medine'de Vehhabilerin emiri olan Medyan'da gelmişti. Medyan'ın boynu vuruldu.

Tosun Paşa Medine'den hareket ederek Cidde'yi, Mekke-i Mükerreme'yi ve hatta Taif'i bile Vehhabilerden kurtardı. Bu haber İstanbul'a ulaşınca dört gün Top şenliği yapıldı. Mekke'nin anahtarlarıyla beraber gelen Vehhabi Reisleri zincirlere bağlı oldukları halde Cuma alayında bulunduruldu. Daha sonra da boyunları vuruldu. Sultan Mahmut'a da Gazi unvanı verildi.

Mekke Şerifi Galib'in eniştesi olup Vehhabilerden bulunan Taif emiri "Muzatefi" de yakalandı. İstanbul'a getirilip idam edildi. Mehmet Ali Paşa dersaadetten aldığı emir üzerine donanımlı süvari ile Cidde'ye gitti.

Sırplılar: üzerine memur olan Sadrazam Hurşit Paşa bunların sındıkları kale ve palangaları zapt ettikten başka elebaşı Miloş kumandasında bulunan yirmi bin Sırplıyı Zasarıça istihkamlarında tarumar etti. Kara Yorgi ve diğer reisler kaçtılar. Ellerinde bulunan Belgrat karşı koymadan alındı. Bunun üzerine diğer

kalelerde teslim oldular. Paşa umumi af ilan ederek müstahkem mevkilere muhafız askerler koyduktan sonra Dersaadete döndü. Bunlar meselenin başında Sofya'ya mebuslar yollayarak sakin oldukları on iki kazaya kanaat etmeyip savaş esnasında civar kasabalardan ellerine geçen yerlerin ilhakının, "Kara Yorgi"nin Prensliğini, Sırbistan'ın Eflak ve Buğdan gibi bağımsızlığını, içlerine İslâm nüfusu girmeyip kalelerin kendi ellerinde kalmasını" isteyerek, Bükreş Muahedesi ahkamının tanımayacaklarını açıklamışlardı. Kara Yorgi bu savaşlarda hiç bir faaliyet eseri gösteremememiş ve hazinelerini alıp Avusturya'ya kaçmıştı. Avusturya'dan daha sonra Biesarabyaya geçerek Miloş yani Obronoviç Sırp kenezi oldu.

Biz, kötü idare örneklerinden olan iç dengesizliğimizle (Tezebzübat) uğraşmakta iken Avrupa'da mühim meseleler meydana çıkıyordu. Napolyon Berezina'dan geçişinden sonra hal ve durumun gösterdiği vahamet adeta apaçık gösterdi ki kötü neticeden etkilenen orduyu terk ederek yok olma derecesine gelmiş olan Fransa ordusunu tekrar teşkil etmek üzere acele bir şekilde Paris'e döndü. Bilindiği gibi Prusyalılarda Ruslara dönmüşlerdi. Fransa ordusu Prens Ojenin kumandasında olduğu halde düşe kalka Elbe nehriyle onun ayaklarından olan Saale ırmağına kadar Prusya memleketinin ortasından yürüyodu. Napolyon genç orduyu buraya getirdi. Bu ordunun büyük kısmı on yedi on sekiz yaşlarındaki gençlerden

meydana geliyordu. Önceki kura efradı da silah altına alınmışlardı. Fransa halkının eli tutar bütün fertleri seferberlik suretinde sürülmüştü. Hatta o sene vilayetlerde çift ve reçberlik işlerini kadınlar gördüler. Bu fertlerden çoğu ise silahlarını kullanmayı bilmiyorlardı. Bununla beraber savaşta yararlık gösterdiler.

Napolyon 1813 senesi Mayıs'ının ikisinde Lutzen'de Rusya ve Prusya ordularını adeta ezdi. Saxe hükümeti tamamen boyun eğecek duruma geldi. 20-21 Mayısta da Elbe ırmağının öte yakasında bulunan Bautzen'de Prusyalıları bir daha yendi. Fakat süvarisi olmadığından takip edemedi. Purusyalılar Silizya vilayetinde Oder ırmağının arkasına düzenli olarak geri çekildiler.

Bunun üzerine Avusturya ile Prusya Rusya'ya katıldılar (iltihak). Napolyon bunları Deste yakınında bozguna uğrattı. Fakat Leipsig etrafında külli bir güç tarafından sarıldı. Üç gün devam eden bir savaştan sonra Sakson yardımcı askerlerinin ihanetiyle harb düzeni ve hattı bozularak Waimar, Francfurt, Mayans yoluyla aleyhine kalkışan Alman halkını kılıç darbesiyle dağıtarak Fransa yolu üzerinden geri çekilmeye mecbur oldu. Artık İmparatorluğu değil Fransa'yı savunmak icap ediyordu. Zira Almanya elden gitmiş, İtalya'da bir kaç hafta sonra müttefikler tarafından işgal edilmiş, General Olingaton kumandasında bulunan İngiliz-İspanyol askeri Bidassoa'dan geçerek Fransa toprağına hat çizmeye başlamıştı.

Fransa yine 1793 felaketlerine maruz bulunuyordu. Fakat bu tarihte kuvveti, hürriyeti vardı.

Napolyon Ren nehri savaş hattını derhal savunabilecek bir şekle koyamadı. Müttefikler direnme görmeden Sen nehri havzalarına geldiler. Devrim ve imparatorluk savaşlarında yararlığı görüldüğü halde 1810 tarihinde İsveç kralı on üçüncü Şarl'ın oğulluğuna kabul edilen Marşal Bernadot (16) Fransız olduğunu unutarak birleşik devletlerin hizmetine girmişti. Kumandasındaki ordu ile Belçika'dan ilerliyor. İngilizler Toloz şehrine doğru yürüyor Avusturyalılar kuzey İtalya'yı işgal veyahut Cenova yoluyla Lyon şehri üzerine hücum ediyorlarken Prusya generali Blücher kumandasında bulunan Rus ve Prusya askerleri, Prens Schwarzenberg'de kumandasında bulunan Avusturya ordusu biri Mayans diğeri Bal yoluyla Langres yaylasına iniyordu. Bu iki mühim ve müthiş ordu burada birleşeceklerdi. Napolyon direnmek istediyse de başarılı olamadı. Aube ırmağının yakınında La Rothiére savaşında 1814 senesi Şubat'ının birinde mağlup oldu. İki ordu birleşti. Bu iki ordunun toplamı 350 bin olduğu halde Napolyon'un kumandasında ancak kırk bin kişi vardı.

Fakat müttefik askerleri birbirinden ayrıldılar Beluhar evvela Marne vadisi yoluyla Paris üzerine yürümeye başladı. Napolyon için bundan faydalı bir fırsat olamazdı. Beluhar Champagne vilayeti içinde ilerlerken Meaux ve Paris'i almak maksadıyla Petit-

Morin vadilerine girdi. Napolyon bu orduyu Cahmpaubert, ile Montmirail ormanlarında bastırdı. Marne ırmağı üzerine kadar sürüp dağıttı. Bununla beraber Prens Çuvarzenberg Beluhar savunma durumunu güçlendirebilecek derecede Sen nehri vadisi üzerine inmişti. Napolyon bu defa da onun üzerine yüklenerek Montreau da uçlarını merkeze doğru sertçe çevirdi. Beluhar harbe girişmeyerek Langar yaylasında toplandı. Bir hafta zarfında Napolyon'un küçük ordusu Şampanyayı düşmandan boşalttığı gibi Sen nehri havzasının sonlarına kadar da sürdü.

Beluhar ile Çuvarzenberg, bu iki mağlûp, yenilginin sebeplerini biri diğerinin üzerine atmaya başladılar. Fakat İngiliz hükümeti müdahale ederek böyle zamanda ihtilaftan büyük ziyanlar meydana geleceğini anlattı. 1814 senesi Martının birinde İngiltere Avusturya, Purusya ve Rusya hükümetleri Chaumont anlaşmasını imzaladılar. Bu anlaşma gereğince dört devletten hiç biri hiç bir şartla yalnız başına Fransa ile barış anlaşması yapamayacaktı. Anlaşmanın müddeti yirmi sene idi. Yenilmiş Avrupa ihtilalcı Fransa'dan öç alıyordu. Müttefikler savaş hareketlerini bir mecliste kararlaştırıyorlardı. Bu esnada Paris'te bulunan krallık taraftarları memurlarından Baron Dö Vitrol bu meclise gelerek Fransa'nın on sekizinci Lui zamanındaki hükümetin iadesine razı olup, Paris şehri yolunun kendilerine açıldığını bildirdi.

Yine bu aralık Beluhar bir miktar askerle Napolyon'un hücumlarından kaçarak Maren ırmağına akıllıca indi. Laon'da durarak Bernadot'un birinci kol ordularıyla birleşti. Napolyon, Beluhara yerini bıraktırmadı. Reims yoluyla birden bire Çuvarzenberg'in üzerine atılarak Arsis-Sur-Aube mevkiinde basmak istedi. İse de Çuvarzenberg savaşarak İmparatoru yendi 20 Mart.

Artık Paris yolu açılmıştı. Müttefikler de Napolyon'un arkadan meydana gelen gösterilerine aldırmayarak yürüdüler. Yolda ufak tefek savaşlar meydana geldi. Paris bile General Marmont, Mortier ve Money taraflarından bir kaç saat savunuldu. Napolyon'un kaymakam sıfatıyla bıraktığı biraderi Jozef Bonapart'ın emriyle teslim oldular. 31 Martta Çar ile Prusya kralı, Fransa krallık taraftarlarının alkışları arasında Paris'e girdiler. Napolyon savaş için generallerini İkna edemeyip istifa etti. Senato, onyedinci Luiyi Fransa ve Navarre kralı ilan etti. 11 Eylül'de Fontainbleau da yapılan barış anlaşması Napolyon'un İtalya sahilindeki Elbe adasına yolladı (1229-1814).

Birleşik devletler ordularının ardı sıra Paris'e girerek Fransa krallığı tahtına oturan Borbon hanedanından on sekizinci Lui Paris anlaşmasını onaylamak, Fransa'yı 1792 senesindeki sınırlarına döndürmek ve ihtilal hürriyet kaidelerine karşı bir geri dönüş meydana getirmek suretiyle halkın nazarından düştü.

Her ne kadar Napolyon'un fatihane mesleği mahvolmuş görünüyor idiyse de Borbunlar hükümeti Fransa da Teessüs eder etmez o derecede hatalı harekette bulundular ki Halka İmparatoru arattılar. Meselâ Ordu subaylarını kadrodan çıkarmak, yarım maaşla evlerinde oturmaya mahkum kılmak, vaktiyle Fransadan göçerek düşman ordularında hizmet ederek rütbe sahibi olan zabitleri aynı rütbeleriyle orduya almak, kanun koyucu umumi heyet tarafından satılan kilisenin eski arazilerini köylülerin ellerinden almak istemek gibi hoşnutsuzluğu gerektiren hareketlerde bulundular. Bundan başka yeni hükümet Hürriyet şartlarını taşıyan bir hükümet değildi. Nüfuz, en zengin sınıfa inhisar ediyordu. Diğer taraftan Napolyon da elbe adasında tehdit altında buluyor, Fontenblu Anlaşmasında açıklanmış olan tahsisatı Fransa hükümeti vermiyordu. Bu esnada müttefik devletlerin kendisini Fransaya çok yakın görerek Okyonusta uzak adalardan birine nakletmek düşüncesinde bulunduğunu haber aldı. Bunun için Fransa tarafından gelen davet sesine icabet ederek 1815 Miladi senesinin 26 Şubatında bulunduğu adayı terk ederek Juan körfezine çıktı. Beraberinde eski hassa ordusundan bin nefer asker vardı.

Kabul edilmiş olan maharetinin gerginden olarak yenildiği takdirde kaçabilmek için Alp dağları vadisinden yürüdü. Dauphiné vilayeti köylüleri kendisini sevinç çığlıkları ile kabul ettiler. Grénoble şehrinin

kapılarını açtılar. Üzerine gönderilen beşinci avcı alayı yeni hükümetin göğüslerinde astıkları beyaz kokartları takdılar. Napolyon'un arkasında saf teşkil ettiler. On sekizinci Lui'nin biraderi olup Lyon şehrine gelmiş olan Le Comted'Artois bir süvari ile kaçmaya mecbur oldu. Napolyon ipini ele aldığını ilan etti. Cezalandırılması için bir ordu ile karşısına gönderilen General Ney kendisinin kucağına atıldı. 1815 senesi Martının yirınisinde yani Mahdumu Roma kralının doğum günü senesinde, tüfek patlatmaksızın Paris'e girdi.

Siyasi deha (17) ona şu düsturu öğretiyordu: "Evvelki istibdatçı düşünceyi bırak".

Meşhur Karno'yu iç işleri bakanlığına tayin ederek "İmparatorluk anayasasına eklenen" "Acte additionnelle aux Constitutions de ı'Empire" adiyle Fransa'ya bir çeşit bir hürriyet verdi. Bununla beraber bu kanunu pek çok ehemmiyeti olmadı. Zira bu ikinci İmparatorluk yüz gün devam edebildi.

Şumon Anlaşmasını imzalamış olan dört devletin hükümdarları bu esnada Viyana kongresi müzakereleri ile meşgul idiler. Napolyon'un dönüşünü duyar duymaz onu kanun dışı sayarak yok edilmesi ve kazınması için ordularını Fransa'ya yolladılar. Haziranda savaş başladı.

Fransa sınırını evvela tehdit eden ordular. Beluharın Prusya ordusuyla Ova-lin-gaton'un ordusuydu. Bunlardan biri Liege, diğeri Brüksel yoluyla

geliyordu. Şarl Ruva da birleşeceklerdi. Napolyon ilk iş olarak bu yığılmayı men etti. 16 Haziranda bu iki ordu birleşecekleri sırada Oua, Lin-gaton ordusunu Cuatre-bras da durdurmak vazifesini General Ney'e vererek kendisi geriye kalan askerle Ligny de Beluhara hücum ederek ikisinin ortasına cesaretle atıldı. Beluharı yenerek kuzeye doğru sürdü. Geriye dönerek Oau-Lingaton ordusunu püskürtmek için General Grouchy'yi takibine memur etti. Oua-lin-Gaton uygun bir savunma yeri bulmak maksadıyla geri çekilerek Waterloo mevkiinin önünde bulunan Senjan dağı yaylasında vaziyet aldı. Bu vaziyet savaş cebhesini koruyan çukur bir yolun ortasına yönelikti. Napolyon 18 Haziranda saldırdı.

İngilizler şiddetle savundukları için ileri mevkilerden bazılarının zabtının men etmesiyle gecikti. Velhasıl en sonra yaylaya hücum emrini verdi. General Ney, Milhaud, Kellerman kumandalarıyla saldıran büyük süvari müfrezeleri İngilizlere ilk anda çok zayiat verdirdi ise de bunlar piyade ateşleriyle o çukur yola doğru geri çekilmeye mecbur oldular. Bu esnada doğu taraftan top sesleri geliyordu. Napolyon general Guruşi'nin savaş gürültüsüne koştuğunu zan ediyor, bu galibiyette Maringu galibiyetine benzeyecek diyordu. Meğer gelen ordu Guruşi'nin takibinden kurtulmuş olan Beluhar'ın ordusu imiş. Gele gele Fransız ordusunun sağ kanadını deldi. İngiliz istihkâmlarına olan son hücumlarda başarı gösteremedi. Halbuki

Beluhar devamlı ilerliyor ve ric'at hattını kesmek suretiyle tehdit ediyordu. Birden bire büyük ve anlatılması muhal bir kargaşalık meydana geldi. Kaçan kaçanaydı. Yalnız eski hassa ordusu bu umumu karar ortasında kaya gibi duruyordu (1230-1815).

Napolyon bir kaç gün sonra İngilizlere teslim oldu. Birleşik dört devletçe verilen karar üzerine (Sainte-Héléne) adasına gönderildi. Bu zat 1821 senesi Mayısının beşinde, bu adada vefat etmiştir.

İşte Napolyon'un kısa ve faydalı (Müslümanlar için sağladığı fayda ne ola ki! H.T.) Tercüme-i hali bundan ibarettir. Fakat Bu müthiş Dahinin! (Müellif kendinden geçiyor) Avrupa'nın ve doğunun umumi hali üzerindeki tesirleri bambaşkadır!!. Bunun için Ecnebi tarihçilerden birinin (Kimse bu tarihçi H.T.) yazdığı mühim takdirleri ve mütalâaları Okuyalım:

"Naopolyon bir tarihi tekamülün amili ve sebebi oldu. Fransa ihtilalı Avrupa'da mühim değişiklikleri hazırlamış olması hasebiyle büyük bir rol oynadı. Çıkış noktası bulunduğu zaman kendisinde var olan bütün ihtilal güçleriyle bir çok zamandan beridir tohum halinde bulunan siyasi değişimlerin neşvü nema bulmasını süratlendirdi (tacil etti).

Meşhur tarihçi Seley diyor ki:

"İhtilal zamanları müstesna fırsatlar verir. Napoyon mesleği yalnız müstesna değildi. Mutlak surette tek değildi. Fransız ihtilali de zaten bir özel tavır ve yeganeye maliktir. Napolyon'un mesleğinde görüp hayran olduğumuz büyüklüğü Fransa ihtilalinden ve onun takip ettiği istikametten anlaşılmalıdır. Bir benzeri daha geçmemiş bir canlanma (ihtilaç) dalgaları kaldırdı. İhtilalın zincirini kırıp salıverdi. Kan dökücü güçler, hıslılarbir askeri güç şeklinde toplanıp tecessüm etti. Neticede benzersiz bir ordu ile Avrupa büyük hükümetinden birinin hakimiyeti askeri bir ihtisas içinde yoğrulup hamur olmuş, Tabii bir metanet ve dayanıklılık ile sıfatlı bir dahinin eline düştü. O, bu silahı mutlak surette istediği gibi kullanabildi, devamlı tam bir maharetle sevk ve idare edilmek ve çok kere son derece de ihtiyatsızlık gösterilmek üzere bir dizi büyük askeri girişimleri faaliyete geçirmek için kullandı. Bunlarında neticesi bir kaç harika galibiyet ve onun peşinden meydana gelen yine bir dizi fevkalade bela ve felaketlerden ibaret kaldı."

Napolyonun siyaset ve askeri hayatının doğuya olan etkilerini de şu şekilde ifade ediyorlar: "işin başlangıcında Napolyonun meydana çıkışı doğunun tarihi tekâmülünü durdurur gibi göründü. Bu tekamül Rus siyasi gayesine doğru sürüklenip gidiyordu (1221-1806). devleti aliyyenin durumu bunun çok güzel gösterir. İçerde baş kaldıran mütegallib paşalar türemiş, memleket fiili bir bölünmeye uğramış, padi-

şahın hükmü tanınmaz olmuş, yeniçerilerin alay a-yakları altında kalmıştı. Dışarda ise Rusya Buğdan, Eflak ve Sırbistanda isyanı uyandırıyor, Babıaliyi entrikalar ve hediyelerle sarıyor, Tunayı tehdit ediyor, heybetli bir gösteri ile İstanbul yolu üzcrine atılarak eski doğu İmparatorluğunu yeniden canlanması için sebepler hazırlıyordu. Napolyonun saltanatının sonu olan 1815 tarihindeki hal ve vaziyeti de bir kere kı-yaslayalım (1229-1815). Mütegallip paşalar o derece tehlikeli görünmüyorlar. Mısır valisi Mehmet Ali paşa cah hırsı birisi ise de henüz asi değil, padişahın hesabına ve adına olarak Vehhabileri mağlûp etmekle Mekke ve Medine yollarını hacılar açıyor ve halifenin şan ve haysiyetini bütün İslâm memleketlerinde tek-rar ilan ediyordu. Tepe delenli Ali paşa şu aralık Arnavutlukdaki hal ve vaziyetinden memnun görünü-yordu. Sırbistan mağlûp olmuş, Karyorgi kaçmış, Sultan Mahmut yeniçeri rezalet ve pisliğini ve ule-manın taasub ve cüretini frenleyip durdurarak impa-ratorluğun askeri teşkilatını hazırlıyordu. Her türlü beklemenin dışında olarak herkesin zararlı ve helak edici zan ettiği bir buhrandan Osmanlı hükümetinin rahatlık ve çıkış yolu bulması Ruslara karşı savaşta gösterdiği direniş ve ve metanetten doğuyordu. Rusya 1809 dan 1812 senesine kadar galip gelmek ümidiyle Türkiye üzerine atılmıştı. Hakikaten, Genel siyasi olaylarla son derce meşgul ve 1810 dan itibaren Napolyonun maksatlarından endişeli olarak Tuna

savaşlarında çok kapalı ve adeta karşılıklı galibiyetler kazanmasını başardığı gibi Napolyona karşı savaşa bilmek vasıta ve sebeplerini tamamlayabilmek için alelacele imza ettiği Bükreş barış anlaşması ile de Buğdan ve Eflakı babıaliye bırakıyor, Rusya sefiri bu vasıtayla Osmanlı hükümetinin mülkünün tamamıyyeti ve bölünmez bütünlüğünü kurtarıyordu.

İşte bu zamandan itibaren Ruslar doğu meselesinin çözümünde ileriye gideme mişlerdir. Napolyon onlara bir duraklama zamanı icat etti ki hala devam ediyor. Şark meselesinde Rusya sefiri kesin bir başarı meydana getirir. Zira bununla Bizans veya Rum İmparatorluğunun yenilenmesi tasavvur ve planı büsbütün mahvolmuştur.

Bununla beraber Avrupanın her tarafında olduğu gibi Balkan ŞEBE adasında da ihtilal tohumu patlak verdi. Mehmet Ali, Pasban oğlu, Karayorgi, Mısırın, Bulgaristanın ve Bulgaristanın yeniden hayat bulacağını gösterir öncülerdi. Velhasıl her ne kadar balkan milletleri çarların istedikleri hal ve vaziyet gelmiş veyahut gelmek üzere bulunmuş iseler de Panslâvizm'in bunları sarıp yutamamasının en birinci sebep müsebbiplerinden biri de yine Napolyondur."

Bu mütalàalara ilave edilecek bir kaç söz daha var: Napolyonun ordularıyla Avrupa'ya serptiği ihtilal fikri Balkan ŞEBE adasında da Rus isyan teşvikiyle başka türlü neşv-ü nema buldu. Ulahlar, Romenler, Rusların 1806 dan 1812 ye kadar uzayan altı senelik

istilaları esnasında kendi lisanlarına tekrar sahip oldular. Fakat anladılar ki kendileri aslen Yunanlı olmaktan ziyade Latin ırkına mensupturlar. Ruslar Bükreş anlaşması sonucu olarak Bisarabyayı ellerinden çıkarıyorladı. Slâv ırkına mensup olan Sırplılar, hatta kara dağlılarda Rus himayesinde değil bizzat bağımsız bulunmak emelini besmeye başladılar. Bunlara yeni yeni uyanan Bulgarları da ilave etmelidir. Aşağıdaki olaylar birer birer gösterecektir.

-7 -

1231, 32, 33, senelerinde, Sultan Mahmut'un Mülki Reform'dan saydığı eşkıya, tayin edilmişler cezalandırılmasından mühim iç olay yok gibidir. Cabbarzade Celalüddin paşa Halep mütegallibesini herbirini bir tarafa dağıttı. gibi (hezar gırad) ileri geleni Gavur Hasan, dimotoka ileri geleni Kıllıoğlunu da idam ettiler. Fakat bizde eşkıyalığın sonu gelir olmadığından Budandıkça filiz veriyordu. Piyas ve karbeyaz taraflarında adanalı Hüseyin paşa zade Mehmet bey, küçükalioğlu dere ve çaylı, Ocaklı eşkiyasıyle birleşerek hac yolunu kapattığı gibi Mora sularında deniz Haydutları, Siraoz taraflarında Drama nazırı Mahmut, Sirozlu İsmail beyzade Yusuf, Trabzon taraflarında Salih oğulları, Of eşkıyası, Sürmeneli Bazioğlu Hasan, Su içmezoğlu Hasan, Genç Mehmet, Veli Ahmet ve benzerleri, Rize ileri geleni Tuzcuoğlu Memiş bu-

lundukları yerlerde asayişi ihlal ederek halka haksızlık yapmaktan geri kalmıyorlardı. Çıldır eyaletinde de Öldürülen Selim paşanın oğlu Ahmet bey isyanını ilan etmişti. Diğer taraftan İranlılar Bağdat ve Van taraflarına tecavüz ettikleri gibi Abbas mirza da Ravendiz taraflarını tehdit ediyordu.

Derebeylerinden Karahisar Voyvodası İbrahim ağanın idamı fermanının Konya Valisine gönderileceği yerde Hüdavendiğar valisine gönderildiğinden bahsettiği sırada Tarihi Cevdet (müellif ecnebi tarihçilere meşhur, müdekkik vs. takdir ifadesi kullanarak nakiller yaptığı halde Bu tarihçimiz hakkında meşhur sıfatını bile çok görüyor. H.T.) diyor ki:

> Şu karışıklığa bak ki babı ali bir adamın idamı için ferman yazıyor, ama nerede ne halde bulunduğu ve hangi sancağa bağlı olduğunu bilmiyo.Memleketin coğrafî durumunu bilmeyen vekiller işte böyle karaltıya kubur sıkar. Fakat hükümet yine Halet efendinin tesis ettiği ayan ve vücüh nüfuzunu kırmak Politikasında devam ediyor, sürgün, idam karar ve fermanları yazıp duruyordu. Sultan Mahmut Mülki ıslahata gayretini yoğunlaştırmak istediği halde İstanbul'da Halet efendinin manevi nüfuzuna mağlûp geçiniyordu.

Bu kadar meşgale arasında tarihi Cevdetin sahifeleri arasına sıkıştırdığı şu fıkrada latif ve hoştur; "Ertesi gün Şehzade Sultan Süleyman doğarak zati

şahaneyi eğlendirip meşgul etmek üzere sarayı hümayun ve babıali ve ağa kapısı ve divan hane-i tersane gibi yüksek yerlerde ve diğer yerlerde hayal perdeleri kurularak ve dansözler (rakkaslar) dans edip saz çaldırılarak şenlikler yapılmıştır."

Bununla beraber Halep tarafları serkeşlikte devam ediyordu. Kürt dağında türeyen Amu oğlu Battal ile Ömer yenilerek eşkıyadan otuz dört neferin kesik başları İstanbul'a gönderildi. İç savaş denebilecek bu çarpışmalar neticesinde Kilis taraflarına saldıran Burak aşireti, Kürt dağlı Şeyholu eşkıyası perişan edildi. Edlip Vücühundan Kürt Ali oğlu Osman, Diyarbekirli Gurani Mustafa, Gümülcineli kalyoncu oğulları Hasan, Ali, Velioğlu Manav Ahmet, Akbıyık oğlu Hasan, İbiş, Rize ayanı Tuzcu oğlu memiş idam edildiler. Bağdatta vali Abdullah paşanın öldürülmesi üzerine Vezirlik rütbesiyle valilik makamına geçen eski Bağdat valisi Süleyman paşazade Sait paşa Bagdatça Kölemenlerin ulularına verilen mühürdarlık, Hazine darlık, Kethüdalık gibi memuriyetleri sü-i istimale uğratarak hatta ebu akılın oğlu denilen ipsiz aşağılıklardan Hadi denilen Kürt delikanlısına tutulmasından! dolayı etrafını gücendirmiş, valilik işlerine karışarak Araplar içinde emniyet kalmamış kürdistan tarafları yine yerinden oynamıştı. Hadı Sait paşanın sakalını eline almış azl ve tayine kalkışmıştı. Hatta kölemenler reisi ulemadan Davut efendinin Paşa aleyhine kızmazını çekmiş, bir aralık baban mutasarrıfı

Mahmut paşayı azl ettirdiği için Mahmut paşanın hamisi olan İran hükümeti on bin asker yollayarak Hadinin paşalık unvanı verilerek tayin ettirdiği Abdullah paşayı kaçırmıştı. Bunun üzerine babıali Sait paşayı azl etti. Zamanın gereğinden olarak Bağdada dışarıdan vali tayin edilemeyeceği için kölemenler reisi Davut efendi Vezirlik rütbesiyle Bağdat, Basra, Şehri zur valiliklerine tayin olundu. Baban ümerası tamamen kendisine tabi oldu. Saidin azlini açıklayan süt kardeşi Ahmet beye gönderilen fermanları bu zat göstererek ve Bağdat vali kaymakamlığı uhdesinde olduğu halde Şehre gidipte fermanları okutarak Sait paşayı Halebe yollamaya cesaret edememişti. Davut paşa Süleymaniyeden hareketinden yani baban ümerasının kendine tabi olmalarını sağladıktan sonra Kerkük'e gitmiş ise de Ahmet bey burada yeniçerileri ve halkı Davut paşa aleyhine sevk etmiştir. Paşa bu haşaratın hepsini tarumar eyledi. Velhasıl Sait paşa kendisinin azl edileceğini haber alınca Müntefek şeyhi Hamut Samiriyyi çağırarak yerli, beşbin askerle Davut paşaya ve fermanı aliye karşı durdu. Fakat başına topladığı askeri idare edemediğinden dolayı şeyhe geri dönmesi için izin verdi. Bunun için beraberindekiler azaldı. Bununla beraber yine kethüdasını ve memurlarını Hadinin kışkırtmasıyla azil ile meşgul oluyordu. Bir gün adamların dan biri Hadiyi yaraladı. Merkum iç kaleye kaçtı. Sait paşada arkasıra gidip kaleye kapandı. Davut paşa bu hallerden haberdar

olunca ordusuyla Bağdada girerek evvela Sait paşayı daha sonrada hadıyi idam edip kellelerini İstanbul'a gönderdi.

Fakat Baban mutasarrıfı Mahut Mahmut paşa, Süleymaniyye de devleti aliyyeye sadakatını arzedip ve İranlılardan uzaklaşacağına dair verdiği sözden yine döndü. Kirman şahan valisi Şehzade Mehmet Ali mirza bunu tehdit ediyordu. Bunun üzerine Davut paşa Guy ve Harir sancağını Mahmut paşadan alarak biraderi Hüsyin paşaya vermekle İranlılar yine on bin askerle Mahmut paşaya yardım ettiler. Davut paşa derhal Kerkükde bir ordu topladı. Mahmut paşanın Kürtleriyle İran askerleri "Guy sancağı üzerine gidemeyip Kerkük'e geldiler. Saldırmaya cesaret edemediklerinden barışa razı oldular. Mahmut paşanın Harir ve Guy sancaklarını Abdullah paşaya vermek ve baban sancağı uhdesinde kalmak, İranlılarda Baban beylerinden Kaçak İbrade Süleyman paşa ile Abdul Aziz bey adında birini geri vermek şartlarıyla Barış yaptılar.

1231 senesi olayları arasında batı ocakları ile İngiltere münasebetleri dikkate şayan bir hadise olmak üzere kabul edilmelidir. İngilizler Maltayı zabtederek oradaki Şövalyeler ocaklarından başka Korsanlık yapan sahil ve ada halkı kalmamıştı. Avrupa'da serbest ticaret kaidesi ve yöntemi yayılarak medeniyetin gereklerinden istifade etmek yönü kabullenilmekte olduğu bir zamanda Garb ocakları korsanlarının Ak-

deniz de ecnebi ve Osmanlı ticaret gemileri üzerine saldırıp el koyma ve yağmalamalarına artık müsamaha ile bakılamazdı. Bilhassa zenci ticaretinin yasaklanmasını kabul eden İngilizlere karşı buralarda Hristiyan köleler kullanılması çok güce gidiyordu.

Devlet yine uykuda idi. Daha sonra peşi peşine gelen istilâlarla da meydana çıktığı gibi Cezayir, Tunus, Trablus tarafları her türlü savunma ve müstahkemden hali idi. Babıalinin bu tarafları ihmal etmesi adeta ocakların tamamen bağımsızlığını güçlendirdiği görülüyordu. Bu durum öyle bir hal almıştı ki ocaklar kendi kendilerine Avrupa devletleriyle barış yapıp barış bedeli bile alırlardı.

Bu esnada İngiltere hükümeti batı ocaklarını ıslahını tekit eden bir nota verdi. Bizimkilerde "Devleti aliyye ocakların savaş kaidelerine asla karışmaz." diye cevap verdi. Bu cevap ocakların bir nevi bağımsızlığını tasdik demekti. Daha sonra Cezayir'in Fansa istilasına uğraması bu cevap yüzünden meydana gelmiştir. Hatta 1231 senesinde İngiltere ile Prusya ve Avusturya aralarında garp ocaklarına dair bir ittifak mukavelesi yapmışlardı. 1231 senesinde İngiliz Akdeniz donanması Amiral Lord Edvard Exmuot bir üç ambarlı, beş büyük kalyon, dört firkateyn, yedi berik, bir uskunadan meydana gelen kuvvetiyle Cezayir önüne geldi. Beyler beyi Ömer paşa yı konuşmaya çağırdı. Paşa icabet etmemek istedi ise de Amiral iki saate kadar savaşa başlarım diye tehdit edince kabul

etti. Meydana gelen konuşmalar sonunda Cenovanın Sardanyaya ilhakı hasebiyle buranında Sardanyaya dahil olup Cezayir'le Sardanya ve Felemenk devletlerinin aynı barış anlaşmasıyla İngiltere barışı gibi olmak ve Napoli ve Portekiz hükümetleri haklarında da bu şekilde muamele olunmak ve Cezayir'de kalan İngiliz konsolosu sardanyanında konsolosu olarak Sardanya işlerine balmak ve mevcut elli Sardanya esiri serbest bırakılarak her bir esir için altı aya kadar İngiltere tarafına Cezayirliye ellişer kuruş verilmesi ve bundan böyle Cezayir'de Hristiyanlardan köle kullanmamak "Maddeleri teklif olundu. Ömer paşa bu teklifin çoğunu kabul ettiyse de esirler için verilecek ellişer kuruş meselesinin dayiler tarafından kabul edilmediğini öne sürerek bir kerede babı aliden izin istenmesini bildirdi. Bunun üzerine Amiral Axumot Ömer paşa tarafından tayin olunan memuru bir firkateyne bindirip İstanbul'a yolladı. Fakat Amiral yolda iken Cezayirlilerde ayaklanma eseri görünmeye başladığı için Ömer paşa mukaveleyi askıya aldı. İki bin kadar haşarat sahile inip Buruni ve Oran adlı yerlerde İngiliz bayrağı altında Çalışan Mercancı İtalyanları öldürdüler, İngiliz bandıralarını yırtıp hakaret ettiler. İngiliz konsolosu ile hanımını ve adamlarını, İngiliz vatandaşı ve koruyanlarını yakalayıp habs ettiler. Bu korkunç haber üzerine İngiliz donanması Septe boğazında bulanan Felemenk donanması ile birleşerek Cezayir'i topa tuttu. Cezayir donanmasın-

dan bir Firkateyn kurtula bildi. Diğerleri ile tersane, mahzenler ve sahilde ki binalar tamamen yandı. Cezayirliler eski tekliflerden başka ne kadar Avrupalı esirler varsa hepsini serbest bırakmaya razı olarak Amiral ile mukavele yaptılar 1231. Aynı mukavele bir kaç gün sonra Felemenk Amiraliyle de yapıldı. Fakat babıalinin bu mukavele suretlerinden asla haberi olmamıştır.

Tunus Dayileri de beyler beyi aleyhine ayaklandılar. bir kaç gemi zapt ederek korsanlığa çıktılarsa da perişan oldular. Cezayirliler Avrupa ticaret gemilerine taarruz edemedikleri halde Osmanlı gemilerine ilişmeye başladılar. Buna binaen Cezayirin kuvvetini teşkil eden İzmir'den asker yazma usulü yasak edilerek burunları kırıldı. Fakat kusurlarını telafi ettikleri için aynı usul yine iade edildi.

Tarihi Cevdet bu münasebetle diyor ki:

> Bu yasak kaldırılacağına bir müddet donanmayı hümayun berberiye sahillerinde kullanarak Cezayir eyaleti inzibat altına alınmış olsa idi Trablus Garp gibi orasıda hala elimizde bulunurdu. heyhat !!"

Diğer taraftan Mısır valisi Mehmet Ali paşa Mısır kölemenlerini kökünden bitirmeye çalışmakla beraber (Ulumu riyazıyyeye) Matematik tahsilini özel almak üzere bir hendese hane açmış, bir top hane inşa ettirmiş, ziraat ve sanayinin yükselmesine el atmış, küçük

büyük gemiler yaparak Nil yoluyla Mahsulatı İskenderiye'ye indirmeye başlamış, kızıl denizde de Hint ticareti için bir ticaret donanması meydana getirmiş, İskenderiye büyük seddini (Baraj) yaptırarak bir çok araziyi deniz suyunun istilasından ve karış masından kurtarıp hükümet gelirini artırmıştı.

1233 senesi, teessüs tarihinden beri İstanbul'un kurtulamadığı Yangın Afetinin çokluğuyla meşhurdur. Rebiül evvelden Şevvela kadar yani yedi sekiz ay zarfında yetmiş üç yangın çıktı. Tarabyada çıkan yangında eski eflak voyvodası İpsilantının validesi ile oğlu ve iki kadın ile dört çocuk ve dört hizmetkar yandığı gibi kendisini çocuğuyla beraber pencereden atan bir kadın da hurda haş oldu. Odun kapısı içinde, bir boyacı dükkanından çıkan yangın da Barutçu varillerinin tutuşmasından dolayı seksen kişi yandı. Hükümet bu yangınlar meselesinden dolayı insanlar arasında çıkan hoşnutsuzluğu ve yayılan yalanları bastırmak maksadıyla bir takım emirler yayınlandığı gibi Galata mahkemesi baş katibi kambur Süleyman idam edilip ve halet efendinin hasımlarından mektupçu Ata beylikçi saip efendiler sürgüne gönderildi.

Bu esnada Katoliklik meselesi bir daha tazelendi. Ermenilerden bir çok kişi Katolik papazların teşvikiyle bu mezhebe girmişlerdi. Fakat Ermeni patrik hanesi bunların ölülerini Ermeni mezarlığına kabul etmiyor. Bundan dolayı da kokacak hale geliyor, onlarda evlerinin avlularına gömüyorlardı. Devletçe bu

mesele hakkında iki görüş meydana gelmişti: Biri, Hristiyan vatandaş hangi mezhebde bulunursa bulunsun bunda bir beis olamdığı, diğeri, katoliklerin kendisini mesihin halifesi ilan eden papaya bağlılıklarından dolayı memleketin içinde karışıklıklar ve fesat çıkaracakları yönünde idi. Bu ikinci görüşü güçlendiren açık sebepler de vardı. Katolikler o zaman için pek alafranga geziyor, bilhassa Hürriyet ve eşitlik den bahsediyorlardı ki hükümetin mevcut idaresi nazarında büyük bir suç meydana getiriyordu. Buna İstanbul sarraflarının çoğunluğunu teşkil eden Ermenilerin telkinleri de eklendi. Diğer taraftan Katolikler Ermenilerden ayrılmayı ve ayrıca bir cemaat olarak tanınmaları davasını da çıkararak içlerinden Tangır oğlu Agop, Davit oğlu Andon, gibi itibarlılar Limni, Rodos adalarına sürüldüler. Babıali Arnavutluktaki Latinlerin bile Katolik mezhebine müntesip olduklarını bilmiyor. Bilhassa Katolikliğin aleyhine yürümeden Avusturya, Fransa İspanya gibi Katolik hükümetlerin kızacaklarını, mezhep işlerine müdahale bir hükümet için kusura sebep olup zaten aleyhimize fitne arayan Rusya'nın bu sebeple Avrupada hak kazanacağını, diğer devletlerinde böyle bir uygunsuz muameleden dolayı yüz ekşiteceklerini hesap edemiyordu. Fakat daha sonra hesap etti. Ve şiddetli tedbirler almaktan vazgeçti.

-8-

1233-1236'da İçerdeki Durum

Cidde valisi der'iyye başkumandanı Mehmet Ali zade İbrahim paşa Vehhabilere galip gelerek Uteybe adlı elebaşılarını yakaladığı gibi Der'iyyeyi de kuşatarak Vehhabilerin reisi Abdullah bin Suud ile dört oğlunu ve Vehhabi Mezhebinin başı ve imamı Abdulvahhabın çocuklarını ve efradı ailesiyle esir aldı (1233). Bu haber üzerine Mısırda, İstanbulda şenlikler yapıldı. Abdullah bin Suudun İstanbul'a geldiğinde tertip edilen alay ve merasimler dikkati şayan bir şekil gösterir: Bu zat Mısırdan bir kaç değerli adamı ile beraber Tatar ağasına arkadaş edilerek denizden gönderilmiş ve İstanbul'a gelişinde Eyüp Sultan yakınlarında bulunan Defterdar iskelesine çıkarılmıştır. Mısır kapı kethüdası, Tatar ağası, Divan çavuşları, Ases başı, Su başı ve benzeri memurlar bu alayın erkanından idi. Abdullah bin mes'ud ile adamalarının boynuna çifte zincirler vurulmuş ve ikişer taraftan harbeciler çekerek babıaliye getirilmiştir. Sadrazam Kapı kethüdası ile tatar ağası ve arkadaşlarına, gemi kaptanına samur kürkler giydirdiği gibi Tatar ağasına senede beş kese faizli bir gelir sehmi diğerlerine padişahın ikram ve atıyyesi verildi. Abdullah o haliyle bostancı başı hapishanesine gönderildi. Haremeyn'i şerifeynden gasp edilen mallar ve eşyanın tahkiki ve incelenmesi için

üç gün bekletildi. Sultan Mahmut Biniş! yoluyla eski saraya gelerek cirit ve mızrak oynatırken bunları da oraya getirdiler. Daha sonra yalı köşkü önüne gönderilerek idam edildiler.

Yemen tarafları da karışmış ve tihame'nin merkezi olan Ebulariş Şerifi hamud, Asir arablarını çağırarak Hadide ve maha'yı zapt ettiği için Mısır valisi Mehmet Ali paşa cezalandırılmasına memur kılınmış, Hamud paşanın fenfede mütesellimi Cuma ağa ile yolladığı askeri perişan etmişti. Hamud bunu müteakiben vefat ederek oğlu Ahmedin üzerine Miri miran Halil paşa kumandasıyle giden Mısır askerleri Mihail adlı yerde galip gelerek Ebul arişte Ahmedi esir aldı. Ebulariş, Ciran, Hadide, Lehya, Zebid ve Beytülfakih kalelerini zapt ederek San'a imamına Hadide ve Maha kalelerini bıraktı. Şerif Ahmet Mısıra getirilerek orda kalmaya memur ve mecbur kılındı.

Anze Araplarından ve Vehhabi takımından olan halif adlı Şeyh Zakadan musula kadar insan öldürmüş ve yağma ile meşgul olmuştu. Bağdat valisi Cerban adlı aşirete cezalandırmak üzere görevlendirilmiş ve bu Halifin aşiretini bozduğu gibi Raka Mutasarrıfı da yoluna çıktığından bütün bütün perişan etmiştir.

Van Muhafızı Mehmet derviş paşa ile Muş mutasarrıfı Miri miran Selim paşa birbirlerine düşmanlıklarından dolayı bunlardan Derviş paşa Bazı Osmanlı ve İranlı aşiretlerini Muş sancağı içine sevk ederek oraları yagmalatmış ve Selim paşada Çıplak Şeyhi

adlı kimseyi Van içindeki Adilcevaza yollayarak kazayı yağma ettirmişti. Bu iki devlet memurunun yıkıcı cesaretleri iç idaremizin ne derekeler inmiş olduğunu gösterir.

Hatta derviş Paşa Van da Mangır sikke bile bastırmıştı.

İstanbul da hükümetsizlik içindeydi. Avam kanunun kendi hükümleri demek olduğuna inanma derecelerine gelmişti. Meselâ Bir bostancı bir fahişeden dolayı bir hammalı öldürmüş, bir kayığa binerek bogaz içine kaçmış, bunun üzerine hamallar toplanıp silahlanarak bostancılarla kayıkçıları öldürmek için saldırmışlardı. Yine Hasköyda bir humbaracı aynı meseleden dolayı tersane vardiyecelerinden bir kürdü öldürmüş. Bu seferde Kürtler toplanıp bir humbaracı kahve hanesini basarak bir kaç humbaracayı öldürdüler.

Bu olay Humbaracıları (18) gayrete getirdi. Nerede Kürtler gördülerse kestiler. Kürtlerde karşılık olarak nerede bir humbaracı gördülerse öldürdüler. Nihayet Kürtler toplanıp Humbaracı kışlasını basmaya, Humbaracılar işten haberdar olunca, Kürtler gelmezse biz gideriz diyerek silahlanıp tersaneye saldırmaya kalkıştılar. Mesle vahim bir şekil aldığı için Kaptan paşa iki tarafı bastırmaya memur edildi. Ve barıştırdı da. Bunlar yatıştıktan sonra Kara köy kapısı ile Meyyit iskelesi arasısında kalan yirmi beşinci yeniçeri odasından bir herif yine o civarda ki yetmiş birinci

ortaya semerde vermiş yani o ortaya nakl etmiş, bu hal yirmi beşinci ortanın namusuna dokunmuş, herifi öldürmüşler. Fakat iki orta silah elde kavgadayken, iki tarafa (suffaları bir tertip" denilen diğer ortalardan imdat gelmiş, iş büyümüş, bir takımı bir Rum gemisini zapt ederek oradan silah atmaya başlamışlardı. Bir takımı fermeneci (19) ve abacı dükkanlarını yağma ederek üç gün üç gece savaş ettiler. Yeni çeri ağasını dinlemediler. En sonra elebaşılarından biri öldürüldüğü için ustalar, kollukçular araya girip bu haydutları barıştırdılar. Kaptan paşa olacak Yadigâr bu olayın sonuna kadar seyirci kalmış. Merkum bunun üzerine azl edildi. Tarihin nakline göre sadrazam Derviş paşa yola getirmek ve terbiye etmekten ziyade taltif ve iyi davranış ile devleti idare etmeye meyl etmiş, adalet ve kanun gücü olmayan yerlerde bu çeşit idare usulünden zarardan başka ne umulabilir?. Bilhassa devlet işleri ve hükümetin ehemmiyetli meseleleri Halet efendi gibi kendi garaz ve menfaati adına hareket eden bir adamın gizli görüşlerinde idi. Bir haldeki sürgün ve öldürme ufak bir Jurnalına kalmıştı. Sultan Mahmut Halet efendi ile bir gizli haberleşme kapısı açmıştı. Saraydan yazılan kâğıdı sufalılardan biri alır, bir bakkala bırakır, Halet efendinin ayvazı da kâğıdı oradan alıp yazılan cevabı bakkala teslim ederdi. Bu işe evvelce şehremini İbrahim efendi memur idi. Osmanlı imparatorluğunun işinin başında iki baş böyle düşünür, böyle konuşur, bütün tayinler, taltifler, tehdit

ve korkutmalar böyle yapılırdı. Bununla beraber bu iki başlı hükümet yine avamın ufak bir ayaklanması ile müteessir oluyordu.

Cevdet tarihinde yazılan bir kaç olayı bu münasebetle özet olarak buraya koyuyorum:

Bir müddetten beri bir takım reçber ve amele makulesi yeniçeri arasına girerek bir binaya başlayan Müslim ve gayri Müslim zengin ve fakir üzerine musallat olurlardı. İki kat gündelikle istedikleri kadar cüz'i hizmet eden Rendeci, Nakkaş, sıvacı, eşikçi Türklerinden başka bilhassa ırgat baışılık iddiasıyla elindeki elindeki küreğinin sapı ortasında ortasının nişanı nakışlı bir Türk veya bir Kürt çıka gele, Hafta başında verilecek gündelikleri bina sahibinden zorla alıp yarısını işçilere verir, geriye kalanı da kendi alır, Bina işlerine başkasının karıştırmayıp kereste, keser ve diğer levazımatı hep onun marifetiyle alınmak lazım gelir ve bunun için elde edilen meblâğın bir mıktarının yardımcı olan arkadaşlarına verip geriye kalanı kendilerine kalırdı. Bununla beraber bu ırgat başılar binaları diğer şerirlerin taarruzlarından koruyarak himaye ederlerdi. Ama kum kapı yangınında (1233) yanan ermeni kilisesinin inşasına başlandığında büyük bir bina olduğu için bunun avantalarından civardaki kolluk zabıtanı ve neferleri (20) ve mahalle kokonosları, Namlı, Nişanlı kahve hane kabadayıları (!) da hisse almak isteyip kilise mütevellisi de birer miktar para vererek hatırlarının hoş etmiş ise de

gelen gidenin arkası kesilmez. Hatta kollukçular Rakı parasını almayınca bir tarafa savuşmayıp bazan ameleyi bile dağıtırlardı. Bu durum tabıatiyle ırgat başıların menfaatına dokunduğu için zabıta memurlarıyla ırgat ve rençberler arasına bir kavga meydana geldi. Bir kaçı yaralandı, bir kaçı öldürüldü. Hatta neferlerden biri de can havliyle karılar hamamına girdi. Ayılan, bayılan, çocuk düşüren bir tarafa, Reçberler neferi yakalayıp öldürdüler.

Bu olay Irgat ve reçberlerin zabıta memurları üzerine hücum ve saldırı demek olduğu için isyan ve ayaklanma şekline benziyordu. Fakat Irgat başılarında kürklerinde yeniçeri nişanı mevcut olduğundan onlarda asker sayılırdı.(hükümet ırgat ve ogat) elinde kalmıştı.

Bu duruma karşı hükümet yine bildiğimiz tedbirlerden birine müracaat etti; sadrazam Derviş paşayı azl ederek geliboluya sürgüne gönderdi. Yeniçeri ağasını da Tekirdağına sürdü. Aradan çok geçmeden Ermeni ve Katoliklik meselesi tekrar çıktı. Ermeni patriği iki sınıfı birleştirmek düşüncesinde bulunuyor. Fakat gizlice Katolik olan papazların telkinlerine kapılarak Ermenilere cahiliğinden Katolik mezhebi maddelerini vaaz ediyordu. Bunun üzerine Ermeniler bir pazar günü: "Vay sen bizi Katolik edeceksin." diye patriğin üzerine saldırdılar. Patrik kaçabildiyse de isyanı yatıştırmak için koşan kolluk neferlerinden bir kaçı yaralandı. Hükümet kendi aczini bildiği için

bu duruma pek fazla ehemmiyet vererek telâşa düşdü. Ermenilerden ön ayak olan dördünü idam edip, bir kaçını da sürgün etti. Olaylar birbirini takip ediyordu. Bu defada Hırvatlarla Karadeniz boğazı yamakları arasında sözler başladı. Hırvatlar bir ka yamağı öldürmüşlerdi. Yamaklar bunların bir haylısını öldürdükten başka nerede bir Hırvat görürlerse tepeliyorlardı. Fesadı kaldırmak için Hırvatların memleketlerine iadesine karar verildi."

İstanbul böyle olaylarla alıp verirken Diyarbekirde ve halepte valilerin aleyhine ayaklanmalar meydana geliyordu. Diyarbekir valisi Bayram paşa gerek mensup olduğu Kürt aşiretlerinden bir kaçının yetişmesi ve gerek Adana ve Sivasdan yollanılan askerin sayesinde ve mehabetiyle kendisini kurtardı ise de Halep Valisi Hurşit paşa için haylıca uğraştı. Halep'te Haşşaşi adiyle bir takım serkeşler türemişti. O kadar kişi şerlerinden valiler Halebin içinde oturmayıp şehir dışında Şeyh bekir adındaki yerde oturuyorlardı.

1228'de vali olan Cabbarzade Celalüddin paşanın kethüdası bunların on sekizini hile ile idam ederek gözlerini korkutmuştu. Fakat daha sonra Hurşit paşayı yumuşak bularak yine çoğaldılar. Paşa hüsn-ü zan ile hareket eden temiz kalpli bir adamdı. Halbuki dairesi halkı ve özellikle kethüdası ile imamı heva heves sahibi işü işrete düşkün kötü işler yapamaya alışmış kişilerdi. Halep serkeşleri bir gece Kethüdasının evini basıp idam ettiler. Diğerlerini de yakalayıp mah-

kemeye götürdüler. Bu düzenlenmiş bir isyandı. Hatta imdat için halebe gelen Adana valisi Cabbarzade ve Raka valisi Lütfullah paşa askerleriyle asiler arasında "Kastal-ül harami" adlı yerde savaş meydana geldi. asiler yenildiği gibi asker daha sonra Haleb'i topa tutarak içeriye girdi. Reislerden yedi kişinin boyunları vurulup kelleleri İstanbul'a gönderildi.

Vilayetleri kötü idare etmenin örneği olan şu hallere vezirlerin kapı halkı denilen haşaratın sebep oldukları çok açıktır. "ayan" ve "vücuh" adıyla dışarılarda türeyen müteneffirlerinde serkeşliği, millete ve devlete yapılan zulme ayrı bir yara açıyordu. Tarihi cevdet'in şu fıkrasını dikkatle mütalâa edin.

> O vakit ayan ve Vücuh'un memleket içinde haylıca fena adamları vardı. Lakin yalnız dışarıya mahsus olamayıp İstanbul da bu haldeydi. Gerek İstanbulda ve gerek dışarılarda insanın kıymeti yoktu. Adam öldürmek ile piliç kesmek bir gibiydi. Hatta bir aralık İstanbul'da uydurmalar ve yalanlar çoğaldığından önünü almak için vekiller meclisinde bir çare arandığı sırada Halet efendi yeterli bir tedbir olmak üzere "Şimdi okçular başındaki berberin başı kesilsin. dolayısıyla diğerlerine korku gelir yalanların arkası kesilir." dediğinde, hazır bulunanlardan biri "Aman o benim berberimdir." dediğinde Halet efendi'nin "Ona mahsus değil ya! öte taraftaki berberin boynu vurulsun maksat meydana gelir." dediği meşhurdur.

Bununla beraber Mısır valisi Mehmet Ali paşa umran işlerine hız vererek İskenderiye'yi ihya etmiş, Mısırın gelirini artırmaya muvaffak olmuştu. Hatta Sudan seferine teşebbüs ederek oğlu İsmail paşayı büyük bir ordu ile yolladı. Kölemenlerden kalanlar Sudan da dangale de bulunuyorlardı. Hepsi teslim oldular.

Yanya taraflarına gelince Tepedelenli Ali paşanın hoş görülmeyen bağımsızlık tavırları artıyordu. Hatta idamı hakkında ferman sadır olmuştu. İki Mehmet Ali arasında pek çok fark vardı. Biri imara, diğeri bilmeden cahilce tahribi uğraşıyordu. Tepedelenli, bir çok köyü çiftlik haline koyarak ziraatı geriletmişti. Kegalık'ın Debre-i bala taraflarını yağma ettirdiği gibi kırçuhta ihtilal ve karışıklık çıkartmış ve dürraç taraflarına da müdahale elini uzatmıştı. külliyetli para harcayarak Mad, Debre-i zir beylerini ele almış ve bu suretle ohri ve ilbasan sancaklarını da zabt etmişti. İstanbul'da yalnız halet efendi aleyhtarı idi. Zamanın dış işleri bakanı olan Reis- ülküttab Canip efendi de "Ali paşanın Yanyadan azli çeşitli sakıncaları meydana getireceği ve belki Rumelinin elden çıkmasına sebep olacağı için asla caiz olamadığı görüşünde bulunuyordu. Fakat Galip efendi yine galebe çaldı.

Tepe Delenli Ali Paşa - Mora İhtilali

1236 senesi devletin çözülme çukuruna doğru sarktığı tarihtir. Tepedelenli Ali paşanın isyanı, Morada ihtilal işaret ve emarelerinin çıkması, etriya denilen Yunan komitesinin teşkili, Eflak ile Buğdan ayaklanması mora ihtilalının Ağrıboz, Terhale, yanya, Yenişehir, Selanik, Akdeniz adaları, sisam, Girit taraflarına sirayeti, bunlar yetmiyormuş gibi İranlıların sınırı geçmeleri hep bu senenin olaylarındandır.

Tarihlerimizin rivayetine göre Ali paşa, halet efendiye para ve hediye gönderirmiş Fakat efendi senelik bin kese istemiş. Paşayı haraca kesmek hırsında bulunmuş, Ali paşada bu yöne asla inanmamış. İşte "Yunan meselesi" nin çıkmasına bilfiil yardım eden uğursuz başlangıçlardır.

Ali paşa asıl itibariyle Türk ve Anadoluludur. 1154 de Tepedelen ayanı Veli beyin sulbünden dünyaya gelmiştir. Büyük babası diğer Ali korfo savaşında şehit olmuştur. Bu zat, küçükleri Veli bey olmak üzere üç erkek çocuk bırakmış ve velinin biraderleri kendisini mirastan mahrum bıraktıklarından oda haydutluğa başlamıştır.

Veli bir aralık avenesiyle tepedelene gelerek kardeşlerini basıp evlerinde yakmış. Bunun üzerine tepe delen beyleri de kendisini, avenesiyle kasabadan sürüp çıkarmışlar. Velini ölümünde ikinci karısı Koniçeli Hanko tepedelen beylerinden intikam almak

için oğlu aliye devamlı telkınatta bulunmuştur. Bu arada Kardik beylerinin gerek kendisine ve gerek hemşiresi Şahnisa hakkında reva gördükleri hakaretli muamelenin acısını çıkarması ölürken yakasından tutarak vasiyet etmiştir. Ali, bu telkinler üzerine babası gibi haydutluğa başlayarak bir haylı servet topladığı gibi Ergeri valisi Avlonyalı Kaplan paşanın kızını aldı. Berat valisi Kurt paşa kendisini çağırarak oda kızını vermeyi vaat etti ise de daha sonra verdiği sözden dönerek Avlonyalı İbrahim paşaya verdi. Bunun üzerine Ali bir takım avenesiyle ergeri, permedi ve Koniçe taraflarını istila etti. Kaplan paşa, biraz sonra padişahın gazabına uğrayan Ali, öldürülmesine memur kılındı, o da paşayı idam etti. Rusya-Avusturya savaşında bir haylı Arnavut gönüllülerle savaş meydanına geldi. Cesaret gösterek Mirî miran rütbesiyle Terhale mutasarrıflığını elde etti. 1203 de de arzu ve isteği olan Yanya valiliğine Vezirlik rütbesiyle tayin edildikten sonra etrafa dehşet salamaya başladı.

1208 de Solyotlar aleyhine meydana gelen akınında başarılı olamadığı halde Venediklilerin gerek Dalmaçya ve gerek Arnavutlukda bulunan beldeleri Fransızların eline düşünce dış münasebetlere de başladı. Napolyon Ali paşayı elde etmek isterdi. Hatta General Gentili Harp yaveri Mösyö Rozayı yolladı. Paşa, Bu zatı saygıyla kabul ederek konağında oturttu. Ecnebi tarihlerinin rivayetlerine göre Rozaya

Dağlı kızlardan bir güzelini verdiği gibi Fransızların milli nişanı olan üç renkli Kokart takmak ve yeni insan hakları kanununa uymak süsünü de göstermiştir. 1198 de yani 1213 tarihinde Bonapart Lavalette adında bir zabıta ile kendisine bir mektup göndermiş ve bunda pek muhterem dostum lakabı yazılı bulunduğu gibi Fransa cumhuriyetine özel bağlılığından dolayı tebrik ve takdir edilmiştir. Ali paşa tarafsız kalacağını açıklamakla beraber Rozayı birden bir bire zindana atarak işkence yapıp Fransız gücünü anlamıştır. Ondan sonra aynı senede Preveze üzerine yürüyerek orada bulunan üçyüz Fransız'ı esir edip, halkını katliam yaparak kamaniçe ve potrantoyu almıştır. Fakat İngilizlerle Ruslar yedi adaya ve Parık'a ayak atmaktan alıkoydular.

Biraz evvel gördük ki İstanbul'da Ali paşa hakkında iki türlü düşünce vardı. Halet efendi politikası galip gelince aleyhine şiddetli tedbirler alındı. Yanya vucuhundan Paşo bey adında biri Ali paşanın kendisini idam ettirmek kastında bulunduğunu his ederek Drama Nazırı Mahmut beye sığınmış ve onula beraber İstanbul'a gelmiştir. Yenişehir vücuhundan olup çavuş başılıkta ve sadaret kethüdalığında bulunmuş alan Zeynülabidin bey de bazı çiftlik meselelerinden dolayı paşaya kızgın olduğu için halet efendiye sığınmıştı. Paşo İstanbul'da meydana gelen ve neticesiz kalan bir sü-i kast üzerine inceleme sonunda bunun Ali paşanın emriyle yapıdıgı anlaşıldı. Halet efendi

Kapı çuhadarı[20] ile diğer adamlarını Yanyaya uzaklaştırdı. Yanya taraflarında bulunan vezirlere, Miri miran ve ayana Ali paşa hakkında uyanık davranılmasını beyan eden emirler verdi. Paşa aynı zamanda Derbentler nazırı idi. Bu memuriyetin den azl edildiği gibi terhale sancağı mutasarrıfı bulunan oğlu Veli paşada azl edildi. Drama nazırı Mahmut bey Vezirlik rütbesiyle onun yerine tayin olundu. Paşaya: "Derbendlerden adamlarını kaldırması, yanya sancağı dışında bir köye bile karışmaması, gerek kendisinin ve gerek oğlu Muhtar Paşanın terhale ve Selanik sancaklarında ve diğer taraflarda bulunan çiftliklerinde yalnız bir yazıcı bulundurup asker bulundurmamaları, bu şartlara riayet edilmediği takdirde af edilmeyeceği" bildirildiği gibi Kegalıkda işbaşında bulunup emirleri geçen zatlara, Selanik, İnebahtı, Ağrıboz, vidin muhafızlarına özel emirler, Rumeli valisi Kavanoszade Hüseyin paşaya topçu, arabacı ortalarıyle humbaracı neferleri gönderildi. Mora valiliği de Halep valisi Hurşit paşaya verildi. Dersaadette Preveze sahilinde dolaşarak denizden sıkıştırmada bulunmak üzere Kaptanı hümayun kaptanlarından Nasuhzade Ali bey donanma ile hareket etti.

Ali paşa her taraftan sıkıştırıldığını his edince af talep ettiyse de Halet efendi işi haberleşmeye dökerek vakit ve zaman doldurdu. Arada Rumlar kah mıhına kah nalına vurmak suretiyle halet efendiyi, Ali paşayı tahrik ve kışkırtmadan hali kalmıyorlardı. Diğer ta-

raftan zaten kendisinden üzülmüş olan Kegalık da, devletin nazarından düştüğünü görür görmez aleyhine ayaklandı. İşkodralı Mustafa paşa bütün Kegaları alarak Ohri, İlbasan'ı zabt ettiği gibi Ali paşa tarafından kovulmuş olan Süleyman beyi Peklin'e ve kendi silahtarını Dürraca oturttu. Bundan başka Beratta bulunan oğulları Muhtar ve Salih paşalarda kuşatılarak vıra ile çıktılar. Velhasıl paşanın Toskalık ve Laplıkdaki nüfuzu sarsıldı. Derbendlere muhafız tayin edilen Mahmut paşada birer birer kazaları zapt etti. Ali paşanın silahla karşı koyması isyan sebebi kabul edildi. Yanya sancağı uhdesinden alınarak Vezirlik rütbesiyle can düşmanı olan Paşo paşaya havale edildi. Hakkında idam fermanı da çıkarılarak Paşo paşanın Yanyada oturmasına Selanik mutasarrıfı Selim paşa memur kılındı. Paşanın preveze Limanında bulunan on altı gemisini İnebahtı muhafızı baba paşa, tayfaları Rumları çağırmak suretiyle teslim aldı. Baba paşa Karaylı taraflarında bulunan Ali Paşanın askerini daha önce mağlûp ederek yanyaya kaçırmıştı. Bütün bu hareketlere karşı Ali paşa İngiltere'den getirdiği Top, Tüfeki Cephane ve diğer mühimmatı ile durdu. Yanya kalesini teçhiz ederek ilk iş olarak kalenin varoşunu yakarak, Haermini Kakasol'a, oğlu Veli paşayı Prevezeye gönderdi. Kendiside dört bin kadar Müslüman ve Rum askeri ile kaleye kapandı. Fakat Yanya, Mora Rumlarını ihtilale teşvik ettiği gibi Sırbistana, Eflak'a, Buğdana ve Akdeniz adalarına da

özel memur gönderdi. Rumlar bu durumu fırsat bildiler. Mora ayaklanmasınında başlangıcı göründü.

Mora ihtilali gayri Müslim tebaadan Romanyalılar ile Sırplıları takip eden Rum ayaklanmasıdır. Esası ve temeli Katarına zamanında kurulmuştu (üçüncü cilt 246.faide).

Bizim tarihlerin beyanına göre Moraya giden Hurşit paşa ihtilâlin söndürülmesi ne değil Ali paşanın imhasına göz dikmişti. Halet efendi politikası tek gözlü idi. Bunun için Hurşit paşa Haremini Moranın merkezi idaresi olan Tarabliçe'de bırakarak bütün maiyetiyle Yanyayı kuşatmaya koştu. Onun hareketini müteakip bazı kasabalarda bulunan Hrıstiyanlarda: "Devlet bizi kırdıracakmış" bahanesiyle köylere dağılmaya başladılar. Bu emare ve işaretler, Tarabliçede nazarı dikkati çekti. Büyük başlar toplanarak durum soruldu. Her biri ayrı ayrı aldatıcı cevaplar verdiler. Beldenin ileri gelenlerinden Hurşit paşaya gönderilen ve mora da yüz elli bin Hrıstiyan Reaya bulunup bunun en azı kırk bini eli silah tutar takımından olduğundan beş altı bin askerin gönderilmesini rica eden mahzara karşı; "eğer reayanın en küçük bir kötü hareketleri meydana gelirse her bir taşına bir adam bedel olarak şimşek gibi sayısız asker "göderileceği sadadedinde hayret verici bir cevap geldi. Payi tahtın gafletine ek olan aldatıcı gafletten mora sakinleri yara alıyordu ve musap oluyordu. İslam ahalisi de reayanın hareketinin tersi olarak şehirlere ve kalelere

sığınıyorlardı. Yollarda, Dağlarda Rum eşkıyası türemiş, taraf taraf öldürme başlamıştı. Halbuki koca başlar bu eşkıyayı Ali paşanın etrafa saldırdığı avene olmak üzere gösteriyorlardı Hakikaten Ali paşada hileli teşebbüslerden hali kalmıyordu. Hatta Rum bölük başılarından Olise adında birini sığınma suretiyle Paşo İsmail paşanın yanına yollamış, Olisede paşanın maiyetindeki Arnavut askerini kandırarak dağılmalarına sebep olarak ordunun bir kısmında tefrika meydana gelmişti. Korfo ve diğer yerlere dağılan kakosil Hristiyanlarını çağırarak isyana hazırlayarak torunu Muhtar paşazade Mahmut beyde tepedelen kazasını ayağa kaldırdı. Zagor tarafları da bulandı. Yollar kapandı. Öyle bir hal aldı ki kuşatanlar kuşatılanlardan daha çok aç kalmaya mahkum oldular.

Rum etriyası (267. faideye bakılsın) Morada, adalarda, özellikle İstanbul'da özel faaliyet göstermekte, Laybah kongresinde Avusturya baş vekili Meternih'a doğuda savaşa sebep olacak ahvale sebebiyet vermeyeceğine dair söz vermiş olan İmparator Aleksandır'ı, döndüğünde Rumlar lehindeki gördüğü umumi teza huratın etkisiyle sözünden döndürecek derecelerde Rusyada genişlik kazanmakta idi. Bu sırada İstanbul'da yine Halet efendi politikası hükümran oluyor. Esasen devlet Etriyanın teşekkülünden habersiz buluyordu. Yalnız bazı olayların delaletiyle Rumlar arasında bir sızıltı olduğunu anlaya bilmişti.

Tarihi Cevdet diyor ki:

"Halet efendi vaktiyle fenerlilerden bazılarının yazıcılık hizmetinde bulunmalarıyle onlara aldanırdı ve aldanmamak işine elvermezdi. Zira voyvodalıkları ve divanı hümayun tercümanlığını kendi dairesi gediklileri hükmüne koyup Fenerlilerden dilediğini tayin ettirir ve voyvodalar sanki kendisinin birer sağmal koyunu olarak sağıp elde ettiği meblağı yeniçeri kokonoslarına dağıtarak kendi geleceğini korumaya çalışırdı.

Astığı astık kestiği kestik kuvvetinde nüfuz sahibi olan ve Sultan Mahmudu kendine baglayan halet efendi diğer taraftan tehdit ile halkın dilinide susturmaktaydı. Garip icraatlarından biride Eflak ve Buğdan Voyvodalıklarını fenerlilerden dört hanedana tahsis ettirmesiydi. Tarihi Cevdette bu hususta şöyle bir kayıt vardır:

Bu dört hanedan Moruzi ve kalımaki ile Suçu hanedanının iki dalıdır. Suçu Sütçüden muaharreftir. Bu ik suçü hanedanının büyük babaları olan Dayamantaki takriben bundan yüz sene evvel fenerde sütçü imiş. Oğlu kostantin Drako suçu Postelnik olmuştu. Postelnik Eflak ve Buğdanca bir büyük paye ve manevi makamdır. İşte bu kostantinden iki şube ayrılıp birer bağımsız hanedan itbar edilmiştir. Şöyle ki; kostantinin bir oğlu Nikola Legofet ve tercüman olup 1769 Miladi senesinde idam olunmuştur. Onun oğlu Aleksandırı su-

çu aliko 1801 senesinde Buğdan ve daha sonra iki defa eflak voyvodası olduktan sonra 1234-1818 de üçüncü kere Eflak beyi olmuştur.

Dört hanedandan biri de budur ki devlete sadık bir beydi Kostantinin diğer oğlu Mihal iki defa Eflak ve bir defada Buğdan voyvodası olduktan sonra 1071 Miladi senesinde üçüncü kere Eflak voyvodası olmuştur. Bu Mihalın bir oğlu aleksandır tercüman olup 1807 senesinde idam olunmuştur. Diğer bir oğlu Liğor'un oğlu olan Mihal de bu hanedanın dördüncüsü itibar olunmuştur. Ki bu kere halet efendinin aracılığı ve sohbeti ile Buğdan voyvodası olmuş ve Etriya ya girerek veli nimeti olan devleti aliyyeye büyük hıyanette bulunmuştur. Halbuki Fenerlilerin son arzusu ve münteha yi emelleri Voyvodalık makamı olup bu dört hanedandan dışarıda kalan Fenerlilerin içinde voyvodalık bekleyen ihtiyarlar ve ıneslekleri gereğince tedrici olarak yükselerek voyvoda olmak emelinde bulunan bir çok gençler vardı. Bunlar hukuki adiyelerinden mahrum kalmakla kendilerini mağdur görerek diğer fesatçı ve karıştırıcılarla birleşerek devleti aliyye aleyhine işlemeyi gönülden erityaya hizmet etmeye başlamışlardır.

Bu mesele Voyvoda Mihal'ın görüşü sonucu idi. Mihal 1233 de İstanbul'da nice kimselerin paralarını dolandırarak Etriyaya hizmet maksadıyla kaçmış olan Meşhur Karaca beyin damadı genç bir Rum idi. Bundan başka en çok himaye görmüş olan bu dört hane-

dan Morozilerin devlete pek çok ihaneti dokunmuştur.

Ortak Vatan hissini fertler arasında telkin edip yayarak bir adil idare tesis etmeksizin işleri yürütmeye çalışan mutlak hükümetler çeşitli milletlerin bağımsızlık isteklerini besleyen güç ancak bir müddet için durdurulup zapt edilebilecği tarihin en mutena bir surette gösterdiği tabii neticelerdendir. Eflak ve Buğdanın, Sırbistan'ın ayaklanmaları bu sonuçlardan sayıldığı gibi Mora ihtilalide bu guruba dahildir.

Diğer taraftan Etriyanın fesat eserleri de yavaş yavaş görünmeye başladı. Bizim tarihler İngiltere hükümetinin Morada bir ihtilal çıkartacağı hakkında devlete vaktiyle bilgi verdiği halde Etriyaya mensup Rum adamlarının aladatmalarıma binaen onların yerine İngiltereden şüphe edildiğini yazarlar.

İşin başında ipsilanti olduğu halde Etriya Sırplılarla karadağlıları ayaklandırmak, Tepedelenli Ali paşa ile ittifak etmek, Mora ve Akdeniz adaları halkını isyan ettirip bundan önce Osmanlı donanmasısını zabt veya yakmak, Sultan Mahmudu canlı yakalamak, İstanbulda yangın çıkarmak ve benzeri büyük planlar ve teşebbüslerle esas meşgul olması gereken şeyi zorlaştırıyor idiysede yine çalışmaktan hali kalmıyordu. Hatta Romanya tarafında meydana gelecek hareketlerine mani olan Eflak Voyvodası Suçu Aliko beyi kendi doktorona zehirlettirdiler.

Halbuki halet efendinin Faydayı koruma politikası Etriyaya milyonlar kazandırıyordu. Reis-ül-küttab Canip efendiyi muhalif ve muarız oldugu için azl ettirdi. Bu aralık Eflakta İhtilal çıktı. Todoro vilademirosku ile Dimitri makadonski adında iki ihtilalcı bir takım broşörler dağıtarak eflaklıları ayaklanmaya çağırıyorlardı. Diğer taraftan Buğdan Voyvodası mahut Mihal beyde İpsilanti ile haberleşmeyi ileriye götürerek hatta yaşa kadar çağırdı. Buradada ihtilal ve karışıklık çıkarak kalası zabt edip, iskeledeki ticaret gemilerini yakıp, Müslüman efradı eza ve cefa ile idam ederek, mallarını ve eşyalarını zabt eylediler (1238).

Rumlar Rusyada, Lehistanda başlarına siyah, kırmızı ve beyazdan ibaret üç renkli kokart koyup ve kırmızı haçlı bayraklar açarak hürriyet ilan etmekte, babıali hala bu işleren habersiz bulunmaktaydı. Etriyaya giren Rum ileri gelenleri birer birer İstanbul'dan kaçıyorlardı.

Buğdan ihtilalı, İstanbul gaflet erbabını hayretlere boğdu. Sultan Mahmut bu olayların peşinden Rum ihtilalından haberdar oldu. Öfke ve kızgınlığı arasında yeniçeri ağasına: "Bütün Rumların katliam ile öldürülmesini" emreyledi. Fakat Şeyhülislam Halil efendi "Suçlu ile suçsuzu ayırmak ve meseleyi inceleyerek şeriata uygun kareket etmek" akıllı görüşünü serd ederek bir kaç gün mühlet aldı.

Bu haber Rum patrik hanesini gereği gibi sarstı. Patrik ile metropolitlerden ve söz sahiplerinden meydana gelen bir heyet tarafından padişaha bir arzuhal verildi. Arzuhali verenler fukara ve reayanın kanlarının bağışlanmasının istirham ediyorlardı. Çıkarılan iradede suçsuz olan vatandaşlara dokunulmaması ferman buyurulduğu patrik haneye bildirildi. Patrik hane bu fermanı alenen okutmakla beraber geçici bazı önlemlerin alınması gibi uyarılarda ve ikazlarda bulundu.

Rusya sefiri İstergonof kendi hükümetinin bu hususta hiçbir mudahelesinin olamadığı ve olamayacağını, Buğdan Voyvodası Mihal bey İmparatora gönderdiği arizanın ret edildiğini, Aleksandır İpsilantının Rusya'nın haberi olmaksızın bu çirkin harekete cesaret ettiğinden dolayı kovulduğunu, devleti aliyyenin memleketi korumak ve eşkiyayı cezalandırmak hususunda hür ve serbest olduğunu beyan etti. Avusturya sefeiride Rusya imparatorunun halen Laybah da bulunup Napoli eşkıyasını yola getirme müzakereleri ile meşgul olduğundan İpsilantinin bu kötü hareketini tasvip etmeyeceğini teyiden ve te'kiden bildirdi. Bunula beraber İpsilantinin Rusyadan asker tedarik etme ve toplama meselesi Rusya sefirinin beyanatını red edip yalanladığını nasılsa anlaya bildi. Acele tedbirlerden olmak üzere İstanbul ve etrafındaki kollular neferleri çoğaltılıp, İstanbulun içi ile dışı, boğaziçi, bey oğlu, Karadeniz boğazından geçecek

gemilerim teftişi maksadıyla Bugaz dışındaki Karaburun mevkiine bir firkateyn ile bir korot yollandı. Hanlarda bulanan vatandaşların kefalete bağlanması ile kefili olmayanların çıkarılması, silahlarının değer bahalarıyla alınması emrolunduğu gibi Hristiyan tebaanın on güne kadar silahlarını teslim ile paralarını miriden almaları ve teslim edilmediği takdirde evleri birer birer aranarak silah bulunan hane sahiplerinin cezalandırılacakları Rum ve Ermeni patrik hanelerine bildirildi.

Zamanın garip olaylarından olmak üzere Rum patriği Buğdan'da çıkan isyanı lanetlemek üzere bir aforoz name yayınladı. Halet efendi politikası ise hala galebe çalıyordu. Sadrazam Ali paşa ile Şeyhülislâm Halil efendi azl olunarak Benderli Ali paşa sadrazamlığa ve Yasinci zade Abdullah efendi de Şeyhülislamlığa tayin edildiler. Dost devletlerinin ticaret gemilerine kaçakların kabul edilmememsi sefirler tebliğ olundu. Bu esnada Rumların dini düşünce üzerine aralarında Ehli islamın aleyhine ittifak ettikleri ve devletlerden bazılarının da bunlara yardım edebilecekleri düşüncesiyle Müslümanların da silah ve at tedarik ederek hazır bulunmalarını açıklayan fermanlar yayınlandı. Bu fermanın aşağıdaki fıkrası o devirdeki Memurların halini ve Sultan Mahmudun haleti ruhiyesin göstermektedir. Hatta bir bölümünde deniyor ki: "Katipler ve devletadamları vede devletin hizmetinde bulunanların sefahet ve başı boşluklarını

görüp kimsede davranmaya derman olmadığını müşahede ederek işte bu dereceye cesaret eylediler. Durum bütün vekiller, devlet adamları ve hizmetlilere malum olmuş iken yine kimsede gayret göremiyorum. Her zümreye tenbih olunsun, Hademe ve müstahdem olan kalem memurları memuriyet yerlerine saat üçte ancak gelip toplana bilyorlar. Böyle iş görülmez ve her zaman rahatlık, süslenmek ve sefahat olmaz. İşte böyle netice verir. Bir takım sefihler birbiriyle alay ederek diğer bir gurubu beğenmeyip dil uzatarak ehli İslam arasına soğukluk sokmaya sebeb oldular. Bunların hepsi terk edilerek tevbe edilip "Küllü Mü'minin ihvetün" (Bütün müminler kardeştir) kaidesinede kulak asmayarak sefahet tavırları göstererek ve işlerinde ağırlık ve tembellik yaparak memur olduğu yere geç gelip ve birbirini kötüleyim çekiştirmeye herkim cesaret ederse bir daha uyarmam. İdam ederim. Gözlerini açsınlar. Çünki bu başka bir şeye benzemez. Din maslahattır. Benim padişahca uyarılarım inananların gönlünü birleştirmek ve Muhammedin dinine (a.s.) hizmettir."

Bu tedbirde Halet efendinin görüşü alınarak konuldu. Bunun üzerine gençler silahlanarak mahalleler içinde, sokaklarda, Cami havlılarında, İskele ve kayıklarda velhasıl her tarafta tüfek, tabanca atmak moda oldu. Hatta Şanizade Tarihinde diyor ki;

Süslü silaha hevesli oalnaların tavır ve davranışları Zaloğlu Rüstem gibi ve silahı olamayan bazı ihtiyar ve hastalar da silahlanmak için zabıtalar tarafından azarlanarak kaza kurşuyle kimi nefsini ve kimi peder ve validesini ve zevce ve hemşiresini idam olunarak gayb etti. Ve bu vesile ile ayak takımı hazelede vatandaşarı soyup ve öldürmek suretiyle arzularını yerine getirdiler.

Dikkat edilecek hallerdendir ki Halet efendi yeniçeri aşçı ustalarını, başkara kollukçularla bostancı ve diğer esnaf kethüdalarını danışma meclisine sokacak derecede akıl ve fetanet sahiplerini devlet işlerinden uzaklaştırmış, diğer taraftanda Cebehaneden yeniçeri topçu ocaklarıyle diğerlerine tüfek ve fişek dağıttırarak müslüman halkı silahlandırmıştı. Bundan başka aleyhine söz söyleyenleri de kah idare, kah hapis, sürgün ve hatta idam ederek sustırmayı yerini korumak için icra etmişti.

Bununla beraber Eflak tarafı ile Tuna sahilleri, Varna ve Sırp sınırları, Niş kalesi taraflarına özel ehemmiyet verildi. Sırp Kenezi Miloş sadakatkarane teminatlarda bulundu.

İstanbulun umumi ahvali değişmişti. Tüccara ve mallarına taarruz etmek, "postal akçesi" diye Hristiyanlardan akça almak, Hristiyan dükkanlarından elbise ve eşya alıp" Bezirgan helal et. hoşça kal" diye savuşmak, vermek istemeyenleri öldürmek, Galata ve Beyoğlunda ecnebi tüccarlara sarkıntılık etmek, Fran-

sız tercümanını, İngiltere baş katibini dövüp eşyalarını almak gibi üzücü olaylar metdana geldiği gibi Silivri Camiinde Müslüman kıyafetine girmiş bir Ulah ila Suhte (23) kıyafetinde iki arkadaşının yakalanarak yanlarında bazı evrak bulunması üzerine Rumlar İslam kıyafetinde casuslar gezdiriyorlar diye bunadan böyle incelenmeden ve araştırılmadan İstanbula kimsenin girmemesine dair şiddetli emirler verildi. Halet efendi sonunun vahametini anlıyordu. Onun için Rumlara karşı ehli islamın ittifakını ileriye sürüyordu. Hatta bir danışma meclisi toplantısında Yeniçeri müteneffizleriyle beraber Mushafa el bastı. Onları bu şekilde ittifaka soktuktan başka bu duruma itina edilmesini dışarıdaki vezir ve sınır memurlarına özel emirlerle tebliğ etti. Tarih-i Cevdet bu münasebetle Halet efendi hakkınada diyor ki;

> Hakikatte nice zamnadan beri efkari islamiyeye karışıklık gelmişti. Bunun başlıca sebebi adalet, ve hakkaniyet,e riatey olunmaması kanunu olup Halet efendinin "zayifları idam ve güçlülere ve eşkıyaya inam" vadisinde yöneldiği sakat tutum ve davraınş bu karışıklığı bir kat daha artırdı. Yalnız onun islam arasına bırakmış olduğu ayrılık ve tefrika eserlerinin yok edilmesi çok zamana muhtaçtı."

Hakikaten durum böyleydi. Hatta İstanbuldan Eflak ve Buğdan'a gönderilmek üzere derinti ve haşarat

kabilinden yeniçeri yazılan beşbi nefer, Mavnalarla sevk edilirken Beşiktaşta Halet efendinin yalısını geçtikten sonra reaya yalılarına tüfek atarak pek çoğunu tahrip ettiler. Bir kısmı Beykoza çıkarak Ta Arnavut köyüne kadar gidip bir papaz ile reayadan bir kaçını öldürdüler. İstanbul mezbahaya dönmüştü. Rum fesatçılarından kim ele geçirlirse idam ediliyordu. Hatta divanı hümayun tercümanı ostaki beyde iki memleket tarafına yazmış olduğu imalı bir kağıtdan dolayı samur kürkü, samur kalpağı ve hey'eti mahsusası ile alay köşkü önünde öldürüldü. Cesedi üç gün meydanda bırakıldı. Derya tercümanı Hançerli zade Mihalaki ile Yorgaki Mavrakordato gibi Rumlardan tayin edilmiş olanlarda Kastakiyi takip ettiler. Kastakinin idamı fenerlilerin devlet hizmetinde bundan sonra bulundurulmamalarını netice verdi. Bunlardan en son divanı hümayun tercumanı olan bu zattır. Hatta ondan sonra bu memuriyete Eflak Voyvodası baş kapı kethüdası İstavraki vekaleten tayin edildi.

-10 -

Mora İsyanı

Papazlar Mora'da kasaba kasaba, köy köy gezerek paskalya gecesi birden bire Müslümanların üzerine saldırmak ve bu sırrı vaktinden evvel kimseye açmamak üzere Rumlara yemin ettirmişlerdi.

Bu esnada Anapoliye iki buçuk saat mesafede bulunan Arhus'ta iki sarhoş Müslüman çarşıda piştov patlatmışlar ve bunun üzerine Rumlar ittifakları duyulmuş olmak zannına kapılarak kasabaya kaçmışlar ise de dağlarda, tepelerde silahlı olanları meydana çıkmışlardır. Çağırılan Rum kocabaşları: "Bizim sizin hakkınızda kötü muamelede bulunmak hatırımıza gelmez" diye teminat vermekle beraber onlara göre tevilin esası olan: "Tepedelenli Ali paşanın teşvikiyle etrafta eşkıya türedi. Bizde onun için korunmak maksadıyla bir kaç güvenilir kişiyi silahlandırdık." demişlerse de müslümanlar inanamayıp Anapoliye göçtüler. Bu olay Müslümanlar arasında bir uyanma parolası oldu. Bu ana kadar köylerde, dağlarda eşkıyalık eden Rumlar bu olaydan sonra kalelere saldırmaya başladılar. Yedi adada ve diğer taraflarda bulunan kaçak Rumlarda Moraya toplandılar.

Serasker Hurşit paşa vaktiyle Tarabliçe Müslüman halkının istediği yardım gücünü yollamadığına pişman oldu. Derhal kapıcı başı Mustafa bey kumandasıyla üç bin beş yüz asker yolladı. Bu zat kayıklarla Mora kasteline girerek oradan Vsticeye, Vesticeden kerdosa daha sonrada Arhosa saldırarak ihtilalcıları kırdı. Anapoli tarafına dönerek mahsur bulunan müslümanların yüzünü güldürdü. Anapolide tarapliçe halkını Anapoliye ve yahut badraya naklini söylemişlerse de kendisine güvendiği için Tarapliçeye gitti.

Bu esnada Mora halkı tamamen isyan ederek Tarapliçede kuşatma altında kaldı.

Diğer taraftan Hurşit paşanın Tepedelenli ile ittifakı olmasından dolayı şüphelendiği ve yanından kovduğu Sirozlu Yusuf paşa asker ve beraberindekilerle İnebahtı kalesine yaklaştığında badranın muhasarasından haberdar olarak badraryı eşkıyanın beş topu ile zapt etti. İsyanın genişlemesinden dolayı Hurşit paşadan dört beş bin asker istedi. Halbuki Hurşit paşada İstanbuldan Selanikteki evladı fatihan askerinin gönderilmesini istemişti. Fakat kendisinin daha önce anlamadığı mora meselesini İstanbul'a anlatmakta başarılı olamadı. Öyle oldu ki ihtilalcılar her tarafa saldırdıkları gibi teke, Hamit ve Aydın sancaklarından tertip edilen iki bin asker, gemi olmadığından, askerin nereye çıkarılacağı bilinmediğinden ve bilhassa haberleşme yüzünden sevk edilemedi. Günlerce Antalya İskelesinde kaldı. Rum korsanları da bu esnada Akdeniz'de gezmeye başladılar. Bunun için denizden yapılacak sevkıyat muattal kaldı. Ağrıbozlularda bu aralık ayaklandılar. Mora isyanı Terhale derbentleri ile Yanya taraflarına da birer kol atmıştı. Mora valisi Köse Mehmet paşa Dömke ile Ezdin arasındaki derbentlerde yığılmış olan eşkıyayı, Saloz, Garadin ve kalalıdakileri de birer birer dağıttı. Diğer taraftan İnebahtı kalesi ve Kasteli, Mora Kasteli ve badre kalesi muhafızlığında bulunan Sirozlu Yusuf paşa da Lala kasabasını muhasara eden eşkıyanın üzerine gi-

derek yirmi bin kadar İslam Nüfusunu badreye getirdi. Fakat elebaşılardan Kalavritalı Pekmeza'nın bin beşyüz kadar avenesiyle badreye yapdığı saldırıyı savamayıp geri çekilmek mecburiyetinde kaldı.

Mora yolları hemen hemen tamamen kapalı idi. Ali paşa da Yanyada direniyordu. İhtilal Galus, Yenişehir, hatta Selanik taraflarına da sirayet etmişti. Gerçi Galus kurtarılarak Beyşehir Metropoliti idam edildiyse de Mora'ya ne karadan, nede denizden sevkıyat yapılamıyordu. Hatta Benefşe, Navarin kaleleri teslim olarak Navarın halkı eşkıya tarafından tamamen öldürüldü.

Ağrıboz ile Çamlıca ve Suluca adaları Rumları da ayaklandılar. Donanma, Buğdan ve Eflak ihtilali münasebeti ile Rusya'nın kışkırtmasından şüphe edildiğinden dolayı Akdeniz'e çıkarılamıyor, Çamlıca ve Suluca Rumlarının Büyük gemileri akdenizde serbest geziniyor, hatta yirmi dört korsan gemisi Sakız adasına kadara gelerek orada Rumlarla birleşe biliyorlar, karışıp münasebet kurabiliyorlardı.

Hükümet bütün bütün şaşırmış ve bu büyük ihtilalin kuzey ve güneye ait safhaları önünde bir takım acayip davranışlar gösterir hale gelmişti. Bu aralık Mısır valisi Mehmet Ali paşanın Vehhabi meselesinde geçen değerli hizmetleri hatırlara geldi. Müşarün ileyhe bir emri ali ile birde değerli mektup yazılarak Tuna sahillerinde İhtilal çıktığından her sene Mısırdan gönderilmekte olan zahranın bu sene bir yarı daha

fazla gönderilmesi, Morali ihtilalı sebebiyle karadan her ne kadar tedbir alınmışsa da denizden ancak Kapudane-i hümayun kaptanı Nasuh zade Ali bey ile bir miktar gemi gönderilebildiği, halbuki Çamlıca ve Suluca reayasının İngiltere fırkateynleri gibi (!) harp gemisi bulunduğu için dersaadete gelecek gemiler ve zahralar ve Anadoluya, Rumeliye geçecek askere saldırmaları güçlü olarak düşünüldüğü, bu sebeplerle Mısır Harp gemilerinden uygun bir miktarının Mora sularına sevk edilmesi gerektiği bildirildi.

Bu sırada Sisamlıların isyan ederek hakim ile Voyvodayı hapsedip on beş Müslüman ile sekiz tayfası bulunan bir gemi reisini işkence ile idam ederek, Korsan gemileriyle birleşerek Müslüman kayıklarına saldırdıkları, Sisam ve sakız Bugazlarını kapattıkları haberi yayıldı. Girit'teki İsfakiye nahiyesi halkı da ayaklandı. Payitahtta mühim olaylar cereyan ediyordu. Üçüncü defa İstanbul patriği olan Garigures'in Moralılarla haberleşmede bulunduğu devletçe anlaşılarak azl edilerek öldürülmesi kararlaştırıldı. Yerine on ikilerden birinin seçilmesi için divanı hümayun tercümanı vekili İstavraki bey fermanla Patrikhaneye gönderilerek Pisitye metropoliti Oyaniyos efendi seçtirildi. Eski patrik Sadrazam Ali paşa tarafından babıalide sorguya çekildikten sonra yeni patriğin seçildiği haberi geldi. Bunun peşi sırada Gariguryos fenere gönderildi. Yaftası göksüne asılarak patrik hanenin orta kapısında asıldı. O gün paskalyaya tesa-

düf ediyordu. Kayseriyye, Edremit, Tarabya, metropolitleri de balık pazarında, kaşıkçılar hanı önünde, parmak kapıda, fesatta elleri olan tüccar ve ileri gelenlerden diğer beş Rum Şani zade tarihinde görüldüğü üzere Patrik graguryusun cesedi üç gün asılı durduktan sonra deniz atılması padişahın emriyle Yahudi milletine emrolunarak onlarda şişip bozularak denizin yüzüne çıkıp Rumlar almasınlar diye karnını yarıp ve taş bağlayıp denize öylece attılar.

Patriğin asıldığı kapı, matem nişanı olarak, o günden itibaren çivilenip kapanmıştır (24)

Bu büyük bir siyasi hata idi. Sultan Mahmut, Halet efendinin delaleti, Sadrazam Ali paşanın dirayetsizliği ile bu akı almayan işe cevaz vemiş, hatta edirnede kalan eski Rum patriği Kirilos ile Tüccarlardan ve büyük başlardan yirmi üç kişiyi daha idam ettirmiştir.

Bu haller Rum asabiyetini bir kat daha şiddetlendirdi. Avrupa devletlerinin düşüncelerini de şiddetle işgal etmeye başladı. Devlet büyük bir tehlikeye girmişti. Halet efendi zamanın dehşeti hükmünü taşıyordu. Onun aleyhtarı bulunmak Ya ölüm ve ya sürgün göze aldırmak idi. Bu esnada Şeyhülislâm konağında, toplanan danışma meclisinde ise müzakere edilen mesele şu idi; "Mora reayası isyan etmiş, fesat civar kazalara sirayet etmiş, o tarafların hali fenalaşmış ne yapmalı?. Para yok. Askerin maaşları bulunamıyor. İnsan kalabalığı çok lakin din uğruna koşan yok. Her-

kes kendi menfaati için çalışıyor. Zorla toplandıklarında da tecrübe olunduğu gibi en küçük bir bahane ile dağılıyorlar."

Bu mesele ve mevzu herkesi hayrete düşürdü. En son verilen karar askeri özendirerek iş gördürmek oldu. Fetva emini Urbanizade de isyancı reayanın öldürülüp esir edilmesine fetva verdi.

Bu kararın özeti ve mazmunu şöyle idi:

Morada ve diğer yerlerde ülülemre itaat etmeyen, ehli İslâm aleyhine ayaklanan reaya öldürülecek, esir edilecek, malları İslâm askerleri tarafından ganimet olarak alınacaktır.

Buna göre de fermanlar yazılıp gönderildi. İşte askeri özendirerek iş gördürmek buydu. Esaret meselesi bilhassa İngilizlerin ve hatta devleti âliye taraftarı olan Avrupalılardan pek çoğunun kötü bakışını çekti.

Sadrazam Ali paşa tok sözlü bir adam, Halet efendi ise hileci ve desiseci idi. Bir mecliste rezillerin her gün şurada burada kan döktüklerinden bahsedildiği sırada efendi, Rumların burunlarını kırmak için birazının bu yolda itlafının ve yok edilmesini lazım geldiğini ifade edince: "yok yok, suçlu olanları öldürmelidir. Öyle bir takım çoluk çocuğunu silâhlandırıp ta payi tahtta reayayını fakirlerini öldürmeye müsaade gösterenlerinde hakkından gelinmelidir" diyerek Halet efendinin yüzüne bakar. Yeniçeri ağasına da: "Pa-

dişahımızın yedi ocağı vardır, senin askerin nerelerde?" diye sorar. Sonra erkanı meclise hitaben "Bakın şevketli efendimiz bizden birlik ister, benimle ittifak edecek misiniz? yoksa ne diyeceksiniz? bana şimdi cevap verin" der. Herkesi bir telaş alır. Halet efendi zaten kötü icraatından dolayı işkilli bulunduğu için dudakları titrer.

Ali paşa kendisini bu atıp tutmakla bir bağımsız vezir gibi gösterir. Fakat içinde de bağımsızlık fikri varmış. Sultan Mahmudun tebdili kıyafetle bir gün Eyyubi ensaride bulunduğu bir gün türbede huzura girer. İç ve dış işlere dair bazı hususu arz ettiği sırada kendisine mezuniyeti kamile (bağımsız karar verebilme izni) verilmesini ve bir rivayete göre Halet efendinin idamını ister. Sultan Mahmut "bir kere düşünelim" der. Fakat Benderlinin kahramanca tavırları padişahın tabiatına uygun düşmez. Düşünür. Ertesi gün Ali paşayı saraya çağırarak Mührü hümayunu aldırır. Kendisini balıkhaneye yollar. Oradan Kıbrısa sürgün eder. Arkasından bir mübaşir ile idam fermanını göderir. Bi çare pervasız tabiatının ve saf kalbinin kurbanı olur. Kesik başı İstanbul'a getirilir. Sarayı hümayun önündeki ibret taşının üzerine konarak teşhir edilir (!). Sadaret makamı, eski kaymakam Salih paşaya verilmişti. Sadır olan hattı hümayunda Benderli Ali paşa hakkında şöyle denir: "Selefin Ali paşa henüz kanun ve kavaidi devleti aliyyemi ve fitne ve fesadın çıkış sebebi ve hıyanetleri hep açık olan

Rum milletinin nefislerini kurtarmak için kurdukları zeminlerin farkına varmaksızın tam ahmaklığından hodreylik (dobra dobra görüşünü öne sürerek) o uğursuz milletin cezalandırılmalarına mani olarak şu kermiyyeti! soğutmak ve her gurup arasına ayrılık atarak meydana gelen gönül birliğine ve hamiyeti milliyeye halel vermek gibi işlere cesaret netice vermeyeceği meydana çıkmakla......"

Böyle bir fermanı ele geçiren Salih paşa, sadrazamlığını ertesi günü biri Arnavut köyü baş papazı olmak üzere on iki, daha ertesi gün yedi Rum öldürdü. Müslümanlardan kabadayı geçinenlerden bazıları da sadrazamı kendilerine örnek alarak gözlerine kestirebildiklerini kestiler. Meseleyi azıttılar.Hatta bir takım delikanlı çoluk çocuk toplu halde Hristiyan mahallelerine saldırarak yaralama ve yağmalamaya başladılar. Eğri kapı kilisesini basıp avize ve diğer eşyalarını aldılar. Ertesi günü bir takımı da Beyoğlu civarında çukur denilen Ermeni mahallesini bastılar. İkisi ölü olmak üzere sekiz kişyide yaraladılar. Hulasa ortada Musevîlerden başka görünür reaya kalmadı. İstanbul dehşet içindeydi. Silah atanların asılacağı ilan edildiği halde mukatelenin önü yine alınamadı. Bir taraftan da fesadı yayan Rumlar şurada burada yakalanıp idam ediliyordu. Bu sırada Ali paşanın sarrafı Gasbar ile oğlu da öldürüldü. Hele Halet efendi aleyhine söz söyleyenlere aman verilmiyordu. Bu müsamahayı Sultan mahmuudun özleştirdiği adaleti unva-

nına bağışlamak nasıl mümkün olur ki bunca efradın boyunları vuruluyor, bunca kimseler sürgün ediliyor. İlk bakışta hükümetin iki yüzlü bir kılıçla tebaayı öldürmeye giriştiği zannediliyordu.

Diğer taraftan deniz yolu kapalıbulunuyordu. Rusya'nın Tecavüz etmesi korkusu ile Akdenize donama çıkarılamıyordu. Zamanın siyaset usulünü anlayın ki özel vekiller Viyana kongresi kararlarına göre Osmanlı memleketlerinin bölünmez bütünlüğü bilhassa İngiltere ve Avusturya devletlerince garanti altına almış ve Osmanlı devleti anlaşma ve şartlara riayet ettikçe Rusların tecavuzunün mümkün olamadığını bildikleri halde: (Şayet Rusya tarafından bir korku yok imiş diye halkın gayretine fütur gelir) zannıyla bu sır danışma meclisinde açılamıyordu (!). Herneyse, en sonra bu taraftan bir ince donanma sevki ve batı ocaklarıyla İskenderiye, Rodosdan da beraberine ufak tefek korsan gemilerinin berberliği ile karar altına alınarak Seyit Alinin kumandasıyla yollandı. Halbuki korsanlar Muarız Körfezindeki ayrıca limanına girmişler, körfez içinde bulunup muhafazası civar tarlalarda reçberlik eden dört beş koruyucuya bırakılmış olan adanın kalesini basarak toylarını almışlar, Bergama havalisinden toplanıp dersaadete gönderilmek üzere Kaba Kum iskelesinden iki çektirmeye bindirilen iki yüz kalyoncu askerine ayvalık ile cend adası arasında hücum ederek yüz kırk kadarını batırmış ve esir etmişler, Bozcaadası civarında gezerek İzmir Li-

manını kapatarak bu ana kadar yirmi dört ticaret gemisi almışlar, Hacca giden Mısır mollası Yazıcı Zade Seyit Mehmet Sait efendini bindiği gemiyi sakız tarafında tutarak içeridekilerinin hepsini idam ettikleri gibi hanımına ve cariyesine vahşice tecavüzde bulunduktan sonra gözü önünde kesmişler, Mansuriye adındaki büyük kapaklı kalyonu Sugra Limanında yakmışlardı.

Payi tahtta gemi bulmak, gemici yazmak humması Sultan Mahmut ve devlet erkanını uğraştırıp duruyor, Ticaret gemileri savaş gemileri haline dönüştürülerek gönderiliyor, Mısır valisi Mehmet Ali paşa da İskenderiye'den peyder pey gemi yolluyordu. Fakat Sisam'a kadar giden ve oradan ileriye hareketlerinde Mısır gemileri ile birleşerek elli parçaya ulaşan donanmamız İstanköy önünde yüzbe parça eşkıya teknesi önünde duramayıp Badraya kaçtılar.

Güney isyanı bu derecede şiddet kazandığı halde kuzetde İpsilanti muvaffak olamıyordu. Yalnız ele geçirmiş olduğu Klas Mevkiini güçlendiryordu. İlk iş olarak Eflak ve Buğdan halkı hem Rumların tahakkümünden kurtulmak hemde imtiyazlarını genişletmeyi başarmak emelinde idiler. Bunun için bir taraftan Rumlara iyi görünme onlarla beraber oldukları gibi bir görüntü vermekle beraber devlete müracaat edip ve diğer taraftanda Rusya ile dayanışma politikasını tuttular.

İki memleketin isyancıları üzerine serasker tayin olunan Berkofçalı Yusuf paşa üç koldan hareketle evvelce kalası zabt edip binalara sığınmış olan eşkıyayı yağlı çavralar atarak yaktı daha sonra da Fokşanda, Purut kenarında direnme gösterenleri perişan etti. Vidinden kalafata geçen kol İpsilantinin sekiz bin süvari ve sekiz parça toplu fırkasını Dragşanda tam bir yenilgiye uğratıp, Silistreden kapıcı başı Ahmet Ağa kumandasıyla geçen sekiz bin süvari ve piyade Bükreş etrafında göründükten sonra Tergovişte'de bulunan İpsilantinin avenesini bozguna uğrattı hatta İpsilantiyi Drağşan tarafında fena halde yenerek herifi yaralı olarak kaçmaya mecbur etti.

İpsilanti Avusturya'ya kaçmıştı. Bu hükümet derhal kendisiyle biraderini Viyadaki adamları yakalayıp Monkacz kalesine habsetti. İpsilanti orada 1827 senesine kadar hapis kaldı. Ondan sonrada vefat etti. Aksanto ise yalnız kaldığından oda Moraya gitti. Yardım akçesiyle topladığı top tüfek ve askeri mühimmat Osmanlı askerlerinin elinde kaldı.

Tecavüzleri men etmek emrinde ocaktan yazılan şiddetli talimat yeniçerilerin hoşlarına gitmediğinden "tayin" meselesini çıkardılar. Hatta Nezel emini üzerine saldırdılar. Serden geçti ağaları seraskerin huzuruna çıkarak yanlarında neferleri olsun olmasın seksener tayin istediler. Terbiyesiz laflar ettiler. Serasker ayanlıktan yetişme cesur bir adam olduğundan bunların kulaklarını, burunlarını kesip ocağa o durumda

yolladı(!). (müellifimiz bu ünlemlerle Osmanlıyla hep alay ediyor. H.T.)

Her ne kadar Laybalı Kongresinde Avusturya baş vekili Meternıh Mora isyanının mukaddes ittifak temel kanunlarına aykırı olduğunu Çara kabul ettirmiş, hatta İpsilantiyi bile hareket olayından dolayı taksimce başarılı olmuş idiyse de Çar birinci Aleksandır eski ve irsi olan siyasi meyillerden bir türlü kendisini alamıyordu. Kapudisterya, Pozzodiborgo dersaadet sefiri İstegof gibi hizmetçileri devamlı isyancıları koruyorlar ve Rusya diplomasisi programını icra mevkiine koymaya teşvik ediyorlardı. Laybahtan dönüşünde gerek Varşova da ve gerek Petesburgda Rum meselesinin çok fazla umumi kabule mahzar olduğunu anladı. Bütün Rusya'da Ortodoks Mezhep ve mezhepdaşlığı adını büyük bir cereyan meydana gelmişti. Özellikle bizim Rum patriğini ve metropolitlerle papazlardan bir takımını öldürüp idam etmek gibi gösterdiğimiz şiddet bütün Ortodoks aleminde derin bir öç ve intikam alma hissini uyandırdı. Keşke içerde sağlam bulunsaydık? Kuzeyde hazırlanan haçlı saldırısına karşı Halet efendinin icat etmiş olduğu öyle bir ittihadı İslâm politikası yayılıyordu ki Sultan Mahmut böyle bir teşebbüsten adeta şüphelenmeye başladı. Garip olaylardan olmak üzere şunu da yazalım ki bu efendi güya lüzumsuz harcamayı ve savurganlığı önlemiş olmak düşüncesiyle Ramazanda ulema, devlet adamları ve hizmetçilerin

konaklarında ve bütün İslâm evlerinde pişecek yemeklerin en son beş çeşitten yedi çeşide kadar olmasını emretti.

Hazar halini sefer durumuna değiştirmek için yalnız ehli islama mahsusu olarak yayınlanan fermanda askeri ve mülki memurların birer hançer takınmaları uyarısında bulunulmuştu. Halbuki Rum boşluğu arttıkça artmış azdıkça azmış göz korkutacak hale gelmişti. Yeterli bir tedbir olmak üzere bu kerede Sadrazam, Şeyhülislâm, sadrazamlar, Mevali, Müderrisler, devlet adamları ve hademe-i devlet babıalinin resmi elbiseyi bırakarak yalnız biniş!, çatal sarık ve bellerinde ki hançerden başka birer çift piştov, enam kesesi, pala yahut kılıç takımları ve bunların dairelerinde bulunan Enderun ağalarıyla çuhadarların kaftan ve dolamaları terk ederek şalvar giymeleri ve bellerindeki hançerden başka birer çift piştov, bir enam kesesi ile birer pala veya kılıç takıp alel umum Hecegan, 25 kapıcı başılar ve gediklilerle hizmetkârların silahlı bulunmaları emredildi.

Toplumsal hayatımız bu şekilde meydana gelen değişikliği anlamak için ulemanın bol yenli kürk ve büyük sarık ile bellerinde kılıç ve hançer sokaklarda gezdiklerini zihinlerinde canlandırmak yeter. Müslüman fertler bir müstebidin tafra satan heveslerine göre giyiniyor, yeyip içiyordu. Fakat meşhur ata sözlerinden olduğu üzere "Padişah yasağı üç gün sürer" hükmü bu esnada meydana çıktı. Bu yönü Şani

zadeden dinleyelim; "Çok geçmeyip halk bedeviliği sefahate döndürerek zamanın bazı büyüklerini müsaadesinden dolayı çocuklar, deli kanlılar, tüccar çocukları ve bezirganlar altışar arşın çuhadan Suzeni işleme şalvarlar ve sırmalı fermeneler ve belde başta fermayiş şallar ve simli silahlar ile yeni sünnet olmuş çocuklar gibi birer elleriyle şalvarların ağını kaldırarak gezip dolaşmaya başladılar. Bazı büyüklerde biner, bin beşer yüz kuruşa abanoz parçası fahri oyması hançer kabzası yaptırıp üzerlerine elmas ile mücevher ve diğer silâhlarını da altına boğdular." Bu zamanın Şani gibi basiret sahibi kişiler Halet efendinin ihtilal şuuruna şöyle bir olaylada hükmettiler;" Halet efendinin icatlarından olarak ehli kalemi talim yaptırarak asker etmek üzere Şevvalin ortasında Enderun ağalarıyla sadrazam ve halet efendi, Kethüda bey ve reis ve defterdarla efendiler, çavuş başı ve diğer hademe babıali ve diğer devlet adamları bir takım, ondan sonrada yazıcılar bir takım, enderun ağaları diğer bir takım olarak babıali kum meydanında atlara binip gezerek, güçlü olanlarda kimi asılmış keçelere kılış vurarak ve kimi de mızrak ve ok attıkları sırada bir takım korkak ve ihtiyarların seyis ve hizmetçileri atlarının dizginlerinden tutarak yanlarınca koştukları seyredenleri güldüren garip hallerdendi.

Halet efendi hemen her tarafa saldırıyordu. Vaktiyle haremini beyler beyi havuz mesiresinde tahkir etmiş olan kara hisarda sürgünde bulunan eski Şey-

hülislâm Hacı Halil efendinin hanımı ve halilesi Ziba hanımı - hile bazlığı ile İstanbulda eski odalar yakınında bulunan konağının ahırında ağzı dikili, gübre içinde gömülü bir siyah kuzuyu büyü yapmış diyerek Sultan Mahmuda arzderek-Bursa'da boğdurdu. Eski Şeyhülislâm dürri zade Abdullah efendiye düşmanlığı sebebiyle onun mukataası olup senelik yüz bin kuruş veren Ayvalık kasabası Rumları muti oldukları halde Yont adaları Reayasının donanmayı hümayun felekesini ret etmeleri bahanesiyle her iki yer arasındaki vaziyeti cağrafiyeyi danışma meclisinde fark edememesi yüzünden tahribine alet oldu. O güzel kasabaya yağmacılar hücum ettiler. Rumların savunması üzerine "reayadan en küçük bir fesat anlaşılırsa hemen asker gidip işi bitirmeleri lazımdır." diye o tarafın hâlini incelemeye memur İbrahim paşaya verdiği emir gereğince askerde tüfek patlar patlamaz içeriye girdi. Ele geçirilen Rumlar öldürülüp esir edilerek, kasabanın binaları yakılıp ağaçları da kesildi. Sultan Mahmudun tarihteki bıraktığı en büyük gaflet eseri Halet efendiye olan son derece güvenlidir. Bu gafleti yanısıra onun yeniçerilere dayanması ve onları kendine yardımcı zan etmesi de vardır.

Halet efendi Tepedelenli zadenin oğlu olup daha önce itaat arz ederek Kütahyada kalmış olan Veli paşa ile büyük mahdumu on sekiz yaşında Miri miran Mehmet paşayı, Ali paşanın diğer mahdumları olup Beratta İşkodra mutasarrıfı Mustafa paşaya sığınmış

olan Ankarada kalan Ahmet Muhtar ve Salih paşaları" Arnavutlar Ali paşa hanedanının yok olduğunu görmedikçe sonunu sayıp gereği gibi aleyhine ayaklanmazlar ve "sürgün yerlerinden adam gönderip babalarını kurtarmak için yanya taraflarına adamlar göndererek Arnavut askerini korkutuyorlar ve halkı isyana teşvik ediyorlar." mış tertip ve hilesi ile idam ettirdi. Napolyonun sürgün yeri olan Sentalen adasında midesinde meydana gelen kanser illetinden vefat etti.

Avrupa ahvali Mukaddes ittifak'ın yönlendirmesine uyan bir şekil aldığı şu sırada İmparatoru birinci Aleksandır, Laybahda Meternıh'a vermiş olduğu sözden yavaş yavaş dönüyor, sefiri İstergonuf'un teşvikiyle babıaliye büyük bir endişe veriyordu.

Rusya - İran

İç durumumuzun şiddetle gidiş gelişler kazandığı bu tarihte birazda dış durumumuza dair olan vesikalarından çıkarılmış özetleri dikkatle okuyalım. Meşhur Tarihi siyasi Müellifi Mösyö Debidör diyor ki:

> Balkan Şebe adasının hemen her tarafında meydana gelen isyan eserlerinin ilk tertipçileri Rusya Çarı ile vekillerinden Kapudisterya olduklarında şüphe edilemez. Rusya bu sebebden beri babıali ile Bükreş anlaşmasının şüpheli veya münakaşalı bazı kararları hakkında açıktan açığa bir münakaşa bahsi bulunmaktaydı. Etriya

Cemiyetinin şu son seneler zarfında Rusya'da müthiş bir surette genişlemekte olduğu malumdur. 1819 miladi senesinde Kapudisterya'nın yedi adaya seyahati ile peşinden meydana gelen karışıklıklar arasında kesin ilişkiler vardır. Rum milletinin murahhaslarının iki seneden beri Çar'a müracaat ederek kendilerine bir başkan tayin etmesinin ve kendilerine ayaklanma işareti verilmesini istedikleri biliniyordu. Osmanlı devleti aleyhine bir saldırı tertip etmek maksadıyla 1820 senesi Temmuzunda Rusya'da Kişnef şehrine gitmiş olan ve Rusya askeri hizmetinde bulunan General Majru Aleksandır İpsilantının İmparatorun velev gizli kabul ve rızası ile olsun savaş hazırlığına başladığı pek açıktı. (26).

Hatta bu zat ilk beyannamesinde "Şayet bir kaç ümitsiz Türk sizin toprağınızı çiğnerse korkmayınız. Zira bir büyük devlet onların bu cür'etlerini cezalandırmak için hazırdır" demişti.

Hulasa Çarın doğuda müdahil olmak için orda, ilgilenen devletlerin batı ihtilallarıyle pek meşgul olarak kendisini alıkoyamayacakları bir zamandan istifade etmek istemek gibi derin bir hile ve desiseye sapmış olduğu zan ediliyordu. İpsilatinin Osmanlı memleketlerinde meydana getirdiği isyan harekctlcrinden etkilenmemiş idiyse de zamanı güzel seçememiş olduğunu tasdik ediyordu.

Meternıh, Piyemento ve İspanya mcsclcleri münasebetiyle Fransızların henüz ihtilalc hazır olup Rişlıyo kabinesinin Fransa düşünce ihtilalını zapt-u rapt altı-

na alacak gücü taşımadığı umumi kanaatıyle tasdik ettirerek Çar'ı yumuşatmış ve askeri gücünü bil hassa herhangi şekilde olursa olsun ve her hangi yerde bulunursa bulunsun ihtilal canavarını kahredip cezalandırmada kullanacağına yemin etmeye kadar kandırmıştı. Hatta neticede Çar,Avusturyaya italyaya ve Alp dağlarında yardım etmek için yüz bin asker göndermeyi bile teklif etti. Bu baptaki kanaatı ispat için 1821 senesi Mart ve Nisan ayında yayınlanan ve pek büyük bir ehemmiyet kazanan siyasi gazetelerde ve yazılarda İpsilantinin teşebbüşünde kendisinin methali olmayıp bunun bir cinnet olduğunu, Rumların silaha davranmış eşkıyalık yapanlardan olup hareketleri hükümdarlar nazarında hiç bir suretle şayanı kabul olmadığını hoşlanmadığı manasında ilan etti. Elhasıl doğuda meydana gelen durum ve olaylardan mesul olmadığını ispat etmek için her ne lazım ise esirgemedi. Acaba Çar birinci Aleksandır bu tarzda söylemek ve hareket etmekle hiç bir gizli düşünceye sahip degilmi idi? Tarih, bu hususta bir takım şüpheler öne sürmeye müsaittir. Çar İçinden daha sonra Doğu buhranından istifade etmek emelinden vaz geçmemiş ve hali hazırda Avusturya Hükümetine karşı gösterdiği güzel davranışa karşılık olmak üzere bu hükümetin Osmanlı devleti hakkında ki maksatlarına geçmişten daha ziyade müsait bir şekilde davranacağını ümit etmekte bulunmuştu. İhtimal ki viyana

kabinesi de ona bu türlü algılandırmalarda bulunuyordu.

Çar içinde gizli olan doğuyu istila durumu işte şu aralık meydana koymaya başladı. Rumlar hakkında "Hükümeti haltıye" tarafından gösterilen zorlama ve şiddet son sınıra varınıştı. Diğer taraftan Birinci Aleksandırda nice senelerden beridir Avrupanın temin asayişi ve ittifakı mukaddesin devamı hususunda ettiği fedakârlıklara karşı hiç bir hükümetin haklı teşebbüsüne (!) (Müellifimiz Osmanlıya karşı içindeki hakaret isteğini yine bir ünlemle burada ifadeden zevk alıyor. H.T.) mani olamayacağına hükmetmişti. Bu cihetle sakıncasız olarak 1821 senesi haziranının yirmi sekizinde dersaadet sefiri İstergonuf babı aliye tebliğ edilmek üzere gayetle kibirli bir şekilde yazılmış bir ültimatom yolladı. Bu tafsilatı müteakip Döbidur ilaveten diyor ki;" Gayetle mahirane kaleme alınmış olan bu siyası yazı ve kâğıtlarda Rusya hükümeti Çarın Sultan aleyhine olan Özel şikâyetlerini saymakla kanaat etmemişti. Rum meselesinde yalnız Sen Petesburg hükümeti alakadar olmayıp bunun bir Avrupa meselesi olduğu, Osmanlı hükümetinin genel asayiş ve mukaddes ittifak temel kanunları üzerine kurulmuş denge için büyük zarar olmakla beraber devamına cevaz verilemeyeceği babı aliye anlatılmak yolu iltizam olunuyordu. İşte Viyana Kongresi esnasında İngiltere ve Avusturya Murahhaslarının teklifine aykırı olarak Osmanlı hükümetinin bölün-

mez bütünlüğü maddesinde Çarın İsteksiz davranışından ve 1815 senesi eylülünün on beşinde tesis etmiş zannı da bulunduğu yeni hukukun faydalarından yalnız Hristiyan hükümetlerinin hissedar edilmesinden meydana gelen zanlar bu ültimatom'un muhteviyatıyla güçleniyordu. Bu ültimatomda Babıali, Hristiyanlığı bir Hristiyan kavmin cezalandırılıp yok edilmesine karşı hareketsiz bir seyirci gibi durabilir, din aleyhinde reva görülen bunca hakarete ses çıkarmaz, Avrupanın bunca fedakarlık pahasına elde ettiği barış ve huzuru ihlal etmek tehdidiyle duran bir hükümetin bajasını kabul edebilirmi diye kendi kendisine sormak tercihi ile karşı karşıya koyuyor....) denildiği gibi sekiz gün zarfında aşağıdaki şartları kabul etmediği takdirde babıalinin açıktan açığa Hristiyan alemi ile düşmanlık durumunda bulunmak düşüncesinde bulunduğunun kabul edileceği bildiriliyordu.

1. İslam taassubu ile tahrip edilmiş veya hasar görmüş kiliselerin yeniden yapılması ve imarı.
2. Hristiyan mezheplerine bir koruma ve yeni bir garanti temini.
3. Savaş sebebiyle asayişi bozulmuş olan Vilayetlerin sakinlerinden Masumların suçlulardan ayrılmasıyla muti olanların veyahut belirli bir müddet içinde itaat arz edeceklerin suçlamadan kurtulnmları.
4. Tuna Prensliklerinde anlaşmalarda konmuş idare usulünün tesisiyle beraber Osmanlı askerinin mühlet verilmeden hemen çekdirilmesi

Çar müttefikleri olan dört devletin yolladığı notada kendisinin balkan Şebe adası hakkında hiç bir gizli fikre salik olmayıp bilakis her nevi ihtilalın düşmanı, asayiş ve barışın sadık gözetleyicisi olduğunu açıklayıp ve şayet Osmanlı devleti ile Rusya arasında bir savaş çıkacak olursa kendilerinin ne vaziyet alacaklarını, bu savaş neticesinde Osmanlı devleti yıkılacak olursa Osmanlı hükümeti yerine kaim olmak üzere ne türlü bir hükümet usulü teklif edeceklerini sordu. Ruslar bu ültimatomun derhal düşmanlık kapısını açacağı ümidinde bulunuyorlardı.

Bizim tarihlerde ültimatomdan bahis yoktur. Yalnız İstergonof'un Reisül küttab hamit bey ile konuşması mevcuttur. Tarih-i Cevdette bu konuşma neticesinde şöyle bir kayıt zikredilmektedir: Zilkadenin 6, 12 on dördüncü günü İstergonof reislik makamına Rumları koruma siyakında bir takrir takdim ile yarin saat dörde kadar cevabını isteyip ve o vaktin bitmesinden sonraya kalırsa kabul etmeyip devletin tarafına giderim diye kesin açıklama yapmakla ona cevaben durum huzuru hümayuna arz edildi. İki devletin hoşlanacağı surette cevabı verilir denildiyse de kabul etmeyip ertesi gün bir Fransız ticaret gemisine binerek Karadeniz tarafına gitti. İstergonof'un payitahttan uzaklaştırılması Rusya'nın güneyde yani Purut ırmağı boyunda toplanmış askerleri bulunması hasebiyle zikadenini yirmi birinci günüden itibaren danışma

meclisi toplanmasına başlandı. Hatta üçüncü danışma meclisine esnaf kethüdalarıyla ocaklı ustaları bile çağrıldı! (yine bir tahkir ve tezyif ünlemi. H.T.) askerin yokluğu, hazinenin noksanlığı müzakerenin esası idi. "Sonuç olamak üzere; Nakip efendi" ben koynuma bir takoz peksimet sokarım". Şeyhülislâm da "ben de elime bir tüfek alıp başıma bir şal sararak cihat ederim." dediler. Netice olarak ta bir beyannaneme yayınladılar. Bu beyannamede Rumların Ruslar tarafından tahrik edildikleri,halbuki Rusya elçisinin bu ana kadar riyakâra ne davranarak eşkıyayı cezalandırmak devleti aliyyenini saltanat hakkı olduğunu tasdik ettiği halde onun bu sözüne inanılnmadığı, İslam, arasında ittihat ve ittifak tam olup eşkıyanın datarafr taraf cezalandırıldıkları, fakat elçinin birden bire dilini değiştirerek Rumları (serbest etmek ve bayağı Frenk hükmüne ve müste'men suretine koymak sebebiyle) tekliflerde bulunduğu, Fesadı meydana çıkmış milleti yalnız bu halde bırakmak bile güvenilir şey değilken bunlara serbestlik ve imtiyazlar vermenin ne derece fena ve zarar şey) olduğu, Rusların Eflak ve Buğdan memleketleri hakkında gerçeğe aykırı olan isteklerinin kabul edilemiyeceği, velhasıl Rusya'nın anlaşmayı bozmak ve savaş ilan etmek niyetinde bulunduğu ve bunun içinde ehli islamın uyanık davranıp birlik ve beraberlik dairesi içinde bulunmaları gerektiği ilan edildi.

Rusya elçisinin dersaadetten ansızın uzaklaşması Avrupada büyük heyecana sebep oldu. Özellikle birinci aleksandırın epey zamandan beridir purut üzerinde asker yığması İngiltere ve Avusturya gibi devleti aliyyenin bekasını isteyen iki hükümeti, mahut ültimatomun savaş sebebi olmaması nokta-i nazarından çalıştırtıyordu. Hatta İngiltere baş vekili Meternıh Rusya'nın notasına cevap vermeden evvel; "Doğuda meydana gelen olayların Avrupa'da aynen genişleyip yayılan isyan ve tertip edilen ihtilalın bir dalı olup nerede hükümetin eli hangi bir sebeple olursa olsun zaafa düşünce orada meydana çıkar." olduğunu, İtalya'da olduğu gibi Yunanistanda da ihtilal sebebinin korunmaya layık olmayıp teskin edilip söndürülmesi hususunun meşru hükümete yani babıaliye bırakılmak lazım geldiğini, Padişahın hem civarı olan hükümetin ihtilalcılara arka çıkmadığına kanaatı hasıl olur olmaz Osmanlıların da yok edici deliliklerinin sükûn bulacağını, onları saldırıda ve Türklerin savunmada bulunduklarını, özellikle, hem Avrupa'da yeni tesis etmiş olan mukaddes ittifakın usul ve kavaidi hükümetini korumak ve hem de diğer taraftan bir ihtilal fırkasını korumaya kalkışmak bir tezat teşkil edeceğini gizli olarak bildirdiler.

Bu aralık İngiltere kralı dördüncü Joraj'ın hanora ya gelerek Meternıh ile Kastelrag'ın görüşmeleri peşinde Çarın notasına cevap verildi. Bu cevap; doğuda şu anda var olan hükümet şeklinin yerine konabile-

cek diğer bir şeklin Rusya'nın bildirmesi icap edip devleti aliyyenin bölünmesi bütün Avrupa hükümetleri tarafından protesto edileceği ve fakat Londra ve Viyana kabinelerince anlaşma gereği Osmanlı hükümeti tarafından yerine getirilmesi lüzumlu görülen sözleşmelerin yerine getirileceği zemininde idi. Çar bunun üzerine savaş ilan etmediği halde tehire mecbur oldu.

Devlet bilip bilmeyerek Mora isyanıyla karada ve denizde uğraştığı şöyle bir zamanda endişeli nazarını birazda doğu tarafina yani İran sınırlarına yöneltmekte mecbur kalarak hem şaşaladı, hem de şaşıladı. Bu sınırlar öteden beri seyyar yani çizgisi belli olmayan, kürt aşiretleri ve diğerlerinden gerek İrana ve gerek Osmanlı devletine tabi olanlar ekseriya her iki taraf arazisine göç ederek bir müddet kalmak adetleri idi. Diğer taraftan İran hükümeti garip bir idare usulüne yönelmişti. Şah, Barışcıl vaatlerde hali kalmadığı halde Serdar ve valiler vaatlerin zıttı teşebbüslerden hali kalmıyorlardı. Bunun için sınır itibar edilen yerlerde eşkıya ve aşiretlerin köylere ve kasabalara tecavüzleri, yagmaya yönelmeleri, adam öldürmeye düşkünlükleri azalmayıp artıyor, hatta bizzat İranlıların Osmanlı kalelerinden bazılarını kuşatıp zapt ettikleri meydana geliyordu. Tarihlerimiz İran meselesinde de Halet efendinin usul ve mesleğinin tesiri olduğunu iddia ederler. Hatta derler ki: "Dışarılarda ne kadar müteneffiz ve muktedir adamlar varsa haklı haksız

birer bahane ile idam ve hiç olmazsa sürgün yapılmaktaydı. Bu ise aşiretler ve kabileler bey ve ağalarını ürkütmekle İran sınırı üzerindeki aşiretler hep İranlıya meyl etti. Gerçi o vakit İranın hali daha karışık ve idaresi daha bozuk idiysede aşiret bey ve ağalarına İranın muamelesi daha hoş görünüyordu. Zira İranlı bu reislere ağır hediyeler verir ve sonra bir kaç katını onların vasıtasıyle aşiretlerden alır idiysede reisler bu muameleden memnundular."

Netice; Babıali sınırdaki aşiretleri İranlı kadar güzel idare etmeyi başaramıyordu.

Diğer taraftan hac yolunun emin olmaması meselesi İran devletini devamlı surette şikayete sevk ediyor ve şu sırada ise bazı gizli maksatlara mebni kışkırtmadan ve tecavüzlerden hali kalmıyordu. Devletce bu hallere İran hükümetini Rusya ile bir olduğuna hükm edildi. Doğu başkomutan Hüsrev Paşa'ya gereken emirler verilerek mühimmat ve askeri levazımat gönderildi.

Diğer taraftan İran veliahdi Abbas Mirza, Erzurum'da kalan Ali bey adında ki memuruna yapılan baskı ve suçlamaya binaen bu sene İran hacılarının hacca gitmeleri ve Van'a zahra vermesini hükümeti tarafından yasaklandığını haber vererek çabuk geri dönmesini bildirdi. Devletle haberleşmeyi kesmekle beraber taraf taraf tecavüzlerede başladı. Hatta Mirza'nın Çar Hacısı Hasan Han Kaçar, toprak kaleyi, kendisi de Bayazıt'ı zapt eyledi. Bayazıt sancağı mu-

tasarrıflığından azl edilerek Erzurum'da bulunan paşa da oradan kaçarak Mirza Abbas'a iltica etmekle Bayazıt sancağını ona ve Eleşkirt'ide Abdulhamit Paşaya verdi. Erzurum üzerine yürüdü.

İranlılar ilerliyordu. (1237) Hatta Bitlis'i, Erciş'i bile zapt ettiler. Eski sadrazam Rauf Paşanın doğu askeri olarak İran haberleşmesine memur olmasıyla beraber Abbas Mirza Çarhacısı, Cabbarzade Celalüddin paşayı da yine toprak kalesi önünde bozguna uğrattı. Fakat çıkan şiddetli bir kolera Mirza'nın ordusunu kendi kendisine tarumar ederek geri çekilmeye mecbur oldu.

Bağdat taraflarına saldıran büyük şehzade Kırmanşah valisi Mehmet Ali Mırza Bağdat valisi Davut Paşaya karşı başarılı olamadı. Hele vefatından sonra yerine gelen Mehmet Hüseyin Mirza, Süleymaniye taraflarında fena halde bozguna uğradı. Arada barış ve huzur sözleri dolaşmaya başladı. Esas barış 1159 tarihinde Nadir Şah ile yapılan barış olamak üzere anlaşma yapıldı. (1237)

Rum fetreti gittikçe şiddet kazanıyor, Morada askerimiz bozuluyor, kalelerin çoğu zahrasızlıktan eşkiyaya teslim oluyordu.

Mürur tezkiresi (geçiş kağıdı) düzeni bu zamanda kondu. İslâm kıyafetinde casusların yakalanması üzerine İstanbul'dan karadan ve denizden dışarıya gidecekler (Nüvvabdan iseler kazasker tezkirecilerinden, csnaftan iseler kethüdalardan, uşak ve hademe

makulesinden iseler efendilerinden ve diğerleri de mahalle imamlarından, Reaya patrik hanelerden isim, şöhret ve eşkallerini açıklayan ve kefaleti garanti eden ilmü haber alarak İstanbul mahkemesine göstererek oradan ve dışarıdan İstanbul veya diğer yerlere gidecek olanların da mahalli naibinden tezkire almaları) karar altına alındı. Küçükçekmece ile Bostancı Köprüsüne memur konduğu gibi denizden gelenleri de yoklamak üzere kurşunlu mahzende bir daire yapıldı.

Sultan Mahmut Halet Efendi hakkında ne verirlerse onu kendisine gösterirdi. Bu zaafın sınırsız itimattan meydana geldiğine ihtimal verilemez. Hatta Mora'daki bozgunluklar üzerine eski sadrazam Seyit Ali Paşanın Mora seraskerliğini ileri sürmüş ve buna kethüdası Sadrı Ali Ahmet Erip Efendi itiraz ederek bir takrir takdim ederek bunda Moranın karışıklığını kaldıracak böylelerin değil "İşlere vakıf halkın ve cumhurun maslahatını idare edebilebilecek, şükür ve şikayeti netice verecek bir iş bilen zatın bağımsız eline teslimi ile meydana gelebilir" kaydını koymuştu. Halet Efendi takriri görünce Sultan Mahmud'a "İşte o işin eri Erip Efendidir." diyerek bu zatı Mora seraskeri seçtirdiği Mahmut Ali Paşa maiyetinde istihdam edilmek üzere vezirlik rütbesiyle uzaklaşdırtmıştır.

Tarih Seyit Ali Paşanın Moraya gidişini şöyle tasvir ediyor:

Muharrem ayı içinde kara burundan hareket ederek sağdan ve soldan asker çıkarmak üzere buyruklar yayınlayıp ve daha önce mübaşir göndermiş ise de evvelce ayanla maiyetiyle Yanya ordusuna ve Mora Vali'si Mehmet Paşa maiyetine ve bazı sahillerin muhafazasına bir çok kere asker sevk olunmak olduğundan şu anda da eli silah tutan ve işe yarayan adam kalmayıp gidenlerin kimi şehit, kimi yaralı ve kimi hasta olarak geri gelememiş vergilerin ağırlığı geliş ve geçişlerin çokluğu çokluğundan halkta mâli güç kalmamış olduğu cevapları verildiğinden Ali Paşa uğradığı kazalarda birer gece geceleyip bedavadan yem ve yiyeceğe kanaat ederek diğer vezirler gibi akçe bohça ve bizzat hizmet ve buna benzer şeyler almaktan kaçınarak mevcut maiyeti olan delil ve tüfekçi ve orta süvari topçusu ile yeni şehre varabilmiştir. Meselenin garibi Yanya seraskeri Hurşit Paşanın Ali Paşayı çekemeyerek zaten müşkülat içinde kalan hareketini büsbütün zorlaştırmıştır.

Bu esnada Moranın merkezi idaresi olan Tarbliçe'de zahiresizlikten ve yardımsızlıktan dolayı eşkiya eline düştü, kırkbin kadar İslâm nüfusundan pek azı kurtulabildi. Bu arada Hurşit Paşanın harem ve tebaı esir oldu. Paşa en nihayet Preveze İngiliz konsolosuna müracaat ederek üçyüz nefer esir ve iki bin dört yüz kese akçe vererek erkek ve kadın toplam doksan yedi kişiyi kurtarabildi.

Mora seraskeri olan Seyit Ali Paşa nezdinde bin vaat ve tehdit ile asker toplamaya başlamıştı. Dramalı Mahmut Paşa bu askerin bir miktarı ile badracıkta eşkiyanın kimi ateşlerine rağmen hepsini perişan etti. Üçbinden fazla zayiat verdirdi. Top ve diğer mühimmatlarını zaptetti.

Nardalılarda kara ili eşkıyasıyla birleşerek isyan ettiler. Hatta Yanya üzerine yürüyerek Hurşit Paşayı şaşırttılar. Karaman Valisi Reşit Paşa beşbin kadar askerle on misli fazla olan bu eşkiyaların üzerine hücum ederek fevkalâde yiğitlik gösterek onları tarumar etti.

Bu esnada Tepedelenli Ali Paşa sığınıyor af edilmesini istiyordu. Kuşatma müddeti iki seneye yaklaşmış ve evvelce Letreç kalesi patlayıcı atıldığı için paşa göl kenarındaki kaleye sıgınmış, Hurşit Paşa para gücüyle, casuslar marifetiyle paşanın askerini dağıtarak, çıkarıp kaçanlara Rütbe, hıl'at ve hediyeler vererek hatta Agu mühürdar, Tahir Abbas ve silahtar İl yas gibi güvendiklerini de ayartmış, elli altmış kişi kalmıştı. Ali Paşa saldırılacak olursa cebhaneye ateş vereceğini bildirmişti. Hurşit Paşa aman ve af verilerek paşayı teslim olmaya davet ederek uzun haberleşmeler sonunda ; "İstanbul'a gidip devlet tarafından tahsis olunacak yerde kalacak ve ihsan buyurulacak maaşa kanaat eylemek şartıyla canına aman verildiğini" açıklayan ve tarafından bir senet verdi. Ali Paşa kaleden beş on adamıyla çıkarak İstanbul'a gidinceye

kadar kalmak üzere Yanya Gölündeki adaya geçti. Tarihi Cevdet diyor ki; "Hurşit Paşanın bu şekilde Ali Paşaya rey vermesi devletin devam eden usulüne uygun olduğu halde İstanbulca", yani Halet efendice, makbul olmadığı için Hurşit Paşa tarafından bir parça Ferman-ı Âli düzenlenerek kendi adamı olan Mora valisi Köse Mehmet Paşaya verilip ve Tepedelenlinin idamını ona havale etmekle Mehmet Paşa bu fermanı alıp ve birbiri üzerine iki gocuk kürk giyip on beş adamla göl permesine binerek adaya geçti. Ali Paşanın en güvenilir ve sadık adamı olan topal arnavutla oturduğu odaya girdi. Ferman-ı Âli geldi der demez Ali Paşa "Vay kahpeler sonunda yapacağınızı yaptınız!" diyerek topal Arnavutla birlikte Mehmet Paşanın üzerine birer tabanca sıkmışlar, Mehmet Paşa da Ali Paşaya ve etbaı da topal arnavuda tabanca atmışlar. Bu sırada Ali Paşanın alt tarafındaki odadan da yukarıya doğru atılan kurşunlar tahtaları delip geçmiştir. Mehmet Paşa üzerine atılan iki kuşunun biri fermana yapışıp kalmış ve diğeri kürkleri delerek birazcık vücudunu yaralamış, Ali Paşa ise kurşun isabetiyle yaralanıp devrilmiş, bunun üzerine Mehmet Paşa adamlarının bir takımı Ali Paşanın üzerine yüklenip yaşı sekseni geçmiş olduğu halde işini bitirmişler ve diğer bir takımı da topal arnavudu yakalayıp idam etmişler. Hurşit Paşa bu çirkin muameleyi yapmakdan çekinmediği gibi başarıyı müjdelemek için İstanbul'a tatarlar çıkararak paşanın kesik başını

da gönderdi. İstanbul'da tatar ağasına bir kontoş samur kürk giydirerek ve beş bin kuruş faizli bir sehim, berberindeki dört nefer tatara birer Kontoş kürk ile biner kuruş faizli sehimler, Kesik başı getiren silahtar Ahmet Ağaya samur kürk giydirmiş acele olmak üzere Kula Hassı mukataası ve kırk bin kuruş hediye ve atiye ve kapıcı başılık rütbesi verilmiş, beraberindeki dokuz ağaya kotoş samur kürkler ve bölük başı ile altmış nefer adamlarına şemseli kaputlar giydirilmiş ve hepsine dağıtılmak üzere yirmi bin kuruş verilmişti . Hurşit Paşaya da bir kabza şimşir ve beraberinde bulunan vezirlere, ümeraya kürkler, fazla olarak kendisine bağımsızlık verildi.

Paşayı takdir etmek üzere yazılan fermanı hümayun münderecatına nazaran Sultan Mahmud'un genişce nefes aldığı anlaşılıyor. Öldürülenin çocuklarının ve torunlarının akarı zapt edildiği gibi var olan dört beş bin kesesi Hurşit Paşaya ve beşer yüz kesesi beraberindeki vezirlere, altı yüz kesesi Mora seraskeri Seyit Ali Paşaya verildi ve otuz bin keselik altın İstanbul'a getirildi. Kaledeki mahzenlerde dört senelik yiyecek ve içecekler ve pek çok mühimmat çıktı.

Ali Paşa Rum fetretini çıkışında devlet hizmetinde bulunmak üzere affını istirham etmişti. Halet Efendi ise araya girerek Rum fetretinin genişlemesine sebep oldu. Bununla beraber Paşanın öldürülmesi onun zeval devrine tesadüf etmişti. Sarayda yardımcısı berber başı Ali Ağa ile araları açıldı.

Mora ihtilali artıkça artıyordu. Halet Efendinin inandırdığı şekilde Ali Paşanın öldürülmesi bu müşkül işe çare olamadı. İngilizler Rumların Sakız'a saldıracaklarını bildirdiler; dedikleri gibi çıktı. Adada müslüman ve asker çok azdı. Rumlar ise seksen bin dolaylarında buluyordu. Diğer taraftan Çamlıca ve Sisam Rumları altmış kadar küçük, on yedi kadar büyük gemilerle gelerek Timyana köyünün yakınına altı bin eşkıya çıkardılar. Muhafız Vahit Paşa kale kapılarını kapattı. Bütün ada Rumları evlerinin üzerine bandıralar çekerek isyana katıldıklarını ilan ettiler. Kale denizden ve karada kuşatmaya girdi. Paşa bir iki huruç ile eşkiyaya zayiat verdirdi. Eşkiya metrislerini topla döverek yağlı paçavralarla kale dışındaki binaları yaktı. Fakat dışarıdan yardım gelemiyor, hemen her gün savaş devam ediyordu. Velhasıl Vahit Paşa icabına göre direndi icabına göre savunma yaptı ve gerektikçe de saldırıyordu. Bu esnada İstanbul'dan Nasuhzade Ali Paşa kumandasında hareket eden donanma yetişerek kale önünde demir attı. Asilerin gemileri adanın arka tarafına geçti. Çeşme tarafında bulunan yardım güçleri adaya gelmeye başladı. Donamadan da sekiz yüz asker çıkarılarak iki gün devam eden savaşın sonunda kasabanın varoşu yakılıp, on beş kayık, büyük küçük otuz top ganimet alındı. Bundan sonra eşkİya topluluğu olan yerlere asker gönderilerek cezalandırmaya devam edildi.

Eşkiya yaralılarını Sisama taşımakla beraber yine toplanıp saldırmaktan geri kalmıyorlardı. Vahit Paşa tebaayı ecnebiyeyyi ve konsolos hanelere sığınmış olan Latin Reayasını askerin tecavüzünden korumak için konsolos hanelere ikişer üçer kavas tayin etmekle beraber aman dileyenleri de kabul etti. Rus konsolosu kaçmıştı. Ondan başkası Paşayı ziyaret ederek meydana gelen başarıdan dolayı tebriklerde bulundular. Aman dileyenlerin silahları alınıp köylerini muhafazası için asker gönderildi.

Mal ve ganimet pek çoktu. Hatta donanmada ellişer kuruşa cariye, köle satıldı. Bu tatlı alış veriş askerin tamahını ve hırsının artırarak İpsara adasını da vurmak üzere Vahit Paşaya müracaat ettiler. Fakat Kaptan Paşa gemi vermedi. Muhafız Paşa ile araları açıldı. Birbiri aleyhine İstanbul'a yazdıkları kâğıt üzerine Vahit Paşanın istifası kabul edildi.

Bu aralık donanma Sakız'la Çeşme arasında bulunurken üzücü bir olay meydana geldi;Avusturya bandıralı bir gemi donanmaya uzakça demir atmış, Kaptan-ı paşa ile görüşerek yarın hareket edecegini bildirmişti. Donanma mühendislerimizden biri dürbün ile bakarak geminin şekil ve halinden şüphelendi. Yoklama yapmasını hatırlattı ve ihtar etti. fakat kaptan paşa kafa çekip eğlenme saikasıyla aldırmadı.

Gemi de hemen kalkıp gitti. kaptanlar daha ziyade vesveseye düşerek yelken üzerinde bulunmayı doğru gördülerse de paşa hepsini azarladı, atıp tuttu. Paşa ile

maiyeti sızıp yattılar .Diğerleri kuşkuda kaldılar. Gece yarısı bir ateş kayığı kaptan paşa gemisine yamanıp ateş verdi.Kalyon ateş alarak yanındaki diğer kalyonu yakmaya başladı.

Kuşkuda olanlar palamarları baltalayıp açıldılar. Yüzme bilen atılıp karaya çıktı. Paşa hizmetçileriyle bir sandala binip karaya gitmek üzere iken cephane patladı. Düşen seren paşayı öldürüp,sandalı da batırdı. Diğer kalyonu da cephanesi patlayarak mahvoldu. Paşanın cesedi daha sonra bulunarak sakız adasında gömüldü.

Rusya sefiri İsterogunuf'un İstanbulu terk etmesiyle iki devlet arasında meydana gelen gerginlik bir müddet haberleşme ile mutedil bir hale geldi. Hatta iki taraftan verilen karar üzerine yerli boyarlardan olup beyler beyinde oturan Keyga, Eflak'a ve Ustuç'a Buğdan'a voyvoda tayin edildi.

Bu kadar Problem arasında vezirlere ve alimlere özel olan bol yenli kakum kürkler müstesna olmak üzere başkalarının kakum, alma kürk giymeleri, hint şal kuşanmaları, minalı çubuk takımı kullanmaları yasaklanıp ancak Bağdat,selanik poşuları,trablus kuşağı ,magrip şalı kullanmaları, silah edevatı ve kadın ziynetinden başka altın ve gümüş kap, at takımı, yaygı, rikap ve diğer her ne varsa herkesin darphaneye getirerek gümüşün dirhemi oyuz iki, altununki an altı kuruş olmak üzere bedellerini almaları bir tamim çıkarılarak emredildi.

Mora'da Hurşit paşa bağımsız kalınca dramalı Mahmut Paşayı serasker tayin etti. Ezdinden ileriye orduyu yürütmeye başladı. Susuzluk, şiddetli sıcak, zahiresizlık insan ve hayvanca zayiata sebep oluyordu. Bu hal ile Kordus'a kadar gelindi. Fakat burada dönüş yolunun kesildiği anlaşıldı. Bununla beraber yine ileriye gidilerek Anapoliye ulaşıldı. Burada Mahmut Paşa Tarabliçe'ye gitmek düşüncesindeydi. Ama o yerin durumunu bilenler buna itiraz ettiler. Zaten ordunun hali parasızlıktan dolayı garip bir halet-i ruhîye bağlamıştı. Öyle bir halde ki bir kısmı Arhus'tan geceleyin ayrılarak Kordus'a döndü. Düzensizlik, itaatsızlık ihtilalı bastırmaya giden bu ordunun timsali idi.

Sabahleyin Mahmut paşa ordunun dağıldığını görünce geri dönerek bin güçlükle Kordus'a ulaşabildi. İstanbul'a da mühim olaylar hazırlanıyordu. Sultan Selim ve Alemdar vakalarında bulunmuş, daha sonra İran'a savuşmuş olan olan haydar baba adında birinin tekrar gelerek Doksan dokuz kışlasında oturmakta olduğu haber alındı. Merkum uzaklaştırıldı. Fakat yeni çerilerden bir kaç usta babanın geri getirilmesini istediler. Emirül mü'min'in emriyle ve hayır mütalaası ile sürgün edilen birinin iadesi caiz olamayacağına dair fetva verildiği halde zorbalara sükûn gelmedi. İleri geri konuşmaya, yalanları yaymaya başladılar. Kalplerin bir olması için danışma meclisine ortalıların

mütevellileri ile ustalarının gelmesi adet ve gelenek iken bu sefer gelmediler.

Diğer taraftan Sultan Mahmut, Halet Efendinin yeniçerilere bahşişler dağıtmasındaki hikmeti iyiden iyiye anladı. Halet Efendi memleketinden aldığı paralarla yeni çerileri imrendiriyor ve onlar güveniyordu. Halbuki ihtilal bu geliri mahvetmişti. Diğer vilayetten gelen parada büyük masrafları kapatamıyordu. Efendi bir aralık Mısır valisini sıkıştırmak istediyse de başarılı olamadı. Yeniçerilerde bu aralık iki guruba ayrılmıştı. Bir gurubu Halet Efendi taraftarı, diğeri aleyhtarı olmuştu. Hatta Sultan Mahmut bir gün tebdili kıyafetle Beyazıt türbesinde iken yeni çeri ağası da Beyazıt kolluğunda bulunuyordu. Yeniçeri ustaları,ağanın yanına gelerek "Var efendimize söyle biz o herifi istemiyoruz!" diye gürültü ettiler. Sultan Mahmut işi anlayınca "Git söyle meramları hasıl olacaktır" dedi. Tabii Halet Efendi durumdan haberdar oldu Sadrazamı değiştirmek teklifi ile bir dolap çevirmek istedi. Hakikaten Salih Paşa azl edilerek balıkhaneye indirildi. Boğaziçi Anadolu muhafızı Veli Abdullah Paşa sadrazamlığa getirildi. Fakat Salih Paşa balıkhaneye inidirilmekle beraber padişahın gazabına uğramamıştı. Hakkında padişahın kızgınlığı olmadığı ve mallarının kendisine verildiği müjdelendi. Değiştirme sebebinin yeniçerilerin yatıştırılması meselesiyle ilgili olduğu bildirilerek "Acaba bu şekilde bu iş yatıştırılabilir mi, yahut başka çare var mı?" diye soruldu.

"Halet Efendinin bir müddet seyahata gönderilmesi" cevabını verdi. Bunun üzerine Halet Efendinin Bursa'ya gönderilmesi hakkında ki iradeyi seniyye Abdullah Paşaya tebliğ edildi. Silahtar sadrazamı, Efendiyi üsküdara geçirdiği esnada kendi isteği üzerine sürgün yeri Konya'ya değiştirildi. Bu düşüş, Halet Efendinin düşmanlarını ayağa kaldırdı. Kötülükleri arz edilerek idamına ferman alındı. Hassa Hasekilerinden Koruyu Hümayun Ağası Mehmet Arif Ağa öldürülmesine memur kılındı. Ağa ondan evvel Konya'ya vardı.Halet Efendi Konya'ya ulaşıp başında sikke otururken Arif Ağa amansız bir cellat suretinde çıkarak kılıç kaytanıyla boğdu. Başını keserek İstanbul'a getirdi. Cesedi Konya'da ve başı Galata Mevlevi hanesinde defnedilmiştir. Malları zapt edildi. Adamlarının ve müteallikatının da mallarına el konarak birer tarafa sürgün edildi. Onun sürgüne gönderdikleri de birer birer geri döndüler. Sultan Mahmut genişçe bir nefes daha almıştı.

Halet Efendi'nin idam olayı morada zaten zor durumda bulunan Hurşit Paşaya tesir ederek haber aldığı gece korku ve endişeden kalp krizi geçirerek öldü. Bunu da geriye bıraktıkları zapt edilerek,yerine Rumeli seraskerlik unvanıyle Bosna Valisi Celal Paşa tayin edildi. Fakat Mora'da işler devamlı tersine gidiyordu. Kaptan paşa Anapoli'ye zahire getirmediği gibi tersine şehir karadan ve denizden eşkıyanın kuşatması altındaydı. Halktan bir genç eşkıyaya görünmeksizin

Gördes'e kadar geldi. Anapolinin durumunu ağlaya ağlaya anlattı ise de yardım etmeye kimse yanaşmadı. Serasker Mahmut Paşa ise kederinden ve üzüntüsünden hastalanarak üç gün sonra vefat etti. Fakat ne faydaki hiç bir taraftan iş görülemiyordu. Mahmut Paşanın yerine serasker kaymakamı olan Halet Efendi felaket zedelerinden Ahmet Erip Paşa da askerin ulufe ve tayin isteğinden hastanarak "Hummayı muhrike denen" yakıcı sıtmaya tutuldu. Halet Efendinin ölüm haberi geldiğinde yalnız bir "Ha!" diyerek nefesini tamamladı. Bir taraftan da ishal askerleri kırıyordu. Anapoli'de halk on beş gün kadar fare ve kedileri pabuç köselesini yiyip kemirdikten sonra teslim oldular. Hele Erip Paşanın yerine kaymakam tayin olunan Kasapbaşı Hasan Paşa orduyu Gördes'ten Badra'ya nakletmek için Seyit Ali Paşa ile beraber gece Kastel kumandanı Yusuf Paşanın gemisine binerek kaçmaları ve karada yola çıkan dört beş yüz süvarinin Karata sahilinde eşkıyaya rastlaya nice günden beri savaştıkları derbendi söktüremeyip açlıktan hayvanlarını ve daha sonra da yaralıları yemeleri mora seferini ne şekil almış olduğunu düşünmek gerekir.

Limni Adası da bu arada saldırılara uğradıysa da eşkıya püskürtüldü.

Halbuki yeniçeriler İstanbul'da daha fazla şımardılar. Ustaları rüşvetle voyvoda tayin ettirmek, iş başında bulunanlara yolsuz işler gördürmek, Gayri

Müslim Reayaya tecavüzlerde bulunmakla kalmayıp dışarıda bulunan yeniçerilere zabitlerden başka vali ve hakimlerin karışmamaları hakkında yeni sadrazam safkalpli Abdullah Paşadan emir aldılar. Fakat Sultan Mahmut Zağarcıbaşı Rusçuklu Hüseyin Ağa adında birini kendine yakın kılarak yeniçeri ağalığına getirerek üç ay zarfında zorba başılarını ona temizletti. Bir cuma selamlığında kendisine "Mahmut eşkıyadan kimse kaldı mı?" diye sorunca "Efendilerim, onların hiçbiri kalmadı. Hep cezalarını gördüler. Yalnız bu kulunuz kaldı" diyerek padişahı güldürmüş ve bir defada asma altı civarındaki rezillerin ve ayaktakımının toplandığı yer olan bekar odalarını yıkmak için sadrazamdan izin istediğinde Paşa "Bu ay burcu akreptedir. Acaba bu odalarda muhalefet edecek eşkıya var mıdır? Biraz düşünülsün!" deyince: "Ben ayın akrep olduğunu görmedim, ama akrep bu odalardadır" deyip oraları tamamen yıktırmıştır. Bu zat daha sonra vezirlik rütbesine ulaşarak Ağa Paşa diye tanındı.

Sultan Mahmut iki büyük yangın bahanesiyle Deli Abdullah Paşayı azl edip İzmit'e sürgün ederek eski silahtar Ali Paşayı getirdi. Fakat Rum, ihtilalcıları keyfi değil çok ciddi vatan için çalışıyorlardı. Rumeli seraskeri Celal Paşa memuriyet yerine varmadan ölmüş, yerine Köse Mehmet Paşa tayin olunmuşsa da tembellik ve uyuşukluğundan dolayı azl edilip sürülerek Selanik Valisi Ebülbud Mehmet Paşa tayin edil-

di. Hatta mesaisini sarf etmesi için bin kese akçe de ihsan ve hediye edildi.

Toplanan askerin kimi sadece yazı savaşı, kimi ulufe tayinat vesilesiyle dağılır takımdan olduğu gibi kumandanlarda yükselme davası vardı. Hatta Ebülbud'un ilk işi Yanya ve Terhale taraflarında bir çok galibiyetiyle şöhret kazanmış olan Terhale mutasarrıfı Mehmet Reşit Paşayı azl etmek oldu. Diğer taraftna Silahtar Ali Paşa da sadrazamlık makamından düşerek yerine Karadeniz Bugazı Rumeli sahilleri muhafızı Galip Paşa tayin edildi. Fermanında bilhassa Mora ahvalinin düzenlenmesinden bahsedilmiştir. Eşkıya ise neresini seçerse oraya saldırıyordu. Bununla beraber devletçe şiddetli düzenlemelere teşebbüs ediliyordu. Hatta müfreze biçiminde bir donanma ile kapı kethudası Necip Efendi Mısır'a yollandı. Mora eyaleti müstekıl olarak Mehmet Ali Paşazade İbrahim Paşaya verildi.

Kaptan-ı Derya Hüsrev Paşa Selanik'ten aldığı üç bin askerle İpsara adasını kuşatıp ve dokuz saat savaş ederek bin asıyı telef edip, otuz berik ile on altı ukona ve küçük büyük yüz on gemi ve tabyalarda konulmuş yüz bir kadar top, bir çok tophane arabaları ganimet alındı. Diğer taraftan Mısır valisi Mehmet Ali Paşa da yüz doksan altı parça gemi hazırlanıp ve bunlara süvari, piyade otuz bin asker bindirerek Mora'ya yolladı. Galip Paşa babıalinin Avrupa devletleriyle münasebetlerini düzenleyip, Halet Efendinin kötülüklerin-

den dolayı küskün ve kızgın olan Mehmet Ali Paşayı devletin tarafına çektiği halde cebecilerin kendi başları Ali Ağayı istemeleri yüzünden karışıklık ve arbede dolayısıyla azl edildi. Silistre Valisi Selim Paşa sadrazamlık makamına geçti. Sultan Mahmut bir dalda duramıyordu. En son gayesi yeniçerileri kaldırmaktı.

Fakat Mora'daki asker ulufeler meselesinden dolayı Kasapbaşı Hasan Paşayı bir odaya hapsederek günde bir kuru ekmek vererek, adamlarıyla bir araya gelmesine mani olup altından saman tütsüsü vermek gibi işler yapıyorlardı. Seyit Ali Paşa da aynı muameleye uğradıysa da tütsü verilmedi. Yalnız elindeki tütün çubuğunu yerine bir kamış çubuk verdiler.

Elebaşılardan Miyavlis'in kumandası altında bulunan Rum korsanları bu defada İbrahim paşa kumandasında olan Mısır gemileri ile İl basandan dönen kaptan-ı derya Hüsrev Paşanın gemilerini Sisam'ın zabtına giderken yolda durdurdular. Ateş kayıkları ile saldırdılar. Perişan oldularsa da Osmanlı gemilerinin çoğunun arma direkleri sakatlandı. Tamirleri için bir hayli zaman harcandı. Kış geldi. Hüsrev Paşa İstanbul'a döndü. İbrahim Paşa da gemileri alarak Mora'ya hareket etti. Fakat yolda Sakız'ın Terfil Boğazında Kanaris'in yakıcılarına tesadüf ederek saşa tutuşup galip geldi. Hava muhalefeti ile Marmaris ve Süde Limanlarına sığınmaya mecbur olarak dört ay kadar kaldı.

En sonunda yirmi beş gemi altı bin "cihadiye askeri" (Sait tarafında teşkil edilen Nizamiye askerleri idi) ve altı yüz süvari ile Mora'daki Motun şehrine varabildi.

Bu kış esnasında, Rumlar kendi aralarında meydana çıkan kavgalarla perişan oldular. Rusya'nı koruma ve teşvik eserleri göstermesi, Avrupa diplomatlarının mühimsememesinden dolayı içlerinden pek çoğu ümitlerini kestiler. Çeteler, Korsanlar Mavlisin kumandasında iken daha sonra zahirenin ve vasıtaların yokluğundan dolayı her biri bir tarafa çekildi. Kötü tedbire yakın olan tabii manilerden dolayı iş görülemiyordu.

1240 senesi sonlarında Rumeli seraskeri Mehmet Reşit Paşa Misolunki üzerine giderek karşılaştığı eşkıyayı perişan ederek karadan onları kuşattı. Mora Valisi İbrahim Paşa da Metun' dan Navarin'e suratla hareket ederek Navarin'i denizden sıkıştırarak ve eşkıyayı vira ile teslime mecbur etti. Üç sene ile bütün silahlarının ve mallarını aldı. Navari'nin zabtı bütün Yunanistan'a dehşet verdi. Kaptan Tesamudus yemin ederek, ya ölüm veya başarı diyerek gemileriyle navarinin önüne geldi. İsfakterya Adasının zabtederek güçlendirmeye başladı ise de Mısır ordusundaki Süleyman Bey adanın altındaki sahile topları yerleştirerek şiddetli bir ateş ile eşkıyayı gemilere binip kaçmaya mecbur etti. Fakat kaptan yemin ettiği için bir kaç fedaisiyle beraber öldürüldü. Bunların

arasında Sardanya Krallığı Harbiye Nazırı Kont Santa- roza da vardı.

İbrahim Paşa bu suretle ilerleyerek Arkadya, Enderos, Kalamata ve Küçük Manya ile havalisini ettiği gibi Tarabliçe'yi aldı. Donanma hemen hareketsiz bulunuyordu. Savaş halini tereddütlü kılan askerin çeşidi idi. Çoğu Kegalar ile toska efradı teşkil ediyordu. Kegalar cesur, harb eri, bir okka kokuruz ve yirmi paralık kanık ile nefislerini körleyip kanaatkarlar iseler de son baharda mutlaka memleketlerine giderler. Toskalar ise ulufe ile harb eder, ulufe biraz gecikecek olursa isyan eserleri gösterirlerdi. İbrahim Paşanın Mora'daki peşi peşine gelen başarıları askerinin talimli mazbut ve pişkin olmasından meydana geliyordu.

Kaptan-ı derya Hüsrev Paşa ile Serasker Reşit ve İbrahim Paşalar Mora kastelinde müzakere ile Misolunki'nin zapt edimesine karar verdiler. Burada Rum elebaşılarından Buçarı dört bin kişi ile bulunuyordu. Evvela şehrin karlısındaki Vasilkoz Adası Cihat askerleri tarafından alındı. Pek çok mal ve ganimet ele geçti. İkinci olarak batı tarafında bulunan Endelikoz Adası karadan ve denizden yapılan hücumlarla ele geçirildi. Gerek seraskerin ve gerek İbrahim Paşanın etrafa gönderdikleri kulardan da kelle kulak, gasb edilmiş hayvan, esirler peyder pey geliyordu. Eşkıyadaki cürete bakın ki bu esnada on üç kadar gemi ile Beyrut şehri yakınına çıkarak Arnavut

kıyafetinde oldukları halde dört yüz kişi şehre saldırdılar. Kıbrıs adasının muhtelif noktalarına da ayrıca saldırdılar.

Hülasa Misalonki imdatsız ve zahiresiz kaldı. Eşkiya gemileri denizden donanmanın mani olması ve saldırmasıyle geri çekilmeye mecbur kaldı. Kuşatılanların son bir huruç hareketlerinde dört saat devam eden bir gece savaşından sonra kale tamamen fethedildi. İkibin İslam ve yedi bin eşkıya ölü düştü. Narda despotu ile Terhale kaptanlarından İsteryo kendilerini yakıp mahvettiler.

Şayanı dikkat hallerdendir ki Hüsrev Paşa ile Mısır Valisi Mehmet Ali Paşa arasında vaktiyle meydana gelmiş olan yarış burada İbrahim Paşa ile yenileniyordu. Mora'da Osmanlı Hükümeti adına hareket eden Mısır askerinin (ki otuz iki bine ulaşıyordu) bütün levazımatı ve zahrası Mısır'dan gönderilmekte olduğu halde Hüsrev Paşa donanmadan lüzumu kadar gemi ayırtıp alamıyordu. Bunun üzerine gerek Mehmet Ali ve gerek İbrahim Paşalar taraflarından meydana gelen hatırlatmalar sonunda Hüsrev paşanın Sisam'a memuriyeti ve İbrahim paşanın da bütün mora işlerine nezareti emredildi. Misolinkinin zaptetmesinden sonra Reşit paşa Atina üzerine yürüdü. Burada Fransız miralaylarından Fab Vibe kumanda ediyordu.

Şayanı dikkat dediğimiz hallerden biri de Osmanlı askerinin Morada birbirini takip eden zaferlerinin Avrupa hükümetleri yanında uyandırdığı müdahale

hissidir. İlk iş olarak İngiliz sefareti baş tercümanı babıaliye gelerek Misolinkiden getirilecek Yunan elebaşıları hakkında aşağılayıcı muamelede bulunulmaması tabi olduğu hükümetinin istekleri arasında bulunduğunu bildirdi. Bu hallet Mısır valisinin nazarı dikkatine çekerek mora meselesinin devletler arasında zorluğa ugratılacagını, Osmanlı devletinin rızasına uygun bir şekilde hal edilemiyecegini anladı. Veron kongresinde İngiltere baş vekili Corç kanıng İngiltere'nin nice senelerden beri kazandığı parlamento yani Meşrutiyet hayatının İngiliz milletini hazır ve mevcut olan yükselmeye sevk ederek Hükümetinin nüfuzunu bu derecelere kadar getirdiği öne sürerek hürriyetini kazanmak için isyan edenleri cezalandırmaya ve bunların hareketlerini kötülemeye gidemeyeceğini açık ve kesin bir dille bildirtmişti. Bundan maksadı gerçi Amerika küçük cumhuriyetlerini kendisine çekerek ticaretini bu söylenen vasıtalarla genişletmek sede yine Kanınagın beyanatında yarıdan ziyade bir samimiyet vardı. Kanınagda selefleri Pit ve festelrağ gibi devleti aliyyenin bölünmez bütünlüğünün korunmasına son derece taraftardı. Bundan dolayı Rusya'ya karşı Osmanlı devletinin tabii koruyucusu olduğunu ilan etmekten asla hali kalmadı. Fakat İbrahim paşanın moradaki başarılarını ve Rumların kazandığı hürriyet ve bağımsızlığı için gayretli ve canlı teşebbüslerini gördükçe yavaş yavaş fikrini değiştirdi. Herne kadar güçsüz kalıyorlarsa da Rumların bu hür-

riyete layık olduklarına hükmetti. Bunun için ilk iş olarak bunları Rusya'nın nüfuzundan çekmek ve Osmanlı devletinin yıkılıp çökmesini men ederek meseleyi İngiltere'nin menfeaatlarına uygun surette hal etmek istedi. Fakat Kanınağ bu meselede Lordlar veya avam kamarasına güvenmiyor, İngiltere Efkarı umımiyesine dayanıyordu. Diğer taraftan Fransa'da da bir Yunanistan teşkili meselesi Hrıstıyanlık ve ihtilalcilik noktalarından ehemmiyet kazanarak teşekkül eden kavmiyetler vasıtasıyla Para, Silah, Mühimmat gönüllü gönderilmeye başlamıştı (1239).Varon kongresinden sonra Yunan elebaşılarından olup kongre esnasında Anson'a giderek bilhassa papa ve Rusya İmparatorunun Yardımlarını tekrar tekrar istemiş ama maksadına ulaşamadığı gibi kongreye de çağrılmamış olan Metexasnın adamlarından Jordan bir borçlanma yapmak maksadıyla Fransa'ya gelince Kanınag Fransa Yunan taraftarlarının Yunanıstana kendi milletlerinden mesela Orlean hanedanının dan bir prensi kral vermek istediklerini, Hatta Dac de Némour'ı teklif ettiklerini duydu. Bunun üzerine bu bapta İngiltere geriye kalamaz fikriyle politikasını değiştirdi. 1239 tarihine kadar isyancıları topla karşılayan yedi ada İngiliz valisi bu tarihten sonra onlara arka kefildi. İngiliz memurlarıyla Rum iş başında bulunanlarından bazıları ve bilhassa Fenerli ailesinden Aleksandır Mavrokordato arasındaki ilişki kuvvet kazandırdı. Öyle bir halde ki Edimburg, Londra gibi mühim İn-

giliz şehirlerinde güçlü komiteler olaşarak isyancılara mühim yardımlarda bulunuyorlardı. Miralay Şanhup adında biri Misolonki ye gitmek için müsaade aldı Lord bayron bir sefer yadım heyeti oluşturması için Korfoya geldi.

1240'de (1824) Yunanistan hesabına olarak sekiz yüz bin İngiliz liralık bir borçlanma anlaşması yapıldı. Rumlar artık İngiltereyi kendi yardımlarına gelecek yegane devlet biliyorlardı. Bunun için meydana gelen savaşta var güçleriyle çalışıyorlardı.

İşte bu esnada idi ki devlet mühim bir olayın meydana gelmesiyle bütün nazarı dikkatini İstanbul'a çevirmişti. Bununla beraber İranın yine kürdistan taraflarında yapılan yeni anlaşmaya aykırı olarak Mahut Guy, Harir ve Zehap taarruzları Ve rusyanın bazı zararlı istekleri zihinleri işgal ediyordu.

-11-

Vak'ayı Hayriye (Hayırlı Olay)

Mukaddimat (Öncüller)

Geçmiş olaylar ile sabit olmuştu ki yeniçeri ortadan kalkmadıkça talimli ve düzenli ordu oluşturmak mümkün olamayacaktır. Bu gerçek Sultan Mahmudun zihninde yer ettiği gibi Mısırdan moraya gelen Cihadiye adındaki talimli askerin yayarlılıkları son

derecede nazarı dikkati çekmişti. Özellikle Saltanatın ve tacın selameti, İnzıbat ve düzeni tam olan askere bağlı olduğu bir çok olayla sabit bulunuyordu.

Benderli Selim paşanın sadrazamlığa gelmesinin peşi sıra Kadı zade Tahit efendide Şeyhulislamlık makamına çagrıldı. Bundan maksat Bu şeyhulislam'ın bilgisi ve marifet tanındığı için askeri düzenleme hakkına da düşünülen tedbirlerin icrasında tesirinin gücünden istifade etmekti.

Sultan Mahmut bu hayırlı işi yerine getirmek için zaten yeniçeri aleyhine dönmüş olan efkarı umumiyeden istifade etmeye çalıştığı gibi diğer taraftan da bilhassa ulemaya iltifat göstermekte ve topçulara da ayrıca yüz gösterip onure ederek gizli müzakerelerle gereken ve icap eden tedbirler alınmakta idi.

Eski yeniçeri ağası Hüseyin paşa ocağın en dişlilerini söküp atmak suretiyle yeniçeri efradını yatıştırmıştı. Kalanlardan ve düşünülen ıslahata düşman olanlar da Ocak mahzarı ile yençeri ağası divan katibi Mehmet efendi de bu defa bir tarafa sürgün edildi. Katip vardığı yerde idam edildi. Yine bir Islah öncülü (Mukaddime-i İslahiye) olmak üzere Rumeli ve Anadolunun çok yerlerinde bulunan sipahilerde Humbaracı ve lağımcı ocaklarına katılarak düzen altına alındılar. Tersanede bekçilik, Mahzen ve gemi nöbetçiliği yapan Kürtler evvelce topçularla yaptıkları gibi bu kerede Humbaracılarla arbede çıkardıklarından memleketlerine kovuldular. Nustertiye Camiinin

tamamlanması münasebetiyle yapılan selamlı resmi geçidinde sağda topcu, solda yeniçeri selama durmuşlardı. Sultan Mahmut Topçulara selam verip sol tarafa asla bakmadı. Bu muamele nazarı dikkati çekti. Velhasıl düzenli bir ordu oluşturulması ulema ve devlet adamları arasında uzun zaman gizlice müzakere olunduktan sonra karar verildi. Ne şekilde icra makamına geçirilmek durumu uygun olacağı Ağa Hüseyin paşa dan soruldu. Bu zatta "Mütevelli, Aşçı usta, Haseki otragı denilen orta kısmından başkasının yani yeniçeri büyükleriyle küçüklerini bu oluşuma razı etmek mümkünse de bu orta kısım aşağı kısmı kışkırtarak isyana sevk etmeleri ihtimali çok fazladır. Bunların sayısı sınırlı olmakla beraber sözleri yalnız İstanbul kışlalarında geçerli olduğundan hepsinin yakalanarak idam edilmeleri maksadın meydana gelmesine yeterlidir." diye kestirme bir cevap verdi. Ama daha uygun ve münasip üsluba dönülerek yapılacak muamele, hak olan yolu kabul edip etmediklerine talik edildi(bırakıldı.)

Eşkinci

Bunun üzerine yeniçeri ağası celalüddin ağa vasıtasıyla kol kethüdası Hasan ve ocak söz başısı Cambaz Kürt Yusuf ve daha diğer bir kaç icraatçı (müteneffiz) çağrılarak Rütbeler ve hediyeler vadiyle maksat kendilerine anlatıldı. Kendilerinden söz alındı. 1240 se-

nesi Şevvalinin on sekizinci Perşembe günü Şeyhülislam konağında Sadrazam Selim paşa, eski Rumeli sadrazamı Halil arif paşazade Arif bey, eski Rumeli sadrazamı Hekim başı Mustafa Behçet, İstanbul kadısı Elhac Sadık, Sadrı Ali kethüdası Ahmet hulusi, Şıkkı evvel defterdarı tahir, reisül küttap Mehmet seyda, Darbhane nazırı Esat, Tophane nazırı Sadık efendilerden oluşarak toplanan özel mecliste Savaş taliminin vacip olduğuna dair fetva verildi. Yeniçeri ağası celalüddin ağa tarafından ocaklının asker yazmaya hazır oldukları açıklandı. Yeniçeri ocağının Bütün tabir olunan İsimleri belli elli bir Ortasından şimdilik yüz ellişerden toplam yedi bini altı yüz nefer "EŞKİNCİ" adıyla düzenli ve talimli asker tertibi kararlaştırıldı (273. Faideye Bak)

Üç gün sonra yine Şeyhülislâm konağında özel meclis erkânından başka bir çok ulema ve devlet adamları, İmamlar, vaizler, yeniçeri ağası, sekban başı ve azl edilmiş olanları, Katar ağalarıyla orta mütevellilerinden oluşup toplanan ikinci mecliste Selim paşa bir nutuk vererek" devleti aliyyenin sergüzeştini (!) (Müellifimiz yine dalgasını geçti H.T.) ve yeni çeriler zamanında hazarda ve seferde kışla ve çadırlarında mevcut, şecaat ve itaatları ve bunca yararlıkları gürülmüşken içlerine kötü tıynetlis soysuz bilinmeyen şahıslar karışıp Ülülemre itaat etmez oldukarı için isyan uğursuszluğu sebebiyle kendilerine karışıklık ve fütur gelmiş uldugunu, Ve kanuni sultan Süleyman

zanında düzenlenen yeniçeri ocağı kanunnamelerine bakılırsa ocağın şimdiki hali ona uygun mu değil mi malum olacağını" beyan ederek "düşmanın bu zamanda kullandıkları savaş usulüne misliyle karşılık vermek gereği olan savaş aletlerinin öğrenilmesi ve her gün kışlalarda icra olunduğunu, yeniçerinin diğer insanlardan ayrılarak kış yaz, gece gündüz odalarında hazır bulunduklarını, zabıtlerin ve neferlerin şimdiki tayinlerinin yeterli olmayıp tembelleşmelerine sebep yalnız bu ise söylensin icabına bakılacağını, Düşmanın hali malum,yeniçerilerin perişanlığı meydanda olup devletin gücüne nispetle bir döküntü kabilinden olan Rum eşkıyanın bile bu kadar hazine ve mühimmat sarf ve telef edildiği halde hala problemin çözümünü elde edilemediğini" açıkladıktan sonra "artık bıçak kemiğe dayandı, Müslümanlığa layık olan hal ve hareket ne ise bu mecliste beyan buyrulsun, hep başımız şeriata bağlıdır." cümleleri ile sözlerine son verdi. Baş tabip Behçet efendi sadrazamın ifadelerine tasdik ederek, reis efendide sorulan bir sual üzerine "ecnebi devletlerin taşınamayacak tekliflerini ve Rum meselesini sebep göstererek haksız iddialarda bulunduklarını" açıkladı. Bunun üzerine ulema takımı da "hal böyle olunca bütün ehli islama harb sanatını ögrenmek farzdır" diyerek bu vucubu şeri ve akli olarak ispat ettiler.

Kul kethüas ıda söze girişti. Hatta "böyle tertipsiz askerle savaşa memur olsam gitmekte tereddüt ede-

rim" diyerek nizam ve inzibatı askerinin kıymetini bir haylı övdü. Mevcut ocaklarda onu tasdik ettiler.

Bundan sonra Eşkinci Lâyîhası okundu. Şeyhülislam talimin vucubuna dair fetvayı şerifi okuyarak asker yazmak ve talim yaptırmak üzere ocaklıdan söz aldı.

Sadrazam bu taahhüdün peşisıra "bu meşru emri kötüleyip dil uzatanlara ceza lazım gelmez mi? diye sorunca Şeyhülislâm "Şiddetli tazir gerekir" diye fetva verdi. Vak'a nüvis esat efendide evvelce tanzim edilip hazırlanmış olan hücceti şeriyyeyi okuyup hazır olanlar tarafından mühürlendi.

Mühürlendikten sonra istanbul kadısıyle Mevali, Müderrislar ve meşeyıh babıaliden mesimle kalkarak ağa kapısına gittiler. Ocaklı saf bağlamışlardı. Fetvayi şerife ile şer'i hüccet ve eşkinci layıhası okundu. Bilhassa yeniçeri ağası celalüddin ağa; "Fetva ve ulemanın ittifakı işe üzerimize savaş sanatını ögrenmek vacip oldu. Padişa hımızında fermanı bu yoldadır. ne dersiniz babialiye takrir ile bildirecegim." diye tekrar tekrar sordu. Önünde duran bölük ağaları ile ocak ihtiyalarından bazıları "Sem'an ve taah" (işittik itaat ediyoruz) dediler. Diğerleri de onlara uydular. Hüccetin altının ocaklı tarafından mühürlenmesi için sait efendi, kul kethüdasının odasına gitti. Turnacı başılar, ocak imamı, bölük başı, oda başı ve mütevelliler kanımızla mühürle riz diyerek, efratta birbirinin ensesi-

ne basarak mühürlediler. Heyet yine alayı vala ile Şeyhülislam konagına döndü.

Bir kaç gün sonra yazılan eşkinci sayısı bir kaç yüze ulaştı. Bunlara birer tokmak kundaklı tüfekle birer kılıç hazırlandı. Ayaklarına sıkı potur ve başlarına yeşil renkli Laz kalpagı geymeleri uygun görüldü.

On sekiz gün sonra eski talimgah olan At meydanına elli bir odanın herbirinden üçer beşer nefer çıkarılarak duadan sonra Elbiseleri giydirildi. Silahları verildi. Bunlara asakiri cihadiye binbaşılarından olup Mısırdan moraya gelirken bindiği gemi kazaya ugradıgı için dersaadete gelmiş olan Davut ağa ile talim bilir iki kişi daha muallim tayin edildi. Babı aliden gönderilen kaputları giydirildi.

Fetva emini teberrüken besmele ile eline bir tüfek alarak yeniçeri ağasına verdi. Oda öpüp sekban başıya, oda katar ağalarına verdi. Eşkinci neferleri uzaktan baktıkları halde bir kaç adım yürüdüler bu şekilde talime başlanmış oldu.

Çok garipdir ki eşkinci yazılması taahüdü günü Kürt Yusuf ve benzeri söz sahipleri söz verdikleri halde yine ogün isyan etmeyi müzakere etmeye başlamışlardı. Hatta talime başlandığı gün maksatlarını düşünceden fiile çakarmaya çalışmışlarsada Kazan çıkmadan Huruç etmek bektaşı büyüklerinin kanununa aykırıdır denilmiş ve çıkan görüş ihtilafı üzerine geriye kalmıştır. Bunula beraber otuz bir cemaatın oda başısı iken silahşörlüğe alınan Habib ile Kürt

Yusuf ve diğer ocak ihtiyarlarından, talim için üç defa At meydanına toplandıkları halde yeniçerilerin gelmediklerinden fazlasıyle şüphe edilyordu. Bu ihtiyarlar Eşkinci nazırı Saip efendi ile yeniçeri ağası Celalüddin ağanın anlaşmalarına "neferlerimizin beyinleri kalındır. Şayet bu teklif olunan surete haşa gavur talimidir, talim etmeyiz, Biz kılıç ile keçe çalar, şeşhane atar, nişan vururuz diye ileri geri konuşmayaydılar." demişlerdi.

Bu haller sadrazam Selim paşayı fazlasıyle kuşkulandırdı. Ağa Hüseyin paşa ile yaptıkları gizli toplantıda kararda sebat etmeye ve zorbaları cezalandırmaya karar verdi. Bu karar geregince Topçu, Humbaracı, Lağamcı, tersane ocakları reis ve zabitleri haberdar edildi. Boğaz muhafızları Ağa Hüseyin paşa ile Mehmet izzet paşa da üçbin sipahi ile derhal İstanbula gelebilmek üzere hazırlandı. Yeniçeriler vaktiyle talebe-i ulum hakkında toplu aşağılamalarda bulundukları için onlarda hazırdılar. Halksa son derece nefretle davranıyorlardı. İşte bu ruhi ahval Sultan mahmuda fikrini icraya uygun tam bir cesaret verdi.

Olayın Çıkışı

1241 senesi zilkadesinin dokuzuncu Perşembe gecesi zorbalar birer ikişer At meydanına toplandılar. Ocağın büyüklerini, hatta kul kethüdası Hasan ağayıda davet ettiler. Hasan ağa, bölük ağalarını beklediğini

bildirerek gelenleri başından savdı. Meydanın cesur hatibi Mahut Habipti. diyordu ki:

> "Arkadaşlar fütür getirmeyin, asla tereddüt göstermeyin, ocağın adı kıyamete kadar kalkmaz, göreyim sizi Hacı bektaş ocağını uyandırın."

Gece saat altıda bir takımı ağa kapısına giderek öldürme için Celalüddin ağayı aradılar. Ağa koldan yeni gelmiş, yatağa girmeden evvel helaya girmişti. Haremi selamlığı aradılar, bulamadılar. Dönüşlerinin peşisıra ağa kapısından çıkarak Süleymaniyede bir eve gizlendi.

Bunlar seher vakti kışlalardan kazanaları At meydanına çıkardılar. Adetleri üzere Cebehane ve saraçhane kazanlarını da almaya gittiler. Cebeci başı ortası kazanı olan beşinci kışla kazanını derhal teslim etti. Cebecilerde bunlara katıldılar. Turnacı başı şakir ağa haber alınca yürgine indi.(kalb kırizi geçirerek öldü.). Zorbalar haşaratın toplanma yeri olan Tahta kale, Asma altı, Un kapanı taraflarına kara kollukçular gönderdiler. Buradaki ogat ve ırgatları da başlarına topladılar. Babıaliyi basmak üzere Nakilci Mustafa adındaki zorba başını bir gurup ile gönderdiler. Sarhoş Mustafa diye tanınan Bir zorbada beraberine bir gurup alarak Mısırlı binbaşı Davut ağayı eşkinci muallimliğine tayin ettirmiş ve evvelce sekbanı cedit katipliğinde bulunmuş olan Mısır kapı kethüdası Ga-

lip beyin terlikçiler içindeki konağını basmaya memur edildi.

Sadrazam beylerbeyinde, Necip efendi Kanlıcada idiler. Babıalideki cariyeler harem bahçesinin ortasındaki mahzene girdiler. Eşkıya yağmaya koyuldu. Sadrazamlık hazinesinden altı bin keselik, Necip efendi konağındanda sekiz yüz keselik kadar nakit ve mücevherat ve eşya kaldırdılar. Ondan sonrada ortalığa yayıldılar. Nakilci mustafanın Tellalları; "Fetva ve hüccet yazanları, Bize karşı gelenleri, bütün başı kavukluları Yok eder ve ailelerini esir ederiz. Kız oğlan kızlarını onar, dullarını beşer kuruşa satarız. Herkes dükkanını açsın. Sırçası zay olana cevher veririz. İçimizden zerre kadar cinayet edecek olanları keser,biçeriz." diye bağırıp duruyorlar Ortalığa bir kat daha dehşet veriyorlardı.

İlk darbeye eski şeyhülislâm Sıtkı zadenin İmamı Şeyda efendiye uğradı. Zavallı habersizdi. Yalıdan çıkıp evine gelirken şakilerden bir guruba tesadüf eder, Bunlar;" Buda savaş talimine fetva veren takımındandır" diyerek bir kaç yerinden bıçakladılar. Şeyda efendi yere düşünce öldü zannıyla bırakıp gittiler.

Bektaşî Babaları ellerinde teber At meydanında kışkırtmalarda bulunuyorlardı. İstanbul yine karışmıştı.

Sadrazam olaydan haberdar olunca Ağa Hüseyin ve Mehmet İzzet paşaların askerleriyle acele olarak

yalı köşküne gelmelerini emretti. Kendisi de kayık ile köşke gelerek, durumu hazine kethüdası Kıbrıslı Mehmet Emin ağa ile Beşiktaş sarayında bulunan Sultan Mahmuda bildirmeye koşarak top kapı sarayına geldi. Sancağı şerifin çıkarılmasını istirham ederek, Şeyhülislâm ile devlet adamlarını hemen çağırdı. Bu arada Tersane Emini Sait efendiye, topcu başı Numan, Arabacı Hasan, Humbaracı başı Mustafa ağalara, Lağamcı başı Halil beyede askerleriyle gelmelerini bildirdi. Şeyhülislam Tahir efendi de gelerek Sadrazamları, Mevaliyi, Müderrisleri, Hoca efendilerle talebe-i ulumu çağırmak için Danişmendler ve Çuhadarlar yolladı. Kul kethüdası Hasan ağa katar ağaları, çoğu At meydanına uğrayıp gelmiş olan çorbacılar, yazıcılar, Mütevelli ve odabaşılar ile ağa kapısına gelerek baş yazıcı Raşit efendiyi isyancıların maksadını anlamak için meydana yolladı. Yazıcının aldığı cevap şöyleydi:

"Biz bu şekilde talim yapmayız. Bizim eski usulümüz testiye tüfek atmak, keçeye kılıç çalmaktır. Yeni talimi çıkaranları isteriz."

Bundan başka mabeyn ve babıali adamlarından bazılarının da isimlerini söylediler. Yazıcı, durumu sadrazama bildirdi. Onun da aldığı cevap şu idi: "Bak baş yazıcı! biz bu işe islamın şevketini güçlendirmek için kitap ve sünnete tatbik ile başladık. Bu meselenin

herhangi bir şekilde ihlaline cevaz vermeyeceğiz. Allah'ın yardımıyla hepsini mahvetmek ve yok etmek üzere birleşmişizdir. Var böylece haber ver."

Bu esnada topçu, Arabacı ve süvari topçularının yüzbaşısı meşhur Kara Cehennem İbrahim ağa bir kaç top, Tersane baş çavuşu Yemenici oğlu Ahmet ağa kalyoncu askeri ile, Humbaracı ve lâğımcı Tersane topçusu, ocakları da ağalarıyla saraya gelip saf bagladılar. Alimler, müderrisler ve mevalide takım takım geliyordu.

Sultan Mahmutta kılıcını kuşanmış olduğu halde tebdil kayığı ile Topkapı sarayına gelerek yeni saraydaki sünnet adasına girdi. Evvela sadrazam ile Şeyhülislam'ı, daha sonra ulemayı ve devlet adamlarını kabul ederek

> "Tahta çıkışımdan beri üzerime ve zimmetime vacip olduğu gibi şer'i şerife uygun hareket ve Allah'ın emaneti olan tebaayı koruma hususunda ne kadar gayret ettiğim hepinizin malumudur. Yeniçeriler tekrar tekrar defalarca isyan ve tuğyan ettiler. Mütecaviz ve eşkıyaca tavırlarına tahammül olunmaz. Ancak kan dökülmesin diye müsamaha gösterildi. Bundan başkada kendilerine bu kadar ihsan ve ikramda bulunmuştum. Bu defada ihsanlara boğularak kendi rızalarıyle başlanan meşru bir işten ansızın dönerek isyanlarını ilan ettiler. Bu tuğyan (Huruç alessultan, padişaha başkaldırma) değil midir? Bu hainlerin cezalandırılması hususunda tedbi-

riniz ve görüşünüz nedir?, Bunların öldürülmeleri ve bunlarla savaşılması hakkında şeriatın hükmü nasıldır?

şeklinde bir nutuk irat etti. Ulema öldürülmelerinin meşru olduğuna fetva verdi. Hazır bulunanlarda "Ölmek var dönmek yok" dediler.

Sancağı şerif çıkarma hususunda padişah tereddütlü görünüyordu. Çünki payi tahtta hem bir büyük savaş meydana gelecek, hem de zorbaların galebesi halinde devlet işleri bütün bütün alt üst olacaktı. Bu tereddüt hazır bulunanlardan Kürt Abdurrahman efendiyi kızdırdı. "Bu din ve devletin bakası ve kalması muradı ilahi ise o habisleri vurup mahvederiz. Değilse bizde bu din ile beraber yatıp gideriz. Başka ihtimal varmı ?" diyerek elindeki tespihi şiddetle yere vurdu. Tespih dağıldı. Taneleri mermerler üzerinde yuvarlandı. Hazır bulunanlar ağlamaya başladı. Sultan Mahmut ağlaya ağalaya Livayı şerif odasına girerek çıkardı. Sadrazamla Şeyhülislama verdi. Askerle beraber At meydanına kadar gitmek istediyse de Hırka-i şerif odası önünde durarak dua etmesi istirham edildi.

İstanbul kadısı kol kol mahzarlar göndererek mahalle imamlarına uyarılar yapılıyor, bir taraftan zorbalar, "Yeniçeri olanlar kazanların yanına gelsin!" diye bağırıyorlar, Bir taraftan da "Müslüman olan sancağı şerif altına gelsin!" sesleri duyuluyordu. Sancak altına gelenler pek çoktu. Talebe-i ulum derhal

silahlandılar. Hocaları beraberlerinde ve yobazlar (müellif yobazlarla ne demek istiyor kim bu yobazlar? yazar hakaret hissine türlü galip gelemiyor. H.T.) iki yanlarında oldukları halde eşkıya ile çarpışarak üç bin beş yüz kadar oldukları halde, Bunların peşisırada İstanbul imamları, üç beldenin hakimleri, Yeşil sarıklı seyitlerde Nakıbül eşrafla geldiler. Bu esnada eşkıya Sultan Ahmet ve Beyazıt meydanlarında bir kaç kişiyi öldürerek göz korkutmak istemişlerse de etkili olamadı.

Sultan Ahmet Camii şerifi hareketin merkezi yapıldı. İç cebe hane açılarak silahı olmayanlara emanet silah verildi. Daha sonra sancağı şerif ile tekbir alınarak Babı hümayundan çıkılarak doğruca camiye girilerek Sancağı şerif minbere dikildi. Bu ana kadar Azl edilmiş olan şeyhülislâmların şeyhülislâm ile görüşmeleri resmiyete ve adete aykırı iken(!) -bir istihza ünlemi daha H.T.- bu vesile ile görüştüler Ağa Hüseyin ve Mehmet İzzet paşalarda askerlerle gelip meydana durdular. Velhasıl sadrazam camide kaldı. Ağa Hüseyin paşa ile Mehmet İzzet paşayı eşkıyanın üzerine gönderdi. Sekbanlar, topcu, Humbaracı, lağamcı, kalyoncu askerleriyle talebe-i ulum, ehli arz gurubu hep birden yürüdüler.

Zorbalar divan yolu ile Beyazıtın etrafını, uzun çarşı ve diğer yolları tutmuşlardı. Kara Cehennem'in iki top çektirerek tekbir sesleriyle gelmekte olduğunu görünce kaçmaya başlayarak at meydanında toplan-

dılar. Ağa Hüseyin paşa topçu askerle divan yolundan, İzzet paşada Humbaracı, lağamcı kaalyoncu askerleriyle saraç haneden yürüyorlardı.

Sultan Ahmet meydanı gayret ehli insanlarla doluyordu. Sadrazam yardım için bunlardan bir fırka daha tertip etti. Bu esnada Kethüda yeri Mustafa ağa ile bir kaç çorbacı gelerek;" eşkıyanın tanınan şekilde olan talimi yapmayız dediklerini ağa kapısında işittik diyerek meseleyi sulandırmaya sebeb olacak bir zemin açmak istedilersede gerek sadrazam ve gerek ikinci İmam Zeynelabidin efendi bunları ret ettiler.

Hatta ikinci İmam "Bu hainlerin bu ana kadar din ve devlete yapmadıkları hıyanet kalmadı. Kılıcı çekip üzerlerine varmak dinin gereği dünya ve kurtuluşa sebep ve vasıtadır. Ey ümmeti Muhammet ne duruyorsunuz? Allah rızası için eşkıya ile savaşa gidin, din kardeşlimize yardım edin." diye konuşma yaptı. Orada bulunanlar hep bir ağızdan tekbir aldılar. Hareket için bir başbuğ istediler. Baruthaneler Nazırı Necip efendi hemen kavuğunu çıkarıp sarığını başına sardı. Kendisinin başbuğ (komutan) tayin edilmesini istedi. Beraberinde kapıcı başlarından Mısırlı Ali ve Emin beylerle Firecik ayanı Emin ağalar oldukları halde büyük bir topluluk ile yürüdüler. Hüseyin paşa kolu "Horhor" da bir fırka zorba ile musade meye tutuştu. Bunlar toplar üzerine saldırarak iki neferi öldürdülerse de dikiş tutturamayıp at meydanına can attılar. kapısını kapayıp arkasına taş dayadılar. İzzet

paşa kolu da yetişerek Meydan kışlasını sararak kuşattı. Kara Cehennem Meydan kapısına girerek Nasihat verdi ise de Red ettiler. Bu esnada Necip efendi koluda yetişti.

Toplar işler işlemez Meydan kapısının bir kanadı kırıldı. Arkasında toplanmış olan eşkıyanın bir çoğu telef oldu. İzzet paşa Mustafa adında bir topçu bahadırına iki bin beş yüz kuruş vererek kapının diğer kanadını da açtırdı. Kara Cehennem İle Tophane imamı içeriye girince askere de cesaret geldi. Kara Cehennem topuğundan vuruldu ise de aldırmadı. Eşkıya bu saldırıya güç yetiremeyerek bir kısmı tekeye, bir kısmı da kışlalarına girdiler. Bu esnada Topçu Mustafa atılarak elindeki maytap ile ocağı Tomruk dedikleri kasap dükkanından tutuşturdu. Toplarda salkım ve yağlı paçavra atıyordu. Eşkıyadan telef ve perişan olanlardan başka kışlada yandı. Saldıranlardan ancak yirmi beş kişi yaralandı.

Başarı haberi sadrazama Veli paşa zade İsmail bey ile ulaştırıldı. Vekiller birbirini tebrik ettikleri gibi genel bir sevinç de meydana gelmişti. Beşyüz senelik ocak dört beş saat içinde yanıp mahvoldu. Ocak söndükten sonra temizliğe başlandı. Hüseyin ve izzet paşalar Eski odalar denilen kışlaya yönelerek kaçanlardan gerek burada ve gerek diğer yerlerde ele geçen aşçı usta ve benzerlerini At meydanına göndermeye başladılar. Devlet adamlarıyla beraber caminin havlıya bakan sol tarafında duran sadrazam da yakalanan-

ları hafif bir sorgulamadan sonra Mahfeli humayon altında meclis kılınan odada boğdurarak ölüsünü mahut çınar altına attırıyordu.

İlga (Kaldırma)

Bu mühim başarı yabancı elçilerin de takdirini celb etti. Babı aliye tebrik nameler yolladılar.

Bu esnada ağa kapısında bulunan kol kethüdası hasan ağa, Katar ağaları, Sekban başı İbrahim ağa ile daha öncekiler, çorbacılarıdan Salih ile Talih, Süleymaniye civarında gizlenen yeniçeri ağası Celalüddin ağa Sultan Ahmet camiine getirildiler. Ocaklı için Cami meydanında bir çadır kuruldu. İstanbul kapılarına Birer kapıcı başı ile bir miktar Humbaracı, Kolluklara topçu askeri konuldu. Galata kasım paşa, tersane tarafları kalyoncu, Eyüp tarafı Humbaracı askerinin korumasına bırakıldı. İstanbul karakolları topçu başı Numan ağanın nezaretlerine verildi. Livayı şerif koruması maksadıyla gece için topçu ve humbaracı neferlerinden yeterli miktar memur edilerek Dikili taş tarafındaki kapı ile diğer üç kapıya korumalar ve nöbetçiler konuldu. Ayrıca memurlar çıkarılarak Mahalle halkının da nöbet beklemeleri imamlara tembih olundu. İzzet Mehmet paşa üsküdara geçip Ağa Hüseyin paşa Süleymaniye camii havlusunda çadır kurdu. Sadrazam ile büyük alimler

geceyi mahfel ve diğer ulema ve devlet adamları caminin içinde ve dışında geçirdiler.

Ertesi gün sadrazam yine caminin sol tarafına da oturarak yakalanan iki yüzden fazla eşkıyayı sorgulayarak idam etti. Hasan paşada yüz yirmi kadarını öldürdü.

Cuma günü Zeynep sultan camiinde de meydana gelen selamlıkta yeniçeri zabıtanından kimsenin bulunmaması nazarı dikkati çekti. O günün akşamı Mahfeli hümayunda azl edilmiş Şeyhülislamlarda hazır oldukları halde toplanılan yerde Eşkinci layihasında açıklandığı gibi yeniçeri esamilerinden mutasarrıflarının yaşadıkça faydalanmaları Katar ağalarıyla ocak ketebesinden ve çorbacılardan sadık olanların kayrılmaları ve gözetilmeleri, Asakir Muhammediyye adıyla talimli asker ve ordu kurulması ve tertip edilmesi müzakere edildiği gibi ertesi günde yine mahfelde toplanılarak yeniçeri ocağını ilgasına (kaldırılmasına) karar verildi. Bu kararı Reis-ül-küttab Seyda beyin tesirli bir konuşması doğurdu. Karar keyfiyeti öğleden evvel çağrılan vezirler, Sudur, mevali ve Hocegan adamları ve şeyhler hazır oldukları halde beylikçi pertev efendinin kaleme almış olduğu Fermanı Ali müsveddesi ile bildirildi. (275.Faideye Bak)

Sultan Mahmut, bu kararı tasdik edip tamimini emreyledi. Mahallelere, vilayetlere yayınlanmak üzere bir çok sureti çıkarıldı.

Celalüddin ağanın kabul etmemesi üzerine Asakiri Mansure-i Muhammediye başkomutanlığı Ağa Hüseyin paşaya, Nezaretide yedi bin beş yüz kuruş ve tam tayinle Saip efendiye verildi. Hüseyin paşa derhal Süleymaniyeye giderek talimli asker yazımına başladı. Mısırlı Davut, Sultan Selim devrinde yüzbaşı olanlardan İbrahim ve Osman ağalar binbaşı tayin edildiler. At meydanının ismi Ahmediye olarak değiştirilip eski odalar denen Şehzade camii karşısında bulunan kışlalarda yıkılarak yerine han ve dükkan yapılmak üzere Sultan Ahmet vakfına geçirildi. Ağa kapısı Darulfetva (fetva evi) ve eski saray "babı seraskeri" (Başkomutan kapısı) edinilerek sarayda bulunan cariyeler, hizmetçiler ve teberdarlar yeni saraya taşındı. Böylece Şeyhülislamların bundan sonra konaklarında vazifelerini yerine getirmeleri geri kalarak Rumeli ve Anadolu kazaskerliği ve İstanbul kadılığı da buraya toplandı. Rütbeler ve yeni ikram ve ihsanlar birbirini takip etti. Bununla beraber idamların sonu gelmiyordu. Mahut Habib ile Cebeci başı eski sekban başı ve diğerleri sürgün edildikleri yerde öldürüldüler. Tellallar sokaklarda "Yeniçerilik namı kalktı. Asakiri Mansure-i Muhammediyye yazılıyor. Irz ve namus sahibi olanlar dükkanlarını açsınlar, Padişahımıza dua etsinler." diye bağırıyorlardı.

İkindiden evvel sadrazam ve yeni ve eski şeyhülislamlar, alimler, devlet adamları ve memurlar Livayı şerifi sultan Ahmet camiinden alarak tekbir ve tehlil

ile yeni saraya götürdüler. Sultan Mahmut, sancağı şerif orta kapıdan girince yolun ortasında karşıladı. Sadrazamın elinden alarak babussaade tavanı altında taht kurulan yere dikti. Etrafında nöbet beklemek üzere Zülüflü hassa teberdarlarından yeterli neferler konuldu. Zeminine ve tabanına renk renk kaliçeler konduğu gibi özel yerine konulana kadar devamlı ud ve amber yakılarak kokulandı. Kur'anı kerim okunarak cemaatla namaz kılındı.

Sultan Mahmut çok samimi davranıyordu. Sancağı şerifin konulmasını müteakip saltanat erkanını toplayarak meydana gelen başarıyı övmek için irat ettiği nutukta;

> Hüsrana uğratan bu zümrenin yüzünden devleti aliyyenin müptela olduğu harcamanın noksanlığını tamamlamak için Müslümanların beytülmaliyle kesin ilişkisi olmayan ve divan makamlarında istihdam olunmayan kişilerin geriye bıraktıkları miri ve hazine tarafından korunup zapt olunmaktaydı. Evvela şu hususu kaldıralım. Bundan sonra o gibi muhallefat alınmasın.diğer mühim adli ileri ve hayırlı davranışları sizler mütalaa ve müzakere ile arz ve inha ediniz. Bende tesviyesine müsaade ederim. Her hususta ileri adım atıp meselelere ehemmiyet vermenin zamanıdır. Mülki işlerin tesis ve düzenlenmesine kadar hepiniz daire-i hümayunda kalınız. Kalbimizle ve kalıbımızla bir olalım.

dedi. Ayrıca şeyhül İslamlıktan azl edilenler ve benzerleriyle görüşüp diledikleri yere gitmelerine müsaade etti. Büyük alimler ve devlet erkanı sarayda kaldılar. Kendiside sarayda Üçüncü yeri denilen silahtarlara mahsus bir kaç odadan ibaret olan dairede kaldı. Sadrazam ile devlet adamları ve memurlara orta kapı ile babı hümayun arasındaki meydana çadırlar kuruldu..

Babı aliyi basan nakilci Mustafa Koca Mustafa paşa yakınında bir karının evinde sepet sandığı içinde kilitli olduğu halde bulundu. Heyetiyle Sultan Mahmut'un huzuruna getirildi. Sarhoş Mustafa ile Turnacı Ömer, Kafesci Babadağlı elebaşı ve başlardan bazıları da yakalanarak birlikte idam edildiler.

Kırk iki gün içinde kötülük yapması ihtimali olanlardan (Mazanne-i su) yirmi bin kişi sürüldü. Yeniçeri saklayanların haklarında şiddetli cezalar uygulanacağı ilan olundu. Boğaz yamaklarından Asakiri mansureye girenlerden gayrisi memleketlerine gönderildi. Selim olayında ilga edilen topçu tüfek endazları yenilendi. kaş kenarına poşu sarmak üzere humbaracı kalpağına benzeyen kalpak ve zabitleri kalafat giymekten kurtarılarak ekli poşu kullanmak emrolundu. Şehzade camii civarında ki kışlalarda kalan ve yeniçeri şubelerinden olup odun hizmetine memur olan acemi oğlanları sınıfı da kaldırılarak, zabitlerinin İstanbul ağası unvanı alınarak Hatap emini denildi. Bu kışlada on beş yaşından aşağı olup ta asakiri mansura listesi-

ne yazılan çocuklar için talim hane yapıldı. asakiri hassadan olan bostancılara da nizam ve düzen verildi. Edirne'de ilga emri hemen gürültüsüz yerine getirilerek oradaki ağa kapısı da "dari Şeriat" a tebdil edildi. İstanbul'da esnaf kefaleti müteselsile ye bağlanıp- yani esnaf birbirine ve kethüdaları hepsine kefil olmak -usulü kuruldu. yeni çerilerden sayılıp mahzar ağa nın idaresinde tomruk işlerinde müstahdem olan Harbeciler sınıfı da ilga edildi. Taşra vezirler dairesinde hizmet eden kavaslar gibi kavas istihdamına ve mahzar ağa unvanının tomruk ağası unvanına karar verildi. Bu sırada ocak bezirganı ile akrabasından Şabcı bahurda öldürüldü.

Kurban bayramı alayında resmi bayramlaşmadan sonra asakiri mansure önde olduğu halde Sultan Ahmet camiine gidilerek Bayram namazı kılındı.

Yeniçeriliğe ait ne kadar adetler ve örfler, merasimler varsa, ilga edildiği gibi, kahve hanelerde yıktırıldı. bu arada Bektaşî tarikatı da kaldırılarak "İhtisap memuriyeti ihdas edildi.

Diğer vilayetler de yeni çerilerden temizlendi. bu suretle payıtaht ile diğer şehirlerde öldürülenlerin sayısı altı bine vardı.

Bektaşilik

Yeniçeriliğin bektaşiliğe mensubiyeti Hazreti Pirin duasının ilk kuruluşunda almış ve sonra içlerine bu

tarikatın dervişlerinden pek çok kimse karışmış olmasından doğmaktadır. Rivayete göre "Bektaşı babalarından biri daima hacı Bektaşî vekili adıyla doksan dört kışlasında kalır ve pirin türbesinde bulunan şeyh vefat edince yerine geçen kim ise İstanbul'a gelir, ocaklı da onu karşılayıp alay ile ağa kapısına götürülür, yeniçeri ağası tacını başına geçirip yine alay ile babıaliye gönderir, orada ferace giydirilirdi."

Bektaşilik aleyhine Sultan Mahmudun gösterdiği öfke üzerine sarayda sadrazam ve Şeyhülislâm ve diğer şeyhlerden meydana gelen bir meclis toplandı. Neticede altmış seneden evvel bina edilen Bektaşî tekkelerinin eski kabul edilerek içlerinde diğer tarikat adamlarından türbedarlar tayinine ve altmış seneden sonra olanların yıkılmasına, babaların emriyle müritlerin inançlarını düzeltmek üzere Hadım, Birgi ve Kayseri gibi alimlerin toplu bulunduğu yerler olan şehirlere sürgün edilmesine karar verildi. Bununla beraber mülhit ve ateistlerden sayılan Kıncı, İstanbul ağasızade Ahmet ve Salih babalar idam olundular. Rumeli hisarındaki şehitlik, Öküzlimanı, karaağaç, yedi kule, Sütlüce, Eyüp, Üsküdar, Merdiven köy ve çamlıca dergahları yıktırıldı. İçindekiler darphane hapishanesine atıldı. Bunlardan şehitlikteki Mahmut baba yedi müridi ile kayseriye, Öküz limanındaki Ahmet baba ile yedi kuledeki Hüseyin baba ikişer kişi hizmetçileriyle Hadım'a, Karaağaç tekkesindeki Hacı bektaş vekili sekiz nefer kadın müridesi ile ve diğer

babalarda birer tarafa sürüldüler. Bektaşîlere kıran girmişti. Hatta Bektaşî kıyafetinden bile eser görünmüyordu.

Babaları, bektaşi tarikatına mensup olmakla suçlanan bir takım adamlar takip etti. Hatta Londra sefaretinde bulunmuş olan Üçüncü şık defterdarı Ferah bey ile Vak'a nüvis eski şani zade ve diğerleri birer yerlere sürüldüler. Zamanın en müessir jurnalciliğine Bektaşilik en uygun zemin oldu.

Sultan Mahmuda da talim gayreti gelmişti. Hatta Enderun ağalarından piyade ve süvari olarak özel askerler tertip etmiş, geceli gündüzlü onları bizzat talim ettirmiştir.

Ulufeciyan ile cebeci sınıfı da kaldırılarak, yeniçeri ocağına katılmış olan dört solak ortasının başları silahşorluk ile çıkarıldıkları gibi solak ve peyklerin durumları ve heyetleri de değiştirildi. Hulasa peyder pey mülki ve askeri düzenin oluşturulması moda haline geldi.

Bu esnada bir de Yangın köşkü olayı çıktı. asakiri mansura yazılmasında kim gelirse kabul edilmemiş ve bunların arasına oldukça yeniçeri gayretkeşleri de girmişti. Yangın memurları başkomutanlık kapısının memleketin zabtu raptına memur olduğu için buraya nakl edilerek muvakkat ve ahşap bir yangın köşkü binası için karar verildi. Köşk yapılıp bitti. yalnız için tahta parçalarıyla talaş vesaire kalmıştı. Asakiri mansure arasına girebilen gayretkeşler bu sırada men-

sup oldukları taburun diğer neferlerini kandırdıklarından serasker paşa ile binbaşı Osman ağanın evlerinde bulundukları gece buraya ateş verdiler. Maksatları yangın münasebetiyle serasker ve Osman ağa geldiklerinde öldürmekmiş. Fakat paşanın adamlarından biri koşup haber verdi. Babı seraskeri kapıları sekban askeriyle tutuldu. Tabur Üsküdar'a geçirilerek oradan Akdenize yollanmak banaesiyle kayıklara bindirildiği sırada müfsitler yakalanıp idam edilerek, gerisi de boğazda donanmaya, kalelere taksim edildi. Diğer bir iki taburda Ağrıboza yollandı. Daha sonrada temizliğe başlandı.

-12 -

Akkirman Mükalemesi (Konuşması)

Devlet mora ihtilâli, yeniçeri meseleleri ile uğraşmakta olduğu sırada Rusya Çarı birinci aleksandırın vefatı meydana geldi. Birinci Nikola tahta oturdu (1241-1825).

Malum olduğu üzere Rusya elçisi Ustarugof Rusya'ya çekilmişti. Birinci Aleksandır son zamanlarına doğru devleti aliyyeden bazı maddelerin yerine getirilmesini ısrarla istemeye başladı. Çar Meternıh ile İngilterenini Petesburg sefiri Kaninagın birbirine oynamak istedikleri siyasi hilelerin ortasında kalmış ve petesburgda bu babda meydana gelen konuşmalar

kendisinin hoşuna gidecek neticeler meydana getirmemişti. Hatta aleksabdır O derece üzülmüştü ki daha sonra meternıh yine o müzakerelerin başlamasını teklif edince "benim artık Avrupa devletlerinden isteyecek bir şeyim yoktur" diyerek Osmanlı devleti ile kendi işini göreceğini hissettirmişti. Gerçekten de Rusya'nın dersaadet Maslahat güzarı Minçiyaki iki memleket ve Sırbistan arsında askıdaki meseleleri hakkında birden bire isteklere başladı. Bizim tarihlerin özellikle Tarih-i Cevdetin "elhasıl iki devlet arası pek gergin olup Rusya İmparatoru Aleksandırın devleti âliye hakkında özel saygısı olduğundan...." kaydı son derece garibdir.

Avusturya hariciye nazırı meternih, Çarı hırslı meyilleri yavaş yavaş çevrilmekle yola gelir bir çocuk gibi görerek hatta Petesburg konuşmalarını da bu yolda idare etmeye çalışmıştı. Bu herif Müstebit ve baskıcı bir hükümete layık katı değişmez fikirlerle muttasıf biriydi. Bunun için Rum fetretini (isyandan dolayı meydana gelen boşluk) hoş görmüyor, Mısırlı İbrahim Paşanın Moradaki sırayla gelen başarılarından dolayı açıktan açığa memnun görünüyordu.

Birinci Aleksandırın vefatının peşi sıra Avrupanın nazarı dikkati birden bire mora ihtilalinden dönerek Rusya'ya çevrildi. Aleksandırın evladı yoktu. Yalnız üç kardeşi vardı. Ki bunlardan Kostantin en büyükleri yani tahtın mirasçısı idi. Fakat bu Prens zeki olmakla beraber Tahsil ve terbiyeden mahrum ve birinci Pol

gibi cahil ve barbardı. Hanımını boşadıktan sonra Grod zeniska adında Lehli bir Prens ile evlenmiş ve kendi el yazısı ile saltanat hakkından vaz geçtiğini Aleksandıra bildirmişti. Müteveffa bu maddeyi gizli tuttu. Nikola Tahtın kendisine taktın kendisine geçtiğini açıklayan imparator emrinden henüz haberdar değildi. Aleksandırın Vefatıyla beraber haberdar oldu. Fakat Nikola böyle gizli bir istifa nameyi kabul etmeyip İmparator Kostantin adına biat etmeye hazırlandı. Fakat bu esnada Lehistan Kumandanı olan kostantin Nikolanın imparatorluğunu tasdik edip ve açıktan da istifa eylemek suretiyle Ali cenaplık gösterdi. Bununla beraber Günlerce süren bu müsamahalı iyilik gösterilerinden Rusya ve Lehistanda teşekkül etmiş ve Aleksandırın son zamanlarında daha şiddet kazanmış olan bir takım gizli cemiyetler istifade etmeye kalkıştılar. Batı ve güney ordularının asilzade erkanlarından ve müthiş zeka sahibi olanlarından meydana gelen bu cemiyetlerin Pestel Rileif, Moraviyef gibi reisleri Rusya'da parlâmento usulünün tesisini şiddetle yaymaya gayret ediyorlardı. Petesburg askeri muhafızlarını isyana teşvik ettiler. Hatta üç hafta süren saltanat arasından sonra Nikola hükümetin gemini ele alarak askeri yemin ettirmeye başladığı sırada bir alay ayaklanma bayrağını çekti. Nikla derhal olay yerine koşarak isyanı topa tuttu. Geney asilerini cezalandırdı. Yeni Çarın hükümetinin başında gösterdiği bu şiddetli harekat Avrupanın na-

zarı dikkatini çekerek gelenin, giden tabiatında olmadığına hükmeyledi. Gerçekten de Nikola Tebaasını askerce idare etmek hürce düzenlemelerden uzak durmak düşünce ve meşrebinde yaratılmış bir adamdı. Nikolada Aleksandır gibi Devleti aliyyeyi Mahvetmek ve yahut kendi politikasına peyk ve uydu edinecek derecede zayıf düşürmek arzusunda ve bu arzudan da hiç bir zaman dönecek durumda değildi.

Tahta oturur oturmaz devleti âliye hakkında biraderinin izine uyacağını bildirdi. Biraderi ise Avrupa'ya danışmaksızın silah gücüyle isteklerini almak arzusunda bulunmuş ve bu sebeple iki devlet arası açılmıştı. Bunun için Nikolanın ilk hareketi istekleri kabul edilmediği takdirde savaşacağını bildirmek oldu. Devlet iki ay sonra Mihalakinin29 elinden bir ültimatom aldı. Tarihî Cevdet bu ültimatoma takrir dedikten sonra mealini ve özetini şöyle açıklıyor:

> Rusya maslahat güzarı Mihalaki şabanın sonlarında (1241) babıaliye gelip Bükreş analaşması hükmünce Sırpların kazandıkları imtiyazların geçerli kılınması, ikinci olarak ta bu imtiyazların şekil ve teferruatını müzakere ederek düzenlemek için görevlilerden dersaadte gelip Rum fetretinin çıkması münasebetiyle rehin suretiyle tevkif edilen Sırp KENZ'lerinin serbest bırakılması, üçüncü olarak Eflak ve Buğdanda "Beşlü" neferleri adıyla hizmet gören İslâm askerlerinin tamamen kaldırılması (evvelce sayısı azaltılmıştı.), dördüncü olarak Bükreş anlaşmasının içeriğini müzakere için daha önce

devleti âliye memurlarıyla Rusya elçisi İsterogonuf arasında başlanıpta bazı arızalar sebebiyle bırakılmış olan müzakerelerinin iki tarafın hüsnü niyetiyle tamamlanması hususunda iki taraftan sınır noktasına murahhaslar gönderilmek devletin isteği olduğuna dair bir parça takrir verilmesi ve bir kaç gün sonra da gelerek kırk güne kadar bu hususların cevabını alarak dönmem memuriyetimin geregidir" deyip gitti..

Görülüyor ki bu ültimatomda Yunan meselesine dair tek harf yoktur. Hatta Nikola da yunanları, metbularına karşı isyan ettikleri için asi, ihtilalcı, babar diye anmaktaysa da İngiltere'nin petesburg sefiri Kanınag Rum meselesinin Rusya meşhur adamlarından İsperenskiye havale ettiğinden haberdardı. Özellikle Nikaola askeriyle memleketine girdiği takdirde Rumların başarısının sebeplerini hazırlamış olacağını ve Muzaffer olduğu surette balkan Şebe adasının bir ucundan diğer ucuna kadar hükmedeceğini biliyordu.

Bu ültimatom, İngiltere siyasi mahfillerinin çekinip korkmasına sebep oldu. Ne olursa olsun iki devlet arasında bir savaş meydana gelmesine mani olmak ve ondan evvel Çarı bir mukavele ile bağlamak icap ediyordu. Kaninagın yeğeni İstiradford devlet ile Moralılar arasında aracılık etmek memuriyetiyle İstanbul'a yollandı. Bu esnada İbrahim paşa ile Rum eli seraskeri Reşit paşa Misolunki önlerinde idiler. A-

siler yer yer mağlup oluyordu. İstiradford yolda Yunan reisleriyle görüştü. Bunlar İngiltere'nin aracılığını kabul eder göründüler. Fakat babıali, başarıya ve Avusturya'nın teşviklerine kapılarak; "padişah kendisi ile asi tebaa arasında bir üçüncüyü kabul edemez" cevabını verdi. İngiltere kabinesi zaten bu cevabı bekler olduğundan meşhur lord Olingsonu hem tahta çıkışı tebrik hem de doğu meselesini Müzakere etmek üzere Petesburga yollamıştı. Bu diplomat evirip çevirip Nikolayı ikna etti. Rusya'nın babıali ile Yunan hükümeti arasında İngilterenin aracılığını kabul edip beraberce Yunanistan'ın idari mühtariyete kavuşmasını istemek, bu memleketin Türkiyeye haraç vermek üzere kalarak idare başkanını bizzat kendi seçmek hususunda babıalinin tasdikine bağlı bulunmasını teklif edeceklerini, iki tarafın Rum fetretinin tamamı ile durulması sonucu olarak hiç bir şekilde Mülki, Mali veyahut ticari menfaat teminine el atmayacaklarını taahhüt altına aldırıp bir protokol tertip ve tanzim ettirdi. Fakat bu mukavele gizli tutuldu. Yalnız İngiltere hükümeti Rusya ile bir savaş çıktığında Osmanlı devletinin kendisinden yardım beklememesini, bundan başka Rusya'ya karşı yumuşak davranacak olursa Yunanistan lehine aracılığın da ortadan kalkama ihtimali olduğunu bildirdi. Diğer taraftan devlet yeni çerilerin ilgası ve yeni askeri düzenlemelerle meşguldü. Bunun için Rusya'nın ültimatomundaki teklifleri kabul ederek tarafından eski beylikçi (29) ve hala

Anadolu Muhasebecisi bulunan Hadi efendiyi Birinci murahhas, Rumeli vakayı katibi Köse İbrahim efendiyi İkinci Murahhas, Nafi efendiyi birinci katip, Necip efendiyi ikinci katip, Divani humayun tercümanı yamağı esrar efendiyi birinci tercüman ve Namık efendiyi de ikinci tercüman tayin ederek yoladı. Ruslarda Bisarabya ve yeni Rusya valisi Voronzof ile Ribupiyer adlı zatları murahhas tayin etmişti.

Sultan Mahmut, yeniçeriyi ilga etmekle beraber muntazam bir ordu tesis edemedi. Çünki böyle bir ordu teşkil etmek bir günlük bir iş değildir. Evvelce görünürde elde bozuk düzen bir ordu ve asker varken şimdi hiç yoktu. Binaenaleyh Rus murahhasları tekliflerde ve isteklerde çok ileriye gittiler. Ak kirman Mükalemesi efrenci Ağustos birden efrenci teşrini evvel yediye kadar sürdü. Rusların son ve kesin istekleri üzerine bir anlaşma yapıldı.

Bu anlaşma sekiz madde, bir hatime ve iki memleket ile Sırbistana ait bir vesikadan ibarettir (276. faideye bak)

Viyana kongresine katılmak üzere murahhas gönderilmesi hakkında vaktiyle Meternihin meydana gelen ihtarına karşı Babıalinin nokta-i nazarlarını Tarihi Cevdet şu şekilde tasvir etmek istiyor:

> Babıali evvel emirde bu ihtarı gereği gibi incelemeyerek murahhas gönder mekten uzak durmuştu. Çünki devleti aliyye Avrupa devletlerinden bazılarıyle ilişki

kurmak usulünü bir müddet kendisince yeni meslek edinmişken Avrupa politikasının sebatsızlığı tecrübeyle bu ittifak usulünden uzaklaşmış esasta edindiği tarafsızlık mesleğine geri dönmüş ve bunun da faydasını görmüş yani napoyon ile ittifaktan kaçınıp bükreş barış anlaşmasını kabul ederek yakayı kurtarmış olduğundan bu kere Viyana kongresine murahhas gönderip de memleketin tamamıyetini devletlerin ortak garantisi altına aldırması hususu meternih tarafından hatırlatılınca babıali tereddüde düşerek "Acaba bu bahsedilen kefalet Rusyalıyı korkutmaz mı" ve "Devleti aliyyenin kefalet istemesi geleceğinden emin olmadığı düşüncesini doğurmaz mı" ve "yokarıda görüldüğü gibi Rusyalının sözleşmeyle devleti aliyyeye vermesi gereken kaleler bahsi kongreye düşüpte geri alınamadığı takdirde devleti aliyyenin bu kalelerde olan istekleri düşmez mi" ve "Bu kalelerin reddi Bükreş ahitnamesinin açık hükümleri gereğinden iken icra edilmediği takdirde anlaşmanın naslarına emniyet ve itimadı kalmayıp iş kuvvet ve galebeye munhasır olacağına nazaran viyanada teahhüt olunacak ortak kefalete itimat olur mu "gibi vehimler ve hayallere dalıp çıkamadı.

Zannıma göre devleti aliyyenin kongreye katılmaktan korkmasına başlıca bir sebeb de sırbistan imtiyazlarının genişlemesi korkusu idi.

Halbuki devlet bu korkuduklarının hepsine akkirman mükalemsinde uğradı. Çünki bu anlaşma hükümlerinin gösterdiğine göre anadolu tarafında Sahum ve anapa gibi Rusların istilası altında bulunan

kalelerle diğer yerlere bükreş muahedesi hükümlerince devleti aliyyeye verilecekken Akkirman Anlşaması bunları Rusyaya katarak o taraf sınırlarının şimdiki bulunduğu üzere kalmasını gerektirdi. Bundan başka Bükreş muahedesini yapılmış olan savaştan zarar gören Rusya tebeasının zarar ve ziyanları, Rusya serbest ticaretinin Temini, Rusyanın karadeniz ticaretini genişletmek için diğer devletlerin gemilerininde boğazlardan geçerek Karadenize gidip gelmeleri hakkında babıali yanındaki baş vurularının kabul edilmesi, Eflak ve Buğdanda voyvodaların halk tarafından serbest seçilmesi, Sırbistanda ehli islamın oturmamaları, Mezheb serbestliği, çeşitli vergilerin bir vergiye bağlanması gibi bir nevi Eflak be Buğdan imtiyazlarını andırır imtiyazların verilmesi maddelerinide ekledi.

Bütün bu işler olup biterken dış işlerimiz Pertev efendi gibi Taassup ve riya sahibi, kah kendi hayali bazan şeyhlerin rüyası ile devlet meselesinin çözmek yolunu tutmuş bir kişinin elinde idi. Hatta Ruslar Akkirman muahedesinin hükümlerinin tez bir vaziyette icra mevkiine konmasını tekit edip durdukları ve aradaki gerginlik arttığı sırada "Pertev efendi şeyhlik davranışlarını bütün elçileri hayrete düşürmekteydi." Bu hallerin neticesi aşağıdaki görecegimiz edirne barış anlaşmasını getirdi (intaç eyledi).

-11-

Navarin Olayı

1243 senesi Mora meselesinin başlangıcından beri biriken siyasi hatalarımızı hatırlatan bir tarihi olay olarak tanınır. Meternihin Düşmanca siyaseti olan İngilterenini Petesburg sefiri Kanınag, Başbakan Lord liverpool'un kalp krizinden ölümü sebebiyle işin başına gelmişti. Liverpool, Ualington ve taraftarlarını Yunanistanın bağımsızlığına karşı oldukları için bir takim sebepler icat ederek meselenin çözümünü geciktiriyorlardı. Kanınag hür düşünce sahibi olduğundan şark meselesinde katı tedbirlere müracaattan çekinmeyeceği ve hatta günün birinde Yunanistan'ın bağımsızlığı kanaatında idi.

Bu esnada Yunanistan ihtilalinin askeri idaresini, Rusya üç devletten (düvel-i selaseden) siyasi idaresini üzerine almış gibi görünüyorlar, Fransa'da şüpheli, Mütereddit davranıyordu. Hulasa üç hükümette müdahale etme hususunda mutabık kaldılar. Rusyanın dersaadet sefiri Ribupiyer ile İngiltere elçisi Petersburg protokolünü sırf resmi bir şekilde babıaliye verdikleri halde devlet adamları Viyana kabinesinin teşvikiyle olur, olabilir, keşke olsa (Leyte, Lealle) politikasına uğratarak cevapsız geciktirmişlerdir. Bu müddet zarfında Misolunki düşerek başkomutan Reşit paşada atinayı zapt etmişti. Bunun

üzerine babıalinin protokole verdiği cevab: "Zati şahanenin yabancı müdahalesine müsaade de bulunmadıkları" olmuştu. Bu cevap üç devleti daha fazla birleştirdi. 1827 senesi Temmuz'unun altısında Londra'da bir anlaşma yapıldı. Sonucunun babıaliye tebliğ edilip bildirilmesine karar verilmekle beraber Avrupa'da Rumların aleyhine o ana kadar çevrilmiş olan genel düşüncede bir değişme durumu görüldü. Londra anlaşması evvela Yunanlılara tebliğ edildi. Onlar kabul ettiler. Fakat babıali Meternih Politikasına saplanmıştıtı. Notayı almamış gibi davrandı. Londra anlaşmasının ek gizli bir maddesi vardı ki; onda üç devletin ortak aracılığı ile babıaliye bir takrir ile tebliğ edileceği, kabul edilmemesi durumunda aradan bir ay veya on beş gün geçer geçmez ikinci bir Nota ile üç devletin Yunan memleketlerinde konsoloslar koymak ve silah gücüyle her iki tarafa mütarekeyi kabul ettirmek "teklif edileceği Açıkça yazılmıştı. Üç devlet ikinci notayı da verdiler. Hükümet bunu da bir ay kadar salladı. Fakat İstanbul'da Rusya aleyhine şiddetli bir akım meydana geldi. Akkirman mükalemesinde Rusyanın Yunanlıları sahiplenip arka çıkmayacağı o zaman Murahhası bulunan Sefir Ribupiyer söylediği halde bu defa İngiltere ve Fransa ile birleşerek bir nota vermesi anlaşmanın bozulduğuna yoruldu. Her taraftan ayıplamalar ve tehditler püskürtülmeye başlandı.

Reisülküttab Pertev efendi, Sultan Mahmudun gurur ve azametinden hissedar olarak konuşmaya bile yanaşmıyordu. Fakat üç devletin elçileri bir müddetten beri adalar denizinde dolaşan donanmaları Amirallerine "Osmanlı ve Mısır donanmaları aleyhine" kendi güçlerinin kullanmaları hakkında gereken talimatı verdiler. Bu talimatta Osmanlı güçlerinin nakliyatına veyahut sahilde çalışmasına mani olunmak, Yunan kuvvetlerinin bu sınırlar dışında bulunan her noktadan hariçte bulunan Rus donanmasını alarak Navarın Limanı önüne geldi. Paşaya, "Yunanistandan çıkamasının" teklif etti. Kanınag vefat etmiş, Meternihin yüreğine su serpilmişti. Öyle ki bundan sonra İngiltere Kabinesinin Avrupa barışını tehlikeye koyacak savaş teşebbüslerinde bulunacağına ihtimal vermiyordu. Bu esnada ise İspanyada Don karlos adına Katalonyada Kral yedinci Ferdinand aleyhine bir ayaklanma meydana gelmiş ve ingilterenin buradaki Büyük menfaatlarıhasebiyle nazarı dikkati bütün bütün yarım adaya çevirtmişti. Fakat Navarin de atılan toplar bütün ümidini yok etti.

Bu olayda Osmanlı gemilerinden "Kuh-ü Revan" ve "burç-u zafer" adlarında iki kalyon ile (kaidi zafer, -Zafer öncüsü- Keyvan-ı bahri, Feyz-i Mevvaç, Mecrayı zafer" adlarında dört firkateyn işe yaramaz hale gelmiş, Fevzi Nusret adındaki firkateyn ile "Gurre-i fütuh" ve "Feyzi Bahşa" karotları ve iki Berik batmış, "Fatih-i Bahri" kalyonuyla sekiz firkateyn, onbeş

karut ve iki Berik yanmıştır ki toplamı otuz yedi gemidir. Mısır gemilerinden de Bir firkateyn, İki berik, İki avlet batmış ve iki firkateyn ile üç Karut, iki berik ve üç ateş gemisi yanarak ikisinin toplamı elli iki gemiye ulaşmıştı.

Navarin olayı Payitahtta top gibi patladı. Babıali müttefik devletlere protestolar gönderdi. Avusturya sefaretine de olayı anlatan takrir verdi. Müttefik devletler elçilerine verilen Protestolarda devlete yapılan hakaretin özür dileyerek ger alınması, zararların ödenmesi anlatıldı. Fakat üç elçi tarafından ret olundu. Haftalarca yukarıdaki tekliflerin kabul edilmesi hakkında uğraştılarsada başarılı olamadılar. Sultan Mahmut'tan: "Asiler evvela itaat etmeli, sonra ben bir umumi af ilan ederim. Rumların refah ve saadetini üstlenen bir idare tesis olunur" gibi kapalı sözlerden başka bir cevap alınamadı. Sefirler bundan fazlasını ummadıklarından Pasaportlarını istediler. Felemenk elçisini vekil bırakarak Memleketlerine gittiler.

Yabancı tarihleri bu münasebetle sultan Mahmut'tan bahsettikleri sırada bu padişahın azim, cezim, ciddiyet sahibi bir padişah ise de çok öfkeli ve zatı heveslerine yenik, devamlı vekil değiştirir, doğu müstebitlerinin örneği, hizmetçileri ve bendeganında ehliyet ve liyakat dan ziyade yaltaklanma ve riya arar olduğunu dipnot olarak kayd ediyorlar. Meşhur Debidur ilaveten diyor ki: "elçilerin uzaklaşmalarını memleketlerine gitmelerini müteakip sultanın emriyle

islam taassup ve barbarlığı (bir barbarın nezih ve nazik bir dinin müntesiplerine isnat ettiği barbarca bir isnat. H.T.) payitaht ve vilayetlerde bilhassa Ruslar aleyhine dalgalandı. Hristiyanlara saldırdılar. Osmanlı memleketlerinde bulunan Rus tebaası kovuldu veya habs edildi. Kötü muameleye tabi tutuldular. Malları ve eşyaları zabtedilip el konarak yağma edildi. Aynı zamanda uğradığı yenilgiler üzerine Nikola ile zararlı bir anlaşma yapmaya mecbur kalmış olan İran şahını Babıali anlaşma ahkamını tasvip etmeyip tekrar silaha sarılmaya sevk etti. Velhasıl zatı şahane ayanı İstanbul'a çağırarak 1827 senesi kânunu evvelinin on sekizinde onlara bir beyanname çıkardı. Bu beyannamede Ruslar 1821 senesinden beri Osmanlı hükümeti içinde ihtilal ve karışıklık uyandırmakla alenen itham ederek ve ak kirman muahedesi düzenlenme sinde Çarın Yunan meselesine karışacağı hakkında itimada layık açıklamalarda bulunarak kendisinin alçakçasına aldatılmış olduğunu ifham ve 1826 da şikayetini açıklamamak ve intikamını geciktirmek suretiyle birtakım aşağılayıcı şartları kabul etmişse de hakarete uğramış olan islamın namusunu temizleyeceği zamanın gelmiş olduğunu bildirdi.

Bu derece ölçüsüz, ihtiyat ve basiretten uzak olarak yazılmış olan bu vesika neşredilmemiş, binaenaleyh Avrupa bir kaç hafta bundan haber alamamıştı. Fakat 1827 senesi sonlarında çar Sultan Mahmud'un maksatlarına oldukça ve ondan evvel davranmayı icap

ettirecek surette haberdar olmuştu. 12 kânunu evvelde Londra mukavelesi tasdik edilerek yenilendi. Bu mukavele mucibince müttefiklerini evvelce alınan zecri tedbirlerden daha şiddetli tedabiri müteselsile icrasına sevk etmek isteyerek 1827 senesi kanunü sanisinde yolladığı bir notada;"

1. Rus askerleri marifetiyle Eflak ve Buğdanın işgalini
2. İttifak devletler donanmalarıyla İstanbul ve İskenderiye'yi kuşatarak ve muhasarayı kaldırıp savunmayı,
3. Toplu nakdi yardımlar ile Yunan hükümeti işinin başına Kapu desteriyanın tayinini,
4. Evvelce İstanbul'da üç sefirin Korfoda birleşip Mora'nın yatıştırılması ve asayişinin kolaylaştırılması için

konferanslar açmalarını teklif etti. Halbuki 1243 senesinde yayınlanan beyannamede şu fıkralar vardır; (Özellikle Rusya devleti tarafından müdahale edilmemesine devletçe söz verilmiş olan Rum maddesinin maddelerinin sınırlandırılması ile devleti aliyyenin gıyabına ve aleyhine haksız olarak yapılmış olan muahede lâkırdısı meydana çıkarılarak Bu elçi Rbupiyer ise akkirman muahedesinde devleti tarafından ikinci murahhas bulunması hasebiyle o vakit bu maddeye karışmama sözünü resmen söyleyenin biri de kendisi ve diğer murahhaslar da varolan ve tutulan mazbatalar mahfuz iken göz göre göre bu sözü in-

kar.....) (ve yine Akkirman muahedesinin güya başka bir niyetle yapılmış olmasını iddia etmek herhangi bir şekilde doğru olmayacağından başka çeşitli durumlardan dolayı devleti aliyye tarafından bil iktiza memaliki mahrusaya yayınlanan beyanname mutlaka ahkamının inceliğini devleti aliyyenin kendi bileceği iç maslahatından olduğuna mebni hiç bir devletin kendi halk ve tebaasına kullandığı dil, başka bir devlet tarafından münakaşa ve itiraza yer olamayacağı kayd edilip ve İran devletini tahrik iddiası ise tamamen sırf bir isnat makulesi olarak hiç bir zaman saltanatı seniyyenin başka bir devlet aleyhine tahrik etmek şan ve şiarından olmadığı katiyen sabit olduğundan başka İran devletini tahrik değil belki içişleri ve mülki düzeniyle meşgul ve haddi zatında bi taraf olması cihetiyle İran Rusya devletleri arasında meydana gelen savaş ve barışın başlama ve bitme dayanağı olduğunu tetebbu ve araştırma bile işinden olmadığı (!.......).....

Velhasıl doğu meselesinde babıaliye vekil kesilmiş olan Meternih ittifak devletlerine karşı tesirsiz kalmaya mahkum olmuştu. Bu aralık Kanınag'ın yerine geçen Olington da İngiltere'deki hürriyet cereyanlarından eteğini kurtaramıyor du. Özellikle Rusya Çarı Nikolanın Osmanlı devletlerine saldırma hakkında şiddetli isteğine ve meyline karşı gelemedi. İngilizlere karşı Meyli olan Fransa Vekiller reisi Vilell de bu aralık düşerek Rus ve Yunan taraftarlığıyle Şöhret

bulmuş Martinyak hükümetin başına geçti. İngiltere hükümeti bu sırada Fransa'ya kendine çekmek üzere İspanya Meselesinde pek fazla müsaade karane davranıyordu. Martin Yak Rus taraftarı olmakla beraber doğuda Çarın nüfuzünü dengeleyecek bir halde bulundurmak için Moraya bir işgal gücü göndermeye kalkıştı. İngilizler Osmanlı devleti ile açıktan açığa Bozuşmak istemediklerinden Martinyak'ın teklifini Rusya'nın denge halinde kalması adına kabul ettiler. Fakat diğer taraftan Moranın tahliyesi hakkında Mısır valisi Mehmet Ali paşa ve Mora Kumandanı İbrahim Paşa ile müzakerelere girişerek 6 Ağustos efrencide İskenderiye de bir anlaşma ve mukavele yaptılar. Fransız askeride bu esnada Tolon Limanında gemilere bindirildi. General Mezon Kumandasında olduğu halde Moraya çıktı. Savaşsız olarak Mısır ve Osmanlı askerlerinin boşalttığı yere girdi.

Fakat Rusya İmparatoru Nikola da savaş ilan etmişti.

-14-

Rusya Seferi

Navarin olayında donanması Mahvolmuş, Yeniçeriliğin ilgası münasebetiyle elde askeri kalmamış olan Osmanlı hükümeti yalnız islami hamiyete güveniyor-

du. Bundan başka İngiltere ve Fransa gibi iki işkembesi büyük devlet de Ruslara arka çıkıyordu. Bu iki devletten İngiltere, Rusyayı harekâtında karadan serbest bırakmakla beraber Londra mukavelesi gereğince Akdeniz de üç devlet gemilerinin birlikte hareket etmelerini şart koşmuştu. Gerçi Metemih Rusya Çarını hareketini geciktirmek için Petesburga Zichy adında özel bir memur göndererek Çarın yanlış yola saptığını, Avrupa'da aleyhine kalkışacak bir şey varsa oda ancak karışıklıklar olduğunu ve Mukaddes ittifak'a dönmek lazım geldiğini anlatmak ve bu şekilde ikna etmek istedi. İmparatorda Rumlardan Nefret ettiğini bildirmekle beraber Osmanlılar tarafından tehdit edilen faydaları ve ve hükümetin haysiyetini kurtarmak arzusunda bulunduğunu, Ne memleketi genişletmek, Nede fetihler azminde olmadığını, Binaen aleyh savaşmak gerektiği barış zamanında Osmanlı memleketlerindeki meşru üstünlüğünü her türlü saldırıdan korunmuş bir hale koyacağını cevaben bildirdi. Çar, İran şahı feth Ali hani Mağlûp etmiş ve üç ay evvel ona kabul ettirmek istediği barış anlaşması şartlarını 1828 senesi Şubatının yirmi ikisinde Türkmen çayda imzalatmış olmakla zamanla hem tuna ve hem de Anadolu terfina yürüyebilecek halde bulunuyordu.

Moradaki İbrahim paşada Metunda bulunan askerleri ve halkın üç de ikisini gemilere bindirerek mısıra gitti. Ertesi gün Fransız ve İngiliz fırkayteynleri gelerek kaleye zabt etti.

Diğer taraftan Navarin olayı üzerine Şımaran Rumlar Fransız miralayı Fabya'nın kumandasında olarak sajız ve İngiliz zabitlerinden Corcun kumandasıyla Akanani ve Etoli taraflarına koştukları gibi giridi de kurcaladılar.

Sultan Mahmut ehli islamın Din uğruna Silahlanmaları için vilayetlere şiddetli emirler yolladiki bunda Akkirman Muahedesi sırf vakit kazanmak için maslahat için imza olunmuştu.) ibaresi yazımıştı. Ruslar bunu savaş sebebi kabul ettiler bu ibarenin varlığı yukarıda beyannameden naklen fıkraların içinde işaret ve tevil yoluyla zikredilmiştir. Hulasa Rusya Çarı Nikola 1827 senesi Eylülünün yirmi altısında Osmanlı hükümetine savaş ilan ederek 7 Mayısta askerini purut nehrinden geçirmeye başladı. Devleti aliyyede 1243 senesi zilkadesinin altıncı salı günü savaş ilan etti.

Ağa Hüseyin paşa Serasker tayin olundu. Der saadetteki Sipahilerle beraber Şumnuya doğru yürüdü. Tarihi Cevdet zamanın haleti ruhiyesini şöyle tasvir ediyor:

> O esnada sırf gönül ehlinin himmetiyle her iş olu biter inancında bulunan ve cihat emrinde gönüllülüğün ve itaatin şart olduğundan gafil olan pertev paşa takımı, bazı şeyh taslaklarının (Müteşeyyihinin) gördükleri rüyaları tabir ederek yakın zamanda kırımın feth olunacağını birbirine müjdelerlerdi (31). Tabiatıyla her taraftan

asker gelmeye ve Tuna boyuna sevk edilmeye başlandı. Trabzon tarafından gelen malumatta Rusların Anapa kalesini muhasara ve tazyik ettikleri bildirili yordu Biraz sonra Tuna sahilinde bulunan İsakçı kalesinin müthiş bir hücuma maruz kaldığı, hatta askerin kaçması üzerine kalenin teslim edildiği haberi alındı. daha sonra Tolcu, Maçin, Ebrail birer birer düştü. İsakçı muhafızı Eyüp paşa ile kaçak zabitlerin orduda idam edilerek kelleri teşhir edildi.

Bir kaç gün sonra Osmanlı askeri Rusyanın onbeş bin nefer ve on altı toptan meydana gelen bir büyük kuvvetini Kozluca ve yassı tepede yendi mağlup etti. Bununla beraber Harsova teslim oldu.

Bu esnada devleti aliyye tarafından meydana gelen davete mebni İngiltere ve Fransa sefirleri geri döndüler. Bu iki sefir Çanakkale boğazından karşılandığı gibi derseadete gelişlerindede samur kürkler ile Murassa şemseli ve yakası sırmalı Hırvaniler geydirilerek atlarına sırmalı frenk eyerleri konmuştur.

Yine bu esnada Korfo ve Purus'da üç sefiri ile Kapudisterya bir toplantı yaparak gelecekteki Yunanistan'ın teşkilatı ve düzenlenmesi müzakere olunuyordu. İngiltere ve Fransa elçilerinin Dersaadet'e hareketlerinden evvel Londra konferansına yatıştırma programını hazırlamasını Çar istemişti. Konferansın hazırladığı talimat bu iki sefirin elinde bulunuyordu. Bu talimatın özeti şuydu:

"Yunan hükümeti Mora yarımadasıyla Sıklat adalarından ve Narda körfeziyle Galos körfezine kadar u-

zanan Yunan kıtasından meydana gelecek. Krallık ile idare olunup Fransa, İngiltere ve Rusya hanedanına mensup olmayan bir prens hükümetinin başında bulunacak. Bu prens babıalinin oluruyle ilk defa senede bir milyon beşyüzbin kuruş verecek, mecburen topraklarını bırakacak olan müslümanları mülklerinin bedelini ödeyecek.

Sefirler bu talimata binaen Mora'nın bağımsızlığını açıklayan resmi bir takriri babıaliye verdiler.Yazılı cevab istediler.Velhasıl bebek köşkünde kabul edilen şartlar şunlardı;

1. Yunan hükümeti, bağımsız hükümet olarak tam bir bağımsızlığa bağlı olan resmi bir alakaya, idare ve ticaret hukukuna kavuşacak,
2. Bu menfeatlara nazaran Mart ayının ikisi tarihiyle mazbata tarihinde yazılı sınırların tenziline dair devleti aliyye tarafından açıklanan istek üzerine muvafakaten Yunan sınırları haritadaki gibi olacak,
3. Yunan hükümeti bağımsız ve büyükten büyüğe mirasla geçerek müttefik devletler de hükümet edenlerin familyalarından olmamak üzere bir prense asaleten Yunan birinci hükümdarı denecektir.
4. Bu düzenleme icap eden taraflara tebliğ olunduğu gibi devleti aliyye ile Yunanlılar arasında barışolduğu bilinmek.
5. İki taraftanda tam bir af ilan olunacaktır.
6. Memaliki mahrısadan göçmek isteyen Rumlara bir sene mühlet verilmesi.

7. Bu sınırların dışında olan Rum askerleri ellerinde olan yerleri boşaltacak ve devleti aliyye askeride bu sınırların içindeki yerleri boşaltacaklar.
8. Müttefik devletlerden herbirinin bu hususta beraberce garanti ve kefalete selahiyeti olarak hiç birinin askeri diğer iki devletin görüşü ve rızası ekli olmadıkça Yunanistana giremeyecek.
9. Devleti aliyye tarafından ve Rumlar tarafından sınır çizmek için tayin kılınacak memurlar arasında kavga ve anlaşmazlık çıkmasından kaçınarak müttefik devletlerin herbiri haritadaki gibi çizilip iki harita çizilip düzenlenerek biri devleti aliyye ve diğeri Rumlara verilecektir."

Dersaadet'te bu suretle uğraşılırken Ruslarda Rumeli ve Anadolu'da ilerliyorlardı. Bulgarlara hitaben Rus baş kumandanının yayınladığı bir beyanneme hayli tesir meydana getirdi. Varna, Yergöğü ateş altında idi. Ordudan kaçanların sayısı ise çoğalmıştı. Hal böyle iken Ruslar yine Şumnu taraflarında son derece sıkıştırıldı. Burada düzenli yirmi iki bin kişilik bir ordu vardı. Varna'da meydana gelen savaşta Ruslar üçbin zayiat ve telefat vererek çekildiler.

Sadrazam Selim Mehmet Paşa kumandasıyle İstanbul'dan çıkan ikinci ordu ağır ağır gidiyor ve Şumnu ordusu nazırından gelen cevapnamede Balkanların korunmasının müşkül olduğu bildiriliyordu. Bununla beraber Varba Karadan ve denizden Ruslar tarafından kuşatmaya alındı.

Silistre'de de Ruslar başarılı olamıyorlardı. Ve yine Varna'da meydana gelen diğer bir savaşta Ruslar derme çatma askerimize mağlup olarak ikibin kişi zayiat ve telefat verdikleri gibi top, Bir hayli tüfek, kılıç, Palanga, çanta, şapka, tranpet ve başka şeyler bıraktılar. Fakat Ruslar kuşatmada fazla israr ettiklerinden sonra şehri teslim aldılar. İstanbula gurup gurup göçmen gelmeye başladı.

Sultan Mahmut İstanbulda Sancağı şerif çıkararak Rami kışlasında dikmişti. Sadrazam Selim Mehmet paşa azl edildi. Yerine Şumnuda bulunan İzzet Mehmet paşa sadrazam oldu. kışın gelmesi üzerine düşmanlıklara ara verilmişti. Fakat İzzet Mehmet paşa ne yapacağını bilmiyordu. Diğer taraftan Rusya harb gemileri Akdeniz ve Karadenizi dolaşarak Boğazları kapadı. İstanbulda kıtlık emareleri meydana çıkmaya başladı. Bu esnada ekmek dağıtmak maksadıyle icra edilen nüfus sayımında İstanbul ve üç beldede üç yüz elli bin seksen dokuz nufus mevcut olduğu anlaşıldı. Anbarlarda var olan zahra ise senelerdir bakılmadığından kokup çürümüş ve adeta külçeleşmişti. Bu zahralar fırınlara dağıtılarak nüfus başına Yumruk kadar simsiyah birer somun verilmek mecburiyeti meydana geldi.

Yine bu esnada İzzet Mehmet paşa azl edilerek Arnavutluğu benimsemiş olan Reşit Mehmet paşa sadrazamlığa getirildi. Ruslar suzeboluya donanma sevk ederek zabt ettiler. Sadrazam Şumnuya gelişini

müteakip Prevadide Ruslara karşı mühümce bir galibiyyet elde etti. Fakat Ruslar Vidin civarındaki Rahovayı zabtettikten sonra Keuleftsh de paşayı fena halde bozguna uğrattılar. Hatta kendisini tek başına Şumnuya dar attı. Bu başarı Rusların balkanları aşarak edirneye doğru ilerlemelerini sonuçlandırdı.

Rus generali dipiç beraberinde yirmi bin aser olduğu halde saldırıyordu. Çar evvelce kayın pederi Purusya kralına müracaat ederek barışa aracılık yapmasını istemiş, oda generallerinden Müling'i yollamıştı. Sultan Mahmut, Rusların uzaklıklarından dolayı meydana gelen teklifi kabul etmedi. Ruslar Rum elinde Bulgaristan içlerinde yürüdükleri gibi General Paskeviç de Kars, Ahıska, Anapa, Faş, taraflarını çiğneyerek Erzuruma doğru ilerledi. Yani Rus orduları iki taraflı istila ediyorlardı. Balkanları geçen ordu Eslamiye, Yanbolu taraflarını zorluyor, Anadolu koluda Erzurumu alıyordu. Bu esnada düşmanın Edirneye girdiği haberi yayıldı. Şehirde ne kadar asker varsa hepsi kaçmıştı.

Bizim tarihler devletin Mora meselesinde gösterdiği yumuşaklıktan dolayı barış sebeblerini hazırlamaya muvafakat ettiler diye kayd etmişler. Yabancı tarihlerinde purusya kralının yolladığı Royer adlı zatın doğrudan doğruya general Dipiç'e gelerek barışı tesisi edecek konuşmada bulunduğu yazılıdır. Velhasıl "hareketi hasmanenin terki ve barışın müzakeresi için dersaadet Purusya denizden Tekirdağına hareket

ederek oradan ileri gönderdiği haber üzerine general Dipiç harekatı hasmanenin terkini ilan etmiş ve daha sonra edirneye gidilip iki taratan barış anlaşması tutanakları mübadelesine karar verilerek Edirneden beride olan Rusya askerinin çekilmeye başlamış olduklarını ser katibiyle babıaliye bilgi vermiştir.

1245 senesi Safer ayının onbeşinde devlet adamlarından Sadık efendi Birinci Murahhas ve mevaliden Emin bey zade Abdülkadir bey İkinci murahhas tayin edildi. (269. faydaya bak.)

Edirne Barış Anlaşmasının İçeriği: Tuna nehri ağzındaki odalar müstesna olmak şartıyla Rumeli'de Rusların eline düşen beldelerin Osmanlı Devleti'ne geri verilmesi, ancak Asya tarafında vaktiyle Akkirman antlaşmasıyla terkedilmiş olan daha önceki antlaşmalarda yeralan Anapa, Poti, İhyakelek gibi mevkilerin Rusya'ya bırakılması, Eflak ile Buğdan'a ait bütün hukuk ve imtiyazların tasdiki imza gününe bırakılması şeklinde yapıldı. Bu ticaret gemilerinin ve Babaliyle işleri olan diğer devletlerin ticari gemileri serbestçe geçmeleri; Rus ahalisinin Osmanlı ülkesinde serbest ticaret yapabilmesi, karadenizde Rus gemilerinin Osmanlı devleti tarafından yapılmış izah nameye göre Rusya'ya bir milyon beş yüz bin Duka Altun'un (ki, 137.000.000 Frank eder) özel tazminat olarak verilmesi, verilene kadar Bulgaristan ve Memleketeyn'in askeri işgal altında bulundurulması, Babıali'nin 6 Temmuz Antlaşması ile Yunanistan

hakkında ittifak devletleriyle yapılan 22 Mart Protokolü'ne uyulması gibi benzeri maddelerden ibarettir. Antlaşmaya bağlı ayrı bir senette de Memleketeyn voyvodalarının Akirrman Antlaşmasında yazılı olduğu gibi 7 sene müddetle tayin edilmeyip hayat boyunca tayin edilmeleri, Tuna'nın sol sahilinde bulunan müstahkem mevkilerin yıkıldıktan sonra Memleketeyn'e geri verilmesi şartlarını kapsıyordu. Daha sonra kesinleştiği gibi Rusya'nın bu zamanda Doğu'da kazandığı en parlak başarı bu barış antlaşmasıydı. Çar Nikola'nın baskıcı ve kararlı siyaseti meyvesini vermişti. Şüphe edilmez ki tam bir bağımsızlığa varacağı kesin olan yeni idare usülü ile Babıali; Memleketeyn, Sırbistan ve Yunanistan'ı kaybederek, her taraftan Rus müdahalesine maruz kalmıştı. Bundan başka Çar; Babıali'nin nakit parası bulunmadığından savaş tazminatı ödeyememesi yüzünden Osmanlı memleketlerini tahakkümü altında bulunduruyordu. Ayrıca Anadolu'da bir takım yerlere taarruz yoluyla sahip olmuştu. Karadeniz ve Boğazlarda serbest giriş çıkış ile temin ettiği ticari faydalar, bağlı hükümetler üzerinde kurduğu baskı, Osmanlı ülkesi içerisinde yerleşik Hristiyanlar hakkında elde ettiği koruma iddiaları ile Osmanlı Devleti'ni kendi fikriyatına bağlamış hiç birşey yapamaz hale getirmişti. Hatta istediği zaman ihtilafları büyütüp kavga çıkarabilirdi. Bu hal Ruslara Kostantiniyye (İstanbul) zabtetmişcesine zevk veriyordu.

Nikola dengeli davranışlara sahip ve doğuda hakim sıfatını takınmıştı. Rusya dış işleri bakanı Nesselroda'nın bir müddet sonra yazdıgı gibi "hükümeti osmaniye Rusya himayesine girmiş ve ancak onun arzularını dinlemeye mecbur olmuştu (32)

Sultan mahmut Bu esnada Rusların köylere ve kasabalar beyannameler yayınlayarak tahriklerde ve müslümanlara çeşitli hakaretlerde bulunduklarına birinci Murahhas Sadık efemdi vasıtasıyla muttali oldu. Hatta çıkardığı hattı hümayunda iyor ki:

> Ne çare bizim halkımızda Allah tarafından din ve iman gayreti yok ki birleşerek toplanıp da din ve devletleri uğrunda can ve baş feda etsinler. Moskoflar dersaadetimize yaklaştığı gibi hepinizin ne hale girip şaşırdığınızı gördüm. İstanbul halkı denilen herifleri (!) nasıl bir fesada cesaret edeceklerini bildim ve anladım Bu fenalıklar meydanda dururken kiminle sebat etmeli, Ret cevabı verildiği surette ne veçhile savaşa duruşmalı diye muzdar ve mecbur kalarak ileride bu meydana gelecek fenalıkları İlmelyakin bilerek Barış anlaşmasını kabul etmemiz gerekti....."

Savaş tazminatının fazlalığı ve tekliflerin şiddetli olması göz yıldırmıştı. Elçilerden bazılarının ihtarı üzerine yükü hafifletmek maksadıyla Vezirlerden Halil paşa Büyük elçi, Süleyman Necip efendi müsteşar tayin edilerek Petesburg'a yollandı. Bu bir nevi

istirham name idi. Çünki Rusya İmparatorunun yiğitliğine mertliğine müracaat edilecekti.

Derseaadete gelen Rusya sefiri Orlof ise gerek ticari tazminatın taksidini yerine getirilmesi ve gerek Sırplılara beş nahiyenin katılması hususunda ısrar ediyordu. Halil paşa petesburgda bir hayli uğraştıktan sonra Rusya dış işleri bakanı Nesilroddan bütün tazminatın sekiz milyon Macar altınına indirildiği ve bu miktardan iki milyon nakden verildiğinde Silistre hariç olmak üzere Rusya askerinin Memleketini boşaltacağını, Altı milyonunda her sene bir milyonunun eda edilmesine muvafakat gösterildiği bildirildi. Şu halde dört milyon kazanılmış oldu. Fakat Çarın Bu muamelesi uyulandan uyana bol bir lütuf ve yiğitliği andırıyordu. Çar savunmasız kalmış olan memleketini istediği zaman çiğneye bilecek, Tunadan serbestçe geçecek, Rus orduları hiç olmazsa balkanlara kadar yürüyebilecekti.

Sultan Mahmut, bu sıralarda Halet efendiyi unutmuş, serasker Hüsrev Paşaya uymaya başlamıştı. Garibdirki İstanbul'da elbiseye düzen verildiği halde taşra ahvali bir türlü düzen altına girememiş, taraf taraf uygunsuzluk çıkmamaya başlamıştı. Hatta Keleş oğlan adında biri aydının kasabalar tarafından türeyerek, "keleş Mehmet, Elmemur min indillah" (Allah tarafından görevlendirilmiş keleş Mehmet) diye bir mühür kazdırmış, fakirleri koruma adına başına yedi sekiz bin kişi biriktirmişti Gerçi merkum yakalanıp

idam edilmiş ise de başkaları baş göstermekten hali kalmıyordu.

-15-

Cezayir Meselesi

Cezayir Korsanları meselesi 1816 miladi senesinde birinci aleksandır'ın avrupaya yayınladığı bir beyanname ile bilhassa ingilterenin nazarı dikkatini çekmişti. Bu tarihte birinci Aleksandır İngiltere'nin kendisine oynamakta olduğu siyasi hilelere karşı tahriklerde bulunuyordu. Çar bu beyannamesinde: "Asırlardan beri Berberiler tarafından yapılan bu korsanlığı men etmek Büyük Hristiyanlık ailesi" için bir gereklilik ve bir vazifedir." demişti. İngilterede bunun Red etmiyordu. Fakat Cezayirlileler Osmanlı tebeasında olduklarından bunların aleyhine kalkışmak, Osmanlı devletine karşı başka yoldan bir birleşik saldırıda bulunmak demek olacağını biliyordu. Bir Rus donanmasının Ak denize girerek bu sahillerde Malta ve Cebelitarık gibi bir yeri zabt etmemesine çalışıyordu. Bunun için İngiltere bu işi yalnız başına üstlenmek istedi.

1232 de Lord Exmout komandsında bulunan İngiliz donanması Cezayir limanına geldi. Dayı Paşaya bir zabıta ile Ültimatomunun verdikten sonra şehri

topa tuttu geceleyin Cezayir donanmasının yaktı. Lord Exmout gayrı Müslim milletlerin esirlerinin teslimi ve İspanyadan alınan esirler ile kurtuluş fidyesinin ve donanma masraflarının verilmesini anlaşma altına aldıktan sonra geri döndü. İngilizler 1240 dada savaşsız Cezayire iliştiler. Fransa da bazı ilk teşebbüslerde bulunmuş bu defa ise meselenin rengi değişmişti. Devletin zaaf hali de Fransızlara hayli cesaret veriyordu. O zaman bey bulunan hüseyin paşa İtalya tebaasından Bakırı adında bir musevinin alacak davasından dolayı Fransa konsolosunu -yüzüne yelpaze çarpmak suretiyle hakaret etmesi- Bu hükümet için işgal vesile ve vasıtası oldu. Paşa devlet işlerinden habersiz,Esasen cahil olması hasebiyle yapılan nasihatları hiç dinlemedi. Uyarı için devlet tarafından tersane ümerasından Miri miran Tahir paşa gönderilmiş ise de bu zat Marsilya'ya gelişinde Fransız donanmasının hareket etmek üzere olduğunu gördü. Amirale yapılan tebligatına da" şimdiye kadar bu meselenin halinin devleti aliyyeye defalarca yapılan bildiri ve ihtarların meyvesi ve semeresi görülemediğinden Cezayir'i istilaya kesin memur oldugu" cevabından başka bir şey elde edemeyip midilliye geri döndü.

Fransa donması Marsilya'dan hareketten sonra Cezayir kalelerini kuşatmış ve yirmi bir gün topla dövdükten sonra işgal ve istilaya başlamıştı.

Tarihi Lütfü diyor ki:

Bu soğuk haberi Fransa Tecmanı Reis efendiye tebliğ ettiği anda "işte devleti aliyyeyi Cezayir gailesinden kurtardık" tabiri ile maksadını açıklamıştır. Edirne Barış anlaşmasında açıklanan altı bin kese ticaret tazminat akçesinin çoğu Cezayirlilerin serpintisidir.

Tarihi siyasi de şöyle bir fıkra ilave ediyor;

Daha sonra yani 1250 senesinde babıali Fransa'nın Cezayir'i gasp etmesinden dolayı protesto ederek devleti aliyye mülkiyet hakkını iddia etmek salahiyetinde bulunduğunu sefirler vasıtasıyla Avrupa devletlerine bildirmiş ve şimdilik susmak daha iyi olduğunu ve her halde devleti aliyyenin hakkı Avrupa devletlerince de tasdik edildiğine dair bu sefirlerden cevaplar alınmıştır.

Cezayir'in istilası Osmanlı Afrika'sının zincirleme istilasına birinci adımdır. Hükümet, bu istiladan asla uyanamamıştır. Ermeni Katolikleri meselesi de bu senenin olaylarındandır. Fransa hükümeti aynı mezhepten olamalrı davasıyla meseleyi ele aldı. Babıaliyi devamlı sıkıştırması neticesinde sürgünde olanların geri verilmesini, satılan yalı ve hanelerinin reddi, bir kilise inşası, beraberinde bir piskopos olmak üzere islamdan bir nazır tayinine karar verildi. bu arada Avusturya devleti de Katolikler hakkında nazik ifadelerde bulundu. Rusyanın Ortodoksları koruma hakkında ki bilinen siyaseti bu meselelere öncü olmuştur. Delil adıyla tanınan askerde bu tarihte kaldırılmıştır.

Şu aralık 1830-1246 Avrupa devletlerinin hâlinde de toplu değişiklikler görülüyordu. Birinci Aleksandır'ın tam bir güven ve ağır başlılıkla meydana getirmiş olduğu "İttifakı Mukaddes" çözülmeye uğramıştı. Yalnız Fransa ile Rusya bir ve beraber görünüyor, her ikisi de İngiltere ile Avusturya'ya muhalif bir vaziyet almış duruyorlardı. Prusya, Avusturyadan tamamen ayrılmış, Avrupayı yürütmek düşünce ve umudunda bulunan Meternih her türlü itibar ve nüfuzdan mahrum kalmıştı. 1815 Miladi tarihinde yapılan anlaşmalar marifetiyle meydana gelen maddi denge kuvvetten düştüğü gibi bozulmak tehlikesinedde maruz bulunuyordu. Manevi denge ise 1830 ihtilalı ile daha önce uğradığı sadme ve sarsıntılardan daha müthişine yakalıyordu. On sekizinci Lui den sonra Fransa tahtına oturan onuncu Şarl (Carles) 1830 da dostu prens döpolignac'ı vekilleri teşkil etmeye memur etti.

Polinyak yedi ay zarfında mebusan ve ayan meclisini toplantıya çağırdı. Muhaliflerin efkarı galeyana geldi. 1830 senesi Martının ikisinde toplanan mebuslar meclisi ise gurubun çoğu krala gayet saygılı bir beyanname vererek bu beyannamede, hükümetle milletin siyasi fikirleri arasında ahenk olmadığını bildirdi. Kral kızararak meclisin feshedilmesini emretti. yapılan seçimlerde muh lifler daha ziyade kuvvetli bir ekseriyet kazandılar. Bunun üzerine "Temmuz emirleri" adıyla kanuna aykırı üç emir name çı-

karıldı ki bunlardan biri basın hürriyetini ilga,diğeride henüz daha toplanmamış olan yeni meclisi meb'usanı fesih, üçüncüsüde seçim hakkının düzenlediği vasıtasız erbabını yani sanat ve ticaret erbabını seçme hakkından men ve mahrum ediyordu. Bu son emir doğrudan doğruya anayasayı mahvedecekti. Binaenaleyh basın meşhur Thiers ve arman karrel ile beraber halkı karşı koymaya davet ettiler. 1830 senesi Temmuzunun yirmi yedisinde polis gazete makinelerini kırarken karışıklık çıktı. Ertesi gün ahali Belediye başkanı ile Noterdam kilisesini zabt edip üç renkli bayrağı diktiler Askeri alaylar ihtilalcılar tarafına geçti. Toyleri ve Louvre sarayları kuşatıldı. daha ertesi gün mesele çok fazla şiddet kazanarak bu esnada Saint-Cloud da bulunan kral üçüncü Şarl her nekadar iyi davranmaya gayret ettiyse de işi işten geçmiş bulunuyordu. Tiyer'in daveti üzerine Lui Filip Durlaan (Louis Philippe dOrléans Fransa krallığı tahtına oturdu.

1820-1823 de baskı altına alınmış olan hürriyet fikri yine meydana atladı. Yunan ve Amerika bağımsızlığı iki örnek teşkil ediyordu. Lehistan dada bu örneğe uyma emareleri görünüyor, Almanya kendi faydaları ve gücü hakkında icap eden tedbirleri alarak ne olduğunu anlıyordu. Belçika'da heyecanlanmaya başlamıştı. İngiltere'de Demokrasi yanı "hükümeti avam" üzerine vaveyla kopuyordu. Seçimlerin ıslahatı gürültüleri ayyuka çıkıyordu. Torie fırkası hakları ve

siyasi hürriyetleri sınırlandırnna hususunda inat ediyordu. İtalyadada isyan alametleri görünyordu. Portekiz'de mutlakiyet ve meşrutiyet mücadelelerine girişmiş, aynı hal İspanyada da başlamıştı.

Osmanlı devleti ise mühim iç çalkantılar ve üzücü dış müdahaleler ile çalkanıp duruyordu. İşkodralı Mustafa paşa, Bağdat olayı, Mısır valisi Mehmet Ali paşanın Suriye meselesi birbirini takip edercesine hazırlanmış duruyordu.

Bağdat valisi Davut paşa Irak sınırlarında güç ve nüfuz kazanmış bunun için develete para göndermekte ihmal davranmaktaydı. Bunun üzerine kendisine gerekli uyarılarda bulunmak üzere Şıkkı evvel defterdarı Sabık Sadık efendi gönderilmiş ise de Paşa, Sadık efendiyi varır varınaz idam ettirdi. Bunun üzerine Halep valisi Ali Rıza Paşa cezalandırılmasına memur kılındı. Davut Paşa Ali Rıza Paşanın öncüsü olarak Musul beyler beyi Miri miran Kasım Paşada, Kendisini konağında hapis gösternnek suretiyle aldatarak Bağdat hükümet konağında bastırıp öldürdü. Fakat Ali Paşa Bağdadı yetmiş gün kuşatmadan sonra zapt edip ve Davut Paşayı canlı oalark yakaladı. Fakat ne oldu? Davut Paşa Bursada ikamete memur edildi. Bununla beraber Ali Rıza paşa bir asırdan beri Bağdat'ta oluşmuş olan kölemen ocağını mahvetti. Tarih bu olayı şöyle naklediyor:

Ali Rıza paşa Davut paşayı İstanbul'a doğru yeterli asker ile göndererek içeriden ve dışarıdan bulunan ve yakalanan kölemenlerin çoğu birer memuriyet ve hizmetle görevlendirdikten sonra son derece şaşaa ve debdebe ile bagdada girip ve sarayın kuşatması esnasında yanmış olmasından dolayı geçici olarak hükümet konağı edindiği yere inerek girişinin üçüncü günü memuriyet emri alisini okutmak üzere lazım gelenleri çağırarak bu hanenin altını ve üstünü en güzide askeriyle doldurmuş ve kölemenlerin de emri alinin okunmasında hazır bulunmaları tabii bir bir iş olduğundan toplandıkları zaman abdest almak bahanesiyle harem dairesi tarafına geçerek daha önce düzenlenmiş olduğu üzere idamlarına emir vermiştir. Derhal her birinin yakasına amansız sayısız cellatlar yapışıp göz açtırnnayarak bir anda işlerini bitirdiler.

Paşa bu olayı müteakip dışarıda reislerden ve efrattan ne kadar kölemen kalmış ise hepsini idam ettirdi. Bağdadı doğrudan doğruya merkeze bağlamayı başardı.

Sisam'da üç devletin Londra konferansında verdikleri karar üzerine fermanla beyliğe yani idari muhtariyete terfi edilerek emirliğin başına istefnaki bey tayin edildi.

İşkodra taraflarında isyan ederek bir haylı problemin meydana gelmesine sebep olan Mustafa Paşa perlipe de on bin askerle karşı koymaya kalkışmış ise meydana gelen iki savaş dada yenildi. Paşa mağlûbi-

yetlerden sonra İşkodra ya sığındı ise de avenesi sığındığı için kendisi de hassa feriki Ahmet Fevzi Paşa ile beraber der saadete getirildi. Süleymaniyede hazırlanan konağa yerleştirildi. Bir müddet sonra Miri mirandan evvela büyük mahdumiyler huzura çıkarak kendisine süslü saat ihsan ve üç bin keseden fazla malları ve eşyası bırakıldı.

Adamlarından olup Sofya üzerine saldırmış olan Kara Feyzi oğlu Ali de bu olayı müteakip Niş taraflarına kaçtı. Şam tarafları da karışıklık içinde kalmıştı. Asakiri Mansure karşılığı olmak üzere ihdas edilen vergiyi Şamlılar kabul etmediler. Vali Rauf Paşa zamanında karışıklık çıkardıkları halde hükümet eski sadrazam benderli Selim Paşayı valiliğe yolladı. Güya Selim paşa ihtisap vergisini tesis edecek ve Şam'ı bir takım haşarattan temizleyecekti. Paşa Şam'a varıp ta İhtisab vergisini ve Salyana teklifini ileri sürünce Halk ayaklandı Hükümet konağına saldırdılar. Paşa kaça bildiyse de daha sonra sığındığı müftü konağından çıkarıp bir başka konağa oturttular. İşte bu konakta iken Şam zorbaları saldırarak kendisini kethüdası, hazine darı, divan katibi ve diğerleriyle beraber öldürdüler. Hükümet bu olayda bir ecnebi parmağı o zaman his etmiştir.

-16-

Sultan Mahmut - Mehmet Ali Paşa

1830 senesinde meydana gelen Paris ihtilalini müteakip siyasi nazarlar bir taraftan Lehistan ihtilali, diğer taraftan Belçika Felemenk meseleleri üzerine çevrilmiş iken birden bire yine doğuya döndü. Bu defa hükümeti seniyye bir dış siyasi gaile veyahut bir reaya ihtilali ile varlığının sarsıldığını hissetmiyordu, kendiliğinden meydana gelmiş, kendiliğinden uygulamaya konmuş islami bir ademi merkeziyetçiliği sonucuyla sarsılıyordu. Mısır Valisi Mehmet Ali Paşa Akka üzerine yürüyordu. Ruslar daha çekilmemiş, Yunanistan Kapudisteryanın istibdadından yeni kurtularak ilk hükümdarları Kral Othon ile beraber onbir on iki seneden beri uğradığı tahribatı tamire uğraşıyordu. Osmanlı memleketleride yeni çeriliği unutmamış, taşralarda özellikle Bosna-Hersek de merkezi hükümet aleyhine ayaklanmalar meydana gelerek Rus yenilgisinden yalnız kokusu bulunan bazı iç islahattan dolayı cahilce düşünceler kabarmıştı.

Mehmet Ali harab olmuş bir memeleket, Rusların boyunduruğu altına girmeye mahkum görünen bir hükümet üzerine yürüyordu. Mehmet Ali hükümeti Mahmudiyeye nisbetle mısırda fevkalade islahatlar yapmıştı. Kıtanın hemen yarısını cebir ve zoru, hile ve entrikası ile tasarrufuna geçirmiş ve Avrupa idari

usulü şeklini göstererek yine müstebitçe hükümet ediyordu. Fakat mahalli iktisadı canlandırmış, pamuk, dut, zeytin, şeker kamışı ziraatını ilerleterek fabrikalar açmış, Avrupaya ilim ve sanayi tahsili için pek çok genç yollamış bir mektebi tıbbiye, bir sıhhı meclis meydana getirmişti. Altıbin seneye malik olan İskenderiyenin ticari mevkiini takdir ederek otuz metre genişliğinde sekiz kilometre uzunluğunda bir kanal açmış, şehri Akdenizin en güzel bir limanı haline getirmiş, Nil deltasında, feyumda kanallar kazarak toprağı altın yapmaya çalışmış, askeri islahatda da başarılı olarak Mora savaşlarında görüldüğü üzere devleti metbuasında henüz bir neferi var olmayan asakiri nizame-i cihadiye'yi teşkil etmişti.

İbrahim paşanın Fransız askerinin müdahelesiyle Moradan çıkarılması üzerine bu savaşta sarf ettiği bir milyon lira ile otuz bin kadar askerin telef olması, özellikle Mora Valiliğinin elinden alınması, paşayı "Berrüşşam" yani Suriye valiliğini istemeye sevk etti. Babıali bu isteğine adet olduğu üzere kaçamaklı bir cevap verdi. Vehhabi ve Yunan meselelerinde geçen sadık hizmetlerini sayarak şimdilik isteğini mümkün olmadığını ve fakat İbrahim Paşaya Girit valiliğinin ihsan buyurulduğunu bildirdi.

Mehmet Ali başta adaya iki alay Cihadiye askeri gönderdi isede Girit ihtilal durumunun masrafı gerektirmesi ve diğer gizli sebeblerden dolayı eyaletin bir başkasına verilmesini bildirdi. Galip ihtimal bu

meselede mühim bir entrika çevirdiğidir. Onun noktai nazarı Suriye olduğunda şüphe yoktur. Çünki o zamanlar Yukarı Nil meçhuldü. Bütün aşağı Mısır Berrüşam'a ve Berrüşamda aşağımıya İmparatoru Niyatı şahanenin güzel bir şekilde neticelenmesini temenni edip hata iskenderiyede bulunan konsolos vekilini azl etmiştir." demiştir.

Paşanın cezalandırılması için büyük bir ordu teşkil ediliyordu.

Tabi bu meselelerden günü gününe haberdar ollan bu zat Suriye üzerine atılmak için uygun bir vesile aradı ve buldu.

Sayda valisi Abdullah Paşa bundan on sene evvel Şam valisi Derviş paşanın gayretiyle azl edilip Diyarbekirde ikamete mecbur edilmişti. Paşa gitmeyip akkada gizlenmiş ve Mehmet Ali paşadan yardım istedi. Mehmet Ali paşanın aracılığı üzerine altmışbin kese akçe vermek şartıyle af olundu. Fakat Akka eyaleti hazinesinde bu kadar para yoktu. Mehmet Aliden on bir bin kese borç almıştı. Abdullah Paşa bu parayı vermiyor, bundan başka Mısırdan baskıya uğramış, Mehmet Alini yüklettiği ağır hizmetlerden kaçarak Sayda eyaletine sığınan altı bin kadar fellahın dönmesini-babıalinin bu ferdler devleti aliyyenini tebeası olamaları hasebiyle istedikleri yerlerde ikamete izinlidirler tarzında vermiş olduğu kararı üzerine- hoş görmüyor kabul etmiyordu. Paşa bunu diline dolayarak derhal sekiz alay piyade, dört alay süvari,

kırk meydan ve bir haylı kuşatma topuyla İbrahim paşayı Suriyeye gönderdi. Babıali bu haberi alınca ehemmiyetini anlayarak iki tarafı ikna edecek yazıları taşıyan memurlar gönderdi. İşte bu esnada idiki ilk kolera Hind hacıları vasıtasıyle Basra körfezini geçerek Mekkeye, oradan Cidde, Yenbu, Süveyş, yoluyla kahireye gelerek yüzellibin Mısırlıyı toprağa serdi. İşte bu afettir ki daha sonra askerle Anadoluya ve oradan güney Avrupaya geçti. Paris, Londra ve Sibirya taraflarına yayılarak halada Rusya'da ve bizde kökleşip kalmıştı.

Kolera Mehmet Aliyi bir müddetcik durdurabildi. Daha sonra Arişe doğru yürüdü. İbrahim paşa beraberinde Mehmet Alinin torunu ve yeğeni İbrahim paşalar Fransalı Süleyman bey, Selim bey ve menikli Ahmet Paşa olduğu halde savaş gemileri ile Yafaya gitti. Yafadan ordu ile hareket ederek hayfayı zabtetti. Asker mühimmat ve levazımatı buraya çıkardı. İbrahim paşa Napolyonun izini takip ediyordu.

Beş tane birinci sınıf savaş gemisi ile bir çok kalyonda vardı. Bu gemileri Navarin bozgunluğundan sonra Tolon deniz mühendisleriden Cerisy adında birine tamir ve inşa ettirmişti. Fransalı Süleyman bey subaylar kadrosonu teşkil etmiş ve Besson adında bir mülazimde gemilerin techizatı ve deniz talimatı ile memur olmuştu.

Babıali hala nasihat veriyordu. En sonra Meşhur Ağa Hüseyin Paşaya seraskerlik ünvanıyle Anadolu

tarafı sedarı ekremliği verilerek bu münasebetle Tantanalı bir merasim düzenleyerek Konyaya gönderilmesine karar verildi. Hüseyin paşa ordusundan bir kaç alay ayırarak Antakyaya yolladı. Mehmet Ali paşa kendisine gönderildikçe "Benim maksadım devleti aliyye muhalefet değildir. Sayda ve Trablusşam'ı istiyorum" diyordu. İbrahim Paşa Akkayı kuşatıp patlayıcı atmaya başlayınca meselenin ciddiyeti merkezi idareye gereği gibi malum oldu. Garîplik içinde gariplik olarak İbrahim Paşa uhdesindeki eyalet ve sancakla mulhakatlarıyle beraber Ağa Hüseyin Paşaya tevcihi ve kendisi İstanbulda olmadığı halde kapı kethüdasına vekaleten makam hılatı giydirildi (!). Anadoluya altmış bin asker ve Akdenizede donanma yollandı.

Abdullah Paşa Akkada korunmaya çekilmişti. İkibin beşyüz kadar asker ve bir senelik zahrası vardı. Bununla beraber savunmada şiddet ve fevkalade mukavemet gösteriyor, İstanbuldan imdat geleceğine inanıyordu. Halbuki Mehmet Ali Akkanın Savunmasını bozmak için yüz toplu bir gemi indiriyor, sakat ve arızalı olan gemileri tamir ediyor, otuz parça büyük topla kaleyi dövüyor Gazzeden Trablusşam'a kadar olan yerleri elinde bulunduruyordu. Bu esnada Halep valisi Osman Paşa Trablusşama saldırdı ve bir Mısır miralayını kumandasındaki altı yüz kişilik taburu mahvetti isede yine Trablusa giremedi. İbrahinm paşanın şiddetli takibine uğrayarak yüklerini ve ağırlık-

larını hatta toplarını bırakarak Cebeli Lübnan'ın gerisine çekildi. Kayseri ve maden mutasarrıflarının getirdikleri derme çatma askerle birdaha saldırdı isede yine bozguna uğradı.

İbrahim Paşa Akkayı almak için top tabyasının isabetinin elzem olduğuna karar verdikten sonra mısırdan bir istihkam zabiti getirdi. Onbeş gün sonra bizzat iştirak ettiği bir genel saldırıda Akkayı zabt etti. Kale askeri güçsüz ve kuvvetsiz kalmış ve sayıları dört yüze inmişti. Abdullah paşa esir oldu. İbrahim Paşa Hayfa yoluyla paşayı Mısıra gönderdi. İbrahim Paşa Napolyondan daha bahtiyar ve sevinçi idi.

Tarihi siyasi:

Akkaya hükümetten yardım edilmediğinin sırf sebebini babıalinin azli kabul etmeyen bu iki valinin güçlenerek gelecekte birleşerek devleti aliyye itaatan dönecekleri ihtimalına dayanarak hazır araları açılmışken savaşa tutuşmuşken birbirlerini kırıp her ikisinin de kuvvetten düşmeleri maslahata uygun olması planınına af ediyor ve bağlıyor. Kuşatma altı ay kadar devam etmişdi.

Mehmet Ali Paşa; Abdullah Paşayı Kahiredeki Re'süttin sarayında debdebeli ve tantanalı surette kabul etmiş ve kabulü esnasında Abdullah Paşa diz çöküp etek öperek: "af buyurununz efendimiz, çünki Cenabı Hak zati ülyanızı hükümdar ve padişah sıfatıyle tavsif buyurmuş olduğundan affı aliniz er

gibi değil hükümdar gibi olsun." demiş bu sözden hoşlanarak onu elinden tutup yanına oturtmuştur.

Ağa Hüseyin Paşa ordusu karamandan öteye geçemiyor, güya Mısırlıların Konyaya gelmelerini bekliyordu. İbrahim Paşa Akkayı tamir edip Mısırdan gelen toplarla tahkim etti. Akkanın peşisıra Şamda düştü. Vilayetin valisi hükümet dairelerini boşaltarak humusa çekildi. Büyük ordu, zor bir hareketle ancak Antakyaya gelebildi. Humusta Halepli Mehmet Paşa kumandasında asker toplanıyordu. İbrahim Paşa Humus kolu üzerine saldırarak orduyu hümayuna ikibin şehit verdirdi. Üç bin esir ile on iki top aldı. Geçerken de beş yüz esir ile üç top daha topladı. Mehmet Paşanın çabukadan kaçmasından bıraktığı haberleşme evrakını zabt etti. Mehmet Paşa ordusu döküntüleri top ve diğer mühimmatı yollara gömerek kaçarlarken birde Anze arablarının saldırısına uğradılar. Büyük ordu, bu bozgunluğun peşisıra Halep tarafına geldi isede haleplliler kale kapılarını açmadıklarından Bilana döner vaziyet aldı. Fakat vaziyeti çok hatalı idi. İbrahim Paşa hatanın düzeltilmesine meydan vermeden saldırarak dönüş ve ricat hattını tehdit altına soktu. Asker düşmanın ateşi altında dağlara tımanarak İskenderun tarafına kaçtı. Mısır ordusu yirmi beş top, ikibin nefer esir almış ve kendisinden ancak yirmi zayiat meydana gelmişti.

İskenderuna inen Mısır ordusu orada da ondört top ve mağazalar dolusu erzak buldu. İbrahim Paşa boz-

gun ordunun toplanmakta olduğu Sultan dağının güney tarafını işgal ederek Adanada yerleşti.

Damat Halil Paşa kumandsında bulunan donanmanın geçiş seyride çok garipdir. Çeşmeli Hasan Paşa ile Şükrü ve İbrahim Paşalar kumandalarında bulunan iki üçanbarlı ile beraber toplam otuz beş parça savaş gemisi bir müddet Rodosun Kıbrıs açıklarından giderek Mersin limanında durarak, burada su ve başka şeyler aldıktan sonra kuzeye doğru geceli gündüzlü gitmeye başladı. Fakat sabahları mevcut gemilerde bir bir eksilirmiş, meğer Mısır gemileri birer birer alıp götürürlermiş. Hatta fazlala adlı fırkateyn de bu şekilde yakalanıp gitmiş. Finike taraflarında koy içinde yatan Mısır gemilerini gören Topal Piri Kaptan ondört gemi ile savaşa başlamak istemiş isede paşa gemisinden çekilen tehdit işaretiyle men edilmiş ve Hasan Paşa, kumandan gemisinin yanına gelerek, Mısır gemileri tarafında rüzgar yoktur, üzerlerine varmak tehlikelidir." diyerek meydana gelmesi kesin olan bir galibiyeti kaçırmıştır. Bu hal ile donanma Marmaris'e gelmiş ve iki ay oturmuştur. Daha sonra meselenin sonunda Halil Paşanın yerine Kaçak Ahmet Paşa gelerek donanmayı Naraya getirmiş ve onun yerine Kaptanı Derya olan Çengeloğlu Tahir Paşa donanmaya gelir gelmez ümarayı toplayıp ve onları korkaklık ve kötü hareketlerinden dolayı suç aldığı gibi Paşa gemisi süvarisi ile diğer bir kaç zabitide döverek cezalandırmıştır. Ağa Hüseyin Paşa başarısızlıklarından

dolayı azl edildi. Rumelinde Arnvutluk ıslahatı ile meşgul olan sadrazam Reşit Mehmet Paşa Serdarı Ekrem tayin edildi.

Diğer bir rivayete göre Mısır amiralı Osman Paşa beraberinde üçü yüzer ve biri yetmiş toplu dört birinci sınıf gemisi, yedi fırkateyn, iki karot, iki berik, Rum kaptanları idaresinde bulunan dört ateş gemisi olduğu halde donanmayı hümayunu da Marmarise kadar takip ederek kuşatmayı niyet etmiş isede firtanadan dolayı Sevde limanına sığınmıştır. Fakat Mehmet Ali Paşa tekrar saldırmasını emrettiği halde bu emre uymadığından hakkında ihanet su-i zannını uyandırdı.

İbrahim Paşa Adanada iken bazı müzakere cerayan etmişsede sonuçlanamadı. Sultan Mahmut bu esnada Rusyanın fiili yardım etmesini istemeye karar vermişti. Yabancı tarihleri diyorlarki;" Sultan Mahmut, asi Mehmet Ali bir kere payi tahta girecek olursa kendisini tahttan endirip taç ve saltanatını zabt edip kendisini öldüreceğinden şüphe etmiyordu. Hatta biraz aşağıda görülecegi üzere Konya olayından evvel makam ve can sevdasıyle kendisini gayb ederek büyük devletlerin yardımlarını zelil bir şekilde istirham etti. Fakat hiç biri yardımların vermekte acele göstermediler."

Hazırlığı tamamlayarak Konya'ya giden Reşit Paşa beraberinde altmış bin kişi vardı. Paşa Mısır ordusuna saldırdı. Sabahtan akşama kadara devam eden müthiş savaş bir neticeye ulaşamıyordu. Yalnız Os-

manlı askeri süngü süngüye gelerek Konyaya girmişti. İşte bu esnada sis dumanından ve aşırı cesaretten dolayı kendi askeri zan ettiği bir bölük Mısır süvarisi içine düşüp esir oldu. İbrahim Paşa, sadrazamı İstanbula geri verdi. İşte bu esnada idiki birinci Nikola İstanbula savaş yaverlerinden Moravifi yollayarak asker ve donama göndermesini teklif etti. Moravif iskenderiyeye giderek Mehmet Ali Paşaya gerekli uyarıyı yapmakla görevlendirildi.

Bu münasebetle büyük devletlerin vaziyetlerinden tam bir değişiklik meydana geldi; Purusya, doğuda külli bir münasebeti olamadığı için aldırmıyordu. Avusturya 1830 da Rusyanın Karadenizde ve kostantiniyyedeki yükselişinden korkuya düşüyordu. Fakat bu esnada İhtilaldan daha fazla korktuğu için Çarın emellerine açıktan açığa muhalefet edemiyordu. İngiltereye gelince Rusyanın nokta-i nazarına tamamen zıt olmakla beraber başında İrlanda gailesi vardı. Özellikle çardan doğudaki dengeyi kendi menfeatına zarar verecek hiç bir teşebbüsden bulunmayacağına dair teminat almıştı. Birazda 1830 da Fransa ile akdedilen itilaf Fransanın kendisini daha uzaklara çekip götürceğinden korkuyordu. Kral Lui Filip'in siyasi manevralarını pek sağlam bulmuyordu. Hakikaten Fransa kabinesi de iki taraflı davranıyordu. Osmanlı devletini Rusyanın korumasına terk etmemek için zatı şahaneyi sahiplenerek İngiltereye hoş görünüyor. Fakat Mehmet Alinin galibiyetindende

istifade etmek istiyordu. Mehmet Ali askeri ve idari işlerde Fransa memurları kullandığı için Fransızlarca sevilmişti. Fransanın bu aralık İstanbulda Mösyö varen adında bir maslahatgüzarı vardı. Varen ne bir sefir nüfuzuna nede salahiyetine sahip olmadığı halde sırf Rusyanın İstanbuldaki nüfuzuna karşılık vermek üzere Mehmet Ali ve İbrahim paşalar nezdinde aracılığa kalkıştı. Fransa adına olarak Konyadan ileriye yürümemesi için İbrahim Paşaya ve hükümet tarafından yollanan Halil Paşanın tekliflerini kabul etmesi içinde Mehmet Ali paşaya yazdı. Bu teklifler; "Akka," Nablus, Sayda, Kudüs" mutasarrıflıklarının yani güney Suriyenin uhdesine verilmesinden ibaretti. Halbuki Mehmet Ali bütün Suriyeden başka Adana sancağını ve Fırat ile Dicle havzasındanda bir miktar toprak istiyor, Fransanın İskenderiye konsolosu Dateşvikten hali kalmıyordu. Bunun için Mehmet Ali Mösyö Varan'ın sözlerini Fransa hükümetinini savaş isteklerinden olmayıp diploması nezaketinden ibaret ve buna ait sözlerden saydı. Babıalinin tekliflerini red etmekle beraber Fransa maslahat güzarının tehditlerine aldırmayarak ilerlemesini oğluna emretti. İbrahim Paşa Kütahyaya geldi.

Mısır ordusunun Kütahyayı istilası Sultan Mahmuda korku saldı. Rusya donanmasını çağırdı. Sefir Botenyef Sivastopol donanmasını bir kaç gün zarfında dersaadet limanlarında demirleyeceğini vaat etti. Moraviyefda İskenderiyeden dönmüştü. Bu me-

muriyetinden bir dereceye kadar başarılı görünüyordu. Çünki Mehmet Ali Kütahyadan öteye ilerlememesi için İbrahim Paşaya emir vernnişti. Buda Rusya siyaseti için bir kazançtı.

Fransa maslahat güzarı bu başarıdan istifade ederek Avusturya ve İngiltere sefirleriyle beraber "mademki Mısırlılar gelmiyor, Rus donanmasının İstanbul sularına gelmesi uygun degildir" dediler. Sultan Mahmut donanmanın gecikmesini tehir etmesini istediysede gerek Botoniyef'in kötü niyetinden ve gerek tehir emrinin zamanında gidememeiş olmasından dolayı Rus donaması geldi. Onbir tabur piyadede beraberdi. Sonradan yine bir filo gelerek hünkar iskelesi civarında kurulan çadırlara yerleştirildi. Tam bu zamanda idiki Fransanın dersaadet sefaretine tayin edilen Vis amiral Rosen geldi. Rus bayrağının boğazın sularında dalgalanmsını beğenmedi. Donamanın geri gitmesini istedi. Tercümanı, Rus donanmasını hazı duruma müdahalesi devleti aliyyeyi siyasi bağımsızlıktan mahrum ederek bundan sonra dersaadette bir Fransız sefirinin varlığı lüzumsuz demiş olduğunu ve eşyalarının gemiden çıkarılmamasını emreylediği bildirdi. Karşılık olarakta babıalide Halil Paşa tarafından Mısır valisine yapılan teklifleri kabul ettirnneyi deruhte ederse iade keyfiyetine rıza gösterilecegini bildirdi. Amiral deruhte etti. Mehmet Ali paşaya yalnız dört sancağın kabul etmesini yazdı isede Paşa Lui Filip hükümetinin siyasi tutum ve dav-

ranışlarını bildiğinden aldırmadı. Özellikle İskenderiye konsolusu Minout Mehmet Ali Paşa ile olan karşılaşmasında başka bir mahrem dil kullanıyordu. Gelen red cevabı Sultan Mahmud'u bütün bütün korkuttu. Rusyadan bir kere daha yardım istedi. Onbeş gün sonra on on iki bin Rus askeri gelerek İstanbul ve Üsküdara çıktılar. Bu asker öncü idi. Büyük ordu iki memlekette hazırlanıyordu. Bunun üzerine Avusturya ile İngiltere telaşa düştüler. Fransa sefiri ile beraber Mehmet Ali Paşaya geniş tekliflerde bulunmasını bildirdiler. Mehmet Ali'nin büyümesi develeti aliyyenini küçülmesi ve bütün Rusyanın himayesine girmesi demekti. Bunun için Ruslarda bu tekiflere mani olamadılar.

Velhasıl bütün Avrupa Sultan Mahmuda Mehmet Ali Paşanın isteklerini kabul etmeyi tavsiye ediyordu. Durum bu merkezde Rusya gemileri boğazdan çıkmak istemedikleri bir sırada Mehmet isminde birinin kendisini İbrahim Paşanın vekili göstererek dört adamıyle beraber İzmire geldiği, Mısır valisi adına Mahhalli hükümeti zabtedip memurlarını kovduğu haberi alındı. Halbuki Paşanın bundan katiyyen bilgisi yoktu. Fransa ve İngiltre konsolosları derhal bandıralarını indirdiler. Ruslarda İbrahim Paşa Sultan dağının arkasına çekilinceye kadar gitmeyeceklerini bildirdiler. Velhasıl Mösyö varen ile Halil Paşanın karşılama katibi Reşit bey Kütahyaya giderek İbrahim Paşa ile Veraset ve tazminat maddeleri geri kalmak

ve Beriyyetüşşam ile Adana Mısır valiliği uhdesinde kalmak üzere itilar anlaşması yapıldı (1249). Neticede Anadoluda Zi medhal olanlar hakkında bir genel af ilan olundu. İbrahim Paşada çekilmeye başladı. Siyasi Tarih diyor ki;

14 mayıs 1243 tarihinde yapılan bu musalahaya Kütahya sulhnamesi adı verilmiş ve bu ise şeklen bir muahede tarzını taşımayıp babıalice o senenin resmi tevcihlerinden gösterilmişitir. Daha sonra eserleri görüldüğü üzere Kütahya sulhnamesi bir çok karışıklık tohumunu taşıdığı ve Rusya devletinden başka herkesin zararına sebeb olup bu devlete hal ve durumundan tamamıyle istifade etmiş ve devleti aliyyeye asla faydası olmayan savaşı çok pahalıya satmıştır."

Hatta Hünkar iskelesi muahedesininde devleti aliyyeye yüklenen tabiyyet karaı gizli olup daha sonra şu maelde ek bir madde ilave edilmiştir:

Devleti aliyye ile Rusya arasında yapılan savunma ittifakının birinci maddesi geregince iki tarafın kendi memleketlerinin emniyeti için birbirine maddi yardımda bulunmayı kabul ederler. Bununla beraber Rusya imparatoru hazretleri madi yardım karşılığında meydana gelecek problemin yükünden devleti aliyyeye bağlı kılmak için bu yardımı istemeyip duruma göre devleti aliyye bunun tedariki mecburiyetinde bulunursa bile ihtiyaç anında verebileceği yardıma bedel bu anlaşma-

da tayin edilen karşılıklı muamele esası geregince Rusya devletine tabi olatak icraatının sınırlandırarak sultaniye kalesi boğazını kapayacak yani hiç bir ecnebi savaş gemisinin hiç bir şekil deve hiçbir sebeble içeriye girmesine ruhsat vermeyecektir.

Bu gizli madde gereğince başka devletlerden uzak Rus himayesine emanet edilmiş, Rusya ise taarruz kabul edemiyecek halde bulunyordu. Fransa ve İngiltereden başka diğer devletler tarafından taarruza uğraması ihtimali yoktu. Bunlarsa Baltık denizinin ancak senesinin bir kaç ayında deniz hareketine müsaade olunması hasebiyle Rusyaya taarruz için Almanyayı çiğnemeleri lazım geliyordu. Karadeniz tarafından korunmuş kalınca batıya doğru yapacaklarında serbest kalacaktı. Şu halde avrupa dengesi yoktu. Bu safahat Londra ve Paris kabinelerinin telaşa düşürdü. Petesburgdan, İstanbuldan açıklamalar meydana geldi. Her iki devlet adalar denşizine büyük deniz güçleri göndediler.

Tarhi Lütfi, Fransa ve İngiltere donamalarının boğaz dışında gezinmelerinden doğan telaşı yazdığı sırada Rusya sefiri Btoniyef'in İngiliz ve Fransız sefirlerinin bu husuta verdikleri cevaplara karşı"- Bunların sözlerine kolak vermeyin, maksatları ayak patırtısıdır." demiş olduğunu yazıyor.

-17-

İç Durum (Ahvali Dahiliye)

Tarihlerimiz dikkatlice okuncaka olursa asayişin temin ve iade kılındığı açıklanarak mesela bir yerde meydana çıkmış eşkıya veya büyük bir gaile için "..firar ile gailesi ber taraf olmuştur", ".. neferi idam ettiler bu tedbir ile memleketin asayişi düzeldi" yahut "..keyfiyet babıalide soruldu da o vaktin iş erlerinden ve devletin karagün eli makamı da bulunan hademeden.. ...mütesellimliğine tayin edilerek muma ileyh... varıp o taraf hanedanından... Filanı yanına çağırarak aleyhine etraftan getirdiği asker ile hareket edip epeyce uğraştıktan sonra... in topluluğu dağıtılarak..." tarzında düsturlara tesadüf edilir. İşte bu tabirlerin verdiği fikri asayiş ikinci Mahmut devrinde de aynen devam ettiğidir. Bilhassa Irak, Kürdistan gibi doğu eyaletlerinde valiler birbiri aleyhine asker sevk etmeye veyahut tecavüzlerde bulunmaya cesaret edebiliyorlardı. Ne hacet! biraz evvel gördüğümüz üzere Mısır valisi devletin bekasının tehlikeye sokmuş ve saltanat makamını şevket ve bağımsızlığının düşmanı olan Rusyanın himayesine sokmuştu. Mülki nizamın olamaması Koca İmparatorluğun her tarafını ayaklanma, isyan, iç savaş, kıtlık, yoksulluk, yol kesicilik, öldürme, yağma ve benzeri asayişi alt üst eden hallerle oturulmaz hale getirmişti.

Halil paşadan sonra (1249) da Petesburga giden Hassa Müşiri Ahmet Fevzi Paşada sefer tazminatının geriye kalanının nazik surette imparatorluğun yiğtliğine müracaat ederek yükü hafifletme hususuna ve Edirne Muahedesi ahkamından olan iki memleket ile Sırbistan meselelerinin tesviyesine memur olmuştu. Paşanın yol esnasında iki memleketten aldığı defterde yazılı seçilmişlerden Eflak Voyvodalığına Aleksandır Keyga ve Buğdana Usturça tayin edildi. Bu iki Voyvoda derseadete gelerek teşekkürlerini arz ettiler. Kendilerine pırlanta ile süslü birer parça padişahın sureti ile muteber boyaarlardan bazılarınada beratle beraber nişanları verildi.

Yine bu sene zarfında idiki öteden beri resmi devlet tevcihleri Şevval ayı başlarında yapılırken 1241 tarihinden beri anlaşma usullerinin çoğu mülki ve askeri maslahatların çogu değiştirilerek Şaban ayında icrasına ve ula, Saniye, salise Rabia, (Birinci, ikinci, üçüncü, dördüncü) adlarında dört makam düzenlenmesine kalkışılarak bu retbelere eskiden beri var olan Hacegan rütbesine mahsusu nişanlar, resmi elbiseler ve kılıçlar icadt edildi. Bu ana kadar hace retbesi Riyaseti küttab, Defterdalık, kethüda beylik, çavuş başılık memuriyetlerine ve hatta vükelalıga da çıkış idi. Bundan böyle Kethüdalık ile defterdarlık ve riyaseti küttablık birinci rütbe erbabına tahsis edildi. Bu esnada pertev, Akif efendiler ile Ali necip birinci idiler.

Sırbistan Kenzi Miloş kendisine gönderilen fermanda yazılı hakanı kaleleri muhafızlarından başka ehli islamın sırp memleketlerinde iskanı yasaktır" kaydından istifade ederek derhal müşteri tedariki ile belgıraddaki islam meskenlerini sattırdı. Ve şehrin Kale dışında olan varoşunu zaptetti. Halbuki Muhafız kavanozoğlu Hüseyin paşa adında biri miloşun çan çaldırdıgını şikayet makamında bildiryor, ve yasaklanmasını istiyordu. !

Bu hususta çıkarılan bir hattı hümayunda Miloş'a hanedanlık imtiyazınında hiç bir şarta dahil degilken verildiği bildirliyordu. Bununla beraber miloş ŞehR-i guyu ve Berkofça kazalarını kışkırtmıştı. Bir müddet sonra bu zata iftihar nişanı yollandı. Miloş bir müddet sonra dersaadete gelerek huzura çıktı.Kendisine pırlanta ile süslü padişah sureti ile cevherle süslü bir kılıç kopçalı yakası sırmalı hırvani, donanmış bir at ve dönüşünde ikişer çarha ve kopuz topu ikram edildi. bu zat İstanbulda bulundugu müddetçe Eflak, Buğdan ve sisam beylerinin bayragı gibi deniz ve ırmaklarda açılmak üzere uygun görülec büyüklükte bir bandırada istemiştir.

Bu sırada Üsküdardan İzmite kadar numunelik bir posta yolu yapılmış ve resmi açılışında Sultan Mahmut paytonna binerek hizmetçi ve memurlar posta arabalarına binmiş oldukları halde kartala kadar gidilmiştir. Ondansonra edirneye kadar diğer bir yolun inşası emredilmiştir. Fetih ali şah da bu sene vefat

ederek vel aht Abbas Mirza zade Mirza Mehmet han iran tahtına oturmuştur. Avusturya imparatoru birinci Fransuvada bu sen vefat etti.

Pangaltıda hassa müşiri Fevzi paşa marifetiyle inşa olunan Mektebi harbiye sona erdi ve bitirildi.

1251 tarihinin önemli olaylarınan biride rusyanın sefer tazminatı "sikke-i Hasene-i Osmaniye "olarak toptan yüz altmış bin kese yani seksen milyon kuruş verilerek kapanmasına ve silistrenin boşaltılmasına dair hariciye nazırı Akif paşa ile Rusya sefiri arasında anlaşmaya baglanmış olmasıdır.

Bu maddeyi meydana getiren ingilterenin teşebbüsüdür. Bu devlet Sultan mahmudu,Mehmet Ali paşanın süveyşte bir şimendifer tesisiyle transit geçis muamelesinin icrasına ve askeri geçirmesine mani olması, Mısır askerrlerinin Hurşit bey kumandasında oralara hicaz karışıklıkları münasebetiyle vehhabilerin merkezi olan Derbeyi zabtettikten sonra basraya doğru giderek, Kasım, elkadif'e varması, buradan da Bahreyn'e geçerek kayıklarla bir ada daha zabtederek Şattul araba kadar ilerlemek istemiş olması, her iki nokta-i nazardan da hindistan mühim olan hindistan müstemlekesini tehdir edere görünmesi hasebiyle devamlı Mehmet ali aleyhine teşvik ediyordu.Bu esnada (1251) de Lord Durham özel memuriyetle dersaadete geldi. Edirne anlaşmasının yapılmasından beri Rusyanın israrlı istekleri ile ezilmekte olan devleti aliyye hükümeti metbuasının aracılıgını bildirdi.

meydana gelen bu teklif kabul edildikten sonra (1252)de Petesburga giderek sefer tazminatının toptan verilmesi sureti karar altına alındı. Bu esnada ise Rusya İngiltereye mütemayil Veransadan uzak bulunmak politikasını güdüyordu.

Garib icraatlardan olarak fes giyen hiristiyanların feslerine bir özel işaret konması, vezir, ferik gibi yüksek rütbaya ulaşmış olan zevatın sakal bırakmaları emredildi.

1252 de Ruslar silistreyi boşalttılar. Uzunlugu altıyüz zira olamak ve genişligi iki araba ile iki yüklü beygir birbirlerine dokunmayarak piyadelerin geçebilecekleri tarzda bulunmak üzere un kapanı ile azab kapısı arasında inşa edilen köprü açılarak Hayratiyye adıyle isimlendirildi.

Fransızlar Cezayir'de Kostantin üzerine yürümekte ve o yerin kumandanı Ahmet bey tarafından savunulmakta ise de Fransa'nın bu istila harekatına karşı bir şey söylenememekteydi.

1253 de padişahın hazinelerinin hepsine nezareti olmak ve hazine-i amire-i Mansure, hazineye katılmak üzere mal,iye bakanlığı ihdas edilmiş ve Nafiz paşa vezirlik rütbesiyle bakan tayin edildi.

Babı ali Suriye vilayetini Mehmet ali paşaya vermekle beraber altı milyon kuruş senelik vergiye bağlamıştı. Paşa giritte askeri sevkıyattan ve mahalli masraflardan fazlasıyla beraber zincirleme karışıklıkların meydana gelmesinden usanmış olarak dön-

müş ve fakat Mısır hazinesi de çok yara almıştı. Bunun için 1250 senesinde İbrahim Paşaya:"suriyede ipek mahsulünün inhisar altına alınması,halkın milliyet ve mezhep ayırımı olmadan kelle vergisine bağlanmasını, kazalarda kura açılmasını ve bunardan evvel silâhların toplanmasını emretti. bunun üzerine Berrüşşam ahalisi ayaklandılar.Bilhassa Şeri'a nehri havalisi ile Lut Gölü (denizi) dağları halkı kur'ayı red etmekle beraber davrandılar. Nabluslu Şeyh kasım'ın teşvikiyle erbabı isyan Kudüs'ü zabtettiler.İbrahim paşa bu havalide hayli zayiat verdi. Nablus, Ebu guş,Ve halilürrahman dağı halkı bir defasında yedi yüz Mevcutlu bir mısır alayını bütün subayları ile beraber mahvettiler. Kendisini fena halde sıkıştırdılar.Mehmet Ali oğlunun yardım istemesi üzerine toplu bir kuvvetle yafaya geldi. Cebeli Lübnan emiri Beişr'e yolladığı tehditli emir meyvesini vererek halk silahlarını terketti, İleri gelenlerden otuz iki kişiyi teslim ettiler ki Mehmet Ali bunların hepsinin idam etti. Nabluslu Kasım, meydana gelen atışmada yaralı olarak Gerek'e ve oradan da Aneze Arapları yanındaki şeyhe kaçtı. ise de yakalanıp akkada öldürüldü.Fakat cebel dürzileri (33) bu esnada babı alinin maddi ve manevisiyle ayaklanarak İbrahim paşayı son derece meşgul ettiler.

Havran isyanı büyüyerek şam'a kadar sirayet etti. Havran savaşı ve mukatelesinde yalnız mısırlılardan yirmi bin zayiat meydana geldi. Özellikle Şeblül irfan

adında bir Dürzî elebaşısı Mısırlıları haylıdan haylıya zedeledi. Fakat en sonra İbrahim paşa Dürzîlerin dinen ve ahlaken düşmanı olan Marunilere on altı bin tüfek dağıtarak Dürzîleri perişan etti.

Diğer taraftan Mehmet ali İngiltere ve Fransa devletlerine verdiği notada her türlü mesuliyeti Rusya'ya yükleyerek iş çevirmek istediyse de Başaramadı. Nizip vak'asına kadar gerek babı ali ile kendisi,ve gerek düveli muazzama arasında cereyan eden müzakereler,mübahaseler, fikir alış verişleri, ve konuşmalar ise tereddütten,karar sızlıktan başka bir şeyle tefsir olunamayacak olaylardan idi. Mehmet ali Suriye'de zorla yerleşmiş ve fakat dönme ihtimali olduğunu bilenler gibi daima vesvese içinde kalmıştı.

-18-

Nizip Olayı

Sultan Mahmut kütahya barış anlaşmasıyle ugradıgı mecburiyetin tesirini unutmamış, Mehnmet ali paşayı bir türlü af edememişti. Bununla beraber her meselede rusyanın müdahale yükünü hissediyordu. aynı zamanda İngiltere ile Fransa ittifakı gevşemiş, Lord palmarston yalnız ingiliz vatan perverliği ile mütehassis oldugu için Fransa politikasına yan çizmekteydi.

1830 temmüzu ihtilalından sonra Fransa Tahtına geçen Lui filip hükümeti vahide usulüne yakılık peyda etmek emeliyle ingiltereyi bırakarak Avusturyaya meyl etmiş ve arşidüş Mari terez'i oğlu dük durlean'a almak surtiyle Avrupa kara hükümetleri gurubuna sıkı sıkı girmek azminde bulunmuştu.

Palmerston cesur ve kavgacı bir diplomattı. Fransızların Cezayirdeki teşebbüslerini fena gözle görüyordu. Biz ise Mehmet Ali meselesinden dolayı Fransa'yı gücendirmek istemiyorduk. Onun için Cezayir'i kendi haline bırakmıştık. Fransızlar dört sene zarfınad Bone, Oran gibi sahil beldelerini ancak işgal altına alabilmişlerdir. Kostantinde meşhur Ahmet bey, maskarada Abdülkadir müthiş direnmeler gösteriyorlardı. Abdülkadir memleketin hemen üçte birini itaat altında bulundurduğu gibi Fas ve Cebelüttarı ile haberleşme ve ulaştırma tesisine muvaffak olduğundan İngilizlerden maddi ve manev yardım görüyor, Fransızları çok noktalarda mağlup ediyordu. Fransızlarda bizi Payi tahtta soyduklarını unudarak İngilizleri yalancı dost diye gösteriyorlardı. Diğer taraftan İngilterenin dersaadet sefiri Bonsonbi de Osmanlı memleketini bir parçası olan Cezayirde Fransızların yerleşmeleri ve ilerlemeleri aleyhine devleti devleti protostolara sevk ediyor, Fransanın Mehmet Ali Paşaya arka çıkarak Kütahya barış anlaşmasında kendisine bırakılan ve emanet edilen yerlerin evladına intikali hususunu kolaylaştırmaya yardım etmekte olduğunu bildiriyordu.

Bu cihet yani İngiltere teşvikleri tabiatıyle intikam arzusuyle heyacanlanan Sultan Mahmuda hoş geliyordu. Şayanı dikkattirki devlet Londra sefiri Sarim efendinin yerine Reşit Paşa gibi siyaset bilen bir atı tayin etmek için "bunu resmi politikasına dokunacağı vehmiyle ilan etmeden önce gereği vechile Rusya sefaretine analatarak Mahramane imparator tarafına bildirilmesini" tasvit eylemiş ve haberden sonra Paşanın memuriyetini ilan etmiştirki dışişleri bakanlığı bu esnada uhdesinde bulunuyor ve bakanlık vekaletle idare ediliyordu. Reşit Paşanın Londra sefareti, İngiltereyi Mısır meselesinde devlete yardımcı etmek politikasına dayanıyordu.

1254 de dersaadete gelen Sir Buwer adında bir İngiliz siyasi memuriyeti devleti aliyye ile bir ticaret muahedesi yaptı. Bu anlaşma zımnen hem Rusya, hemde Mehmet Ali aleyhinde idi. Çünki İngiltere bu anlaşma gereğince Rusların Osmanlı memleketlerinde sahip oldukları ticari imtiyazların hepsine sahip olmakla beraber Osmanlı memleketlerini hiç bir tarafında tekelciliğin mer'i olmamasınıda taahhüt altına aldırmıştı. Son cümleden en ziyade mütessir olacakta Mehmet Ali idi. Gerçekte bu maddeyi haber alınca son derece mütessir olmuş isede Mısır topraklarının çoğuna mutasarrıf olaması hasebiyle üzüntüsünü gidermiş ve halkı hala itaat altına alınmamaış olup altın madenleri ile meşhur Feyzoğluna gitmiştir. Fakat Mehmet Ali Lord palmarstondan alacağını almış,

hükümeti metbuası aleyhine silahla ayaklanacak olursa İngilterenin devleti aliyyeye yardım edeceği kendisine söz verilmiş ve temin edilmişti. İngiltere hükümeti bunu ifham etmekle beraber Süveyş kanalına el atmak üzere 1253 de yerli şeyhin birinden altmış bin lira karşılığında adeni elde etmişti.

Velhasıl Sultan Mahmut Berrüşşam ile Adanayı geri almak ve Mehmet Aliden Kütahya barış anlaşmasının acısını çıkarmak ümidiyle biraz vakit geçiştirdikten sonra Sivas taraflarında Çerkez Hafız Paşa kumandasında olarak büyük bir ordu teşkiline çalıştığı gibi Konyada da Hacı Ali paşa kumandasında olarak savunma ağırlıklı bir ordu toplamaya başladı. Bu iki ordudan biri halep, diğeri Adana üzerine memur idi.

İbrahim Paşa Suriye sınınrından geçmeyip yalnız bazı aşiretleri itaat altına almak için Berka ve Urfa kasabalarını istila etmiş ve Havran ile Nablusta pek ziyade müşkilata ve zorluğa uğramıştı.

Fakat Osmanlı ordularının harekatından devamlı haber almakta olan İbrahim Paşa Halepte toplanıyordu. İki tarafın hazırlıkları Avrupa devletlerinin nazari dikkatini çekmekten hali değildi. Bir taraftan Berrüşşan kıtası halkı Mısır idaresinden kurtulmak düşüncesiyle fırsat aramaları payi tahtın düşüncelerine güç veriyor ve asakiri nizamiyenin fazlalığıyle talimli subaylar yetiştirilmiş olması kurtuluş ve hürriyet düşüncelerini tahrik ediyordu.

Savaş sanatının son düzenlemesini orduyu hümayuna yaymak için Hafız Paşanın maiyyetine erkanı harb olarak Purusyalı üç subay ilave olunmuş idi. Bunlardan biri daha sonra 1870 Alman-Fransız savaşında Alman erkanı harb riyasetinde bulunarak Fransız ordularını mağlup edip yenen meşhur Moltke idi. Fakat ne faudaki Hafiz Paşa bu zabıtanın tabya noksnalıkları hakkındaki haklı, dogru, isabetli görüş ve mutalaaalarını dinlemdi. Berrüşşam şeyhleri ordu sınır dışında bulundukça Mısırlılar aleyhine ayaklanamayacaklarını bildirmiştiler. Hafiz Paşa Ordu öncüsünü Berrüşşam sınırına iki saat mesafede bulunan Nizip kasabasına nakledip sınır üzrindeki Mezari urum köyleriyle Antebe doğru diğer ondört köyü işgal ile şeyhleri çağırıp lütüflerde bulunarak hılatlar giydirerek yolladı.

Bu ana kadar Oğlu İbrahim paşaya ağır hareket etmesi hakkında tekitli emirler veren Mehmet Ali paşa Antebin işgali üzerine Osmanlı ordusuna saldırmasının, muvaffak olduğu takdirde Malatya, Harput, Urfa, ve Diyarbekir taraflarına yürümesini emretti. İbrahim Paşa, sabırsızlıkla beklediği bu emri alır almaz Osmanlı askerinin tuttuğu geçitleri mahirane geçerek Birecik ile Nizip arasındaki ovaya indi.

Orduyu hümayunda 35 bin piyade, beşbin süvari üç bin topcu yüz altı top vardı. Mısır ordusuda hemen aynı miktardaydı.

Burada şayanı hayret bir haleti ruhiyye meydana çıkmıştır. Siyasi tarih diyor ki:

Bu ordular Nizip ovasında savaş fennine uygun yer tutmaktalar iken bir Cuma günü orduyu hümayün Mısırlıları Mağlup edecek bir vaziyet almıştı. Puruslyalı Erkani harp zabıtanı taraflarından hemen savaş başlanması Hafız Paşaya ihtar olunmuş isede orduyu hümayunda bulunan ülema Cuma günü savaş şeran caiz değildir. Cuma ve Çarşamba günleri uğursuz olduğu için düşmana uygundur beyanıyle muhalefet etmeleriyle fırsat kaçmış ve ertesi güne kadar Mısır ordusu da vaziyetini değiştirrerek ve düzelterek o gün iki taraf askerini dinlendirmiştir. Ertesi gün savaşa girişilecekti O gece Mısır askeri üzerine baskın edilecek olursa orduyu hümayunun zaferi kuvvetle ümit edildiğinden özellikle Mısır ordusunda bulunan Berrüşşam askerini beri tarafa geçeceklerini bildikleri Hafız Paşaya ihtar olunduysada yine ulema efendiler buna itira ederek öyle geceleyin ve ansızın haydut gibi karanlık içinde savaşmak asakiri şahanenin şanına layı değildir" diyerek bunada mani oldular.

Ertesi gün sabahleyin orduyu hümayundan ateşe başlandı. Mısırlılarda karşılık vererek savaşın talihi henüz bir tarafa dönmemişken Mısır askerini cephanesi azaldı. Depodan cephane gelinceye kadar ateşi kıstı. Hafız Paşa beraberinde bulunan Fransız zabiti

süngü hücümünü tavsiye ettiyse de kabul edilmedi. Bununla beraber Mısır askeri kaçıyor, İbrahim Paşa kılıcı çekmiş kaçanları dönderiyordu. Beraberindeki Frenk Süleyman Paşada kaçanların üzerin gülle yağdırarak çeviriyordu. Bu esnada depodan cephane yetişerek savaş yine şiddetlendi. İşte bu son hücumlar arasında idiki orduyu hümayunda bulunan Kürtlerle yardım askerinden oluşan altı tabur bozulup kaçtı. Subaylar ve Hafız Paşalar tarafından takip edilerek çevrilmek istendiyse de bu hala diğer taburları da korkuttu. Mısır erkanı harbiye reisi mahut Süleyman paşa kendi kanadını, Mısır emirlerinden Menikli Ahmet Paşa ile Osman Paşada merkez ile sol tarafı hareket ettirdiler.

Orduyu hümayun taburları biri birini müteakip bozuldular. Kaçakları çevirecek olan Süvari askeride daha sebükbar davranarak savuştular. Osmanlı piyadeleri kaçarken silahlarını atmış olmalarıyle Mısırlılar onbeşbin tüfekten başka, Cebhane, Nizip ve Birecik tabyaları toplarını, Ordugahta kalan eşyayı zabtettiler. Hatta galibiyetin sebebi olan Fransız Süleyman paşa, Beraberindeki subaylarını Hafız Paşanın çadırında kabul etti.

Nizip savaşı dört saat sürmüş, Mısırlılar tarafından üç, Osmanlılar tarafından dört bin ölü verilmiştir. Esir olan askerin sayısı da on iki bin neferdi.

Sultan Mahmut, Nizip yenilgisinin İstanbula gelişinden biraz evvel tebdili hava maksadıyla gitmiş olduğu hemşiresi Esma Sultanın Çamlıca kasrında öldü. 1255 -19- Rebiülevvel. 31 sene on ay altı gün saltanatta kalmıştır.

Bir seneden beri iç sıkıntısına uğramış ve saray doktorları ciğer ufunetine yakalandığını bildirmeleri üzerine Çamlıcaya giderek on beş gün sonra vefat etmiştir. Vefatından önce Viyanadan bir doktur getirilmişti. Tabip muayene ettikten sonra "daüsel" le yakalandığını, bir kaç günlük ömrü kaldığını bildirmişti.

Bu aralık Esma sultanın tabibi Doktor Melencini verdiği ilaç üzerine üç saat uyuyarak uyandığında iki çubuk içmiş ve biraz yemek yemişti. Bu yalancı iştah saray halkı tarafından tam ayılma sayılarak kurbanlar kesilmiş, vebadan dolayı karantinada bulunan iki yüz hacı salıverilmiş, borçtan dolayı hapsedilmiş olanların borçları verilerek serbest bırakılmış, akşamı fişekler atılarak şenlik yapılmıştı. Fakat ertesi gün daha fazla ağırlaşmış, bu hal halka duyurulmadığı için ölüm halinde iken yine şenliğe devam edilmiştir.

Eski sadrazam Kamil Paşa siyasi tarihinde diyor ki

Bir müddetten beri nazarı şahaneden uzak olan Hüsrev Paşa yeni devirde emsaline üstün olmaya hazır olarak dört padişahın irtihalini gördüğü halde hırsı gibi feraseti (!) noksanlaşmayıp kuvve-i bedenîye ile beraber zati

servete de sahip olmasıyle özel hileleriyle sarayı hümayun mütehayyızatını kendi tarafına çekmişti. İkinci Mahmut hazretleri son nefesine kadar hüküm ferma olarak rahatsızlığını gizlediği gibi ruhunu teslim ederken de dışarıdan kimsenin vakıf olamaması için yanında bulunanlardan özel hizmetçilerinden başka hizmetliler ve hanedanı mülükaneleri halkından hiç bir ferdin odasına girmemesini ferman buyurmuş olup bununla beraber Hüsrev Paşa, evlâtlığı damadı şehriyari Sait Paşa ve yakınlarından İzzet ve Rıza beyler ile beraber kasrı hümayunun bir odasına yerleşip anbean hademe vasıtasıyla haber almaktaydı.

"Adli" unvanını kazanmıştı. Naşı seher vakti kasırdan kaldırılarak araba ile Haydar Paşa ve oradan da yedi çifte kayıkla top kapı sarayına getirildi. Hırka-i saadet dairesi civarındaki şadırvanda yıkandıktan sonra divan yolundaki Esma Sultan sarayı arsasında türbe yapılmak üzere ifraz olunan yere defin edildi. Cenaze divan yolundan giderken Toplanan halk; "Padişahım! Bizi bırakıp nereye gidiyorsun" diye bağrışmışlardır. "Rahmetullahi aleyh"

Fâide 266: Çeşitli Bilgiler

Muhabere-i Hâfiye (Gizli Haberleşme): Sultan 2. Mahmud'un itimadını kazanmış bulunan yakınlarından İbrahim Efendinin vefatından sonra gizli haberleşme işleri tamamen Halet efendinin eline geçmişti. Şöyle ki: "Saray (1601) dan bir sofalı, padişah tezkeresini alır, bir bakkal dükkânına götürür. Halet Efendi'nin Ayvazı gelip, bırakılan yerden alır. Halet Efendi'nin yazısını o dükkâna bırakır. Sofalı'da gelip alır ve saraya getirirmiş".

Meskükât (Para): 13. asrın başlarında yâni 1786 tarihinden sonra Sultan 3. Mustafa devrinden, Sultan 3. Selim'in saltanatının sonuna kadar elli sene kadar olan dönemde, gümüş paranın ölçü ve ayarı yavaş yavaş kısılmakla altun'un fiyatı bir misli yükselmişti. Yâni yaldız altunu, dörtbuçuk kuruş raddelerindeyken, dokuz, on kuruşa yükseldi. Sultan 2. Mahmud Han zamanında, gerek altun, gerekse gümüş paralarda büyük değişiklikler yapılarak, saltanatlarının ilk devirlerinde 25 kuruş fiyatla çıkarılma yoluna gidilen Mahmudiye altunu ki, birbuçuk dirhem ve 22 ayarındaydı. Saltanatının son devirlerinde 70 kuruşa çıktı. (1602) Çünkü en son kesilen Mahmudiye altunu 20 ayarında ve yarım dirhem ölçüsünde olduğu halde 20 kuruş fiyatla tedavüle çıkarılmıştır. Sultan Selim merhum, daha şehzade iken, ecdadı azamının paralarını

toplayarak ayarlarında olan farklılığı üzüntülü nazarlarla görür, kendileri eğer saltanata nâil olurlar ise düzeltme yapacaklarına azmederlermiş. Ne çareki tahta geçtiklerinde savaş dönemine rastlamış ve İsveç devletine verilmesini gerektiren şartlardan dolayı 8 bin kesenin ödenmesi müşkülata uğradığından zarureten gümüş paranın ayarı düşük tutuldu. Böyle bir tedbir ile bir seferde bir iki bin kese menfaatimiz oldu. Sultan Mahmud Han da, bazı beyinsizlerin aklına sokmaya çalıştıkları yüzünden iç hazinede toplanmış bulunan nakdiyeyi yeni düzenlenen paraya değiştirterek (1603) kuruş hesabıyla olan yükselmeyi sahih bir menfaat olarak kabul ederlerdi. Esasında, bir çeşit yeniçeri ulûfesi gibi muayyenleri düşürmek gibi idiyse de, eşya fiatının 30 sene zarfında üç-dört mislinin olması sağlanmış oldu. (Netayic-ül Vukuat)

Devlet Adamlarının Serveti: Erkânı devlet denilen sadrazam, şeyhülislâm, kaptanpaşa, eski sadrazamlar, vezir kethüdası, defterdar, reisülküttap (hariciye vekili) gibi devlet büyükleri, yalı, konak ve daire sahibi kethüda ve mühürdarları olduktan başka, otuz kırk kadar süslü elbiseli iç oğlanları, bir o kadar da çukadarları bulunur, aşçı, seyis, kayıkçı ve şarabdar gibi hademeler de bu nisbette olup, hattâ İbrahim kethüda bir defa atlarının bir kaç tanesini bazı sevenlerine verdikten sonra: "Artık, altmış atım kaldı, bundan sonra artık kimseye

verınem" dediğini (1604) Asım Efendi merhum, tarihinde hikaye eder. Sultan 1.Abdülhamid hân'ın sadrazamlarından Halil Hamid paşaya bir Hind elçisi, bazen yardımı olur düşüncesiyle saltanat-ı seniyeye beşbin kese verebileceklerini söylediklerinde Hamid Paşa o kadar keseyi ben, hatta meclisimizde hazır bulunan Kaptanpaşa pederimiz bile veririz demiştir ki, günümüz hesabına göre 250 bin altun eder. 3. Selim vakasında ölen valde sultan kethüdası Yusuf ağa ile İbrahim kethüda ve hacı İbrahim efendinin nefis eşyaları bütünü ile kaimakam Köse Musa paşa ve diğer yağmacı takımının gazab dolu ellerinde kayıp olup gitmişken muhalifleri 30 bin keseyi aşmıştır. Bir çok milyon altun. Bunların tasadukkatı hakkında duyulan hikayeler aklın kabul edemeyeceği derecede mübalağalı (1605) ise de, ramazanlarda ve diğer zamanlarda fukara mahallesi olan yerlere mahsus adamlar gönderip, mahalle bakkalı, ekmekçi ve kasaplarının zimmet defterlerine bakıp fakirleri tamamen yardımları içine aldıkları ve hapishanelerde borçluları zaman zaman borçlarından kurtararak tahliye ettirdikleri çoğu insan tarafından rivayet edilmiştir.

Varidat-Devlet (Tanzimata kadar devletin gelirleri): Nafiz paşa merhumdan dinleyenlere göre, Tanzimat'ın ilânına kadar tertibin yapılmış muayyenat yâni memurların ve askerlerin erzakı dışında dev-

letin tüm geliri 6 yüzbin kese miktarında olup, bu kadar para ile Rusya ve Mısır seferleri idare ve Rusya tazminatı olarak da 5 yüzbin kese kadar bir yekün ödenmiş olduğu gibi redif askerinden başka, hassa, mansure, denizci ve topçu olmak üzere, yüzbine yakın muvazzaf asker ve 20 tanede üçer anbarlı ve kapak ile fırkateyn ve bir çok küçük geminin maaş ve masrafları günü gününe ödenirmiş. Her zaman ola gelen bu masraflardan başka fazla olarak da, Rusya seferinde hasara uğramış olan bölgenin ahalisine de ikişer, üçer bin keselik yardım yapılmıştı. (Netayic ül vukuat)

Fâide 267: Waterlo Savaşından Sonra Avrupanın Siyasi Durumu

Waterlo savaşından sonra Avrupalı müttefiklerin gazaplarını ilk önce azgınlıkları teşkil etmekteydi. Prusya hükümeti Fransa'dan Flandre, Haynaut bölgesiyle Şampani, Burgonya, (1607) Franşkont, Loren ve bilhassa Alsas'ın münakaşa edilmesi talebini yaptıysa da, İngiltere ve Rusya, Fransa'nın bu derece aşağılanmasına iyi bakmadığından, bir gün zaman dönerde bu devletin ittifakından faydalanabilmek imkânını düşünerek Avrupa siyasasında muvazene unsuru olarak Fransa'nın mevcudiyetinin devamını düşündüler. İhtimalki Fransa'nın eli bağlı kendisini mahvettirmeyeceğini 1793 vakasında göstermiş olduğu zindelik

dolu sağlamlığı akıllarına getirip ona göre düşünmeyi seçtiler. Paris'de 1815 senesinin Kasım ayının 20. günü imzalanan antlaşmanın Fransa'ya 1790 senesindeki hududlarına sahip olmasına, yâni Şambry, illeriyle birlikte Savoy vilayetinin ayrılmasına karar verildi. Fakat, Avignon, Mulhoz, Monblair kendisine kaldı. Kuzey hududundan da, bir takım gedikler açıldı. (1608) Filippevil, Maryenburg, Flemenk hükümetine, Buyan bölgesi Lüksenburg dükalığına, Sarloi, Sarebrok Prusya'ya, Landau Bavyeraya ilhak olundu. Bütün bunlardan başka Fransızlardan 7 yüz milyon harp tazminatı alınarak onu artık kımıldayamıyacak hale getirmek için adı geçen miktardan 150 milyon frank ayırarak Mayens, Landau ve Lüxenburg'daki kalenin sağlamlaştırılmasına tahsis edildi. Bilhassa Dük Evaleyngaton komutasında bulunan yüzbin kişilik işgal ordusunu beslemeye mecbur kaldı. Dört devletin Paris'de oturmayı seçmiş olan sefaret mensupları bir gözetleme komitesi meydana getirerek, ahalinin düşüncesini yoklamak ve her türlü teşebbüsleri ihtilâliye'ye engel olmak için lâzım gelen tedbirleri seçmek, luzûm görüldüğünde (1609) işgal başkumandanını bilgilendirmek vazifesini yerine getirdiler. Fransa adeta kötü adam sayılmaktaydı.

Viyana Kongresi: Dört büyük devlet bu antlaşmayı yaptıktan sonra Viyana kongresini başlattılar. "1814 Ekim ayından, 1815 Haziranına kadar süren bu kong-

re Avrupanın haritasını yeniden yapmak ve yeni şartların ışığında siyaseti tayin etme görevi yapacaktı. Avrupa devletlerinin tamamının temsilcileri bulunacak idi. Tarih-i Cevdet adlı eserinde Ahmed Cevdet Paşa merhum bu kongreye iştirak etmememizi şu şekilde anlatmakta: "Başlangıçta kongrede savaşta yer alan devletlerin bulunması kararlaştırılmışsada daha sonra Osmanlı devleti hariç bütün Avrupa ülkelerinin adı geçen kongreye murahhaslar göndermesi kararlaştı. Zira yapılan müzakereler esnasında her birinin birbirleriyle münasebet ve alakaları vardı. Bu bakımdan Osmanlı devleti dahi kongreye temsilci gönderme selahiyeti pek barizdi. Ne var ki o sırada devletin içişlerinde o kadar büyük işleri vardıki, hariciyeye ait işlere o kadar geniş bakış atfedemiyordu (1610). 3. Selim vakasında ölen devlet adamlarının yerleri henüz gereği kadar doldurulamamış olduğundan, devlet adamı denilmesini dolduracak evsafta zatlar yetişmemişti. Ancak, kongre sırasında olagelen müzakerelerde Osmanlıları savunmakta olan Avusturya, İngiltere şark meselesi olayını gündeme getirme teşebbüsünde bulundular. Avrupanın "Tarih-i Diplomasisi" isimli önem taşıyan bir eserin yazarı olan mösyö Debidor demekteki: "Çar 1. Aleksandr, imhasını uzun uzadıya tasarlamakta olduduğu bir devletin, mevcudiyetini tekeffül etmekten imtina eyledi. Bu bakımdan çekişme sebebi olmasın diye fazla ısrar edilemedi" Bu kongredeki vazifesi başkâtiplik olan Avusturyalı şö-

valye Ganç, Eflâk beyine icab eden bilgileri vermekteydi. İstiklâliyet fikrini kafalarında iyice öldürmüş olan Yunanlılar (Mora'lılar)dahi kongreye katılma müracaatı yapmışlardı (1611). Çar'ın hanımı, İpsilanti kardeşlerin ve Yunanlılarla devamlı haberleşme halinde bulunan Rusya temsilcileri başkâtiplerinden Kapo Distirya bunların Çar'ın yanındaki koruyucuları idi. Yunanistanın kurulmasını temin için Aleksandr İstoriça tarafından verilen bir muhtıra Çar tarafından kabul edildiyse de, İngiltere ve bilhassa Avusturya tarafından Yunanistan meselesinin kongrede mevzu edilmesinin karşına geçti. Kongrede, Rusya, Avusturya imparatorlarıyla, Prusya kralından başka pek çok hükümdar ve prensler bulunmaktaydı. Avusturya tarafından başvekil prens Meterncih, İspanya tarafından Kont Dö Labrador, Fransa tarafından prens Dö Taleyrand, İngiltere tarafından Lord Kastelrag ile Lord (tm)Çe Linsagton, Portekizden kont Palmelya, Prusya'dan prens Hardenburg (1612) Rusya tarafından Rasomovski ile kont Eştakalberg murahhas tayin olunmuşlar ve diğer devletler tarafından murahhaslar yolanmaştı. Paris antlaşmasının akabinde büyük devletler arasında ihtilaf başgösterdi. Çar ile Prusya kralı arasında Polonya ve saks taraflarında askeri yerleşim hareketlerini yapmaya girişmişti ve Prusya ile Rusya bir tarafta, Avusturya ile İngiltere diğer tarafta bulunarak Fransa'yı hangi taraf kendine çekebilir ise muvazene o tarafın lehine yönlenecekti. Fransa murah-

hası Taleyrand, Çar'ın teşviklerine kapılmadı. Saks kralının devletinin kavga yolu ile elinden alınmasını hak namına istemiyordu. Bundan dolayı Avusturya ve İngiliz tarafını tercih etti. 1815 yılının Ocak ayının 3.günü, Lehistan'ın Rusya'ya, saks'ın Prusyaya ilhakını kabul etmeyen görüşü benimseyen bir antlaşmaya imza attı. Fransa, İngiltere ve Avusturya devlet başına 150 şerbin askeri hazır bulunduracaklardı. İkinci derece Alman hükümetinden Wuretemberg, Bavyera v.s.renin bu üçlü ittifaka dahil oldukları müşahede olundu. (1613) Ancak, bir savaş çıkmadı. Ruslar ile Prusya aralarında yaptığı antlaşmanın maddelerinde değişiklik yoluna gittiler. Fakat; Taleyrand, müttefik devletler arasında böyle bir ihtilaf sokmayı başararak, siyasi açıdan ustalık gösterdi. Almanya'nın ikinci derecedeki hükümetlerini Fransa kendi yanına çekmiş oldu. Böylece hükümetler üzerindeki nüfuzları Ren nehrinin ötelerine aktı. Ne var ki, bu sırada Napolyon'un Elbe sürgününden dönüşü dört devleti eski halinden daha fazla samimiyete, Almanya'nın bütün kin ve hiddetini galeyan haline soktu. Ne kadar garibdir ki; Viyana kongresi bir defacık olsun bütün murahhasların toplanmasıyla çalışma mevzularını tetkik ve müzakereye muvaffak olamamıştır. Yalnız özel komisyonlar kurarak, ayrı ayrı antlaşmaların yapılması gerçekleşmiştir. Daha sonra bu antlaşmaların hepsi bir yerde toplanmış büyük devletler tarafından 1815 senesi Haziran ayının 9. günü Viyana kongresi sened-

i intihaiyesi (Viyana kongresinin son antlaşma senetleri) adı altında imza olundu. (1614) İkinci dereceden sayılan devletler yalnız kabul ettiklerini bildirmeye davet edildi. İkinci Paris antlaşması ile tamamlanabilen Viyana kongresi antlaşmaları, Fransa'nın ihtilâl ve imparatorluk döneminde geçen 23 senelik savaşı tasfiye etmekteydi. Avrupa siyasal haritası şöyle bir hal ile çizildi: "Beş büyük devlet vardı. Fransa, İngiltere, Prusya, Avusturya ve Rusya. Fransa: İhtilalden önceki hududuna çekilip, yalnız Avignon kendisine kalıyor, fakat kuzeydoğu tarafında kayıplara uğruyordu. Yâni, bir miktar araziden başka ziyanı olmamaktaydı. İngiltere: Denizlerin hâkimi olarak, Akdeniz'de Malta'yı, Cezayir adalar ve Yunaniyeyi, Amerika'da Guyan'ı, Tabago'yu, (1615) Trinite adalarını, Afrika'da Kap müstemlekelerini, Asya'da Sey-lan adasını, hind okyanusunda İldöfransı alıyordu. Bu adalar Fransa'nın, felemenk'in, İspanya'nın diğer bir deyimle, Fransanın, Cumhuriyet ve imparatorluk devirlerinin müttefiklerinin idi. (1616) Prusya: Basit bir tahmin ile en az 2 milyona varan bir nüfus kazanıyordu. Lehistan'ın bir kısmı ile Saks'ın üçde birini toprağına kattı. Bundan başka, Ren nehrinin sağ sahilinde bulunan Westfalya ile sol sahilinde bulunan Treves'i ve Fransa'dan elde edilen arazinin büyük kısmını almaktaydı. (1617) Avusturya: Dört milyon kadar bir nüfus kazanmaktaydı. Almanya'dan Salzburg'u, İtalya'dan Lombardiya'yı, eski Venedik cumhuri-yetini,

balkan yarım adası sahillerinden Dalmaçya ile Raküzayı aldığı gibi tesiri altında bulundurduğu Belçika'yı ve batı Almanya'da Bavyera hükümetine terk edilen bir kısım araziyi kayıp etmekteydi. Lombardiya ile Venedik'in yâni Napolyon İtalya krallığının katılımıyla Po nehri vadisine hâkim oluyor ve Avusturya hanedanının asırlardanberi hayal ettikleri bütün İtalya'ya hakimiyeti elde ediyorlardı. Rusya: Beş milyona yakın bir nüfusa daha kavuşuyordu. Baltık denizi sahilindeki Finlandiya'yı İsveç'den, Tuna nehri üzerindeki Besarabya'yı Osmanlı devletinden, Vistül nehri üzerindeki Varşova büyük dükalığını alıyor ve Avrupa hududu Oder nehrine yakın geliyordu. 1.Aleksandr, bu büyük dükalığı ilhak etmeyipde bir Polonya krallığı kurulmasını temin eyledi. (1618) Bunlardan başka, Fransa'nın etrafında 2. derece devletlerden meydana gelmiş haline ait bloğa yalnız bırakma çalışmalarına, bir engel teşkil edildi. Bu heyet-i mania; Belçika ile Hollanda'nın birleşmesinden meydana gelen flemenk krallığıyla bitaraflığı bütün Avrupa tarafından kefalet altına alınan 22 nahiyeden oluşmuş, İsviçre müttefik topluluğu ve Savoi ile Nis ve Piemonto'yu ve arazisiyle birlikte Cenova'yı alan Sardunya krallığından ibaretti. Almanya'da Napolyon tarafından kurdurulmuş bulunan başlıca devletlerin hepsi yerinde bırakıldı. Bunların içinden Bavyera krallığı, Ren nehrinin sol sahilinde bulunan Landau ve Espire'i alarak Prusya ile beraber

Fransa'nın kuzeydoğu hududuna gözleyici oldu. Vartemborg, Saks krallıkları kısmen Prusya menfaatine uygun arazi terk ettiler. (1619) Yalnız İngiltere kraliyet ailesi adına olarak Hanover krallığı kuruldu. Gerek ihtilalin, gerekse Napolyon'un ortadan kaldırdığı devletlerin hiç birini yeniden kurmak mümkün olmadı. 1815 senesinde varlığı olan 38 hükümetten ki-1792 de 360, 1805 de 82 taneydi Almanyanın iç ve dış asayişini mıuhafaza için, bir Cermen Birliği "Con Federation Germania" teşkil edilip, başkanlığı Avusturya'ya bırakıldı. Birleşmiş olan bu topluluğun başşehri Frankfurt şehri tensip olunmuştu. Bu heyete, alman olmayan Macaristan, Venedik gibi bağlı hükümetler dahil değildi. Asıl Prusya ile Lehistandan alınmış, yerlerde dahil değildi. Papa, hükümetin ruhaniyesini tekrar yönetime verdi. Sicilya burbonları Napoli krallığını aldılar. (1620) Avusturyalı'ların, 1815 senesi Mayıs ayında Napolyon'un tayin etmiş olduğu meşhur Mavra'yı kovduğu görüldü. Venedik ve Cenova cumhuriyetleri dünya haritasından silinip gittiler. İspanya ile Portekiz eski hükümdarlarının ellerine düştüler. Kuzey Avrupa'da Norveç Danimarka'dan alınıp, İsveç'e verildi. İskandinav yarım adası tanınmış generallerden Bernadotte'in idaresi altına geçti. Yapılmış olan bu antlaşmaların hükümleri hükümdarların çoğunu memnun ederken, bilhassa Fransızlar, Belçikalılar, Almanlarla İtalyanların nezdinde hoşnudsuzluğa yol açmıştı. Fransızlar bahsi geçen

antlaşmanın kendilerinin aleyhine olmak üzere tertib ve tanzim olunduğunun, diğer ülkelerin büyümelerine rağmen kendilerinin ise, ihtilâlden evvelki dereceden de ufaldıklarını, asırlardan beri milli siyaset şeklinde kendini gösteren hudud-u tabiilerini kaybettiklerini gördüler. Belçikalılar, aslen ve kullandıkları dil bakımından Fransız olduklarından (1621) dolayı Cermanya ülkelerinden Hollandaya yâni katolik mezhebinde bağlı olduklarından, protestan bir hükümete bağlanmış olmaktan hiddetlendiler. Bunun üzerinden 15 sene geçtiğinde yâni 1830 da ayrıldılar. Almanlar, İtalyanlar birer birleşik devlet kuramayıp, ahaliye bir kanun-i esasi dahi sunamayıp, biribirlerine muğber oldular ve bu iğbirar daha doğrusu düşmanlığın sevkiyle Almanlar'la, İtalyanlar arasında anlaşmazlıklar çıkarak bunların Miladi ondokuzuncu asrın yarısına kadar büyük savaşların sebeblerinide devreder oldular. Özetleyecek olursak, Fransa ihtilal ve imparatorluğu, Avrupanın sosyal ve siyasi inkilaplarını hazırladı. İhtilal ile Napolyon, Alman ve İtalyan milletlerinin birleşmesini temin edenlerden sayılır. 1815den sonra bunların tesiratı bütün Avrupa tarafından hissedilmesiyle başladı. İki tane önem taşıyan husus meydana geldi: (1622) 1-Mutlakiyet hükümetleriyle idare olunan milletler ve ülkelerde kanunu-i esasi (Anayasa) nin hakimiyeti adına olarak harekât-ı hürriyet 2-Ayrı yaşamakta olan milletler arasında birliği temin etmeğe şart olan milliyet perver hare-

ketlerde imtiyazlar ve muafiyeti kaldırarak "Kodesivil" in kabulu, hükümdarların istibdadına hudud tayini, metua ve tabiin hukuki vazifelerinin kanun ve nizamlar ile tayini gibi, insaniyete daha yakın olan tesirede sahip sosyal ve siyasiyata bir ders verip ilerlemeyi mazhar kıldı.

(Bir Hülasa) Tarihçi Debidor diyor ki:

Viyana kongresi kararları ve yahud, 1815 diplomatları Avrupaya fena kanunlar düzenlemek için bir sene çalıştılar. Avrupa, bu diplomatların kendisine yaptığı fenalığı tamir için bir çabalamağa mecbur kaldı (1623).

Fâide 268: Tamamlayıcı Bilgiler

Şeyhülislâmın Sakalı: Halet efendi öncelikle Mekkizade'nin meşihatını anlatmışsa da, Mekkizâde henüz genç olup, sakalına ak düşmemişti. Halet efendi Mekkizâdeye hususi surette bir haberci gönderip, sakalının hiç olmazsa bir kaçtanesini beyazlatmaya çalışmasını bildirmişti. Bu haber üzerine, Mekkizâde'de ödağcı ve bazı şeyler yakarak bir kaç tane kılın kırlaşmasını temine muvaffak olmuştu. Böylece şeyhülislâmlık makamına oturmuştur. (Tarih-i Cevdet)

Eski Binalar Nizamnamesi: Aslında müslümanların binalarının yüksekliği 12, reayanın ise 10, zira (75

ila 90 santimlik ölçü yâni, müslümanın binası 9 metre ile 10 metre 80 cm arasında, reayanınsa 7.5 ilâ 9 metre arasında) olması, bunun üzerine çıkılmaması eski kanunda emredilmiş. (1634) Reayanın binaları bütün bütün 10 arşın yükseklik ve eni dar olduğundan, katlar ise alçak olduğuna ait mecburi yasakdan dolayı çatı, cihannüma gibi ilaveler inşasına mecbur kaldıklarından bahis mevzuu yasağın bundan böyle, yapılacak binaların katlarına göre bir iki arşın ilavesine müsaade olunması,ev sahiplerinin yapabilecek olanların yangında alev sirayetine engel olabilmek için komşu eve dört tarafdan, ara mesafe bırakarak bina yapması hususu emredilmiştir. (1635) Vakıflar tarafından müsaade olunmayacağını ve bir diğerine satışında sahipleri kavgadan ayrı olmayacaklarından başka ehl-i zimmet olan reayanın arsaları kıymetli ve fiyatları çok fazla olup, etrafdan arsa satılmasıyla geniş ev yapma kudreti olmayacaklarından mecburen yeri terk edemediklerinden eski hali gibi arsanın tamamı üzerine bina yapmaya mecbur olacakları işbu geniş ev arsa ilavesi hususunu bırakarak ister müslüman olsun isterse reayadan olsun kudretleri yetenler iki yapı arasındaki mesafeyi çatıdan 80 cm kadar yükseltilerek kâgir duvar yapmak ve yapılacak bu kâgir duvarın inşasına sakince yardım etmek için masrafa ortak olarak iştirak edilerek yapdırmak, yangının sıçramasına engel olacağını

ve darül hilafetülâliye ve havalisinde bulunan bütün dükkanların ve binaların dış tarafları ve kalafat saçakları tahta kaplama ve karasaçak olmayıp, hepsi hâlis horasan kagir sıva olmak ve yapılacak evle dükkân ocakları künkden olmayıp, tuğla örülerek (1636) kagir kapulu inşa olunmak ve dükkan saçakları üzerine tahtaboş gibi peykeler ve asmalık ve kepenk mandalından ziyade saçak yapılmamak, dükkânların değişikliği üzere oda yapılması kendilerine mahsusen ve dışarıdan merdiven ve kapı yapılarak başkalarına kiraya izin verilmemesi ve islam ahaliden kudreti yetenlere yapacakları evlerinin yer yer kagir yaptırılmasına ruhsat verildiği şekilde kagir evler gibi tuğladan kemer yapılıp etrafını taş duvar döşemesi, ahşab olmak ve ahşap binanın eskilerine verilmeğe başlanacak müsade-i seniye kagir binalar hakkında da geçerli olmak işbu kagir binalar inşaası yalnız müslümanlara mahsus olup, reayaya asla ruhsat verilmemek...1233/1817. (Şânizade Tarihi-Rumeli kazaskerine ferman) (1637)

Faide 269: Sanatın Lugatında Toprak Sahipleri

Bigaraz padişah Muhib-i İnsaniyet Rus imparatoru Alkesandr Kavi Fikir Avusturya impa. Fransuva Jozef Tenperver Prusya kralı Ziyade Meşgul Sadrıazam Kayınata Tepedelenli Ali

paşa Eski patrik Bayçergan Metropolidler Merhametli Kont Kapu Distriya Müddea Büyük tercüman (1638) Kalemtraş Kâtip Bimenal Beyoğlu sakini Frenkler Kaptan Yâni Karece bey Kaptan İstasi Hançerli Dimitri Morozi bey Bade Hoar Fenarliler Bizci Eflâk beyi Kibar Eflâklı Torza (İstorçi) Tabia Kara Yâni Şaşkın Panayot yano Yayılmakçı Konsoloslar Yabancı Ehl-i islâm Terbiyeli Garb ocakları ahalisi (1639) Dövkür Müslüman Arnavutlar Muannid Yeniçeri Demir İngiltere Rahmetliler Napolyon'un akrabaları Perhizliler Bulgarlar Mağdurlar Sırplılar Mütemevvil Ermeniler Çoban Ulahlar Tatli İtalyalılar Àevka Kefalonyalılar Aze Zantalılar Milleti galebe Fransızlar (1640) Bavedler Eterya azas Çırak Elçi ve eteryaca gönderilen İntikam alıcı Mora Hristiyanları reisleri Sada Rum askeri zabitanı Talaalı Düşman Behar Dost Rakım Asker Krem Tartar Barut Mimi Kurşun Balık Kılıç Ağaç Tüfenk Yüzük Mızrak (1641) Tiyatro Sahra Kuvvet Erzak Müterennim Top Şeara Rum denizcisi Süriy Donanma Tımar Büyük gemi Hayvan Küçük "Deve Tüccar gemisi Teravazu Muharebe İstirahat Fevt (ölüm) Gece Havf (korku) Kanadlı Tatar (1642) Takyid Firar Oyuncu Hırsız takımı Çizme Akça Cihaz Askeriyeye yardım Fatura Bin kuruş Evlenmek İttifak Nikâh

Musalaha (antlaşma) Nikahsız evlilik Hayırsız eadim (düşman) Siyahlık Gizlenmek Fekk-i mühür Sırrı açıklama Yortu Ay (1643) 1-Petersburg. 2-Mora. 5-Sulice adası. 6- Çamlıca adası. 20- Yanya. 26- Rumeli. 29- Bükreş. 51- Kalas. 62- İstanbul. 109-Yâni Farmaki. 110- Manya beyi Petro Mavro Mihani. 113- Binbaşı Sava (1644)

Faide 270: Rumlar-Romenler-Ermeniler

Avrupalıların Grek, bizim Yunan dediğimiz helen kavminin vaktiyle şöhreti dünyayı sarmışken Romalılar ortaya çıkarak Yunanistanın bütün beldelerini ele geçirdiler. Miladdan 146 sene önce Yunanlılarda onlara karışıp Rum adını aldılar. Romalılar, Yunanistana Achai vilayeti adını koymuşlardı. Kostantin, İstanbul'u yapıp başşehir olarak seçince burada İseviyeliğini ilân etti. Ancak çok geçmediki Roma devleti, batı ve doğu Roma devletleri adıyla ikiye taksim olmuştu. Ahaliside katolik ve ortodoks adlarıyla (1645) iki mezhebe bölündü. Batı klisesine eski başkentleri olan Roma, doğu Klisesineyse yeni başkent İstanbul seçilmiş oldu. Mezheb açısından katolikler papa'yı, ortodokslar İstanbul patriğini genel reis olarak, tanıdılar. Kostantin'in zamanında Jüstinyanus adlı imparatorun devrine kadar 200 küsur sene İstanbul'da lâtince, resmi dil olmuşsa da, ahali devamlı Yunanca konuşmayı tercih ettiklerinden

devlette bu lisanı konuşmayı kabullendi ancak konuşulan lisan zaman içinde yavaş yavaş bozularak basit Rumcaya dönüştü. Başlangıçtaki uygunluğa bakarak Rum denilme tercih olunduki ortodoks mezhebinde olup, bozulmuş Yunanca konuşup, neslini helen kavmine dayandırır kimse demek olur.(1646) Fatih sultan Mehmed han hz.leri İstanbul'u feth ettiğinde patriklik müessesesinin devamına ve sinod meclisi denilen cemaat-i metropolidan heyetini teşkil ve diğer patrikhanenin eski memurlarını görevlerine iade ile İstanbul Rum patrikhanesini ortodoks mezhebinde bulunan Hristiyanlara başvuracakları bir makam kıldı. Klise ve manastırlara saygılı davranarak ayrıca bir çok müsaadeler veren fermanla teyit edilmiş imtiyazlar verdi. (Şeriat-ı islâmiye icabınca, ehl-i zimmet ve reayanın dini işlerine ve mezheblerine her hangi bir müdehaleyi caiz görmediği gibi diğer hususlarda da zora ve cebire dayanan muamele olunamayacağından...) Rumlar mezhebleriyle ilgili işlerdede Hürriyet (1647) açısından son hududlara kadar mazhardırlar. Lâtinlerden mezheblerine karşı görmüş oldukları davranışlarla mukayese kabul etmez güzellikteki bu hâl, adetlerinide, lisanlarınıda muhafazada serbest kalmalarını sağladı. Hazreti Fatih'in gösterdiği bu tatbikat şeriat-ı islamiyeye uygun olduğu gibi, bir milleti mahkume hakkında bundan daha güzel bir muamele yapılamazdı. Rumların içinde, akıl ve insaf sahibi olanlar da, bu müsaadelerin kadi kıymetini bilirler,

şükrünü eda ederlerdi. Çünkü; başında ve sonunda lâtinlerden en ufak bir müsaadeye mazhar olamadılar ve olamazlardı. Zira ruhban güruhu o çeşit müsaadelere muhalefet ederek millet-i mahkumeyi, yâni esir bizanslıları kendi ayin ve mezheblerine katılmaktan uzaklaşırlar endişesi taşırlardı. Sultan Fâtih'in uygulamış olduğu bu çeşit muamele biçimi daha sonrada mezhebleri ortodoks olan ahaliye ait bölge ve yerlerin kolayca fetholunmasında geniş bir rahatlık sağladı. Bir ara katolik mezhebinde bulunan Venedikliler Mora taraflarını istila (1648) ettiklerinde Rumların mezhep işlerine karışmaktan kendilerini alamadıklarına bağlı olarak, Mora'nın şehid Ali Paşa tarafından fethedilmesinden sonra bölge ahalisinin gönüllerinde bağlı saydıkları İstanbul patrikhanesine dahil olmaları pek memnun olmalarını sağlamıştı. Böylece; bütün Yunan beldeleri devlet-i aliyye eline yavaş, yavaş geçtikçe patrikhane nüfuzuda genişlemekteydi. Tabiiki cemaat ve ruhbanlar arasında fesat erbabı eksik değildi. Hatta, Şehid Ali Paşa Mora'nın fethinden evvel Rumelikavak hisarına yarım saat mesafede olan Mavromulus adlı Rum klisesini bir takım şüpheler üzerine basılıp aramalar yapıldığında epeyice savaş aleti sayılır cisimler çıktı. Bu vaziyet karşısında bahsi geçen klisenin yıkılması icabattan oldu.O zaman müslümanların arasında Rumlar, güçsüz bir gurup olduklarından çıkacak fesatlardan korkulacak bir şey kalmıyordu. Eflâk ve Buğdan voyvodaları yerli bo-

yarlardan seçilirdi. Bunların tayininden sonra diğerleri Rumların ileri gelenleri arasından Voyvadalığa giden resmi bir yol takip edilirdi. Şöyleki asılzâde olan gençleri Türkçe lisanına güzelce vukuf kesbedip daha sonrada Avrupa dillerini tahsil edip kendi kalemlerinde istihdam olunurlardı. Daha sonra kapı kethüdası oradanda divanhane-i tersane yâni derya tercümanı oradan da, tercümanı divan-ı hümayun ve ondan sonra voyvoda olurlardı. İşte voyvoda dediklerimiz bunlardır. Devletin büyük işlerinden olan maliye işleri genellikle Ermenilerin elinde, dolaysıyla bu yönleri ile başarıda hisseleri aksilikte rolleri var sayılırdı. Ancak devletin en mühim işlerinden olanı hariciye vekaleti işleriydi. Bu dairenin idaresi, münhasıran fenerlilerin elindeydi. Çünkü divan-ı hümayun ile hariciye nezareti baş kâtibe katılmış olup, divan-ı hümayuna aid olan işlerde hariciye divan-ı hümayun tercümanlığına ait idi. (1650) Köy ve nahiyelerin özel idareleri oturanlar ehli islam ise, imam ve muhtarlara ve Hristiyan ise, papas ve kocabaşılara bırakılırdı. Hristiyanların işlerinin pek büyük kısmı patrikhaneler tarafından babıâliye arz ve tavsiye olunurdu. Bundan başka Akdeniz adaları Kaptan Paşaların idaresi altında olup, icra vasıtası dahi fenerlilerden olan derya tercümanıydı. Ahalisi sadece Hristiyanlardan müteşekkil Yunan nahiyelerinden bazıları vergileri mukatta olmuş gibi bazı müsadelere mazhar olup, bunlarıda hükümet-i seniyye bir nevi himaye tarzına

dökülmüştü. Bilhassa Mora yarım adasının Manya ve Isparte bölgesi dahi,

Derya kaptanlığına bağlı olarak tersaneye seneliği belli bir vergi verirdi. Önceleri dörtbin kuruştan ibaret olduğu halde, sonradan onbeşbin kuruşa kadar yükseltilmiştir. Manya, esasında sekiz kaptanlığa bölünmüş iken, sonra onbir kaptanlık (1651) olmuştur. Bunların içinden biri ölse, genellikle yerine vârisi geçerdi. Müslüman olarak kimse oturınuyorsa Osmaniyanı mahsusei hükümet verilmeyip, her kaptan kendi nahiyesinde müstakil idi. Fakat içlerinden biri diğerlerinin seçmesiyle reis olurdu. Sonra reisler Manya başbuğu ünvanıyla Kaptan Paşalar tarafından tayin edilir oldu. Daha sonra da, Manya beyi denildi. Ulahlar, yâni Eflak ve Buğdan ahalisi soy bakımından Yunanla Romalılardan başka bir kavimden olup, Roma devleti oralarınıda zapt ile tımar sahipleri tarzında biraz memurlar koymuş olsalardı ulahlarda romalılardan aşılanmıştı. Lâkin, onlar yunanlılılar kadar romalılara karışmamışlardı. Bu yönüyle Ulahların, Rumlardan sayılması doğru değilsede, ortodoks mezhebinde bulunduklarından Rum patrikhanesinin ruhani reisliği altında (1652) bulunduklarından başka bir yönüyle voyvodalalıkların çıkışını divan-ı hümayun tercümanlığı teşkil etmesi hasebiyle memleketeyn yâni Romanya dahi fenerlilerin malikânesi gibi olmuştu. İlk dönemlerden beri nüfus defteri patrikhanelerde olup, Rumelide ve bilhassa Yanya ve

Eskişehir'de yayılan ve ayrı ayrı bulunan Ulahlarda Ortodoks mezhebinde olduklarından Rumların nüfus defterlerine dahildiler. Eskiden beri Rumeli kıtasında bulunan Bulgar ve İslav, Karadağlı ve Sırplı gurupların mercii İpek ve Ohri patrikleriyken Rum patriğinin istidası ve Yuvani İpsilanti'nin çalışma ve gayreti ile bu iki patriklik iptal olunarak bütün ortodoksların İstanbul'daki Rum patriğinin ruhani reisliğinde bağlanmış olduğu böylece tesir sahasının dahada genişletildiği görülmüş. Rumlar, dinleri ve dilleri ile adetleri bakımından millet-i hakimeden ayrı oldukları cihetle (1653) Osmanlı ülkesinde kendilerine mahsus bir âlemde yaşarlardı. Müslümanlar arasında misafir gibi dururlardı. Kalabalık oldukları yerlerde dahi ehli islâma boş nazarlarla bakarlardı. Bütün tebaya devletin lisanını öğretmek ve onları Osmanlı edebiyatı ve islâmiyetin güzel adetlerine alıştırarak millet-i hakimiyeye ısındırmak gayretini güden geçmiş ecdadımıza bu hususda göstermiş olduğu güleryüze ve müsamahaya kimse inkâr cesareti gösteremez. Kaldıki, sonraları Osmanlı devletinin askeri olsun, mülki idaresi olsun bozulmaya başlayınca askerlerde, sivil memurlarda tebaya cevr ve sıkıntı gösterir oldular.(!) Şer'i ilimlerin çıktığı ilmiye cephesininde nizamı bozulduğundan, ilmiye mansıbları şuna buna ve ehil olmayanlara verildi. Böylece düzen bozuldu, herkes kendini hak sahibi bulup elde etmeğe uğraşır buldu. Bir de müslümanlar içinde ilim ve maarife uzak

kalınma başladı. Bundan dolayı da, taassup çoğaldı. Hristiyanlar için tahkir edici hitaplar kullanılmağa başlandı. Bu vaziyetle karşılaşan Rum tebanın düşüncesinde beliren (1654) artık hükümet-i seniyeden ayrılmak zamanının geldiğiydi. Rus Çar'ı büyük Petro, mezheb birliğini bahane ederek ortodoks mezhebinde bulunan reayaya devleti âliyyenin kudretini azaltma yolunda mesai sarfetmişsede, Prut savaşında, aldığı yenilgi bu husustaki çalışmalarını askıya alma neticesini vermişti. Ancak, rumların şuuruna yerleşen istiklâl-i tamme fikri ortadan kalkmamıştı. 1182/1769 seferi esnasında Baltık denizinden Akdenize gelen, Rusya donanması kumandanının bir yarı resmi işaretiyle Mora, Adalar reayası Rusların tarafına eğilim gösterip, hatta Moralı Yanaki, Karadane, Zaim ve emsali ileri gelen asiler bir takım Yunanlı eşkiyayı başlarına toplayıp, Rus bandıralarını açarak isyana kalkmışlardı. Velhasıl Rumlar, Katerina zamanında da isyana hazır olmuşlar isede böyle bir emre hazireye vaktiyle hazırlanmamış oldukları için alelumum isyana kalkışamayıp o kadarına teşebbüsle iktifa etmişlerdi. Artık yapacakları iş eğitim seviyelerini yükseltmek, sanayi alanında ilerlemeyi temin ve cehaletten kurtulma yolunu bulamadıkça tasavvurlarının kuvveden fiile çıkamayacağını anlamışlardı... Kaynarca antlaşması sonrası Rusya ile yapılan muahede ve mukaveleler hükümlerince Ruslar, memleketeyn (Romanya), Sırbistan için müdehale

hakkı kazandı. Akdeniz adaları reayasından epeyi sayıda Rumları kendine kazanarak onlardan subay ve erleri yetiştirerek gemici yapmış aradan çok geçmeden Karadeniz'deki donanmasının ekseri taifesi Rumlardan ibarettir. Rusların, Osmanlıyı Avrupadan uzaklaştırma fikri bir derece daha kuvvet kazandı. Kaynarca antlaşmasından sonra Kaptan-ı Derya Gazi Hasan Paşa, Osmanlı devletinin deniz kuvvetlerini tanzim ettiği sırada Akdeniz reayasını (1656) gemi tayfası mesleğine kattı. Donanmayı hümayun taifelerinin çoğu Rumlardan meydana geldi. Bu tedbir ilk zamanlarda çok uygun bulundu. Rumlar bu gemicilikle ne büyük bir sermayeye sahip olduklarını daha önceki dönemlerde anlamıştı. Bu sanatı gelecekde Osmanlı devleti aleyhine kullanmak niyetiyle yapmaya gayret etmişlerdir.... Rumlar deniz ticareti sayesinde zengin oldukça aralarındaki fenni neşriyatlar ve tanışmalar sayesinde mesai sarfederek İzmir'de, sakız'da, Yanya'da büyük mektebler ve Batnos, Selânik ve Atina gibi yerlerde küçük mektepler yapmışlar ve çocuklarını Avrupa usulünde terbiye öğretmeye gayret göstermişlerdir. Şöyleki; Rumlar, devlet-i âliyyenin idaresinden çıkmak için lâzım gelen sebebleri (1657) hazırlamaktaysalarda, böyle bir emr-i hazır için büyük bir devlete müracaat edecek ve gayri müşterekleri teşvik ve vasıta-i mevcude olan isyanı bir merkeze bağlıyarak büyük bir vaka ile ihtilal bayrağını çekmeye gücü olan, her tarafa dal budak salmış

geniş bir ihtilal cemiyetinin varlığına lüzum görmüş olduğundan Rusya topraklarına kaçmış olan fenerlilerden bazılarının marifetiyle öyle bir cemiyet teşkil etmişlerdi. Bu cemiyetin görünen maksadı felaket zedegânın elemlerinin hafifletilip teskini olduğu yönüyle muamelatı aleniydi. Sonra bu maksada Avrupa ilim ve maarifinin neşri ve yayılması da ilave edildi. Yavaş yavaş Avrupadan öğreticiler getirtilip Rumların Avrupa usullerine uygun olarak talim ve terbiyeleri maddesi inaniyete hizmet olmak üzere adlandırıldı. Esasında Cezayir adaları ahalisinden önceki asırda Rumların en ulusu olan meşhur Kont Kapu Distiriya dahi haiz olduğu tesir-i iktidarını Avrupa terbiyesinin yayılmasını destekleme yolunda kullanılmıştır.(1658) Kapu Distiriya, Rusya devletinin hariciye nezaret müsteşarlığı görevinde bulunuyordu. Daima Rumların terbiye maksadına dönük teşebbüslerinde teşvikçi ve koruyucu olarak kendini gösterirdi. 1814 deki Viyana kongresinde hazır bulunduğu zaman lord Kilford ve diğer ahbabları ile henüz bütün bütün eseri kalmamış olan hürriyet binasını tamir ve yenilemişti. Medeniyet, din ve mezhep, ilim ve fen adına olarak bu cemiyet için açıkça dostlar bulmaktaydı. Rumlardan başka diğer milletlerden bir çok kimse bu cemiyete iltihak ettiler. Çok tanınmış kişiler yardımlarda bulunarak cemiyete dahil oldular. Bu teşebbüslerin merkezi, Atina'da Filomus cemiyet-i ilmiyesi ve Korfu'da Lord Kilfor idi. Bu lord Kilford, Jorj Kilford isimli bir ya-

zardı. İngiliz olup Yunanistana dair bir eser yazmıştı. Lord değildi. Babası ise İskoçyalı bir yazardı.(1659) Rumlar bu şartlar ve usuller içinde çeşitli bölgelerdede büyüklü, küçüklü mektebler kurma yoluna gittiler. Bu mekteblerde, helenizmin geçmiş devirlerdeki büyüklük ve şatafatlarını anlatırlarken şimdi ise içinde bulundukları aciz halden kurtulma, harekete geçme reçetelerini içeren kitapları hiç bir devletin müsaade etmesine imkân olmayan hususları Osmanlı memurlarının gözleri önünde okutmaya başlamışlardı. Kliseler ise, çatılarını ve vaizlerini yine bu zümrenin istiklâlini temine teşvik edecek mevzuları anlatılmasına tahsis ettiler. Hadi, kliselerin takip ve aramalara tabi tutulması dine müdehale ediliyor şeklinde telakki edilir diyelim, devlet memurları Rum mekteplerinin, dershanelerini ve derslerini kontrol edemezmiydi? Ancak bu hangi vasıta ile olabilecekdi? (A.Rasim beyin bir notu: Mesaili hazıranın biride budur. Meşrutiyet tesis olunduğu halde elân bir suret-i hâliyeye (hal yoluna) yükseltilemedi.) (1660) Müslümanlar genellikle ne Rumcayı ne de başka lisan bilmez derecelerdeydi (bilenlerin olduğunu kabul etsek teftiş formasyonu olup olmadığı da, hatıra getirilmelidir.) O senelerin bir taassup devri, bir tutuculuk damgası taşıması ecnebi lisanların öğrenilmesine teşebbüs edenler "dinsiz" olarak tavsif edilirlerdi(!) Böylece devletin en nâzik bölümlerinden olan hariciye vekâletlerinde görevler fenerlilerin elin-

de bulunuyordu (!) Teftişlerin yapılması haliyle bunlara kalmaktaydı. Buna karşılık bu müfettiş güruhu fesatların içinde bizzat vardılar. Rumlar çeşitli yerlerde mektepler açmış olmalarına rağmen, bununlada yetinmeyip Rum gençlerinin bir çoğunu Avrupalarda okutup fen ve sanayi ihtisasları yaptırmaya gönderiyorlardı. Bunlardan bazıları da, Avrupanın kara ve deniz güçlerinde bizzat bulunarak, savaş taktik ve usullerini öğrendikten sonrada memleketlerine dönerek, çıkacak bir savaşta istihdama hazırlama ve hazırlanmalara katkı sağlıyorlardı. (Hülasa-Tarih-i Cevdet: 1661)

Fâide 271: Eterya'nın Teşebbüs Programı

1- Düşmanı işgal etmek için ne suretle olursa olsun Sırplıları şimdiden ayaklandırmak.
2- Tepedelenli Ali Paşa Sırpların isyanına kadar mukaveme devam edebilir. Ancak, ilkönce düşman askeri haliyle iki parça olma durumundadır. Birinci gurup, Sırplarla, diğer fırka ise Tepedelenli Paşanın üzerine gönderilmiştir. Mora ahalisinin isyanı gerçekleştirecek gücü olmaması kendi halinde bırakılmış olacağından bu sırada Ali Paşa yakalanmış veya daha başka bir sebebe bağlı olarak teslim olmuş olsa bile (1662) Osmanlı, Sırp isyanını bastırmak için bahse konu bölgeye büyük askeri birlikler göndereceği âşikardır. Bu kuvvetlerin o bölgede bulunan Yunani kaptanların mahvına gücü yetmez. Aksine olarak kap-

tanların gücünün mahvını başarırsa milletin bütün gücü kaybedilmiş olacağından bu kötülüğün izalesi için Sırpların isyanlarını devama yardım ve teşvik etmek.

3- İşkodra şehri halkı savaşa hazır ve güçte oldukları için, bunları meşgul etmek gayesiyle Karadağlı'ları İşkodra taraflarına tecavüze sevk edip tahrikle birlikte, kendilerine nakdiye bağlı yardımlarda yapılmalı

4- Yanya bölgesine özel olarak vazifelendirilmiş Ali Paşa maiyetinde bulunan kaptanların cemiyete iltihakları ile birlikte devleti âliyenin suikasdı olduğu ve Sırpların isyan düşünmeleri kendilerine beyan olunduktan (1663) sonra kurtuluş sebebleri ve selametleri aralarında her hâl ve şekilde birleşmelerinden ibaret olduğu ortaya konup anlatılmalıdır.

5- Vazifelenmiş bulunan Tepedelenli Ali paşa'nın sûkutundan, evvel Yanya'ya varabilirse kaptanlar ile Ali Paşa arasında ittihad ve ittifaka havi kesin bir antlaşma senedinin düzenlenmesi için gayret göstermek.

6- Mora ile Akdeniz adaları ahalisini bir an evvel istiklali temin için bayrak açmaya teşci etmek üzere nâzır-ı umumi, baş rahib Grigori'nin Akdeniz sahillerinde geziye çıkmaları.

7- Sırp ahalisinin Mora halkından önce isyan etmelerini temin için gereken tedbirlerin seçilmesi. 8- Sırplar ile Karadağlıların düşman tarafından kandırılmaması için (1664) düşmanın mahvını temin edene kadar, Yunanlılarla birlikte savaşa devam edeceklerine yemin verildikten sonra durumu sağlam senetlere bağlamak için, o bölgelere gönderilecek memurların gerekli tarzda tenbihlenmeleri.

8- Düşmanın deniz kuvvetleri var oldukça Yunan kaptanları istiklâl bayrağını açmaya cesaret edemeyeceklerinden, düşmanın (Osmanlı) gemilerinin tersanede yakılmaları, bu suretle hem İstanbul hem de, Akdeniz adalarında zapt edilmesin çalışılması.

9- Zalimin (Osmanlı) savaş gemileri yakılmadıkça zapt edilmeye muvaffak olunsada azçok fayda sağlayacağı malumsada mevcud kuvvet bu fikrin gerçekleşmesine yeterli olmayıp bunların yakılması tasavvurunun 200 binkuruş sarfıyle meydana geleceği için, Mora (1665) ahalisinin isyanından önce düşman gemilerinin yakılması bu maddeye dair seçilmesi lâzım gelen tedbirlerin İstanbulda karar altına alınması.

10- Düşman (Osmanlı) gemilerinin yakılmasının hemen arkasından, muhibban yâni eterya üyesi dışında tasarruf olunmakta bulunan tüccar gemilerinin on tanesi Akdeniz'de istiklâl bayrağını çektikleri gibi diğer Rum gemilerinin dahi bunlara katılma ihtimali kuvvetlenmekte olduğundan evvelâ Akdeniz sahilinde yaşamakta bulunan müslüman ahaliye korku salıp, hem de İstanbul'un zaptına yeterli bir deniz gücü temin edilmiş olacağından, yerine getirilmesine dikkat ve itina gösterilmesi.

11- Zalimin gemileri yakılabildiği takdirde Tuna nehrinde bulunan savaş gemileri derhal İstanbul'a getirtileceğinden ilk iş olarak Tuna'da bulunacak bizim muhiblerimizin gemileri memleketeyn (Romanya) ve Rumeli sahilinde bulunan bazı istihkâmları zabt (1666) ile Tuna ve Karadeniz sahilindeki müslüman halkı korkutacağı düşüncesiyle hareket edilmesi.

12- Bizi sevenlerden olan Eflâk ve Buğdan voyvodalarının emirlerinde bulunan subaylar istiklal bayrağını kaldırdıklarında, zalim tarafından derhal üzerlerine asker sevk edilmiş olsa da Rusya savaşının açılması korkusuyla hemencik o bölgeye kuvvet gönderemeyeceğinden, yazmış olduğumuz subaylar yeterli sayıdaki askerle ve levazım ile birlikte memlekteyn (Romanya) sahilinde bulunan kalelerin zabtını sağlayıp, hiç olmazsa Mora ihtilalcilerine gönderilmek üzere memleketeyn'de çok miktarda paranın tedarik edilmesi kuvvetle umulur olduğundan harekete geçilmesine hazır olunması. (1667)

13- Mısır'da yaşamakta olan Rumlar, şimdilik üçyüzbin kuruş hediye gerektiğinde de iki mislini vermeyi taahhüt etmiş olduklarından o tarafa özel bir memur gönderilmesi.

14- Kıbrıs metropolidinin vaad ettiği para ve zahirenin alınması için özel bir memur gönderilmesi.

15- Mısır vâlisinin askeri hizmetlerinde bulunan ikibin kadar Rumun, Mora'ya dönmeleri sebeblerini elde etmek için nâzırıumumi tarafından bu ülkede bulunan Rumlara gizli talimat gönderilmesi.

16- Mısır vâlisi ihtilâlin devamınca hiç olmazsa tarafsız hareket etsin diye Türk lisanını bilen, vâliyi kandıracak kabiliyeti olan Rum doktorlardan birinin derhal Mısıra gönderilmesi ile beraber (1668) kendisine lâzım gelen yardımın yerine getirilmesi için nazır-ı umumi tarafından o bölgelerde bulunan Rumlara özel talimat gönderilmesi.

17- Memleketeyn boyarlarından Todori Nefri bazı yüksek istikamet gösteren yollardan ayrılmışsa da dirayetli, liyakat sahibi olduğundan kendisinin nazırı umumi tarafından ziyadesiyle taltif ile hizmetleri karşılığında umulurki büyük mükafatlara nail olacağını kendisine yazı ile bildirmek.
18- İstanbul'da bulunan millet sandıkı müdürlerinin taltif ve teşvik zımnında kendilerine nâzır umumi tarafından özel yazı gönderilmesi.
19- Harp mühimmatı tedariki için memleketeyn metropolidi, rahip ve boyarlardan (1669) bol miktarda para alınabileceğinden, gerekenlerin yapılması için lüzumlu yerlere işaret verilmesi
20- Napoli devletinin güçleri arasında askerlik hizmeti yapma durumunda olan Rumların Mora'ya dönmeleri için nazır-ı umumi tarafından özel yazılar gönderilmesi.
21- Rus devletinin kara ve deniz işlerinde vazifeli olan elen zabitlerin emirleri altındaki Rum neferler ile birlikte biran evvel Mora'ya dönmelerini temin için özel bir memur gönderilmesi.
22- Mora'da düzenlenecek asker ve subaylara dağıtılacak onbin tüfenk ile beşyüz kılıcın temin edilmesi için karar verilmişliği hasebiyle bir an evvel işleme başlanması lazım gelir. (1670)

Fâide 272: Mukaddes İttifak ve Neticesi

Avrupa kavimleri, Viyana kongresi kararlarından gereği kadar memnun kalmamışlardı. Fransız ihtilâli

ile Napolyon'un orduları onlara bundan böyle hürriyet arzularına mukavemeti bir silahla kapamayı hatırlatmıştı. Hükümdarlar ise, bu arzuyu kendilerinin tedavi ve tasfiye edecekleri bir hastalık gibi nazarı itibara aldıkları görüldü. Binaenaleyh tebalarını, eskiden olduğu gibi mazlumane bir tevekkülle çekip, din ve mezhebi, hükümetlerinin mutlak geçerliliğini sağlamak hususuna eğilim gösterdiler. İşte ittifakı mukaddesi doğuran ve meydana getiren böyle üzerinde fazla düşünülmeden eski tabirle sânihat denilendi (1671) ve bunun galib ihtimaldirki kaynağı Çar 1.Aleksandr'dı. Bu ittifak 1815 senesinin 26. günü biri ortodoks (çar) diğeri katolik olan Avusturya imparatoru, üçüncüsü de, protestan olan Prusya kralı arasında Paris'de imzalandı. Bu ittifak Çar Aleksandr'la, madam Krudner adında zamanında hafifmeşreb daha sonra ise, zühd ve takvasıyla tanınmış bulunmakta olan bir kadının ilhamı olduğu konuşulur. Hâtta, Çar Aleksandr, müsveddesini hazırlamış, madam Krudner tashihini tamamladıktan sonra diğer hükümdarlara gönderilmiştir diye de, kuvvetli bir rivayet dolaşmaktadır. İttifak-ı Mukaddes beyannamesi metni adeta Cenab-ı Hakk'a, bir tahmid, yâni hamdetme ile başlayıp sonra üç hükümdarın "Lâ yettegayyer ve hakiki bir uhuvvet revabıtıyla" yâni değişmezliğini muhafaza eden samimi ve hakiki kardeşlik münasebeti devamının bağlısı olduklarını, birbirlerini hemşehri gibi tanıyacaklarını ve her halükârda yekdiğerine (1672) imdad ve

yardım edeceklerini, gerek tebalarına gerekse ordularına tıpkı bir aile babası gibi davranacaklarını, yalnız ve yalnız şeriat-ı iseviyeyi yerine getirerek hükümet görevlerini uygulayacaklarını ve bu hislerden tebalarının da hissedar-ı ilham olmalarına itinai gayret göstereceklerini ve bu esasları kabul eden hükümetlerinde bu ittifaka iştirak edebileceklerini maddeleriyle birlikte satırlara dökmüşlerdir. Çar'ın burada millet-i İseviye tabirinden maksadını İngilizler pekâla keşfettiler. Bu maksad Türkler aleyhine bir haçlı seferi uyandırmak gayreti idi. Diğer yandan üç hükümdar-ı mutlak arasında meydana gelen bu sıkı fıkılık birliğini, diğer Hristiyan hükümetlere yapılan davetteki hitab, her münasebetle ve de heryerde birbirlerine imdad ve muavenet yâni yardım vaadi, milletler ve hürriyet için bir tehdit teşkil etmiyormu idi? Efkâr-ı umumiyenin bu ittifak-ı mukaddes'de (!) gördüğü ve görmek de (1673) tamamıyla haklı olduğu hususda bu idi. Ancak kısa zamanın ardından, Fransa, İspanya krallarıyla bütün Avrupalı hükümetler ve reisleri bu ittifaka dahil oldular. İttifak-ı Mukaddes'in gayesi, ihtilal tesirinin prensiplerini boğmak için Avrupa hükümetlerinin mahfillerinin yüksek seviyedeki temsilcileri arasında ortak bir politika takibine yarayacak büyük bir hizmet olduğuydu. Ayrıca bu ittifak Fransa'nınkini kısmak şartlarınada sahipti. O dönemlerde hükümdarlığa meşru hakk' nazarıyla bakılıp, bunun Cenab-ı Hak tarafındanda hükümdarlara bir vedia

yâni emanet olduğu kanaati yaygındı. Bu bakımdan mukaddes ittifak, kurtulmak için herhangi bir kavimin ihtilale başvurması hükümet-i mutlaka aleyhine isyan ederse, onun tabii vazifesini yaparak eski hale gelmesini temin, hükümet iradesine tam olarak itaat etmeye ve uymaya hizmet içinde büyük ve muazzam güçte tehdid edici görüntü vermekti. Fakat yalnız bizim Mora ihtilalinde bu şekilde bir hazırlık ve gösteri yapamadı. (1674) Meşhur tarihçilerden Mösyö Debidor "Avrupa'nın Diplomasi Tarihi" isimli eserinde İttifak-ı Mukaddes'in Osmanlı devletinin üzerinde meydana getirdiği tesiri pek güzel toparlayarak demekteki: 18.asrın ilk yıllarından beri, her Rus Çar'ının davrandığı gibi 1.Aleksandr'ında fikri sabiti, Osmanlı devletinin yıkılışını hızlandırıp çöküşünü tamamlamaktı. 1812 senesinde Sultan 2.Mahmud'a karşı elde ettiği başarıda duraklaması, Napolyon'a karşı durabilmek içindi. Fransa imparatorluğunu ortadan kaldırıp da, batıda asayiş ve sukünet kurulunca yine Slav dikbaşlılığıyla 2.Katerina'nın koyduğu Türkler hakkındaki eski düşüncelerine dönüp, ihyaya çabalama başladı. Bu sırada Rusya, Kırım ve Karadeniz'de hüküm sürüyor, Kafkasya'nın güney bölgelerine doğru yayılma yolunu seçmişti. Böylece Osmanlıyı arkadan çevirmek (1675) suretiyle Anadoluyu alabilirdi. Tuna'nın üzerinde malik olduğu yerler bulunduğu gibi, Eflâk, Buğdan, Sırbistan üzerine haiz olduğu korumacılık hakkı, babıâli'nin işlerine müdehale için her gün yeni

yeni bahaneler tedarikine vesile olmakta idi. Bütün Ruslar gibi o dahi, Kaynarca antlaşması muhteviyatını kendi lehine şerh ve tefsir ederek, Osmanlılar ile reayanın arasındaki Hristiyanlıkla alakalı meselelerde kendilerini mutavassıt görmek iddiasında oldukça ileri gidiyor, kendinde selahiyet var sayıyordu. Kendi anlayışına göre Osmanlı reayasını himaye ve gerektiğinde kurtarmak için vazifesi vardı. Tetkike almış olduğu şark meselesinin ne çeşit vasıtalarla hâl edebilecekti. İşte onu bilmiyordu. Fakat, maksadının meydana gelmesine yardım edecek vesileler hazırlamak, her Rusyalıdan istifade etmek hususunda pek büyük azim sahibiydi. Hatta 1815 senesinden sonra (1676) bakışlarını İstanbul üzerine öyle manidar bir nazarla dikmiştiki bundan hem babıâli'yi hem de onu müdafaada rolü olan hükümeti bir telaş aldı. Osmanlı devleti, Rus imparatorunun büyük bir şaşa'a ile ilan edip, hükümet-i Hristiyaniyenin yâni, Hristiyan devletlerin bir aile-i siyasiye olduğunu ortaya koyan ittifak-ı mukaddesin anlaşmasını endişe ile gördü. Zira bu ahidnamede Osmanlı hükümeti, Avrupa hükümetlerinin ahenkli dünyasından(!) adı verilmeden ihraç edilmişti. Babıâli bu antlaşmanın istikametinde bir ehli salip arzusu olduğundan korkarak, Londra ile Viyana siyasi mahfillerini izahat vermeleri hususunda talebde bulunduysada, verilen bilgiden tam bir tatmin-i kalb olmadı. Bu sefer Çardanda izahat istedi. Oradanda gelen malumat ve izahat sulhun devamında

tehlikeler taşımakta olduğunu (1677) gördüğünden gözlerinin, açık kalması gerektiği hükmünü çıkardı. Hakikaten, genel bir barış gerçekleşmiş olmasına rağmen Rusların ordularının terhisini yapmamış olması, harpçi bir anlayış taşıdığının inancını akla getirmişti. Bütün milletler, silah altında tutmakta oldukları asker sayısını olabildiğince azaltırken Rusların 1816 senesinin sonlarında 640 bin kişilik ordusu seferber durumdaydı. Aynı zamanda bilhassa 1812 senesinden beri, Karadeniz üzerinde haksızca istilası altında bulundurduğu mevki müstahkemleri tahliye etmemek gibi Bükreş antlaşmasının kendisince zararlı maddelerini yerine getirmekte imtina etmekte olduğu halde babıâlinin taahhütlerini güzelce yerine getirmediğini şikâyetle birlikte Kafkasya'nın güneyinde olup, kendisinin olduğunu iddia ettiği bir yoldan bahseylemekte, Sırplara vaadi yapılmış hürriyet ve istiklâlin verilmediğinden dolayı onlara lehde olacak sözler yapmaktaydı. Çar'ın dostlarından (1678) Baron İstragonuf isimli bir Rus sefiri İstanbul'a gelerek içinde münakaşaya açık maddeler bulunan yeni müzakereye başlamış, babıâliye karşı elinde olmadan yapmakta olduğu hürmetkâr lisan anlaşmazlığı teskine hizmet edememişti. Tarih-i Cevdet bu müzakerelerden bahseden satırlarında derki: "Anadolu topraklarında Rusların istila etmiş oldukları yerleri iade edip teslime yönelmesi, Bükreş ahidnamesinde son derece açıkça mevcut olduğu halde, bazı boş özürler ileri

sürüp, teslimatı yapmadığından Osmanlı devleti şikayetçi idi. Rusların Sırbistan meselesini ileri sürerek şikâyetlerde bulunuyorlardı. Osmanlı devletinin bazı Cezayir ve mevkileri sairesinde olan reayasının nâil oldukları faydalar misali Sırplara da müsade olunarak içişlerinin kendi taraflarından yönlenip idaresi, vergilerinin bir şekilde maktu olarak tahsisi, ellerinden alınması gibi, Osmanlı devletine yapılacak istidalı müracaatlarını Sırplar-Osmanlılar ile düzenleye diye (1679) Bükreş antlaşmasının 8.maddesinde yazılı olduğu halde tatbik sahasına konulmadı. Ruslar şikayet ettiklerinden öte taraftanda bu maddenin hükmü yerine getirildi. Hatta, Sırpların cizyeleri diğer reayanın düşük bulunan cizyelerinden daha da düşük alınmakta, vergilerinin maktuluğu şefkatle yakalaşan faydalı halle her senenin mahsulüne göre Belgrad muhafızı ile birlikte konuşularak, kendi rızalarına uygun tesbit edilmekte olduğundan, ayrıca klise, diğer hususlara ait olan meselelerini kendileri diledikleri gibi hallede geldiklerinden hepsinin rahatları berkemâl olduğu halde bu çeşit hoşnudsuzluklarma dair dilekçeleri dahi gelmiştir. Şeklinde cevap verildi. Rus elçisi İstorogonof tarafından, dilekçe yeterli olmayıp sırplı ile ittifak senedi yapılması lâzım gelir iddiasında bulundu. Diğer tarafdan da, "Devlet-i âliyye'ye reayasıyla, senetleşmek şanına yakışmaz" denildi. İstorogonof ise; "Öyleyse Osmanlı devleti Rusya ile senetleşsin" dedi. Ahidnamede senet sözü yoktur. Biz

ahidin dışına çıkmayız, şeklinde cevabı mukabelede bulunulduğunda bu seferde İstrogonof, "ahidnamede bilittifak tanzim eyleye" sözü var dediğinden, bunun üzerine ahidnamelere bakıldı. Görüldü ki, Frenkçe'sindekinde bilittifak yazılmışsa da, Türkçesinde bilittifak yoktur. (Ne gaflet amma!)

Gelelim biz bahsimize: "Bu ana kadar tahta geçtiği andan itibaren görevini başarı ile götürmekte olan ve Osmanlı devletini yeniden diriltmeye vazifeli addeden Sultan 2.Mahmud, Rusların ihtarlarına uyarak hareket edecek adam değildi. Bu şekliyle Rus diplomatı ile Türk devlet adamları senelerce birbirleriyle çekişme ve mücadele etmişlerdi. Her iki tarafta ne münasebetlerin kesilmesinde, ne de bir başarının sahibi olacak hareketleri yapamıyorlardı. Çar, meramını anlatabilmeğe fırsat için hasmıyla açıktan açığa ağız kavgasına (1681) hazırdı. Bir vakti müsaadede en güzel harp vesilesi olacak bir bahse girerek son vermek, ne menfaatine ne de, niyetine uygun geliyordu. Türklerin endişelerini çoğaltan bir cihette, Aleksandrın kendi himayesinde olarak Osmanlı Hristiyan reayasını kıyam etmek için teşviklerde bulunan hareket merkezlerine güler yüzle davranmasıydı. Buna benzer olarak 1813 senesinden beri kendi ülkesinden kovulmuş Sırpların ihtilalci ve eski lideri Kara Yorgi 1816/1817 kışını Petersburg'da geçirmiş ülkesini bir daha silahlı harekata sevk ederek, Rumların Çar nezdinde yüksek derecede itibar kazanmaları-

nı sağladı. 1821de Rumların fetretini meydana getiren müsebbiblerden bulunan İpsilanti kardeşler, savaş yaveri hizmetinde bulunduruldular. Vatanının istiklâli için onlar gibi nefsini adayan Korfulu Kapu Distriyada vekiller dendi.(1682) Artık bunun çare vukubulacak telkinatını izaha hacet yoktur. Bu işgüzar ve usta diplomatın tesiriyle imparator Eterya'nın yalnız kuruluşuna değil geniş maksadları lehindede teşvikleri tesir edici mahiyetteydi. Eterya 1814 yılından beri Rusyada kurulmuş bulunan genişçe bir Rum cemiyeti idi. Bu cemiyet 1817-1876 dan itibaren genişlediği gibi Osmanlı devletine karşıda tamamen tehdid edici bir vaziyet aldı. Eteryacılar, o zamandan beri gazeteleri, kitabları, risaleleri ile hemen açık bir tarzda Rumların isyanını hazırladılar. Rus memurlar, Mora'da, Siklad adalarında geziniyorlardı Rum vatan severleri talimat istemek veyahud plânlar teklif etmek maksadıyla Rusya'ya gidiyorlardı. Özetlersek, Çar Aleksandrın Türkiye hakkındaki niyeti Avrupa siyaset mahfillerinin hiç biri için keşfedilmemiş değildi. Avusturya ve İngiltere gibi iki devlet-i muazzama bilhassa, bu işlerle meşgul (1683) olarak ellerinden geldiği kadar muhalefete çalışmaktaydı. Viyana kabinesi daha evvel Tuna ağızlarını işgal etmiş olduklarından endişede olduğundan onlara Belgrada kadar adı geçen nehirin sahilindeki ahaliyi yavaş yavaş kendi tabiyetine almasını ve islam hükümetinin Avrupada mahvını getirecek olan Rum fetretinin va-

rolmasını soğukkanla göremiyordu. Bu yönüyle prens Meternich doğu'yu basiret dolu bakışlarla takip etmekteydi. Bunların inanılır adamı olan Ganiç, Eflâk beyleriyle devamlı haberleşmesinin sonuçlarını, Rusyanın hile ve ifsatlarını direk olarak babıâliye bildiriyor, her türlü tedbirsizlikten kaçınılması hakkında nazar-ı dikkatini çekiyordu ve babıâli nezdinde bulunan Avusturya elçisi, gerek Avusturya'nın gerekse İngiltere'nin babıâliyi terk etmeyeceğini ardısıra hatırlatıp, bu husustaki beyanlarına inanılmasını taleb ediyorlardı. İngiltere kabinesi bu hususta Avusturya ile aynı davranışta bulunuyordu. Ancak verdiği (1684) nasihat çok hızlandırıcıydı. Meşhur başvekilleri Mösyö Pit'in siyasi talebesi Osmanlı devletinin masuniyet ve mahfuziyetine İngilterenin ölüm ve dirim meselesi gibi bakmaktaydı.(1685)

Fâide 274: Asakir-i Mansure Kanunnamesi

1. Asakir-i Mansure-i Muhammediye ünvanında 15 yaşından 40 yaşına kadar, hali meçhul, muhtedi (başka dinden gelme olmayan) fermanlı olmayan aylık 15 kuruş maaşla ve aşağıda yazılı tayinatla kuvvetli endamı mütenasib, azaları sağlam olmak, yaz ve kış bir gayret-i keyfiyetle gidenlerden başka bir askeri noksan, bulmamak şartıyla, yeniden düzenlenip yazılmakta olan humus-u feyzi enis muallimi inşallahü teâla iktizasına bakılmak üzere ilk önce İstanbul'da, subayların hari-

cinde 12 bin askerin meydana getireceği bir ordu tanzim edilecektir. Bu orduya yazılanların 1.den ta 8.taburla sekiz tertibe taksim olunacaktır. Tertibi yapılan subaylarıyla birlikte 1526 kişiden ve her yüz kişi bir safı meydana getirip, her safda aylık 60 kuruştur. Bir top ustası 30 kuruş maaş ile birer topçu halifesi 15 er kuruşla 8 topçu, 4 er arabacı ve 2 şer cephaneci askeri ve devletin diğer bir topu aylığı 180 er kuruş maaş ile birer yüzbaşı, 125 er kuruş maaşla 2şer yüzbaşı namzeti ve 60 şar kuruşla birer sancaktar ve çavuş ve 30 kuruş maaşla 10 ar onbaşı, her tertibde aylık 750 kuruş maaş ile birer binbaşı olduğu gibi, 200 kuruş maaşla birer topçubaşı, 100 kuruşla birer topçu çavuşu, 150 kuruşla birer arabacı başı ve seksen 80 kuruşla birer arabacı çavuşu, 130 kuruşla birer cephaneci çavuşu, 140 kuruşla birer mehterbaşı, 60 kuruşla birer zurnazenbaşı saltanatın hekimbaşılığı marifetiyle birer hekim ve cerrah (operatör) her bir tertibe sağ vede sol kol itibarıyla ikiye ayrılıp ayda 400 er kuruş maaşla sağ ağa ve sol ağa adlarıyla birer subay ve 250 kuruşla bunlara birer yardımcı, 15 er kuruşla 2 zurnazen, 2 şer tablazen, 2 şer nakkârezan ve 2 şer zilzan, 2 şer tranpetçi ve 20 şer kuruşla (1706) 2 şer saka ve 150 kuruşla birer asker kâtibi ve her bir sınıfa, birer mektep inşaa ederek günde birer nöbet kur'an-ı azimüşan ve ilmihallerini öğrenmek için İstanbul kadılığında bulunanların eliyle imtihanla aylığı 30 kuruş olan birer imam tayin olunarak, cemaatle namazlarını kılıp dini meseleleride gösterip, öğretmesine bütün subayların alaka ve ihtimam göstermeye dikkat etmeleri

2. Bahse konu sekiz tertibin binbaşıları üzerine başbinbaşı ünvanıyla ve rütbesi kapıcıbaşılık raddesinde olarak seraskerpaşa ve nâzırı seçimiyle ehliyet ve liyakatı deneyimli münasibinin tayin edilipde bilahire münhal kaldıkta herne kadar kıdem itibarıyla tayini kanuni isede, aşağıda fende ustalığı bulunan istidatlı kimselerin önceliği câiz olmak. (1707)
3. Mansıb-ı divaniyeden rütbesi masrafı şehriyari kitabeti ile suvari mukaeleciliği arasında kayd olunup iki cenahı vukubulmadıkça azil olunmamak üzere irade-i seniyye asakir-i mansureye bir kâtip tayin olunmalı
4. Birinin ithamı yahud, bir işi çıktığında surguda ve hitabda, binbaşılar kolağaları ve onlar yazdığı tertib üzere ta onbaşılara kadar çare aramağa muhatap edip yâni her biri altında olanlara subay ve amir ve cümlesi subaylarına itaatta devam ederek adi görülecek işler ise, asker nâzırı marifetiyle görülüp, cezalandırmak icab eden nesne serasker paşa vasıtasıyla cürüm ve kabahate göre yapılması
5. Subayların seçilip tayininde ve diğer işlere dair babıâliye takdim olunacak arzları serasker Paşa ile asker nâzırı efendi beraber mühürleyip (1708) bir mühür ile olan dilekçeyede itibar olunmayıp, arzlar dahi yazdığımız gibi asker kâtibi efendi hattıyla olup, arz için bir akça alınmamak.
6. Zaptu rapt yâni nizam ve disiplin subay ve asker, seraskerin müstakil olarak kendi üzerinde değiştiren ve idare ve nizamı korumaya ait işlerine bakılmasında nâzır müstakil olup mamafih bütün işler ve meseleler

yine ikisinin birleşip, rey ve tedbirleriyle görülmek üzere anlaşıp birleşme vazifesi olmalı

7. Tüfekçi askeri eskidikçe onbaşı ve çavuş, sancaktar, mülazım, yüzbaşı, kolağası mülazımı sonrada saf oldu ise, altı yüzbaşı hükmünde olan sağ ağa, ikinci safda ise sol ağa olup, bunların hangisi daha kıdemli ise o binbaşı olur. (1709)
8. Topçu askeri yoluyla halife ve top ustası ve çavuş ve topçubaşı olup eğer talimde usta bilgisi görülen kolağalarından layık olanların binbaşı olması câiz bulunmak
9. Yine top arabacısı askeri halife, çavuş ve arabacıbaşı, cebehaneci askeri yoluyla başzurnazen ve tablazen sonra mehterbaşı olup bunların hepside eskidikçe terfi etmesi, eğer ustalığı yetersizse müsaid bulunanlardan gerideki öne geçirilmeli
10. Bahsi geçen sekiz binbaşıdan iki tanesi seraskerlik kapısında bulunan kışlalarında oturup nöbetle İstanbul içinde bulunan kolluklara yüzbaşılar taraflarından onbaşılar gönderilerek gece ve gündüz alış veriş yerlerinin muhafazasına ihtimam olunması (1710) ve diğer 6 binbaşı maiyetinde bulunacak askerle Davutpaşa ve Üsküdar'da binalarının yapımına başlanmış olunacak kışlalara istiabına göre yerleşilerek, Üsküdar kışlasında bulunan binbaşılar tarafından Fenerbahçeden Karadeniz boğazının Anadolu tarafında bulunan fener kalesine kadar bostancı erlerinden vazifeli muhafızlar yerinde bırakılan yedi tabya kışlalarına ve durumun gerektirdiği şekil ve halde tutmak için yeterli sayıda nöbetçi askeri tertibi ve yine Davutpaşa kışlasında olan

binbaşılar, baruthaneden ta Karadeniz boğazının ucuna kadar Rumeli tarafında bulunan kale ve gerektiğince yapılması için yerinde bırakılan karakolhane ve diğer mevkilere vesaireye (1711) nöbetçi asker tertibiyle muhafaza edilmek vede kışlalarında kalanlar talim ve terbiye ile meşgul olmak için, yukarıda yazdığımız binbaşılar ve askerler nöbetleşe devamlı olarak yerine getirip, hepsi gerek kışlalarında gerek seraskeride ve gerekse de, kale ve karakolhanede hem muhafazaya ihtimam ve hem de boş durmuyarak hem de talimle meşgul olarak boş durmamak

11. Binbaşıların tayini esnasında hazine tarafından birer çaprastlı kadife cepken, çukadan sıkma ve telli başlık başlarına, lahor şalından ibaret fakat bir takım elbise verilip icab ettikçe kendi maaşından yenilemesi
12. Her hıdırellezde kulağalarına, mülazımlarına birer çukadan kısa cepken ve çukadan kıan kısa eve telli şubarh (?) ve çiçekli Bağdad işi baş şalı. Yüzbaşılar ve mülazımlara, sancakdarlara, çavuşlara şaldan başka elbise verilip (1712) topçu, arabacı ve cephaneciye, mehterbaşılara, asker kâtiplerinin başlarına Bağdad şalı, imtiyaz için asker kâtiplerine ibrişim çaprastlı çukadan bir boy cepkeni verilip, bunların ve diğer askerlerin elbiseleri sade şevbare ve talim abası ve çukadan kısa entari ve çukadan yelek ve karacalar kuşağı vede şayak sıkma, ayakabıdan ibarettir. Her hıdırellezde yenilenmesi
13. İmamların elbisesi şimdiye kadar olduğu gibi sarık, koyu mavi biniş olması

14. Silahların tertipleri subaylar tarafından teslim alınıp, yıpranmış ve kırılmış olanlar zapta geçirilip tamir, yenisinin verilmesi lâzım geliyorsa eskisi alınarak zabitin kontrolünde verilmesi (1713)

Ta'yinatın Kalitesi ve Miktarı Tayinat itibarıyla 1562 asker olarak sayılan yâni bir binbaşı 8 kolağaları, 6 şar mülazımları, 4 er yüzbaşıları, 2 şer topçu ve arabacı, cebehaneci başılar yine 2 şer asker sayılan birer tertibe 781 okka ekmek ve 39,5 okka et, sabah çorbası olarak 105 okka 174 dirhem pirinç ve 9,5 okka 105 dirhem revgan. Her askere 200 dirhem ekmek ve 100 dirhem et ve 27 dirhem pirinç, 2,5 dirhem revgan (yağ) düşer. Ve yine, tertibe yazılan hesap üzere haftada iki defa Cuma ile Pazartesi geceleri pilavın pişirilmesi için 312 okka 160 dirhem (1714) pirinç ve 52,5 okka 87 dirhem revgan (yağ) ki, bir askere tahminen 26 dirhem pirinç ve 10,5 dirhem yağ düşer. Yine bir tertibe haftada bir kere 390,5 okka kömür ve ayda bir kere 78,5 okka soğan, 781 okka tuz ve 75 şer okka kandil yağı ve sabun, revganızeyt (zeytinyağ) ve 150 çeki odun, her bir askere 200 dirhem kömür ve yarım dirhem soğan ve 200 dirhem tuz, takriben 19,5 dirhem aydınlanmak için yağ ve sabun ve zeytinyağı ile on çeki odun düşer. (İstidrat: "o zaman ekmeğin okkası 9 paraya, etin okkası hazine hesabı 10 paraya, yağın ücreti 66 paraya, pirinç okkası rayici 44 paraya kömür, soğan ve tuz okkası 6 şar

paraya aydınlanma yağının okkası hazine hesabınca 48 paraya, sabunun okkası 60 paraya, zeytinyağının okkası 50 paraya ve odun'un çekisi 4,5 kuruştu. (1715) Nâzır efendiye günde kırk çift ekmek, 5okka et, başbinbaşıya 15 çift ekmek 6 okka et ve başkâtip efendiye 15 çift ekmek ve 6 okka et verilmesi tayin edilmiştir. "Senede bir defa yalnız sulh zamanında beş askerden biri münavebe yâni sırayla memleketi yakınsa 6 ay, uzak ise 8 ay izine gönderilmek ve izin müddetinin bitmesinden önce geri gelmesi şartıyla sessizce yakın maksatla kâtip efendinin yazısı nâzır ve başbinbaşının imza ve mühürleriyle izin müddeti belirtilerek tezkere ile ancak erlere, subaylara ve askerden iktidar sahibi olanlara yine sulh zamanında haccı şerife gidişte maaşları dönüşde tastamam kendilerine verilmesi, vade yetip ölürlerse hazine malından kılınmak üzere izin vermek. Firar eden, sıla izni vesaire ile gidip verilen izin müddeti geçirilip avdet etmeyenler ayıplanmamalı neredeyse buldurulup kışlasına celbedilip lâzım gelen yapılmalı. Beşte birden çok nöbete gelmiyerek izine ruhsat verilir, bir asker eksik çıkarsa binbaşı ve kolağası ile yüzbaşı, onbaşının hepsi birden cezalanmalı. Subaylardan ve erattan biri, yazıldığı tarihden 12 sene geçmesinden sonra ticaret veyahud memleketinde ziraatle meşgul, yahud evlenmek kaydı veya beldesinde tarla veya varsa sığırlarını terk ile insanlığı kuvvetli olan, idarelerine bakacak akrabaları olmayıp çaresiz ken disinin gitme-

si gerektiği misali sebeble dirliğinden geçmeyi düşündükte, maaş almadan, meccanen (1717) izin verilmesi câiz olup, lâkin işlerin icabından dolayı vukubularak 12 seneden önce izin katiyen câiz olmamak. Sulh zamanında hizmeti pek beğenilip akranlarını geçmiş olarak ihtiyarlayan veya sakatlananların kullandıkları maaşın yarısı ve istihkakına nazaran çok ve tamamiyle sefer esnasında yaralanan o gündenberi amelden sukutları tahakkuk etmiş olanların olanların istihkaklarına göre fazlasıyla tekaüdlüğü câiz olmak. Tekaütlük verilecek kimsenin vilayet ve memleketine uygunca bir mahalde nakit yerinde olan sağ maldan karşılanmak üzere, serasker Paşa ile nâzırın iştirak etmeden takdim edecekleri dilekçeleri önce hekimbaşı efendiye havale ile cerrah ve alet ve amelden sükutu vaziyeti muayene edilip ilan olunduktan sonra sadrazam huzuruna çıkarılıp tensib ve irade olunduğu şekilde (1718) defterdar efendiye havale olunarak, takdim edeceği takrir ve şartlar gereğince icab eden tekaütlüğün icabatına göre verilip, senedi düzenlenmek. Verilecek tekaüdlük maaş ve aylıkları çürük maldan verilirse askerde korkuya sebeb olan ve rıza-i ilahinin aykırı olacağı hususta zamanın deftardarı olanlar bayağı azarlara hak kazanmak. Tekaüdlük hususunda rica, şefaat ve hatıra gönüle riayet hiç bir tarzda câiz olmayıp bu hususta serasker ve nâzır dahi çe-kingen davranmalıdır. Yukarıda yazılı olduğu gibi, 12 seneden sonra izin verilmesi icab edenlerin ve izin

müddeti bittiğinde dönmeyenlerin vefat edipyahud mütekaid olanların (1719) yerlerine hemence başkalarını yazarak her tertibin nefer sayısında bir eksiklik kalma-sına meydan vernnemek. Aylık, maaş ve masraflar ile taayyinat hususları kâtipler eliyle nâzırın selahiyetinde olmak üzere savaşta ve barışta aşağıda yazılı taayyinatları verilerek kışlalarında kandille mum ve mutbak, sobalar için ve diğer masraflarını hesap edip nâzır ve kâtip marifetiyle gözden geçirilip, diğer masraflar kayd olunmak. İş bu tertibe yazılmış bulunan subay ve erlerin maaş ve aylıkları için senet verilmesine hacet olmayıp serasker Paşa, nâzır ve memurların marifetiyle yazılan subay ve askerlerin, isim ve şöhretleri ile tertibleri yapılıp tutulacak defter kalemlere kayıd her ay serasker Paşa ve nâzır huzurunda kâtipler her sınıfın subayları ve memurların diğerleri bulundukları halde (1720) isim ve eşkâliyle defterlere tatbikan bulunanlara göre maaş ve aylıkları her birinin ellerine verilmek üzere, yapılacak yoklama defterleri dahi yine kalemlere sabit ve kayıtlanarak bunların silsileleri yürüdükçe serasker Paşa ile nâzır efendinin de iştirak babıâliye takdim edecekleri yazı kaleme havale edilip, oradan gelecek cevaba göre tevcihatları yapmak. Dışarılarda bir yerlere vazifelendirildiklerinde aylık maaş dersaadet'ten üçer aylık olmak üzere nâzırları marifetiyle hesap edilip gönderilir. Ödenmesi gereken taayyinatların miktarı ya muvakkat nâzıra tertib olunarak onun tarafından tayin

vede ayırma yapacağı vekilharç yerinde taayyinatın yazılı miktarda nüzul emini veyahud havale olunan diğer mahallerden alıp idare etmek (1721) nâzırların aylık, maaş ve taayyinat ve de elbise masrafı gibi, vesaireye ait serasker Paşa ile birlikte takdim edecekleri takrir,tarâf-ı defteriye havale ile lâzım gelen para, başmuhasebece hesap olunarak daha sonra tahsisen hazineden alınıp yerine getirilmek, baş muhasebe kaleminde bunlara dair işler ve hususların kitabetine kesedar bulunanlar bir akça harç almamak üzere vazifeli kılınmış. Asakiri mansureden varis bırakmadan vefat edenlerin mirasları devlet hazinesine kalmak üzere bunların hepsini ve nâzırın hesabını zamanın defterdarı bulunanların bakması.(1722)

Fâide 277: Çeşitli Bilgiler

Rütbe-i Ülâ: 1251/1835 tarihinde rütbe-i -ûla (yâni sivil yöneticiler arasında ilk rütbe demektir) sahipleri için padişah tarafından çıkartılan bir hattı hümayunda bu devlet adamlarının en büyük hizmet ve işerinde bulunmaları hasebiyle vezaret rütbesini de elde ederek yalnız kılıç ehline tertiplenmiş ünvandan olan "paşa" lâfının söylenmemesi ve esasen dört hizmetten ibaret olan ve bu işlerden maliye memuriyetleri için defterdarlık ünvanının ipkasıyla kethüdalık ünvanının umur-u mülkiye ve reisülküttaplık ünvanının da hariciye nezaretleri

ünvanına tebdili emredilmiş. (1761) Bu dört zat, mansure ve darphane muhasebecileri ile beraber babıâliye getirtilerek giydirilmişlerdir. Sultan Mahmud sade kıyafeti tercih ederken bu defada dört zatın yaka ve yenleri kırmızı çuka üzerine ağır sırma işlemeli elbise, vezirlere mahsus fes giymeleri, süslü kılıç takmaları ve hergün konaklardan kapıya ve memuriyetlerine gidip gelmelerinde göğsü kapalı ve hepsi bir çeşit siyah elbiseli vede kılıçlı olarak 15 er tane asker koruyucu ve atlı olarak iki er diğer muteber koruyucu beraber bulunup, bir atın yedek götürülmesini ve bunlar yetişmezmiş gibi kavaslar kullanmalarını ve maiyetlerinde ikişer tane nizamiye askeri çavuşu bulunmasınıda emretmiştir. (1763)

Caz Takımı: Sultan 2. Mahmud'un kızı Mihrimah sultanın, Akdeniz boğazı (Çanakkale) eski muhafızı Ferik Said Paşa'ya nikahı yapılması münasebetiyle seraskerlik kapısında hazırlanmış çeyizin alayının tertibi. Bu alay divan yolu caddesiyle saraya aşağıda yazdığımız tertibde gitmiştir. a) Mükemmel muzıka, bir tabur muntazam asker. b) Asker çavuşları, mülazımları, yüzbaşıları. c)Rakiben: binbaşılar, alay eminleri, kaimmakamlar, miralaylar, mirlivalar ve ferikler. Sultan Validelerinin hediyeleri: Etba-ı askeri başları üzerinde: şekerleme tablaları, Saksonya işi kâseler, içlerinde şekerleme dolu tepsiler ve lahor şalları. (1763) Gümüşten iki

sandığın içinde çeşitli kokular. Gümüş tepsi üzerinde gümüş sahanlar, çeşitli gümüş tepsiler içinde çeşit çeşit mücevherler, gümüş tepsi üzerinde mihr-i muaccel, Asakir-i mansure-i çavuşları, arkasında bir tabur mızıka ve serasker Hüsrev paşa.

Faytona ve Arabaya Binmek: 1251 (1835) senesine kadar faytona binmek yalnız padişaha mahsustu. Uzak yerlere gidilmesi icab ettiğinde padişah maiyetinde gidenlere kolaylık olmak üzere önce ileri gelenler ve yakınlarına daha sonra diğer bendelerinde faytona binmelerine müsaade olundu. Bundan başka rütbei ulâ ile rütbei sâniye sahipleri icab ettiğinde dörder ve ikişer, rütbei sâlise yâni üçüncü rütbe sahipleri ikişer atlı arabaya binebilmeleri (1764) müsaadesi çıktı. Rütbei saniye ve rütbei salise yâni 2. ve 3. dereceden rütbelere tatbikan İstanbul ve Mekke payelilerin de, faytona binmeleri resmi karar haline geldi.

Başvekâlet: 1254 (1838) senesinde sadaret makamı ünvanı değiştirilerek Rauf paşa uhdesine verilmiştir. Bu hususta çıkartılan, hatt-ı hümayunda deniliyor ki: "Artık yeni usul ve kanunların yerine getirilip, yeni ve uğurlu usul münasebetiyle devleti aliyemizin bütün işlerin nezaretlere bölünerek (1765) sadaret makamının yapacağı iş kalmamışsa da, bütün vekaletlerin reisleri makamında bulunmak üzere bundan böyle sadaret adı başvekâlet ünvanına çevrilmiş ve şu kadarki, müstakil bir

memuriyet olmayıp büyük hizmetlere vazifeli vekillerin vaktine icabına göre hangisini seçerse ona ilave yoluyla iş verme ve yükleme yapmaya selahiyet ve mührü hümayunumuz eskiden sadrazamlarda olduğu gibi şimdi başvekillerin ellerinde bulunmak üzere yeni usûle riayet olunması tarafımızca münasip mütalaa olunmuştur." (1766)

İlk Karantina: 1254 (1838) senesinde yapıldı. Kurulan bu cemiyete de "Meclis-i Sıhhiye" adı verildi. Karadeniz'den gelen gemilerin barınması için büyük liman ile boğaziçinde İstinye körfezinde yeni karantina yerleri inşa edilerek yolculara illetin zâil olduğu zamana kadar onar gün karantina beklettirildi.

Mekte-i Tıbbiye: 1254 (1838) de Galatasaray mektebi tıbbıye olarak seçilip Avrupadan (1767) getirtilen özel hocalar ile derslere başlandı. Açılış günü Sultan 2. Mahmud bizzat katılmıştır.

Memurların Maaşları: 1254 (1838) yılına kadar bütün memurlar ve katiplere maliye hazinesi tarafından özel maaşları olmayıp, büyük memurlar, taşra vali ve memurlarının senede bir kere boğça paha namıyla gönderdikleri şeyler ve teşrifat-ı kadime yoluyla verilmekte olan atiyye ve mekuflar ile diğer memurlarla hademe ve kâtib (1768) "kalem harici" iş sahiplerinden aldıkları (evrak ücreti ve ilâm) ile divan-ı hümayun gibi bazı mahalli memurları zeamet hasılatı ile geçiniyorlardı. Bu

tarihde silahlı vazifelilerden para almamak üzere memurlar sınıfı ve kâtiblere 1853 senesi Mart ayından başlayarak maliye hazinesinden maaşlar tahsis olundu.

Mekteb-i Rüşdiye kuruluşu (ortaokul): 1254 (1838) senesinde kurulması lâzımdır diye kararlaştırılan nezarete imamzâde Esad efendi adlı biri tayin edildi (1769).

Fâide 279: Çeşitli Bilgiler

Vapur: 1243 (1827) senesine kadar Osmanlı devleti tersanelerinde vapur, yâni buharla işleyen gemi, yoktu. Bu sırada "buğ gemisi" namıyla bir tanesi (1813) alınıp, böyle gemileri yönetmeye iktidarı olan kaptan ve teknisyen ile elemanlar yetiştirilmesi irade olundu.

Hediye: Edirne sulh antlaşmasından sonra Rusya murahhaslarına devlet tarafından verilen hediyelerin listesi: "General Anşef'e, pırlantalı zarif bir saat 60 bin kuruş kıymetinde, mücevherat 35 bin kuruş kıymetinde (1814) 2.murahhasa ise, 30 bin krş. Kıymeti olan, müsteşara 17 bin 500 krş. kıymetinde, başkâtibe 10 bin krş. kıymetinde olan, Hançerlizâde Telmaki bey'e 5 bin krş. Kıymetinde hediyeler takdim edilmiştir. "Buna karşılık bizim murahhaslara Ruslar tarafından verilen hediyeler: Başmurahassımız Sadık Efendiye; mücevher kutu,

samur sork (40 çift) kakum tulum, bir miktar çay ve ravend (bir çeşit ilaç olarakda kullanılan bitki) (1815) 2.murahhassımızaysa, mücevher kutu, samur tulum, samur sork (40 çift) kakum tulum, bir miktar çay. Amedçi efendiye; mücevher kutu samur tulum, samur sork. Kesedar efendiye; mücevher kutu, altun saat, kürk tulum. Amedçi hulefasından Mustafa Reşid bey'e (Paşa) mücevheryüzük, altun saat, samur parçası tulum. (1816) Divan tercümanı efendiye mücevher yüzük, mücevher kutu, altun saat, çalga kürk tulum, bir miktar çay.

1245 (1829) Senesinde İstanbul'da Disiplinin Temini Ruslar ile Edirne antlaşmasının yapıldığı sırada fetva kapısında bir müşavere meclisi toplanarak bunda müslümanların bütününün silahlanması emrolunmuştu. Daha sonra bu karardaki mahzur görülerek, esnaf takımının silah kuşanmaları şiddetle menedildi. (1817) Bu hâl ortalığı karıştırdı. Hükümetçe o zamanların usulü olan korkutma yoluna başvurulmuştu. Bir kaç gün içinde de 20 kadar kişi değişik yerlerde idam edildi. İstanbul ahalisini kefalete bağlanması hususunda irade çıktı. Kaptanı Derya Hüsrev Paşa, belediye vergisinin ve bazı gavur adetlerinin taraftarı olarak gözüktüğünden ahalinin gözünden düşmüştü. Bu aralık Osmanlı askerinin mağlubiyeti, Rusların İstanbul üzerine gelmekte oldukları havadisi şayiası olduğu

gibi bunlarla (1818) beraber Rusların 20 bin yeniçeri getirdikleri ve yeniçeriliği yeniden ortaya çıkaracaklarını bildiren dedikodular ağızdan ağıza dolaşmaya başladı. O günlerde asılması lâzım gelen bir Yahudi vesilesiyle cellat, her zamanki gibi yakındaki dükkanlardan hammaliye adıyla para toplamaktayken, şirret bir yahudi para vermek istemez. Cellad; Yahudiye bir sille sallar, Yahudi gürültüyle Mahmudpaşa çarşısından aşağı koşmaya başlar. Bu kaçışı görmekte olanlar, yeniçeri ayaklanmış düşüncesiyle dükkanları ve hanları kapadılar. Bunun üzerine yine "kan almak" (1819) tedbirine müracaat edilir. Bir takım kimseler idam edilir. Erbab-ı fesada öncülük ve rehberlik eden İran vekili arkadaşlarıyla beraber memleketine sürülür. Halkın gözünü korkutmak için serasker Hüsrev Paşa yanındaki bir çok kavas ve askerle bütün günü İstanbul'u dolaşarak geçirip tebdili hamleciliğinden çıkışlı tuhafiyeciler kethüdası elhac Ahmed ağayı Eminönünde, kuru yemişçiler kethüdası seksen yaşındaki Topal Mehmed ağayı yemişçiler içinde, divan çavuşu Abdi'yi Unkapanı'nında, balmumcuların kethüdasını Zindankapı'sında (1820), kayıkçı Halil'i Üsküdar'da öldürtmüştü. Bir müddet sonra da hamallar kethüdası Şâkir, kömürcüler kethüdası Ali, Taşçı Mehmed usta ile bir yazıcı ve hırsızlık ithamıyla müslim, gayrimüslim bir kaç kişiyi daha idama çe-

kip yokluk alemine gönderdi. Uygunsuz takımını derhal haber vermedikleri için itham ederek esnaf kethüdalarından ve diğer kimselerden bir çok kişiyi de sürdü. İstanbul ile bilad-ı selâse denilen üç vilayetin ahalisi birbirlerine kefil olmak üzere İstanbula (1821) altı ve üç vilayete timar sahibi ve belediye memurları ve İstanbul kadısı tarafından birer vazifeli kâtip tayin edilmiş ve o sırada balık pazarında meşhur avar zavur'un kahvesi yıktırılmıştı.

Kahve Yasağı: İstanbul ahalisi eskidenberi çekirdek kahve alarak kendi ellerinde döğerlerdi. 1245/1829 yılında belediye gelirlerinden en luzumlu olanlarından bulunan tahmishanenin (kahve kavurucuları) kahvesini kimse almadığından kahve vergisinde düşme görülmüştü. (1822) Buna bağlı olarak ahalinin evde kahve döğmesi yasaklanmış, kahvelerin kurukahveci diyebileceğimiz tahmisçilerden alınması kararlaştırılmış ve ilân edilmişti.

İlk balo ve çatal kaşık ile ilk alafranga ziyafet: 1245 (1829) senesinde İngiliz elçisi tersane-i âmire halicindeki gemisinde balo düzenleyip, vekilleri davet etmiştir. O zamana kadar da alafranga yemek ziyafeti ve balo İstanbulda görülmüş hususdan değildi. (1823) Görenlerin ve işitenlerin hayretine sebeb olabilecek sözler ortaya dökülmüştür. Davetli olan zevat, yatsı namazını tersane divanhanesinde eda ettikten sonra saat ikide sandallar ile gemiye git-

mişlerdir. Ertesi gün kadılardan Yahya bey serasker Hüsrev Paşaya: ziyafetten söz edildikte, "az vakitte çok tekellüf etmişler, biz bir ayda tanzim edemeyiz. Çare ne? Devletçe bir şey oldu. Gidilmese olmaz. (1824) Çatal, kaşık gibi bazı mekruh şeyler var idi diye münafıkane davranmışsa da, süslü çatal ve kaşığı padişaha arz eden ve böyle şeylere alıştıran, kendisidir. Demiş olduğunu Tarihçi Es'ad efendi kayd eylemiştir. Aradan geçen beş gün sonra Fransız elçiside bir balo tertiplemiştir. (Tarih-i Lütfi) (1825)

Fâide 280: Elbise Nizamnamesi (Fes)

1244/1829 senesinin Şevval ayının 6. Nisan ayının 12. Pazartesi günü yayımlanan iş bu nizamnamenin başlangıcındaki giriş bölümünde "ehli islâmın esvap ve elbisesi her yönüyle şer'i üzere ölçülere uyup, vücudu muhafazaya kâfi olacak derecede olması gösterildikten sonra geçen zaman ile herkesin süs ve ihtişama meylettiği ve resmi elbiseye (1826) ve divaniyenin had-di şer'i ye geçtiği ve bihamdihi teâla devlet-i âiye ve kanuni kaide-i milliyenin yenilenmesiyle teşebbüs olunan usuli nizamiye ve tertibat-ı haliye'nin hepsi sırf savaş ve cihad niyetin hayriyesine ve biavnihi teâla göçebelik iltizamıyla herhalde şeairi islâmiyenin izhar ve icrası maksadına mebni (dayanması) olmak cümleleri gibi bir takım

esnek ve müphem ibareler bulunmaktadır. Bu girişten sonra, elbise-i resmiye aşağıda izahını yapıyor: "Hırka-i şerif ziyareti ve bayram merasimi ve mevlid-i şerif okunup ve padişah huzuru merasimlerinde (1827) sadrazam Paşa kenarı sırma işlemeli fes, yakası som sırmalı beyaz çukadan hırvani ve çuka elbise giyecek bindiği beygirin örtüsünün Lehistan biçimi klabdanlı olacak eyer'de ona uygun düşecek. Şeyhülislâm: Başına imame koyacak. Sadaddan ise yeşil, değilse beyaz tülbend saracak. Üstüne beyaz çuka (kumaş) dan ferace vede çuka elbise giyecek. (1828) Sudur: Hem vezir hemde ilmiye azasından bulunduklarından eski vezirlere mahsus olan yeşil üstlük yerine aynı tarzda açık yeşil çukadan ferace ve çukadan elbise giyecek, başlarına şeyhülislâm gibi yeşil veya beyaz tülbend saracaklar. Bundan böyle saçaklı kullanılmayacağından bindikleri atlara "sırmalı banaluka gaşiye (örtü) üzerine saçaklı klayis (?) ve gümüş olmayarak, hilâli sineband ve başlık takılacak. (1829) Sadrazam Kaimmakamı: Diğer vezirlerden farklı olmasından sadrazama mahsus olan fes gibi sırma işleme fes, yakası sırmalı çuka harvani giyecek ve sadaret kaimakamlığa mahsus ata binecek. Asakiri mansure seraskeri ve diğer vezirler: Kaimmakam sadaret gibi fes, yakası sırmalı yeşil çukadan harvani giyecekler, atlarının takımı da onun takımı gibi olacak. (1830) İstanbul payelileri: geniş sof üstlük, geniş çuka ferace, başlarına yeşil ve beyaz tülbend, sudura

mahsus takımlı, örtülü at Mekke payesinden, Üsküdar payesine kadar: Mor üstlük, mor ferace, yeşil ve bayez tülbend, banaluka örtü Müderrisin ve Ayasofya hatibi: Mavi çuka (kumaş) ferace, sarık, at takımları, ulema sarığı ve takımları gibi (1831) Müderrislerden payeli olan selatin câmi şeyhlerinin ve meşayihin reisleri olan Büyük Ayasofya Şeyhi: Sarıkaları, attakımları yine eskisi gibi. Kasaba Eşrafı: Câmi imam ve hatibi, büyüklere ve şeriat hizmetinde olanlara renk tahsisi yapılmayıp ellerinde olan feracelerini kullanıp başlarına da imame (sarık) koyacaklar. Şeyhülislâm ile Kadılar ve diğer alimler ile müderris (öğretim üyeleri) lerin divan elbiseleri yukarıda yazıldığı gibi olup, resmi merasimlerde iç elbiseleri kumaş, çizmeleri açık mavi idi. (1832) Gayri resmi günlerde kukuletalı binişle kaput, diğer elbiseleri giyecekler, şal sarılmayacak. Hizmetçileri, ahali hizmetinde bulunanlardan fark olunsun diye başlarına fes, üzerine beyaz tülbend, Ahmedi sarık, kuşak sarıp, bellerine o zaman sarıkları gibi yine kuşak saracaklar. Kethüda Bey: Rumeli beylerbeyi rütbesinde olduğu için resmi günlerde yeşil üstlük yerine açık yeşil harvani ve adi fes, büyük devlet adamları (1833) mirmirandan farklı olarak harvaniyenin yakası sırmalıca, at takımı vezirlerinki gibi Leh işi örtü ve eyer. Diğer Rumeli beylerbeyleri rütbesinden olan mirmiranın esvabı resmisi yâni resmi elbisesi kethüda beyler gibi mirmirandan bulunan kaptan paşa ve üzerinde makam bulunan

bütün mirmiranlar, adi fes, yakası sırmalı geniş harvani, at takımları kethüda beye mahsus örtü ve takımda (1834) Altı Makam Sahibi: Adi fes, geniş harvani, Leh işi örtü takımı tamam at. Resmi günlerde üstlük giymeyen bolyenli erkân kürkü giyen hacegân, gümrük emini, kasapbaşı, Haymei hassa (özel çadır) mehterbaşısı, mimar ağa gibi ağalar adi fes, mavi kumaş harvani banaluka örtülü at. Çavuşbaşıağaya, rikab-ı hümayun ağaları, mirâlem ağa, adi fes, (1835) çizgili çuka (kumaş) dan harvani. At takımları vezirlere mahsus leh işi örtü ve eyer. Diğer bütün kapıcı başı ağalar, adi fes, kırmızı kumaştan harvani at takımları, Leh işi ve örtü ona uygun eyer. Gedikli zuema, ocak çavuşları, subayları, vezirlerin sakallı gedikli ağaları, adi fes, laciverd çuka (kumaş) harvani. Özel silahşörler fes, nefti renkte çuka harvani. (1836) Vezirler, ulema, devlet adamları, hacegân ve maaşa tâbi diğer devlet hizmetlileri kaput giymeleri icab eden resmi günlerde, kaput yerine sırmalı ve sırmasız yâni rütbelerinin müsaadesine göre süslü kırmızı çukadan kukuleta. Bunlardan ilmiye yolunda olanların çizmeleri açık mavi halk içinden olanlarınki adi günlerde sarı, bayram ve resmi günlerde kırmızı olacak. (1837) Tıb âlimlerine gelince fes üzerine tülbend, sarık, Ahmediye, kuşak, bellerine kuşak. Vezir tıbbıyeciler ise, adi ve sade fes. Sadaret ve meşihat değişikliğinde padişah huzurunda giyilecek kürklere mukabil, sadrazama yakası sırmalı beyaz

harvani, şeyhülislâma beyaz çukadan ferace, sadaret kaimmakamına yakası sırma, işleme geniş çuka harmani. Babıâli ve defterdarlık kapısında çalışmakta olan kalem kâtiplerinin hacegân olmayanlarının merasimle işi olmadığından, (1838) özel elbise gerekmediğinden hacegânın ayırt edilebilmesi için fes ve harvani giymeleri ve diğerlerin başlarına tülbend ve kuşak gibi kumaş biniş ve isteyenlerin kukuleta giymeleri ancak başa şal sarmamaları emredilmiştir. Sultan 2. Mahmud Ramazan bayramında tamamen süslü sorguçlu fes, mavi çukadan potur, yaka ve güneş resmi ile süslü harvani ile bayram merasimini icra eylemiştir. (1839)

Fâide 281: Cezayir Hakkında Çeşitli Bilgiler

Barbaros Hayreddin Paşa Cezayir'in istihkâmları ve gözetlenmesi, fener kalesinin memlekete birleştirilmesiyle limanın yapılmasına pek gayret ve himmet sarf ettiği gibi memleketi yeniden bir nizam ve intizama sokarak ahalinin işlerini pek güzel bir şekilde görüp makbul kimselerden (1840) birini şeyhülbeled tayin etti. Belde meclis ve hükümeti, asakir-i Osmaniye'ye yeniçeri usulü üzere nizamlar koyarak kışlalar yaptırdı. Bundan sonra da, beldenin her tarafına kuvvet verip kale şekline koyduğu gibi Cezayir hükümetine mahsus olarak şehrin ortasında bir hükümet merkezi bina ettirip, adına da "Darül Sultan" den miştir.

Hayreddin Paşa zamanı ki, H. 981/M. 1573 senesidir. Cezayir pek çok ilerledi (1841) hatta, 12 bin tane bina yapılarak içindeki insan nüfusu 60 bin kişiye varmıştı. Büyüklü, küçüklü yüz ta-ne kadar câmi ile 34 hastahane yapıldı. Sanat ehli olmamak Cezayirde ayıplanan şeylerdendir. Genellikle ileri gelenlerin sanaatı kazazlık (ipekçilik) terzilik, sırmacılık idi. Kuyumculukda musevilere mahsusdu. Sırmalı, ipekli elbise imalatında gayet usta olduklarından Tunus ve Trablus kibarları elbiselerini Cezayir'de yaptırtırlardı. Kadınlara mahsus sırmalı, ipekli kuşakla futaların çeşitlilerini yaparlardı. (1842) Hayreddin Paşa Endülüslülerin eskiden gelen medeniyetlerini muhafaza etmiş bir millet olduklarını bildiğinden meşru muamele olarak endülüslülerle istişare yaparak nizam ve memleketin işlerini esasen Endülüs hükümet usullerine taşıyarak gerek medeni gerekse siyaset bakımından pek güzel bir tarz koyup, İstanbul'a dönmüştü. Barbaros'tan sonra reis seçilmiş bulunan Salih reis zamanında da Cezayir gücü bir kat daha çoğaldı. Limanı genişletilip tesviye olundu. Bu bakımdan devleti âliye ile Fransa arasında bir ticaret antlaşması (1843) imza edildi. Bunun Kaanuni Sultan Süleyman devri olduğunu belirtelim. Bu antlaşma Osmanlı devletinin tamamına şâmil olduğundan Cezayir ahalisinin Fransa ile olan ticaretlerini arttırarak Kostantin'e kadar uzandı. Marsilya müstakilken bu arada Fransa'ya ilave olunduğunda bunlarda Fransa gibi Osmanlı devleti ile

ticaret antlaşmasına dahil oldu. Hatta Marsilya'lı iki büyük tüccar Cezayirde Anabeh isimli yerde bir bina yaptırarak denizden, mercan çıkarmak ve çıkardıkları mercanlar için Cezayir Paşasına (1844) münasib miktarda vergi vermek üzere müsaade elde etmiş ve bu ticaret 1214/1799 senesine kadar devam etmişti. Ahali-i bilad tabir olunan Cezayir ahalisi dört parçaya ayrılmıştı: Endülüslüler, medeni Arablar, Kuloğlu, Türkler. Endülüslüler ile Arablar Mâliki, diğer ikisi Hanefi mezhebin deydiler. Bunlar için iki mahkeme iki müftü vardı. Hanefi davaları Hanefi mahkemelerinde Mâliki davaları Mâliki mahkemesinde bakılmaktaydı. Bunların hükmüne rıza göstermeyenler (1845) Meclis-i Kebir denen büyük meclise müracaat ediyorlardı. Meclis-i kebir azaları çeşitli âlim ve ilimlere mensup vede emeklilerinden meydana gelmiş olup her Perşembe günü büyük câmide toplanırdı. Kuloğullarının hepsi topçuluk sınıfında kullanılırdı. Bütün topların mühümmatı ellerindeydi. Kendilerine günde birer çift ekmek verilirdi. Bunlara ait özel defterlerde adları yazılı olmakla birlikte beşikte bulunan çocukları da bu tayından alırlar (1846) ve kaleye nöbetle giderek vazifesi bitene kadar küçük bir maaş karşılığında hizmet ederlerdi. Bunların terfi etmeleri kısıtlıydı. Rütbesi Çivi bulunan sandalye makamını elde ettikten sonra ötesine erişemeyip Çivili sandalyeye yâni kolağalık rütbesine terfi ettiklerinde binba-

şılık sandalyesine oturamaz hiç bir koloğlu binbaşı olamazdı. Tekaüde sevk olunurdu. (1847)

Fâide 282: Çeşitli Bilgiler

Avrupaya talebe gönderilmesi: 1245 (1829) yılında mekteb-i harbiye ve mühendishane-i amire talebelerinden kimseler Avrupaya gönderilmişlerdir. İlk olarak çıkan iradede, müslüman teba çocuklarından 150 tanesinin gönderilmesi emrolunmuştu. Tıbhane ve enderun ağalığından gönderme işlemi yapılacaktı. (1848) Maalesef bu teşebbüs o zaman ahaliye pek çirkin görünmüş, hatta vakanüvis Esad efendi bile tarihinde bu işe: "Kangi nâkisin rey ve ifadesi ile." cümlesiyle başlamıştır. Muhtarlar: İstanbul ve üç vilayette erkek nüfusun sayısı sicil altına alınarak geçip atlamak için icab eden usulün icrası tamamında geçerli kimselerden her mahalleye 1245 (1829) yılında 1. ve 2. ünvanıyla 2 şer tane muhtar tayin (1849) kılınmıştır. İstanbul ahalisi mahallelere göre kâhyalar dikildi. Yakında salyane (vergi) defterleri gelecek diye dedikodular çıkmış. Delil-i askeri adı verilen, vezirlerin dairesinde bulunan bir nevi suvari kimselerdi. Bunlar delilbaşı denilen reislerine çok muti idiler. Başlarında siyah kuzu derisinden boru gibi 70 cm civarı boyu olan sarıklı kalpak bulunurdu. Menşe-i ve aslını kendiler dahi halde 2. Halife Hz. Ömer (r.a) hzretlerine

(1850) dayayarakda bizim ocağımız Hz. Ömer ocağıdır, derlerdi. Eskiden Osmanlı adıyla hizmette bulunan ağaların acemilerine zobu tabir olunduğu, bunlara katılan gençler ağalardan birinin emrine verilip ocağın usulünü ve ağasının rızasını tahsil ile liyakatı tasdiklenildikten sonra din ve devlete sadakat, hiç bir kavgadan kaçmamağa azimet edeceğine dair sözlerle beraber dua ile o zobu'ya kalpak giydirirlerdi. (1851) Ağam çırağı adıyla saraya geçirirler, içlerinden biri kavgadan kaçarsa ocak tarafından başından kalpağı alınır keçe-külah edilip teşhir olunduktan sonrada sürülürdü. Devletin hangi zamanda bir problemi çıkarsa çıksın bunlar ordu maiyetlerinde gözlerini budaktan sakınmazlar çok büyük cesaret gösterirler ve gayret sahibidirler. Sonraları yeniçeriler gibi devletin, halkın başına bir belâ olmuşlardıki, emrinde bulundukları vezirin azlinde veyahud (1852) yemleri kesilmek adıyla ruhsat verildiğinde kapısız kalarak başka bir vezire intisab edinceye kadar eyaletin içinde gidip gelerek ahaliye kendilerini ve hayvanlarını besletirler. Akşamdan yiyemedikleri fazla yemekleri kalpakları içine koyup götürmeğe kanaat etmediğinden başka diş kirası adıyla hane sahibini soyup soğana döndürürlerdi. Bunlar Rusya meselesi sona ermek üzereyken askerin dağılmağa başladığı sırada takım takım Anadolu cihetine geçerek Konya havalisinde 18 tane kadar delilbaşı ve bir sürü

hayta (1853) ikibin kişiyi aşan suvari ve piyadelerle toplanıp buyrultu tarzında kazalara gönderdikleri ulaklarla, at, şal akça gibi şeyler taleb etmeleriyle üzerlerine asker gönderildi. Cemiyetleri perişan edilip, ocakları yok edildi. 1245/1829 tarihinde bu işler oluyordu. (1854)

Takvim-i Vekayii: 1247 (1832) senesine kadar basılan kitab ve risale hakkında verilen fetvada müsaade olunan kitablar "darültabatül amire" de basılmaktaydı. Gazete basılması yapılmıyordu. Bu defa seneliği (1854) 120 krşa verilmek üzere haftada bir defa Takvim-i Vekayii adıyla Türkçe bir gazetenin yayımlanması irade olundu. Bahse konu gazetenin adı, bizzat Sultan 2. Mahmud tarafından verilmiştir. Babıseraskeri civarında eski matba-i âmire'nin yanında köşe başındaki konak kapıcıbaşı Musa ağadan 500 kese borç alınarak takvimhane adıyla müstakil bir matbaayı vakanüvis Es'ad efendi nâzır tayin olundu. Ulemadan Karsizâde Cemal Efendi musahhih ve vukuat-ı dahiliye ilim ve haberlerini (1855) adliye amedi hulefasından Sârım Efendi ve askerlik ile alakalı madde, ilim ve haberlerini ulaştırmaya serasker Hüsrev Paşanın divan kâtibi Said bey vazifelendirilmişti. Sultan 2. Mahmud'un bu hususta çıkardığı hattı hümayunda şöyle denilmekte: "Kaimmakam Paşa, bu hususun tanzim edilmesine uzun zamandanberi emel beslemekteydim. Ancak; vakt-i mevsimi gelmemiş olduğundan

sükut etmeyi tercih etmiştim. (1856) Şimdi Allaha hamd olsun ki mevsimi ve sırası gelip şer'i şerif ve nizama asla dokunur yeri olmadığından başka mülkçe pek çok faydaya mucib olacağı dahi herkes tarafından kabul ve beğenilmiştir. Bu surette takrirde beyan olunduğu şekilde nezaret içinde Es'ad Efendi nâzır, Sârım Efendi ile Said beyde memur tayin edilsin."

Yed-i besmelei şerife: 1247 (1831) senesi Rebiülahir 17. Eylül ayının 26. gününe tesadüf eden pazartesi şehzade Abdülmecid hân'ın besmele söyleme merasimi yapıldı. Bu münasebetle Üsküdar'da İbrahim ağa çayırındaki kasrı hümayunun önünde bulunan geniş sahaya 18 direkli gayet zârif ve süslü otak ve diğer gölgelikler ve erkânı devlet, ulema, asker, çocuk mekteplileri ve misafirler içinde başka çadırlar kuruldu. Bu çadırların içinde ziyafetler verildi. Böyle merasimlerde ilmiye mensuplarından Şeyhülislâm efendi ile eski kadılar ve Nâkibüleşraftan başkasını ağırlamak adetten olmadığı halde bu toplantıda İstanbul payesine kadar görevde veya mazul bütün ulema davet olunmuştur. (1858).

"Osmanlı Devletinin Kuruluşunun
700. yıl Armağanı"

SEÇİL OFSET TEL: (0 212) 629 06 15